

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
DOKTORA PROGRAMI**

**DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN EKONOMİK ETKİLERİ
VE TÜRKİYE ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER**

**HAZIRLAYAN
Güner KOÇ AYTEKİN**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Dilek ÖZBEK**

ANKARA – 2006

ÖNSÖZ

Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY)'lar, küreselleşme sürecinin ve dünyada yaşanan entegrasyon hareketlerinin en üst düzeyde yaşandığı ve giderek arttığı dünyamızda, bu ortamın en önemli unsurlarındandır. Söz konusu bu yatırımlar, ülkelerin kalkınmasında ve refah düzeylerinin artmasında anahtar bir rol oynamaktadırlar. Dolayısıyla, DYY'ların çekilebilirliği konusu özellikle Gelişmekte Olan Ülke (GOÜ)'ler açısından çok büyük önem taşımakta ve bu konuda tüm dünyada küresel bir rekabet yaşanmaktadır.

Çalışmada bu düşünce ve gerçeklerden hareketle, GOÜ'ler sınıfında olan ülkemizin nasıl bir küresel yapılanma ve strateji içerisinde olması gerektiğini ortaya koyabilmek de amaçlanmıştır. Bu bağlamda, AB'ne tam üyelik sürecinde DYY'ların daha kritik bir rol oynayacağı da açıktır. Dolayısıyla, tezde DYY'ların söz edilen etkileri üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

Bu doğrultuda, sunulan Tez'in tamamlanması birçok saygın kişinin destek ve katkılarıyla mümkün olabilmiştir. Bu konuda emeği geçen herkese teşekkürü bir borç bilirim.

Öncelikle araştırmamın her aşamasında beni destekleyen, yönlendiren, bilgilendiren ve ufkumu açan değerli danışman hocam, Sayın Prof. Dr. Dilek ÖZBEK'e en içten ve sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Yine bu çalışmanın tüm aşamalarında beni destekleyen, bilgilendiren, yapıcı yönlendirme ve katkılarından her zaman yararlandığım; bir endüstri mühendisi olarak atıldığım akademik hayata dahil olmam konusunda da değerli danışman hocamla birlikte, beni her zaman destekleyen ve teşvik eden değerli hocam, Sayın Prof. Dr. M. Tuba ONGUN'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca, Tez süresince destek, katkı ve yapıcı yönlendirmelerinden yararlandığım değerli hocam, Sayın Prof. Dr. Eyüp

BEDİR'e de teşekkürlerimi sunuyorum. Çalışmanın zenginleşmesine katkıda bulunan tüm akademisyen arkadaşlarıma ve hocalarıma da teşekkür etmek istiyorum. Ayrıca, benim yetişmemde ve bu camianın içinde yer alabilmem konusunda, beni her zaman desteklemiş olan annem Ülker KOÇ'a ve babam Muammer KOÇ'a en derin şükranlarımı sunuyorum. Yine ailemin diğer fertlerine de her zaman hissettiğim manevi desteklerinden dolayı sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Son olarak, biricik kızım Günsu AYTEKİN ve sevgili eşim Hasan T. AYTEKİN'e de en içten teşekkürlerimi sunuyorum, her şey için...

Güner KOÇ AYTEKİN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
KISALTMALAR LİSTESİ	vi
TABLolar LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
GRAFİKLER LİSTESİ	xi
EKLER LİSTESİ	xii
GİRİŞ	1

BÖLÜM 1

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR (DYY) : KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE ÖNEMİ

1.1.	DYY'ların Tanım ve Kapsamı.....	5
1.2.	DYY'larının Diğer Sermaye Hareketleri ile Karşılaştırılması.....	8
1.3.	DYY'lar ve Portfolyo Yatırımları Arasındaki Başlıca Farklar	9
1.4.	DYY Türleri.....	11
1.5.	DYY'ların Tarihsel Gelişimi	13
1.5.1.	1980 Öncesi Dönem	13
1.5.2.	1980 Sonrası Dönem	17
1.5.3.	1990 Sonrası Dönem	20
1.6.	DYY'ların Belirleyicileri	23
1.7.	DYY'ların Ülke Ekonomileri Üzerindeki Etkileri	27
1.7.1.	Sermaye - Yatırım - İstihdam ve Üretim - Tüketim - İhracat Yapısı Yönünden	28
1.7.2.	Rekabet Politikaları, Kar, Yasal Yapı ve Vergi Politikaları Yönünden	31
1.7.3.	Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkisi Yönünden	33
1.7.4.	Milli Gelir Üzerindeki Etkisi Yönünden	37
1.7.5.	Teknoloji, Yönetişim ve Bilgi Faktörleri Yönünden.....	41
1.7.6.	Uluslararası İlişkiler ve Politik Faktörler Yönünden.....	46
1.7.7.	Sosyo-Kültürel Yapı ve Psikolojik Faktörler Yönünden	47
1.8.	DYY'larda Uluslararası Şirketler (UAŞ)'in Önemi ve Rolü	48
1.9.	UAŞ'lerin Gelişimi ve Dünya Ekonomisi Açısından Önemi	50
1.10.	UAŞ'lerin Gelişiminde Rol Oynayan Faktörler	52
1.11.	DYY ve UAŞ'lere Yönelik Başlıca Ticaret Anlaşmaları.....	58
1.11.1.	MAI (Çok Taraflı Yatırım Anlaşması - Multilateral Agreement on Investment)	59
1.11.2.	MIGA (Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı - Multilateral Investment Guarantee Agency)	66
1.11.3.	TRIMs (Ticaretle İlgili Yatırım Önlemleri - Trade Related Investment Measures)	68
1.11.4.	ICSID (Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözümü ile ilgili Uluslararası Merkez - International Center for Settlement of Investment Disputes -).....	72
1.12.	DYY ve UAŞ'leri Yönlendirmede Lobi Faaliyetlerinin Rolü.....	74

BÖLÜM 2

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARA YÖNELİK KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

2.1.	Monopolistik (Tekelci) DYY Kuramı	77
2.2.	Monopolistik (Tekelci) Rekabet Kuramı	80
2.3.	Ürün Devreleri (Product Cycle) Kuramı	86
2.4.	Ürün Devreleri Modeli'nin Uzantıları	91
2.5.	Baskın (Dominant) Firma ve Denge Kuramı	92
2.6.	Baskın (Dominant) Ekonomi ve Monopolistik (Tekelci) Durum Türleri	95
2.7.	Yapısal Emperyalizm Kuramı	98
2.8.	Emperyalizmin Mekanizması	102
2.9.	Uluslararası Üretim Eklektik (OLI) Paradigması	107
2.9.1.	OLI Paradigması'nın Kökenleri	108
2.9.2.	Eklektik Paradigmanın Genişletilmesi	110
2.9.2.1.	<i>Yatırım Gelişimi Yolu -YGY- (The Investment Development Path -IDP-)</i>	111
2.9.2.2.	<i>DYY Yoluyla Rekabet Avantajı Elde Edilmesi</i>	111
2.9.2.3.	<i>E - Ticaret ve İlişkili Mallar</i>	113
2.10.	Modern Uluslararası Üretim ve UAŞ Teorisi	116
2.11.	Uluslararasılaşma Kuramı ve UAŞ'ler	120
2.11.1.	Hükümet Politikalarının Firmaların Stratejik Seçimi Olarak DYY'lar Üzerindeki Etkileri	122
2.11.2.	DYY'lara İlişkin Diğer Politik Değişkenler	123
2.11.3.	Uluslararasılaşma ve DYY'lara Yönelik Diğer Açıklamalar	125
2.11.4.	Politik ve Ekonomik Değişkenlerin Kombinasyonu	126

BÖLÜM 3

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN DÜNYADAKİ GELİŞİMİ VE DAĞILIMI

3.1.	Küreselleşme Sürecinde DYY'ların Dağılımı	134
3.1.1.	DYY Girişleri (İç Akışlar)	136
3.1.2.	DYY Çıkışları (Dış Akışlar)	138
3.2.	DYY'larda Bölgesel Gelişim Eğilimleri	139
3.3.	DYY Girişlerindeki Global Düşüşlerin Değerlendirilmesi	150
3.4.	DYY Girişi Sağlamada Hindistan, Çin ve İspanya Örnekleri	156
3.4.1.	Hindistan	157
3.4.2.	Çin	162
3.4.3.	İspanya	167
3.4.3.1.	<i>AB'ne Giriş Öncesi Dönem (1959 - 1986)</i>	172
3.4.3.2.	<i>AB'ne Giriş Sonrası Dönem (1986 - 2004)</i>	173
3.5.	Uluslararası Yatırım Anlaşmaları	178
3.5.1.	Çok Taraflı Yatırım Anlaşmaları	179
3.5.2.	İki Taraflı Yatırım Anlaşmaları	181
3.5.3.	Bölgesel ve Bölgelerarası Anlaşmalar	183
3.5.3.1.	<i>Bölgesel Bir Anlaşma Örneği: NAFTA</i>	186
3.5.3.2.	<i>Bölgesel Anlaşmalar ve Asya'daki DYY'lar Üzerindeki Etkileri</i>	187
3.6.	Ekonomik Entegrasyon Hareketleri ve DYY'lar	191
3.7.	DYY'ların AB Üzerindeki Etkileri	192

BÖLÜM 4

TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR: POLİTİKA VE UYGULAMA

4.1.	Tarihsel Gelişim	195
4.1.1.	1980 Öncesi Dönem	198
4.1.2.	1980 Sonrası Dönem	202
4.2.	DYY'ların Önemi	211
4.3.	DYY'ların Sektörel ve Miktar Bakımından Dağılımı	212
4.4.	Türkiye'nin Yükselen Pazarlardaki Konumu	231
4.5.	DYY'lar ve Özelleştirme İlişkisi	234
4.6.	DYY'ların Genel Ekonomik Etkileri.....	241
4.6.1.	Tasarruf Açığı Yönünden	241
4.6.2.	İstihdam Etkisi	242
4.6.3.	Rekabet Politikaları, Yasal Yapı ve Vergi Politikaları Yönünden	245
4.6.4.	Ödemeler Dengesine Etkisi	250
4.6.5.	Milli Gelir Etkisi.....	251
4.6.6.	Teknoloji, Yönetişim ve Bilgi Faktörleri Yönünden.....	253
4.6.7.	Uluslararası İlişkiler ve Politik Faktörler Yönünden.....	255
4.6.8.	Sosyo - Kültürel Yapı ve Psikolojik Faktörler Yönünden.....	258
4.7.	DYY Girişini Özendirme Koşul ve Politikaları	259
4.7.1.	Ekonomik ve Siyasi İstikrar	259
4.7.2.	Saydamlık (Açıklık) Politikası	260
4.7.3.	Hukuk Kurallarının Düzenlenmesi.....	261
4.7.3.1.	<i>Fikri Mülkiyet Hakları</i>	263
4.7.3.2.	<i>Uluslararası Tahkim</i>	265
4.7.4.	Kalite Anlayışı ve Standartların Oluşturulması	267
4.7.5.	Stratejik Konum	269
4.7.6.	Tanıtım ve Lobi Faaliyetleri	270
4.7.7.	Ülke Riski ve İmaji.....	271
4.7.8.	Yatırım Ortamının İyileştirilmesi	272
4.7.9.	AB'ne Tam Üyelik Politikası	274
4.7.10.	Diğer Politikalar	278
4.8.	DYY'ların Belirleyicilerine İlişkin Bir Model Denemesi	283
4.8.1.	Modelin Seçimi	283
4.8.2.	Veriler, Özellikleri ve Veri Kaynakları.....	287
4.8.3.	Modelin Oluşturulması	290
4.8.4.	Oluşturulan Modelle İlgili Varsayımlar	291
4.8.5.	Regresyon Analizi	295
4.8.6.	Ekonometrik Modelin Uygulaması	296
4.8.7.	Ekonometrik Model Sonuçlarının Değerlendirilmesi	301
4.8.8.	t - İstatistikleri	302
4.8.9.	Regresyon Parametrelerinin Anlamlılık Testi (F Testi)	305
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....		309
KAYNAKÇA		322
EKLER.....		346
ÖZET		350
ABSTRACT		352

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AFTA	: ANDEAN Free Trade Agreement - ANDEAN Serbest Ticaret Anlaşması
A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.m.	: Adı geçen makale
AGÜ	: Az Gelişmiş Ülke
ANDEAN	: And Dağları Ülkeleri Topluluğu - Venezüella, Kolombiya, Ekvador, Peru, Bolivya
APEC	: Asia - Pasific Economic Cooperation Asya - Pasifik Ülkeleri Ekonomik İşbirliği
ASEAN	: Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği - Association of South East Asean Nations
BIAC	: Business and Industry Advisory Council - İş ve Endüstri Danışma Konseyi
BITs	: Bilateral Investment Treaties - İki Taraflı Yatırım Anlaşmaları
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
DTT	: Double Taxation Treaties - İkili Vergilendirme Anlaşmaları
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırım
FIAS	: Foreign Investment Advisory Service - Yabancı Yatırım Danışma Servisi
FTAA	: Free Trade Area of The Americas - Amerikan Serbest Ticaret Alanı
GATT	: General Agreement on Tariffs and Trade - Gümrük Tarifeleri ve Ticareti Genel Anlaşması
GATS	: General Agreement on Trade in Services - Hizmetler Ticareti Genel Anlaşması

GB	: Gümrük Birliği
GÜ	: Gelişmiş Ülke
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülke
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
IBRD	: International Bank for Reconstruction and Development Policies - Dünya Bankası
ICC	: International Chamber of Commerce - Uluslararası Ticaret Odası
ICSID	: International Center for Settlement of Investment Disputes - Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözümü ile İlgili Uluslararası Merkez
IDP	: Investment Development Path - Yatırım Geliştirme Yolu
IIA	: International Investment Agreements - Uluslararası Yatırım Anlaşmaları
ILO	: International Labour Organization - Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	: International Monetary Fund - Uluslararası Para Fonu
ITO	: International Trade Organization - Uluslararası Ticaret Örgütü
KİT	: Kamu İktisadi Teşekkülleri
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükte İşletmeler
KOSGEB	: Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
MAI	: Multilateral Agreement on Investment - Çok Taraflı Yatırım Anlaşması
MERCOSUR	: The Southern Common Market - (Güney Ülkeleri Ticaret Pazarı - Arjantin, Brezilya, Paraguay, Uruguay)
MESS	: Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası
MIGA	: Multilateral Investment Guarantee Agency - Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı
NAFTA	: North American Free Trade Association - Kuzey Amerika Serbest Ticaret Birliği
NASSCOM	: The National Association of Software and Services Companies - Bilişim ve Hizmetler Sektörü Şirketleri Milli Birliği

OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development - Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
OFII	: Organization for International Investment - Uluslararası Yatırım Organizasyonu
OLI	: Ownership, Location, Internalisation - Uluslararası Üretim Eklektik Paradigması
SAARC	: South Asian Association for Regional Cooperation - Güney Asya Bölgesel İşbirliği
SAFTA	: South Asian Free Trade Area - Güney Asya Serbest Ticaret Alanı
SAPTA	: South Asian Preferential Trade Area - Güney Asya Tercihli Ticaret Anlaşması
SEZ	: Special Economic Zone - Özel Ekonomi Alanı
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TRIMs	: Trade Related Investment Measures - Ticaretle İlgili Yatırım Önlemleri
TRIPs	: Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights
UAŞ	: Uluslararası Şirket
UNCITRAL	: United Nations Commission of International Trade and Law - Birleşmiş Milletler Uluslararası Ticaret Hukuku Komisyonu
UNCTAD	: United Nations Conference on Trade and Development - Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
UNDESA	: United Nations Department of Economic and Social Affairs - Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İlişkiler Bölümü
USCIB	: U.S. Council for International Business - ABD Uluslararası İş Konseyi
USTR	: United States Trade Representative - ABD Ticaret Temsilciliği
WTO	: World Trade Organisation - Dünya Ticaret Örgütü
YASED	: Yabancı Sermaye Derneği
YGY	: Yatırım Gelişimi Yolu
YİD	: Yap - İşlet - Devret

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1. DYY'lar Konusunda Politika Araçları ve Olası İstihdam Etkileri.....	30
Tablo 2.1. Etkileşimli Bir Bütçe.....	103
Tablo 2.2. Uluslararası Değişkenlerin Hükümet Politikalarına Etkisi	133
Tablo 3.1. Bölgeler İtibariyle Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri (Milyon dolar).....	136
Tablo 3.2. Bölgeler İtibariyle Doğrudan Yabancı Yatırım Çıkışları (Milyon dolar).....	138
Tablo 3.3. DYY'larda Uluslararası M&A'ların Payı (Milyar dolar).....	153
Tablo 3.4. Bölgesel ve Ülke Bazında Uluslararası Şirket Birleşme ve Satın Almaları (M&As)- (Satışlar), (1988-2004) (Milyon dolar).....	155
Tablo 3.5. Yıllar İtibariyle Çin'e DYY Girişleri (Milyon dolar).....	163
Tablo 3.6. Yıllar İtibariyle DYY Girişleri (Milyon dolar).....	170
Tablo 4.1. DYY İzinlerinin İzin Türlerine Göre Dağılımı.....	214
Tablo 4.2. Türkiye'de Yıllara Göre DYY'lar.....	217
Tablo 4.3. DYY İzinlerinin Sektörel Dağılımı (Milyon dolar).....	220
Tablo 4.4. Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Sektörlere Göre Dağılımı (Adet)	223
Tablo 4.5. Kuruluş Türlerine Göre Uluslararası Sermayeli Şirketler (Adet) ...	224
Tablo 4.6. Türkiye'deki Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Ülkelere Göre Dağılımı (Adet).....	226
Tablo 4.7. 2005 Yılında Türkiye'ye En Çok DYY Gerçekleştiren Beş Ülke	227
Tablo 4.8. 2005 Yılında En Fazla Yatırım Çeken Beş Sektör.....	227
Tablo 4.9. (2000-2005) Döneminde Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Bileşenlerine Göre Dağılımı (Milyon dolar).....	231
Tablo 4.10. Yükselen 10 Büyük Pazar (Ten Big Emerging Market) Stratejisi'ndeki Söz Konusu Ülkelerin DYY Performansları (Milyon dolar)....	233
Tablo 4.11. Değişik Sektörlerde İstihdam Başına Düşen Sabit Yatırım Tutarı	243

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1. Emperyalizmin Yapısı.....	101
Şekil 2.2. Bir Feodal Merkez Ülke - Çevre Ülke Yapısı	106
Şekil 2.3. Hükümet Politikalarının Pazar Eksiklikleri Üzerindeki Etkilerinin Matriksi ve DYY'ların Göreceli Çekiciliği	127
Şekil 2.4. DYY'ların Politik Teorisi'nin Çekirdek ve Potansiyel Genişleme Alanları.....	130
Şekil 2.5. Firma Rekabetçiliği ve Hükümet Politikalarının DYY'lar Üzerindeki Politik Etkileri	131
Şekil 3.1. Dünyada GSMH ve DYY Akışlarının Büyüme Oranları, (1980-2002) (%).....	141
Şekil 3.2. Asya ve Pasifik: ASEAN (Association of South East Asean Nations) ve SAPTA (South Asian Preferential Trade Area)'ya DYY Girişleri, (1990 - 2002) (Milyar dolar).	189

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 4.1. Türkiye’de İzin Verilen DYY’ların Yatırım Türlerine Göre Dağılımı (1980-2002)	215
Grafik 4.2. DYY İzinleri ve Fiili Girişler (1980-2002).....	218
Grafik 4.3. Türkiye’de İzin Verilen Toplam DYY’ların Sektörel Dağılımı (1980-2002)	221

EKLER LİSTESİ

EK I - Tablo 1. Gelişmiş Ülkelerde DYY Girişleri, (1991-2004), (Milyon dolar).	346
EK II - Tablo 2. Orta ve Doğu Avrupa Bölgesi'ne DYY Girişleri, (1991 - 2004), (Milyon dolar).	347
EK III - Tablo 3. Latin Amerika ve Karayibler Bölgesi'ne DYY Girişleri, (1991 - 2004), (Milyon dolar).	347
EK IV - Tablo 4. Asya ve Pasifik Bölgesi'ne DYY Girişleri, (1991 - 2004), (Milyon dolar).	348
EK V - Tablo 5. Afrika'ya DYY Girişleri, (1991 - 2004), (Milyon dolar). ...	349

GİRİŞ

Küreselleşmenin giderek arttığı dünyamızda, ekonomilerdeki tasarruf yetersizliğinden kaynaklanan; yoksulluk ve işsizlik başta olmak üzere bazı önemli sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu sorunların çözümünde ve sürdürülebilir büyüme, sosyal ve ekonomik refah düzeyinin artırılması gibi diğer hedeflerin gerçekleştirilmesinde yatırımlar anahtar rol oynamaktadır.

DYY'lar, küreselleşmenin ayrılmaz bir unsuru olarak, dünya ekonomisine yön veren unsurların başında gelmektedir. Ülkelerin ekonomik kalkınmalarının önündeki en önemli engellerin başında döviz ve tasarruf yetersizlikleri gelmektedir. Özellikle GOÜ'ler açısından bakıldığında, finansman yetersizliğinin, söz konusu ülkelerin başlıca sorunları olduğu görülmektedir. Bu ülkelerdeki büyük cari açıklar da bunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Dolayısıyla, DYY'lar finansman kaynakları içinde en yararlısı olarak kabul gördüğünden, söz konusu yatırımların çekilebilirliğinde ülkeler bir rekabet içine girmişlerdir.

DYY'ların artışındaki nedenlerin başında, küreselleşme süreciyle birlikte ve XX. yy.ın ikinci yarısından itibaren, AB başta olmak üzere artan entegrasyon hareketleri gelmektedir. Diğer GOÜ'ler gibi kalkınma ve gelişme yolunda ilerleyen ülkemiz, öncelikle AB üyeliğini en kısa zamanda gerçekleştirebilme yolunda gereken adımları atmaya devam etmek eğilimindedir. Bu yolda, DYY'ların olumlu etkilerinden yararlanmak suretiyle olumlu gelişmeler sağlanabileceği ve DYY'ların bu anlamda ülke ekonomisini canlandırıcı anahtar bir rol oynayacağı düşünülmektedir.

DYY'ların tamamına yakın bir bölümünün UAŞ'ler tarafından gerçekleştirildiği ve toplamda diğer DYY şekillerinin payının önemsenmeyecek kadar az olduğu gerçeğinden hareketle bu çalışmada, UAŞ'lerle ilgili açıklamaların ağırlık taşıması kaçınılmazdır. Yine, yıllardır süregelen çok uluslu şirket kavramının (ÇUŞ) da artık Birleşmiş Milletler

literatürüne yerleştiği şekliyle “transnational”, yani “ulusötesi, ulusüstü” bir nitelik kazanmasından dolayı, milliyet kimliği her geçen gün önemini kaybetmeye başlamıştır. Dolayısıyla, söz konusu şirketleri ifade etmede, burada “uluslararası” kavramının kullanılması uygun görülmüştür.

Bu çalışmanın, Birinci Bölümünde küreselleşme süreci içerisinde tüm dünyada, ekonomik kalkınma noktasında, DYY’ların taşıdığı önemin daha iyi anlaşılıp kavranabilmesi yönünden tanım ve kavramsal çerçeve üzerinde durulmuştur. İkinci Bölüm’de ise, DYY’lara yönelik kuramsal yaklaşımlara yer verilmiştir. Böylece, çalışmanın teorik yapısı oluşturulmuştur.

1980’li yıllardan sonra dünya mal ve hizmet pazarlarında artarak devam eden liberalleşme ve entegrasyon süreciyle birlikte artan rekabet ortamı, DYY’ların önemini daha açık bir şekilde ortaya koymuştur. Ayrıca, yine 1980’lerin sonunda yaşanan borç kriziyle, kredi sağlayan kuruluşlar ve sermaye ihraç eden ülkelerin, alacaklarını tahsil edememeleri üzerine, DYY’ların, finansman darboğazında bulunan GOÜ’ler açısından diğer ülkelere göre daha büyük önem taşıdığı anlaşılmıştır.

Bu yaklaşım doğrultusunda, DYY’lar aracılığıyla söz konusu ekonomilerin canlandırılması, ekonomik büyümeye ivme kazandırılması ve finansman sorununun önemi ön plana geçmiştir. Böylece, diğer kaynaklara göre daha güvenilir ve etkin bir yapıda olmasından dolayı, DYY’ların önemi üzerinde daha fazla durulmaya ve tercih edilmeye başlanmıştır.

Üçüncü Bölüm’de DYY’ların Bölgesel Dağılımı ve Ekonomik Entegrasyonlar ile ilgili açıklama ve bilgilere yer verilmiştir. Burada, genel anlamda gelişmeler üzerinde durulduktan sonra, bölgeler itibariyle ve özel olarak son yıllarda DYY’lar konusunda dikkatleri üzerlerine çekmelerinden dolayı ve Türkiye için önemli başarı örnekleri oluşturmaları nedeniyle Çin, İspanya ve kısmen Hindistan örneklerine yer verilmiştir.

1960'lara kadar DYY'ların tek yönlü olarak ve GÜ'lerden az gelişmiş ve GOÜ'lere doğru gerçekleşmesi nedeniyle uluslararası anlaşmaların oluşma zeminleri yaratılamamıştı. Bu durumun 1960'lardan itibaren değişmeye başlaması ve bu yatırım akışlarının çift yönlü hale gelmesi ile birlikte konunun uluslararası hukuk kurallarınca düzenlenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, bu çerçevede, Üçüncü Bölüm'de uluslararası yatırım anlaşmalarının içerikleri ve gelişimleri üzerinde de durulmuştur.

DYY'lar günümüzde, sermaye ve yatırım konusunda büyük sıkıntılar yaşayan, iç ve dış finansman yetersizliği olan ülkemiz için de çok önemli hale gelmiştir. Türkiye, gelişmiş ülkeler seviyesinde ekonomik ve sosyal refaha ulaşabilmek için mutlaka istikrar içinde büyüme hızını artırmak durumundadır. Bu konudaki kaynak açığını kapatabilme konusunda da DYY'lar büyük bir potansiyele sahiptir. Türkiye'nin ekonomik gündeminde yıllardır en önemli konulardan biri olan DYY'lar, ülkemiz açısından birçok yönden yüksek potansiyel taşımaktadır. Bununla birlikte, ülkemiz oldukça liberal bir DYY Kanunu'na sahip olmasına rağmen, ne yazık ki bu konuda istenilen düzeylere gelememiş ve DYY'ları çekme noktasında hedeflerin çok altında bir performans göstermiştir. Belirtilen çerçevede, Türkiye'de DYY'ların gelişimi, önemi ve genel ekonomik etkileri Dördüncü Bölüm'de yer almaktadır.

DYY'lar konusunda yabancı yatırımcılar, hangi ülkeye ve sektöre yatırım yapacaklarına karar verirken çeşitli ekonomik, politik ve sosyal etkenleri de göz önüne alarak, yatırım kararlarında oldukça titiz ve seçici davranmaktadırlar. Dolayısıyla, DYY'lar konusunu daha iyi anlayabilmek için, söz konusu bu yatırımları etkileyen faktörlerin de araştırılması gerekmektedir. Bu bağlamda, Dördüncü Bölüm'de DYY'ların bazı belirleyicilerinin bir ekonometrik model çerçevesinde incelenerek genel ekonomik etki ve ilişkilerinin açıklanmasına çalışılmıştır. Bu doğrultuda, model oluşturulmuş ve DYY'larda hangi değişkenlerin etkili olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Bu inceleme, aynı zamanda ekonometrik modelin amacını oluşturmaktadır.

Son bölümde ayrıca, yukarıdaki bölümlerin ışığı altında, sonuç ve değerlendirmelere yer verilmiştir. Bu bilgiler, özellikle Türkiye’de ve dünyada, DYY’ların dünya ekonomisi üzerindeki yeri ve önemi hakkında sentez niteliğindeki vurgular olma özelliğindedir. Bu bağlamda, ülkemiz açısından, DYY girişini özendirici yönde izlenmesi gereken birtakım politika, gereklilik ve sonuçlar ortaya konularak değerlendirilmeye çalışılmış ve konu ile ilgili bazı yorum ve öngörüler sunulmuştur.

BÖLÜM 1

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR (DYY) : KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE ÖNEMİ

1.1. DYY'ların Tanım ve Kapsamı

Uluslararası sermaye hareketleri, kamu ve özel sermaye hareketleri olmak üzere başlıca iki grupta toplanabilir. Bunlardan kamusal nitelikte olanlar; faiz, vade ve bazı ödeme koşulları ve içerdığı diğer farklılıklarla beraber hibe ve kredi olarak verilenler şeklinde iki grupta tanımlanabilir. Özel sermaye hareketlerini de, portfolyo yatırımları ve DYY'lar oluşturmaktadır. Bu çalışmada, tezin konusu olan DYY'lar incelenecektir.

Genel bir tanımlama ile bir ülkede yerleşik kişi veya kuruluşların ülke sınırlarının dışında servet edinmelerine uluslararası yatırım veya yabancı sermaye yatırımı adı verilir. Yabancı ülkelerde edinilen servetler ise ya mali ya da reel (fiziki) bir nitelik taşıyabilir. Yabancı tahvil ve hisse senedi gibi menkul değerlerin satın alınması mali niteliklidir. Bu tür yatırımlara uluslararası portfolyo yatırımı da denmektedir. Öte yandan, yabancı ülkelere bina, fabrika, arazi, tesis gibi fiziki değerler elde edilmesi de DYY'ların kapsamındadır.¹

Yine, DYY'lar, büyük bir firmanın (uluslararası şirket) ana merkezinin bulunduğu yer dışındaki ülkelere yeni bir şirket kurması veya var olan bir yerli firmayı satın alarak veya sermayesini artırarak kendine bağlı şirket durumuna getirmesi biçiminde de tanımlanabilir. Burada yatırımı yapan asıl şirkete “ana şirket” (parent company), yabancı ülkede edinilen şirkete de “bağlı şirket” (subsidiary), “yabancı sermaye şirketi” veya yalnızca “şube”

¹ SEYİDOĞLU, Halil. Uluslararası İktisat - Teori, Politika ve Uygulama, İstanbul, 1994, s. 577.

denilmektedir. DYY'ların en önemli özelliklerinden birisi, bunların yalnızca bağlı şirketin mülkiyetini elinde bulundurmakla (kısmen veya tamamen) kalmamaları, aynı zamanda onun yönetimini de denetlemeleridir. Bağlı şirket, genellikle ana şirketin elinde bulunan teknoloji, ticari sırlar, yönetim bilgileri, ticaret ünvanı (trademark) ve öteki araçlardan yararlanma ayrıcalığına sahiptir. Karşılığında ise kazanılan karlar, kısmen veya tamamen ana şirkete transfer edilir.²

Kısaca DYY'lar, bir ülkede bir firmayı satın almak, yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesi sağlamak veya mevcut bir firmanın sermayesini artırmak yoluyla o ülkede bulunan firmalar tarafından diğer bir ülkede bulunan firmalara yapılan ve kendisiyle birlikte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini de beraberinde getiren yatırımlardır.³

T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı - Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü 2001 Yılı Raporu'ndaki tanımlara göre ;⁴

Yabancı Sermaye: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nca alım-satımı yapılan konvertibl döviz ve efektif cinsinden nakdi sermayeyi,

- Yabancı sermayeli kuruluşlarda, yabancı gerçek ve tüzel kişilerin hissesine tekabül eden net kar, temettü, satış, tasfiye ve tazminat bedelleri ile lisans, know-how, teknik yardım, yönetim ve franchise anlaşmaları karşılığında ödenecek meblağların, dış kredi anapara ve faiz ödemelerinin transferi veya transfer edilebilir değerleri,

- Makina, teçhizat, alet ve bu mahiyetteki mallar, makina aksamı ve malzeme ile Hazine Müsteşarlığı'nın kabul ettiği sair lüzumlu malları,

² A.g.e., s. 578.

³ KARLUK, Rıdvan. Türkiye Ekonomisi, Tarihsel, Yapısal ve Sosyal Değişim, 5. Baskı, Beta Yayın, İstanbul 1997, s. 519.

⁴ T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, 2001 Yılı Raporu, s. 11.

(Bu değerler, 1996 yılından sonraki fiili giriş rakamları içerisinde yer almamaktadır).

- Yurt dışında yerleşik kişi ve kuruluşların, kambiyo mevzuatı çerçevesinde doğan her türlü mevcut ve alacaklarından, Hazine Msteşarliğı'nın sermaye payı olarak kabul edeceği meblağları,

- Patent ve ticari marka gibi fikri haklardan Müsteşarlıkça kabul edilenleri ifade eder.

Fiili Giriş: Yurtdışında yerleşik kişi ve kuruluşlarca şirket kurmak, şirketlere iştirak etmek, şube, irtibat bürosu, temsilcilik, acente amak, hisse almak ve diğer nedenlerle ilgili olarak yurda getirilen bedelleri ifade eder. Bu bedeller:

- Gayrimenkul alımları nedeni ile yurda getirilen bedeller ve
- Belli döviz çıkış kodu ile mutlaka birlikte kullanılacak olan bedelleri ifade etmektedir.

Dolayısıyla bunlar, Türkiye'deki yatırım ve ticari faaliyetlerden sağlanmış, yurtdışına transfer edilebilir gelirlerin, yurtdışına transfer edilmeksizin sermaye artırımında kullanımı ifade etmektedir.

Komple Yeni Yatırım: Mal ve hizmet üretimine yönelik olarak, ana makina ve teçhizat ile yardımcı tesisleri içeren, gerektiğinde arazi-arsa, bina-inşaat harcamalarını da ihtiva eden yatırımlardır. İstatistiki değerlendirmelerde yeni yatırım tanımı, yeni yapılan bir yatırım için izin verilen yabancı sermaye miktarını ifade etmektedir.

Tevsii: Yeni bir yatırım hüviyeti taşımayan, genişleme yapıldıktan sonra mevcut tesis ile altyapı müşterekliği oluşturularak bir bütün teşkil eden, aynı işletmede, aynı mal ve hizmetin kapasitesini artırmaya yönelik yatırımlardır. İstatistiklerdeki tevsii ifadesi, tevsii yatırım yapacak firmanın, bu yatırım için getirmeyi beyan ettiği ve izin verilen yabancı sermaye miktarını içermektedir.

Sermaye Artışı: Yabancı sermayeli şirketin mevcut sermayesini artırması sırasında, yabancı ortağın payına düşen, izin verilen yabancı sermaye miktarını belirtmektedir.

İştirak: Yerli ya da yabancı sermayeli bir şirkete, yabancı tüzel ya da gerçek kişinin her birinin katılmasını sağlamak için izin verilen yabancı sermaye miktarını ifade etmektedir. Eskiden var olan minimum 50.000 dolar miktarı 17.6.2003 tarihli 4875 sayılı yeni Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ile kaldırılmıştır.

1.2. DYY'larının Diğer Sermaye Hareketleri ile Karşılaştırılması

DYY'lar, uluslararası sermaye hareketlerinin özel bir türüdür. Yatırım yapılan ülkelerde pek çok faktörü etkileyerek ülkelerin genel ekonomik, sosyal ve kültürel yapıları üzerinde önemli rol oynarlar.

Sıcak para olarak adlandırılan kısa vadeli sermaye hareketleri ise, ülke ekonomileri üzerinde çeşitli olumsuzluklara ve ekonomik krizlere neden olabilmektedirler. Portfolyo yatırımlarının da aşağıda ayrıntılı bir şekilde açıklanacağı üzere, etkin bir yatırım argümanı olmaması ve diğer finansman kaynaklarının da yeterli düzeyde bulunmaması (çeşitli krediler vb.) nedeniyle DYY'lar neredeyse başka alternatif bırakmayan ve zorunluluk arz eden bir konuma yükselmişlerdir. DYY'lar tasarruf açığı bulunan ülkelerde kalkınmanın finansmanını sağlama bakımından da diğer sermaye

kaynaklarına göre daha güvenilir ve avantajlı bir yapıda olduklarından dolayı tercih edilmektedirler.

DYY'lar dış ödemeler dengesi tablosunda sermaye hareketleri bölümünde yer alan bir kalemdir. Aynı bölümde yer alan portfolyo hareketlerinden ve sıcak para transferlerinden farklıdır.

1.3. DYY'lar ve Portfolyo Yatırımları Arasındaki Başlıca Farklar

Daha önce de belirtildiği üzere DYY'lar, uluslararası sermaye hareketlerinin özel bir türüdür ve söz konusu yatırımların tamamına yakını UAŞ'ler tarafından gerçekleştirilmektedir.

Portfolyo yatırımları ile DYY'lar arasında aşağıda açıklanan bazı önemli farklılıklar bulunmaktadır:⁵

Bu farklardan en önemlisi, yabancı ülkede yapılan yatırımın yönetimi konusunda kendini gösterir. DYY konumunda yabancı ülkede kurulan şirket, ana şirketin doğrudan denetimi altındadır. Çoğu kez bu şirketin üst yönetim kadrolarında ana şirket tarafından atanan yöneticiler yer alır. Burada, yabancı sermaye yatırımının başındaki "doğrudan" sözcüğü işletme yönetimindeki bu yabancı etkinliğini ifade etmektedir. Oysa, uluslararası portfolyo yatırımları durumunda, bir yabancı tahvil veya hisse senedi satın alınırken şirket yönetiminin doğrudan denetlenmesi söz konusu değildir. Yani, ulusal şirket bu yolla uluslararası piyasalardan finansman sağlamış olur, yönetim eskisi gibi yerel yöneticilerin ellerinde sürdürülür.

İkinci olarak, DYY'lar durumunda, yabancı yatırımcı, sermayesinden başka, genellikle üretim teknolojisi ve işletmecilik bilgisini de birlikte getirir.

⁵ SEYİDOĞLU, Halil. A.g.e., s. 578 - 579.

Portfolyo yatırımlarında ise yabancı yatırımcının, sermayesinden başka bir katkısı yoktur.

Üçüncü olarak, yatırımcıların kimlikleri de birbirlerinden farklıdır. Portfolyo yatırımlarını tasarruf sahibi gerçek kişiler de yapabilirler. Oysa, uygulamada DYY'ları yapanların hemen hemen tamamı UAŞ'lerdir.

Dördüncü bir fark, yatırımın anapara ve gelirlerinin geri ödenmesiyle ilgilidir. Portfolyo yatırımlarında gelir ve amortismanların geri ödenme koşulları önceden belirlidir. Borç alanlar bakımından tahvil, sabit bir döviz borcu niteliğinde olup, ekonomik koşullara göre değişmez. Oysa doğrudan yatırımlarda genellikle belirli bir amortisman yoktur. Kar transferleri de işletmenin kazanç durumuna ve hükümetlerin transferler üzerine koydukları kısıtlamalara bağlıdır.

Portfolyo yatırımlarında temel amaç, uluslararası faiz oranlarındaki farklılıklardan yararlanmaktır. Söz konusu bu yatırımlarda yatırıma tek konu olan faktör, yatırımcının sermayesidir. Bu noktada, DYY'ların etki ve farklılığı ortaya çıkmaktadır. Portfolyo yatırımlarında; Ar-Ge, üretim teknolojisi, pazarlama becerileri, yönetsel uzmanlık vb. faktörler yatırıma eşlik etmez. DYY'lar ise, diğer uluslararası sermaye hareketlerinden farklı olarak, değişik ölçülerde içerdiği kontrol, yönetim, teknoloji ve işletmecilik bilgilerini de içeren geniş anlamda bir sermaye hareketidir.

1.4. DYY Türleri

Genel anlamda DYY'lar iki durumda karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki, tamamen yeni bir şekilde gerçekleştirilen yatırımlardır (Greenfield Investment - Komple Yeni Yatırım) ki bunların fiziksel olarak yeni bir yatırım olmalarından dolayı, istihdam, sermaye vb. gibi yönlerden ekonomiye sağladıkları katma değer daha fazladır. Diğeri de, mevcut bir yerli üretici ile birleşme veya bu yatırımın satın alınması (Merger and Acquisition - M&A) yoluyla olan şeklidir ki bunlar da yaygın kullanımıyla “**şirket evlilikleri**” dir.

Bazı durumlarda yatırımlara ilaveler yapılması gündeme gelebilir. Yine, bazı durumlarda sahiplikler bir yabancı şirketten diğerine geçebilir. Bu tür işlemlerde, şirketin üretim gücü yanında, şirketin pazar payı ve insan kaynaklarına da sahip olunur. Şirket birleşme ve satın almaları (şirket evlilikleri) özellikle, yeni yatırımlara göre daha cazip koşullar sağlayabilmektedirler. Bu özelliklere genel olarak değinecek olursak;

- Pazara girişler yeni bir yatırıma göre daha az zaman alır ve başlangıç maliyeti daha düşüktür. Çünkü yatırımcı firma, pazarda mevcut yeri ve pazar payı olan bir firmaya sahip olmuş olur.
- Yatırımcı firma insan kaynakları, teknoloji, işletmecilik, satış ve pazarlama kanalları gibi unsurlara daha kolay ve daha az maliyetle ulaşmış olur.
- Yatırımcı, yatırımı gerçekleştirmek istediği ülke ile ilgili hedef ve stratejilerine ulaşmada küresel ticaret faaliyetleri yönünden bir sinerji elde etmiş olur.

- Yatırımcı yeni gireceği pazarda sağlayabileceği avantajlı ve üstün konumundan dolayı küresel rekabette önemli bir yer edinmiş olur.

Şirket birleşme ve satın almaları şeklindeki DYY'ların saydığımız avantajlarına karşın, birtakım dezavantajları da bulunabilmektedir. Bunların başlıcaları; istenilen özelliklerde bir yatırımcı bulmak her zaman mümkün olmayabilir; yatırımcı, şirket bilgileri ile ilgili olarak açık ve dürüst olmayabilir ve yanlış bilgilendirme olabilir şeklinde ifade edilebilir. Ayrıca yatırımcılar, yatırım yaptıkları ülkelerde ülkenin birtakım yapısal koşullarına bağlı olarak ve genel anlamda yatırım iklimi ile ilgili birtakım sorunlarla da karşılaşabilirler.

Özellikle üretim sektöründe olmak üzere DYY'lar, çoğunlukla "üretim yeri" başlığı altında ele alınmaktadır. Bunun anlamı, yatırım kararlarının etkilendiği temel konunun üretimin nerede yapıldığı konusudur. Daha sonra da değinileceği üzere, sadece üretim yeri üzerinde odaklanmak doğru değildir. DYY'lar bir ülkedeki firmanın, bir başka ülkede, bir iş faaliyetinin kontrolünü elde etmesini de içerir. ⁶ Burada da ifade edildiği üzere, DYY'larda en önemli konu, yatırımın kontrolü, yani yönetimi konusudur. Zaten bu yatırım türlerini açıklarken kullanılan "doğrudan" kelimesi yönetimin etkinliğini vurgulamaktadır.

⁶ MC CULLOCH, Rachel. " New Perspectives on Foreign Direct Investment ", Foreign Direct Investment, (Ed. by) Kenneth A. FROOT, The University of Chicago Press Ltd., London, 1993, s. 43 - 44.

1.5. DYY'ların Tarihsel Gelişimi

DYY'ların tarihsel gelişimi, 1980 öncesi ve sonrası dönemler olarak incelenebilir.

1.5.1. 1980 Öncesi Dönem

I. Dünya Savaşı öncesinde önemli sayılabilecek miktarda bir DYY akımı bulunmamaktadır. Sermaye hareketleri içinde bu döneme kadar portfolyo yatırımlarının egemen olduğu görülmektedir. Şöyle ki, bu dönemde, uluslararası sermaye hareketlerinin yüzde 90'ı, portfolyo yatırımı şeklinde oluşuyordu (örneğin, yönetimde kontrol sahibi olmadan ya da yönetime katılmadan yabancı kurumların çıkardığı hisse senetlerinin bireyler ya da kurumlar tarafından alınması).⁷ Yine, Savaş öncesinde, dünyadaki finansal merkezlerin en önemlisi Londra'ydı ve diğer bölgelerin fon ihtiyaçları bu şehirden karşılanıyordu.

Sermaye hareketlerinde yaşanan değişiklik, Savaş sonrası dönemde görülmektedir. Bu dönemde, uluslararası sermaye hareketlerinde hem miktar hem de hareketlerin bileşimi bakımından büyük değişiklikler yaşanmıştır. Uluslararası portfolyo yatırımlarının payı azalırken DYY'lar ile resmi kalkınma kredilerinin payı artmıştır.

Dünyanın en önemli finansal merkezi konumundaki Londra'nın da eski önemi kalmamış ve başka finansal merkezler oluşmaya başlamıştır. Ancak, 1929'daki Büyük Depresyonla birlikte uluslararası sermaye hareketleri, bütünsel ve yapısal anlamda derinden sarsılmış ve bu depresyonla birlikte DYY'ların tarihinde, farklı ve yeni bir evre meydana gelmiştir.

Büyük Depresyon'un yanısıra bundan sonraki bir dizi olay, uluslararası tasarruf - yatırım süreci üzerinde olumsuz birtakım sonuçlar doğurmuştur. Altın Standardı ve para birimlerinin serbest konvertibilitesinin yerini kambiyo kontrolleri almıştır. Dolayısıyla, serbest ticaret son bulmuş, bu da ithalat kısıtlamalarına ve iki taraflı ticarete yol açmıştır. Ticaret azalmış ve DYY akışları neredeyse durmuştur.⁸

İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda DYY akışları ivme kazanmıştır. Bu dönemde, dünyadaki DYY'larda çok hızlı bir artış görülmüştür. Bu yatırımların büyük bir bölümü ABD kaynaklı olup 1960 yılında, ABD kaynaklı DYY'ların toplam dünya yatırımları içindeki payı, 1914'deki yüzde 20 oranından, yaklaşık yüzde 60'lara çıkmıştır. Avrupa'nın payı ise savaşların yarattığı olumsuz sonuçlardan dolayı, önemli derece düşüş göstermiştir. Özellikle, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurulmasından sonra Amerikan şirketlerinin Batı Avrupa'daki yatırımlarında hızlı bir artış görülmüştür.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında bir yandan Marshall yardımları, diğer yandan Dünya Bankası'nın savaşta büyük yıkıntı ve kayıplara uğramış bulunan Batı Avrupa ülkelerinin yeniden imarları konusunda sağladığı yardımlar, bu yardımlardan yararlanan ülkelere başlayan göreceli bir canlanma ve kalkınma süreci başlatmıştır. Bununla birlikte, 1944 yılında kabul edilen Bretton Woods Anlaşması da konvertibl olan paralara yine göreceli bir istikrar sağlamıştır. 1970'li yılların ortalarına kadar genel bir genişleme ve yine göreceli bir refah dönemi yaşanmıştır.

Bu olumlu süreç, 1970'lerin ortalarından itibaren tersine dönmeye başlamıştır. Bretton Woods Para Sistemi'nin sona ermesi ile⁹ dış ödeme sistemi problemleri ve bu sürece bir de petrol krizleri eşlik etmiştir. Dolayısıyla, ortaya olumsuz bir ekonomik tablo çıkmıştır. 1970'li yılların

⁷ DUNNING, John H. Studies in International Investment, George Allen and Unwin Ltd., 1970, s. 2.

⁸ A.g.e., s. 20.

başında geçmiş dönemlere göre artma eğilimine girmiş bulunan DYY'lar, petrol krizinin etkisiyle azalmıştır. Gelişmekte olan petrol ithalatçısı ülkeler bu gelişmeler sonunda daha yüksek petrol faturaları ödemek zorunda kalırken dış ticarete yeni korumacılıkla ¹⁰ birlikte, batı pazarlarında da daralma görülmüş ve söz konusu GOÜ'lerin ithalat kapasiteleri düşmüştür. Dolayısıyla, ABD'nin bu dönemde uyguladığı sıkı para politikası ve dolar faiz oranlarının yükselmesi ile fonların yeniden ABD'ye akışı hızlanmıştır. Mevcut yatırımların önemli bir bölümü, Amerikan UAS'lerince gerçekleştirilirken Batı Avrupa ve Japon menşeli şirketlerin de uluslararası yatırımları hızla artmaya başlamıştır.

Kısaca, 1970'lerin başına kadar geçen süre içinde toplam DYY'larının dörtte üçüne yakın bölümü, Batı Avrupa ülkelerine yapılmıştır. Avrupa ülkelerindeki olumlu ekonomik koşullar (gelişen yatırım, üretim, karlılık fırsatları) DYY'ları artırmıştır. Japonya ise, bu tür yatırımlara karşı kapılarını büyük ölçüde kapatmıştır. GOÜ'lere yönelen yatırımlar da daha çok petrol veya benzeri bir madeni bulunan ya da geniş bir iç piyasaya sahip az sayıdaki ülkeye (Güney Kore, Arjantin, Brezilya ve Meksika gibi) yönelmiştir.

Yine, 1970'lerin ikinci yarısından itibaren uluslararası kredilerin yapısında da değişimler yaşanmaya başlanmıştır. Fonlar, resmi kalkınma kredilerinden özel kredilere doğru yön değiştirirken bu kredilerin faiz ve vade yapıları da GOÜ'lerin aleyhine koşullar içermeye başlamıştır. Dolayısıyla, özel kredilerin artışına paralel olarak uluslararası kredilerin maliyetleri artarken vadeleri de kısalmıştır. Bu arada, GOÜ'lere yapılan DYY'lar ise azalma göstermiştir. Bunun nedenleri arasında, özellikle petrol alanındaki yabancı sermaye şirketlerinin millileştirilmesi ve çoğu GOÜ'lerde yabancı sermayeye karşı izlenen olumsuz politikaların etkileri bulunmaktadır. Burada

⁹ İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1970'lerin başlarına kadar uygulanan sabit kur sistemi, 1973 yılından sonra yerini dalgalı kur sistemine bırakınca döviz cinsleri arasında oluşan kur farklılıkları GOÜ'lerin dış borç stokları üzerinde olumsuz etkiler yaratmaya başlamıştır.

¹⁰ Burada anlatılan süreçte GÜ'lerin ithalat hacimleri daralmaya başlamıştır. GÜ'ler geleneksel koruma yöntemi olan gümrük duvarlarıyla birlikte, yeni önlemlerle korumacı politikalara ağırlık vermişlerdir. Bu politikalar da uluslararası ticarete yeni korumacılık olarak adlandırılmaktadır.

önemli bir özellik, 1974 - 1981 döneminde bazı GOÜ'lerin uluslararası bankalardan aldıkları kredilerin yanında bu tür yatırımların cazibesinin azalmış olmasıdır.

Dolayısıyla, 1970'li yılların sonlarında ortaya çıkan " Washington Consensus (Uzlaşması) " ile ABD ve IMF tarafından mali sıkıntı içindeki ülkelere önerilen politikalar standart şekilde, devalüasyon, bütçe kısıntısı ve faiz oranlarının yükseltilmesini içeriyordu. Ancak, son yıllarda yaşanan ekonomik krizlerde bu politikaların rolü, krizlerin derinleşmesine ve diğer ülkelere de yayılmasına yol açmıştır. Yaşanan gelişmeler, Washington Uzlaşması'nın ciddi bir şekilde gözden geçirilmesini gündeme getirmiş; Dünya Bankası ve IMF gibi kurumların da yeniden yapılanmaları sürecini ortaya çıkarmıştır. Son yıllarda yaşanan bu yeni süreçle birlikte, Washington Uzlaşması aşılımaya çalışılarak serbest piyasa, küresel birleşme ve makroekonomik istikrar maddeleri üzerinde ABD önderliğinde yeniden şekillenen ve G7 ülkeleri tarafından da benimsenen "Post Washington Consensus" (Washington Sonrası Uzlaşması) olarak adlandırılacak yeni bir dönem ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda, küreselleşmenin zayıf yönleri giderilmeye çalışılmakta, devletin önemli olduğu vurgusuyla eğitim, teknoloji ve AR-GE gibi konulardaki rolü ve düzenleyici yönünün ortaya çıkarılmasına çalışılmaktadır.

Bu politikayı bir yeni kurumlar serisi oluşturarak (özellikle, Üç Yanlı Komisyon, G - 7 ve Davos'un Dünya Ekonomik Forumu) Kuzey ülkeleri boyunca düzenlemek için bir çaba bulunmaktaydı. Önerilen bu ekonomik politikanın her şeyden önce, kalkınmacılık ile yer değiştirdiği söylenebilir. Kalkınmacılık, önceki dönemin egemen dünya ekonomik politikasıydı (1960'ların sonunda Birleşmiş Devletler, 1970'lerin "Kalkınmacılığın on yılı olacağını" açıklamıştı). Kalkınmacılığın temel önermesi her ülkenin (o devletin uygun politikaları uygulaması koşuluyla) "kalkınabileceği" ve sonuç noktasının hepsi aşağı yukarı birbirine benzer ve aşağı yukarı aynı

zenginlikte bir ülkeler topluluğu olmasıydı. Tabii, 1970'lerde herkesin gördüğü üzücü bir gerçek olarak kalkınmacılık işe yaramamıştır. ¹¹

Bu dönemin yine önemli özelliklerinden birisi de 1979 yılında, yasal mevzuatını değiştirerek, DYY'lara karşı oldukça özendirici politikalar uygulamaya başlayan Çin Halk Cumhuriyeti'ne yapılan DYY'ların hızla artmaya başlamasıdır. Çin'deki yatırımların önemli bir bölümü Hong Kong ve Macau'daki firmalar tarafından yapılmıştır. Yine, bu dönemde, Japon UAŞ'lerinin ortaya çıkması da önemli gelişmeler arasında sayılmaktadır.

1.5.2. 1980 Sonrası Dönem

Bu dönem, DYY'ların ivmesinin büyük ölçüde değişmesinde rol oynayan gelişmelerin yaşandığı dönemi kapsamaktadır. 1970'li yılların petrol krizlerinin ardından ortaya çıkan koşullarda, dünya genelinde ekonomik bunalımlar (stagflasyon) yaşanmıştır. Ükelere özgü birtakım yapısal sorunlar ve küresel ekonomik ilişkilerin ulaştığı boyutlar özellikle GOÜ'lerde 1980'lerde bir borç birikim sürecini yaratmıştır. İşsizlik ve dış ticarete yeni korumacılığın da neden olduğu birtakım sorunlar bu sürece eşlik etmiştir. Bu sorunları aşmak ve bunalımdan çıkmak için üretim hacminin ve dış ticaret hacminin artırılması önem taşıyan konuların başında gelmekteydi.

Dolayısıyla, bu dönemin en önemli finansal olaylarından birisi, 1980'li yıllardan itibaren bazı GOÜ'lerin borçlarını geri ödeyememesi ile ortaya çıkan dış borç krizidir. 1979'dan sonra ABD dolarının değer kazanması, GOÜ'lerin borç stoklarını, borçlarının büyük ölçüde dolar cinsinden olması nedeniyle daha da olumsuz yönde etkilemiştir. Bir yandan dış borç krizi, diğer yandan petrol ve hammadde fiyatlarındaki artışlar, gelişmekte olan bölgelerin

¹¹ WALLERSTEIN, Immanuel. "Cancun : Neo-Liberal Saldırının Çöküşü", Fernand Braudel Merkezi, Binghamton Üniversitesi, <http://fbc.binghamton.edu/commentr.htm>, 1 Ekim 2003.

çekiciliğini azaltmış ve sonuç olarak, bu bölgelere yapılan yatırımlar büyük ölçüde gerilemeye başlamıştır.

Yine, reel faiz oranlarında 1980'li yılların başlarından itibaren yaşanan yükselme, zaten yüksek olmayan gelir düzeyiyle birlikte birçok ülkede dış transferleri artırarak ülkelerin yatırım ve diğer sosyal harcamalarını kısmasına neden olmuştur. 1980'lerdeki Borç Krizi nedeniyle, enflasyon yükselmiş, finansal krizler ortaya çıkmaya başlamış ve genel makro ekonomik dengelerde de bozulmalar yaşanmaya başlamıştır.

İktisat literatüründe “dış borcun on yılı” (Debt Decade) olarak adlandırılan sürecin miladı Ağustos 1982'deki Meksika Moratoryumu olmuştur. Bu ülkeyi Brezilya, Şili, Arjantin gibi Latin Amerika ülkeleri ve bazı Afrika ülkeleri izlemiştir. Diğer yanda da gelişmiş ülkelerin kreditorleri bulunmaktaydı. Çünkü, söz konusu bu ülkeler de borçlu ülkelerin ödeme güçlüğünden dolayı, ortaya çıkabilecek olumsuz gelişmelerden rahatsız olduklarından bu sorun üzerinde önemle durmaya başlamışlardır.

1980'li yıllardan itibaren ortaya çıkan uluslararası borç sorunlarından sonra, kredi sağlayan kuruluşlar ve sermaye ihraç eden ülkeler borçlu ülkelerin borçlarını ödeyememeleri üzerine bu sorunların çözümüne ilişkin mekanizmalar geliştirmeye başlamışlardır. Baker Planı, Brady Planı, Paris Kulübü ve Londra Kulübü bu faaliyetlerden bazılarıdır.

1985 yılının ekim ayında Seul'de gerçekleştirilen IMF ve Dünya Bankası ortak toplantısında, ABD Hazine Genel Sekreteri James Baker, borç krizinin çözümüne yönelik, sonradan Baker Planı ya da Destekli Gelişme Programı olarak anılacak bir plan sunmuştur. Plana 10'u Latin Amerika ülkesi olmak üzere toplam 15 ülke dahil olmuştur.

Planın temel çerçevesi, ticari liberalizasyon, kamu kuruluşlarının özelleştirilmesi ve DYY'ların plan kapsamındaki ülkelere akışının

hızlandırılması yönünde idi. Plan, genel olarak kamu kesiminin ekonomideki ağırlık ve etkinliğinin azaltılarak özel kesimin ağırlık ve etkinliğinin artırılmasını hedefliyordu. Yine, yatırımların artışını teşvik edecek yönde vergi, işgücü piyasası reformları ile finans kurumlarının geliştirilmesi ve DYY'ların özendirilmesi konularını içeriyordu.

Bu çerçevede, DYY'ların önemi üzerinde durulmaya başlanmıştır. DYY'lar diğer sermaye türlerine göre, daha güvenilir ve ekonomik kalkınma üzerinde daha etkin bir kaynak olmasından dolayı, gerek GÜ'ler gerekse uluslararası finans kuruluşları tarafından daha çok tercih ve teşvik edilmeye başlanan bir konuma yükselmiştir.

Baker Planı'nın imzalanmasından yaklaşık üç yıl sonra, uluslararası ticari bankaların taahhüt ettikleri uzun vadeli - düşük faizli kredilerdeki gecikme ve miktarlardaki yetersizlik gibi bazı sorunlar başta olmak üzere planda aksaklıklar oluşmuş ve bu plan, başarılı olamamıştır.

Borç sorununa çözüm olarak, Baker Planı'nın istenilen başarıyı sağlayamaması üzerine yeni çözümler arayışları gündeme gelmiştir. ABD Hazine Bakanı Nicholas Brady'nin adıyla anılan bir plan da 1989 Mart'ında açıklanmıştır. Plana göre, kreditor ülkelerle borçlu ülkeler arasında işbirliğinin artırılması ve uluslararası finansal kuruluşların da desteklerinin sağlanarak borçlu ülkelerin borçlarının %20'lik kısımlarının silinmesi öngörülmüyordu.

Plana göre IMF, Dünya Bankası ve Japonya'ya ait kaynaklar kullanılarak borçların bir bölümü silinecek ve böylece borç yükü hafifletilmiş olacaktı. Planda borçların silinmesi içinde asıl yükün AGÜ'lerin borçlarının içinde %37'lik paya sahip olan ticari bankaların üzerinde olması öngörülmüştür.¹² Ancak, bazı ticari bankaların planı finanse etmedeki güçlükleri ve isteksizlikleri planın uygulanmasını zorlaştırmıştır. Ayrıca planda, Latin Amerika ülkelerinin borçlarının ödenmesine sağlanan

öncelikler, ABD'nin bu konuda olumsuz eleştirilere maruz kalmasına neden olmuştur.

1985 yılından itibaren dış borç krizinin aşılmasına yönelik tüm planlar, genelde IMF ve ticari bankaların politikalarını ön plana çıkarmış ve özellikle GÜ'lere önemli görevler yüklemiştir. Dolayısıyla, bu planların uygulamasında birçok aksaklık yaşanmış ve söz konusu plan ve oluşumlar tam anlamıyla başarılı olamamıştır.

Geçmişte DYY girişleri, diğer uluslararası sermaye hareketlerine göre daha az oynak (volatile) olmuş; bu hareketler daha az sıklıkla yön değiştirmiş ve hareket ortalamaları etrafındaki dalgalanmalar da daha küçük olmuştur. DYY'ların bu özelliği, 1980 başlarındaki Latin Amerika ülkelerindeki krizlerde de hissedilmiştir.¹³

Bu doğrultuda çoğu GOÜ'ler, dışa açılma politikalarına paralel olarak, DYY'lara karşı daha liberal ve özendirici politikalar izlemeye başlamıştır. 1980 yılı başlarında da DYY'lar, GÜ'lere doğru yön değiştirmeye başlamıştır. Bu dönemde, toplam DYY'ların yüzde 50'lik bölümü ABD'ne yapılmıştır. Yine bu dönemde, en önemli DYY şekillerinden M&A'larda artışlar yaşanmaya başlamıştır. Amerikan piyasasına DYY gerçekleştiren ülkeler arasında baş sıralarda Hollanda, İngiltere, Kanada, Almanya ve son yıllarda da Japonya yer almıştır. Çin de, DYY alan ülkeler içinde konumunu yükseltmeye başlamıştır.

1.5.3. 1990 Sonrası Dönem

Sovyetler Birliği daha yıkılmadan önce, 1990 başlarında gerek bu ülke gerekse Doğu Avrupa ülkeleri, batı teknolojisi ve sermayesinden

¹² OKTAR, Suat. "Uluslararası Borç Krizi Yükünün Paylaşılması", İktisat - Maliye Dergisi, Haziran 1989, s. 227.

yararlanmak üzere DYY'lara karşı oldukça özendirici politikalar izlemeye başlamışlardır. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra oluşan cumhuriyetler ise, piyasa ekonomisine geçiş çabaları ile birlikte DYY'lara karşı oldukça liberal politikalar izlemeye başlamışlardır.

1990'lı yıllar DYY'ların akış yönünde yeni değişimlerin egemen olduğu dönemi kapsamaktadır. Özellikle Gorbaçov'un Glasnost ve Perestroika yaklaşımları, Sovyetler Birliği'nin dağılması ile oluşan yeni cumhuriyetler ve izlenen liberal politikalar, DYY akımlarının yönünde etkili olmuştur. Özellikle, bu yeni kurulan cumhuriyetlerden bazılarının sahip oldukları petrol, doğal gaz, orman ürünleri ve altın gibi değerli kaynaklar, Batı sermayesi bakımından oldukça önem taşımaktaydı.

Dünya gündemine ilk kez 1982 yılında giren Dış Borç Krizi, 1994 Meksika Krizi'nden sonra önemli etki ve sonuçlarını, Doğu ve Güney Doğu Asya'da göstermiştir. Bu krizlerde kısa vadeli sermaye hareketlerinin önemli derecede etkisi olmuştur. Ayrıca, finansal piyasaların dışa açılmasıyla piyasalar üzerinde güçlü denetim ve gözetim mekanizmalarının kurulamaması da kriz sürecini hazırlayan nedenlerden olmuştur.

Anlatılan plan ve politikalar çerçevesinde fonlar 1980'li yıllarda, başta Meksika olmak üzere Latin Amerika ülkelerine giderken, güçlü ihracat kapasitesi ve zengin petrol rezervleri olan Meksika'daki 1994 Krizi'nden sonra Güney Doğu Asya ülkelerine yönelmeye başlamıştır. GOÜ'lere yeniden uluslararası sermaye akımları ve DYY akışları gerçekleşmeye başlamıştır. 1990'ların başlarında Latin Amerika ve Güney Asya'nın değişen dinamikleri sonucunda, Latin Amerika ülkeleri daha çok istikrar programlarıyla uğraşır kısa vadeli sermaye hareketleri ile finansman sağlamaya çalışırken, Güney Doğu Asya ülkeleri DYY'ları çeken başlıca yerler haline gelmiştir. Ancak, 1996 yılına gelindiğinde bu süreç değişmeye başlamış, Güney Doğu Asya

¹³ LIPSEY, Robert E. "Foreign Direct Investment at the Operations of Multinational Firms", NBER Reporter, Winter 2000/2001, s. 17.

lkeleri kısa vadeli fonları daha çok çeken bir konuma yükselmeye başlamıştır. Bu da bir bakıma, kırılganlığın Latin Amerika lkelerinden Güney Doğu Asya ülkelerine geçmesi anlamına gelmekteydi. ¹⁴

DYY girişlerinin geçmişte, diğer uluslararası sermaye hareketlerine göre daha az oynak, daha az yn değiştirmiş ve hareket ortalamaları etrafındaki dalgalanmaların da daha küçük olduğu; 1980'deki Latin Amerika lkelerinin yaşadığı krizlerde görülmüştür. Aynı durum, diğer sermaye girişlerinin üst düzeyden alt düzeye indiği bir dönemde ve 1994 Meksika Krizi'nde ve yine, 1997 Asya krizlerinde bir kez daha teyit edilmiştir. Bu dönemde bir bütün olarak, gelişmekte olan Asya'ya, DYY i akışlarının hızlı artışında bir duraklama yaşanmıştır. Öte yandan, portfolyo ve diğer yatırım biçimleri de durmuş ve net denge olumsuzla doğru bir dönüş sergilemiştir. ¹⁵ Yine, zelleştirme faaliyetlerinin hızlanması da portfolyo yatırımlarının bileşimini DYY'lar yönünde değiştirmiştir.

1990'lı yılların sonu ve 2000'li yıllara gelindiğinde ise, fon sağlamak amacıyla yeni finansal araçların daha yoğun olarak devreye girmesiyle, ticari banka ağırlıklı borçlanma eğilimlerinin banka dışı kaynaklara yönelmesi, DYY akımlarını hızlandırmıştır. Genişleyen DYY olanakları ile döviz kuru riskinin azalması yönünde ortamlar oluşmuş ve yüksek derecede borçlu ülkelerin dış borç yönetimi konusunda etkinlikleri artmıştır. Bu dönemin önemli özelliklerinden biri de, GOÜ'lerin gerçekleştirdiği DYY'ların önemli boyutlara ulaşmış olmasıdır. Ayrıca, küreselleşme sürecinin uluslararası rekabet ortamını artırması sonucunda bu dönemde, UAş'lerin sayısında ve DYY miktarlarında önemli artışlar yaşanmıştır. Küresel ekonomik sistemin ortaya çıkardığı bu durum, DYY'lardan pay alabilmek için GOÜ'ler arasında bir rekabet ortamı yaratmıştır. Söz konusu küresel ticaret ve yatırımın en önemli unsurları ise UAş'ler olmuştur.

¹⁴ KAMINSKY, Graciela L. and REINHARD, M. Carmen. Financial Crises in Asia and Latin America: then and now, 2001, IMF Working Paper, www.imf.org.tr.

¹⁵ LIPSEY, Robert E. "Foreign Direct Investment at the Operations of Multinational Firms", NBER Reporter, Winter 2000 / 2001, s. 17.

1.6. DYY'ların Belirleyicileri

UNCTAD 1998 yılı Dünya Yatırım Raporu'nda da DYY'ları etkileyen faktörlere ilişkin olarak söz konusu bu belirleyiciler üç ana başlık altında toplanmaktadır. Bunları aşağıdaki şekilde ifade edebiliriz:

- **Yatırım Ortamına Ait Faktörler Yönünden**

Ülke imajı ve yapısı, maliyet yapıları, yatırım teşvikleri, yatırım sonrası hizmetler, sosyal etkenler gibi konuları kapsamaktadır.

- **Politik Faktörler Yönünden**

Ev sahibi ülkedeki ekonomik, politik ve sosyal yapıdaki istikrar, vergi politikaları, DYY'larla ilgili uluslararası anlaşmalar, özelleştirme politikaları, rekabet yapısı, şirket satın alma ve birleşme politikalarını da içeren, piyasaların genel yapı ve işleyişi ile ilgili politikalar başlıca DYY belirleyicileri arasındadır.

- **Ekonomik Faktörler Yönünden**

Yatırım stratejileri bakımından da tekrar üçe ayrılacak bu yapıda;

- İlk olarak, yatırım stratejileri pazara yönelme şeklinde olup, pazar hacmi, milli gelir, döviz kuru, faiz oranları, bölgesel ve küresel piyasalara erişim olanakları, tüketici ve piyasa yapısı önemli rol oynamaktadır.
- İkinci yatırım stratejisi olarak da kaynağa ve stratejik varlığa yönelim söz konusudur. Burada da DYY'ları belirleyici başlıca faktörler arasında; hammaddeler,

işgücü maliyetleri, nitelikli işgücü, fiziki altyapı (hava limanları, diğer ulaşım yapıları, enerji, iletişim), teknolojik ve yaratıcı yapı (marka, tasarım vb.) yer almaktadır.

- Üçüncü yatırım stratejisi olarak ise, etkinliğe yönelim ifade edilmektedir. Bu başlık altında da kaynak ve diğer girdi maliyetleri (iletişim ve ara mallar gibi), verimlilik, ölçek ekonomileri, bölgesel ve küresel anlaşmalara taraf olma gibi faktörler ana belirleyiciler arasında gösterilmektedir.¹⁶

DYY'ların çekilebilirliğinde rol oynayan söz konusu bu belirleyici faktörler aşağıdaki şekilde ifade edilebilir:

- **Piyasa hacmi:** Ev sahibi ülkenin GSMH'sı burada belirleyici olmaktadır. Piyasa hacmi, ölçek ekonomileri ve kaynakların etkin ve verimli kullanımı için de büyük bir piyasaya duyulan gereksinimi de ifade etmektedir. Özellikle az gelişmiş ve GOÜ'lerde DYY'ların çekilebilirliğinde piyasa hacminin önemli bir etken olduğu yapılan birçok çalışmada da ortaya konulmuştur.
- **Pazar erişim olanakları:** Ev sahibi ülkenin çeşitli pazarlara erişimde sahip olduğu avantajlar ve bu pazarlar arasındaki entegrasyonların varlığı da DYY'ların çekilebilirliklerini artıran faktörlerdendir.
- **İşgücü maliyetleri:** DYY'ların belirleyicileri arasında üzerinde en çok durulan faktörlerden biri de ücretlerdir. İşgücü maliyetinin düşük olmasının DYY'ların çekilebilirliğini artırmada önemli bir etken olduğu genel kabul gören bir görüştür. Ancak, ucuz işgücü yanında verimlilik

¹⁶ UNCTAD. WIR, 1988 - Trends and Determinants - UN: New York and Geneva, 1998, s. 91.

konusu da DYY'ların çekilebilirliğinde etkin bir unsurdur. Genellikle ucuz işgücüne düşük verimlilik düzeylerinin eşlik ettiği de bilinmektedir. Düşük işgücü maliyetlerinden yararlanma tercihi genellikle emek - yoğun endüstri dallarında görülmektedir.

- **Döviz kurları:** DYY'ların neredeyse tamamına yakınının UAŞ'lerce gerçekleştirildiği konusuna daha önce değinilmişti. Dolayısıyla, UAŞ'lerin uluslararası niteliğinden dolayı, döviz kurları da büyük önem taşımaktadır. Şöyle ki, döviz kurlarındaki değişimler, UAŞ'lerin hem karlılıklarını hem de yatırım yeri tercihlerini etkileyen başlıca belirleyiciler arasındadır. Burada, firmaların döviz kuru riskinden kaçınmaları da yatırımların yer seçiminde değişikliklere yol açabilmektedir.
- **Ticari liberalizasyon:** Ticari engel ve kısıtlamaların DYY'ların çekilebilirliğinde negatif yönde etkide bulunduğu bilinmektedir. Dolayısıyla, ticari liberalizasyonun yatırımcılar lehine olan açılımları DYY'ları çekebilmede önemli bir faktördür.
- **Siyasal ve Hukuki Yapı:** Bu kapsamda, ülkedeki siyasi istikrar, yasal mevzuat, bürokratik prosedürler, rüşvet ve yolsuzluk gibi faktörler DYY'ların önemli belirleyicileri arasındadır.
- **Ticaret açıkları:** Bir ülkenin ticaret fazları olması, o ülke ekonomisi için DYY'ların çekilebilirliğinde önemli bir unsurdur. DYY'ların daha çok dış ticaret yapıları güçlü ülkelere yöneldikleri bilinmektedir. Ticaret açıklarının bulunmadığı ülke ekonomilerinin dinamik ve sağlıklı bir yapı taşıdıkları genel kabul gören bir görüştür.
- **Büyüme oranları:** İstikrarlı ve yüksek ekonomik büyüme oranları, DYY'ların çekilebilirliğinde etkin bir rol oynamaktadır. İstikrarlı ve hızlı

büyüyen ülke ekonomilerindeki karlılık oranları daha avantajlı yatırım ortamları sunabilmektedir. Yine bu etkinin derecesi, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre değişebilmektedir.

- **Vergiler ve teşvikler:** Ev sahibi ülkelerdeki özellikle kurumlar vergisi oranları yatırımcılar üzerinde önemli bir faktördür. Ancak, vergiye dayalı teşviklerin tek başına etkili olmadığı da bilinmektedir. Vergi teşvikleri, güçlü bir yapısal ortamın söz konusu olduğu ekonomilerde daha etkin olabilmektedirler. Ancak, DYY'ların vergi farklılıklarına duyarlıklarının oldukça fazla olduğu da bilinmektedir. Bununla birlikte, yatırımların geliştirilmesi yönündeki kurumsal faaliyetlerin etkinliğinin artırılması yönündeki çalışmaların önemli derecede bir teşvik unsuru olduğu da açıktır.
- **Taşıma ve haberleşme maliyetleri:** Taşıma ve ulaşım giderlerinden dolayı ortaya çıkan maliyetlerin ve haberleşme maliyetlerinin düşük olması önem taşımaktadır. Aynı zamanda bu alanlarda etkin bir altyapının varlığı çok önemlidir. Taşıma ve ulaşım bakımından, özellikle ağır ve geniş hacimli mallarda söz konusu bu giderlerin yüksek olmasından dolayı firma, üretiminin son aşamasını gerçekleştirebileceği avantajlı yerlerde yatırımda bulunabilmektedir. Yine, gerekli ara ve hammaddeler de ana ülkeden ithal edilebilmektedir. Ülkemizde, özellikle otomotiv, ilaç, kimya gibi endüstrilerdeki DYY'lar genellikle bu niteliktedir.
- **Enerji maliyetleri:** Enerji maliyetlerinin diğer yatırım yapılabilirliği yüksek olan ülkelerle olan karşılaştırmalarda avantajlı olması da önemli bir etkidir.
- **AR-GE harcamaları:** Bu harcamaların GSMH içindeki yeri, ülkenin araştırma ve geliştirme faaliyetlerine verdiği önem, gelişim derecesinin

ve potansiyelinin öngörülebilmesinde önemli kriterlerden biri olarak görülmektedir.

1.7. DYY'ların Ülke Ekonomileri Üzerindeki Etkileri

DYY'ların gerçekleşen miktar ve nitelikleri ülkelerin kalkınma düzeylerini belirleyen en önemli unsurlardandır. Gerçekleşen DYY miktarı ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkinin doğru yönlü olduğu, yapılmış olan teorik ve analitik çalışmaların yanısıra birçok ülke deneyimi ile de ortaya çıkan bir olgu olarak kabul edilmektedir.

Ülkelerin, özellikle GOÜ'lerin, ekonomik kalkınmalarının finansmanını sağlamak amacıyla başvurdukları DYY'lar, ekonomiye yayılarak birçok makro değişkeni etkilemektedirler. Dolayısıyla bu etkiler, milli gelir ve ödemeler dengesi gibi temel makroekonomik göstergeler üzerinde doğrudan görülebilmektedir. Bu göstergeler, özellikle uluslararası ekonomik karşılaştırmalarda ve ülkelerin ekonomik performanslarını yansıtmada büyük önem taşımaktadırlar. Yine bu etkiler, gelişmiş ve GOÜ'lerde farklılıklar göstermektedirler.

DYY'lar hem yatırımcı hem de özellikle yatırım yapılan ülke açısından birçok yönde katkı sağlamaktadırlar. Söz konusu bu yatırımlar, üretim, yatırım, istihdam, fiyatlar, gelir düzeyi, ihracat, ithalat, genel refah düzeyi, rekabet, endüstriyel ve ticari verimlilik, kalite ve standartlar, AR-GE, eğitim, sosyo-kültürel kurum ve değerler, endüstriyel yan kuruluşların oluşması vb. birçok alanda önemli ve dinamik bir etkiye sahiptir. Tezde genel anlamda, DYY'ların bu etkilerinin olumlu yönleri detaylı bir şekilde ortaya konulmaya çalışılırken olumsuz olabilecek yönlerine de değinilecektir.

1.7.1. Sermaye - Yatırım - İstihdam ve Üretim - Tüketim - İhracat Yapısı Yönünden

Ülkelerin kalkınma süreçlerinde karşı karşıya kaldıkları tasarruf - yatırım darboğazı, yani sermaye yetersizliği, uluslararası tasarrufların ülkeye yatırım olarak çekilebilmesiyle giderilebilmektedir. Bu nedenle DYY'lar, ulusal ekonomik kalkınmanın sağlanmasında rol oynayan önemli bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. DYY'lar gittikleri ülkede yeni iş alanları yaratmakta, işsizliği azaltma ve önleme yönünde önemli rol oynamaktadırlar. Bu katkılar, sadece ilgili kuruluşla sınırlı kalmayarak yan faaliyet alanlarına ve sektörlerle de yayılmaktadır.

İstihdam konusuyla ilgili olarak, DYY'ların geliş şekillerine ve geleceği sektöre bağlı olarak, istihdam etkisi değişebilmektedir. Eğer DYY'lar, varolan bir şirketi satın alma veya birleşme yoluyla geliyorsa komple yeni yatırımlara göre, istihdam etkisi sınırlı olabilecektir. Komple yeni yatırımlar ise, ülkenin sermaye stoğunda net artış yarattıklarından, ülkenin ticaret yapısı ve istihdamı üzerinde daha olumlu etkilere neden olabilmektedirler.

Dolayısıyla, komple yeni yatırımların yerel endüstrinin çıktısını artırdığı ve ithalatı azalttığı veya ihracatı artırdığı düşünülmektedir. Daha fazla üretimin en azından endüstri için, yeni işler anlamına gelebileceği tahmin edilmektedir. Tipik olarak, mevcut yerel iş kollarının alınmasını veya bunlarla birleşilmesini gerektiren yatırımlar daha sorunlu olabilmektedir. Çünkü bu yatırımların olumlu ticaret etkileri ve yeni işler yaratma kapasitesi daha az netlik taşımaktadır.¹⁷ Yine, yatırımların emek veya sermaye yoğun olması da yatırımların istihdam etkisi üzerinde farklı şekillerde rol oynamaktadır.

UNCTAD'ın Dünya Yatırım Raporu'nda (1988), DYY'ların yararları ve etkileri beş ana grupta incelenmektedir. Birincisi, mali kaynakların ve

yatırımların artırılması; ikincisi, teknolojik olanakların geliştirilmesi; üçüncüsü, ihracat olanaklarının artırılması; dördüncüsü, istihdam yaratma ve işgücü becerisinin geliştirilmesi konusunda yatırımların katkıları incelenmektedir. Beşinci olarak ise, çevre koruma konusunda DYY'ların genelde gittikleri ülkelere pozitif katkıda buldukları konusu ele alınmaktadır.¹⁸

Yukarıda anlatılanlar dışında, DYY'larının istihdam üzerinde dolaysız birçok etkisi de bulunmakta, bunlar da birçok faktöre bağlı olabilmektedir. Bu faktörlerden ilki, seçilmiş olan teknolojinin niteliğidir. Bu durum, yabancı yatırımı kabul eden ülkedeki faktör fiyatlarını, söz konusu teknolojilerin yapısını, esnekliğini ve rekabet ortamını yansıtmaktadır. Günümüzde UAŞ'lerin, uluslararası rekabetin gerektirdiği en modern ve verimli teknolojiyi seçme eğiliminde oldukları kabul edilmektedir.¹⁹

DYY'ların dolaysız etkilerinin yanında, ekonomide yaratacağı dolaylı istihdam etkisi de olacaktır. Bir yandan ürettiği mallar yerli endüstrilerde çıktı olarak kullanıldıkça ve diğer yandan da üretim için diğer girdiler yerli endüstrilerden sağlandıkça, dolaylı istihdam etkisi de artacaktır.²⁰ Tabii, bu etkinin miktarını net olarak ortaya koymak pek mümkün değildir. Ancak, UNCTAD tarafından yapılan hesaplamalar, gelişmekte olan birçok ülkede, DYY'ların ortaya çıkardığı dolaysız istihdam sonucu, her yeni iş başına dolaylı olarak bir veya iki yeni iş yaratıldığını ortaya koymaktadır.²¹

Aşağıda yer alan Tablo 1.1.'de DYY'lar konusundaki politika araçlarına ve olası istihdam etkilerine yer verilmiştir:

¹⁷ SEYİDOĞLU, Halil. A.g.e. s. 45.

¹⁸ ARIMAN, Abdurrahman. Türkiye'ye Daha Fazla Yabancı Sermaye Çekebilmek İçin İzlenmesi Gerekli Politikalar, Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye, TCMB, Ankara, 2001, s. 128.

¹⁹ LALL, Sanjaya. "Employment and Foreign Investment: Policy Options for Developing Countries", International Labour Review, 1995, Vol.134, No.4-5, s. 522 - 523' den aktaran GÜNDOĞAN, Naci Yrd.Doç.Dr. "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve İstihdam Üzerine Etkileri, Hazine Dergisi, Ocak-Nisan 2002, Sayı: 14, s. 22.

²⁰ CAMPBELL, Duncan. "Foreign Investment, Labour Immobility and The Quality of Employment", International Labour Review, 1994, Vol.133, No.2, s.194'den aktaran GÜNDOĞAN, Naci Yrd.Doç.Dr. "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve İstihdam Üzerine Etkileri, Hazine dergisi, Ocak-Nisan 2002, Sayı: 14, s. 24.

²¹ UNCTAD., World Investment Report 1994, s.163'den aktaran GÜNDOĞAN, Naci Yrd.Doç.Dr., "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve İstihdam Üzerine Etkileri, Hazine Dergisi, Ocak-Nisan 2002, Sayı:14, s. 25.

Tablo 1.1. DYY'lar Konusunda Politika Araçları ve Olası İstihdam Etkileri

<u>Politika Araçları</u>	<u>İstihdam Etkileri ve Politika Koşulları</u>
DYY miktarı	DYY miktarı arttıkça istihdam da artacaktır.
UAŞ'lere açık sektörler	Başlangıçta DYY'lar, emek yoğun faaliyetlerde istihdam yaratacaktır. Ancak, sonraları UAŞ'ler, nitelikli istihdam ve daha karmaşık teknolojilere açılma gereğini hissedeceklerdir.
Giriş şekli(satınalma/birleşme)	Yeni yatırımlar başlangıçta daha çok istihdam yaratabilmektedir. Satınalma ve birleşmeler, eğer yeni teknolojiler, nitelikler ve ihracatı da beraberinde getirirse olumlu bir etki meydana getirebilmektedir.
Vergi ve diğer teşvikler	DYY'lar, kısa dönemde vergi teşvikleriyle artırılabilirse de bu durum uzun dönemde daha çok ekonomik altyapıya bağlıdır.
Performans koşulları	Ev sahibi ülkelerde konulan performans koşulları, yerel istihdamın niteliğini ve niceliğini yükseltebilir. Ancak getirilen yükler yabancı yatırımcıyı kaçırabilir.
Uluslararası anlaşmalar	DYY miktarını artırmak için yapılan vergi ve diğer anlaşmalar, temel ekonomik prensipleri bozmadıkça istihdamı artırabilir.

Kaynak: LALL, s. 526'dan aktaran GÜNDOĞAN, Naci, A.g.e., s. 25.

GOÜ'lerde izlenmeye çalışılan DYY politikalarında ülkeye gelen yatırımların ihracata yönelik olması, önem verilen bir konudur. Çünkü ihracata yönelik DYY'lar ev sahibi ülkenin ihracat yapısı bakımından çok önemli bir role sahiptir. Ayrıca, UAŞ'lerin uluslararası piyasalardaki satış - pazarlama ve iş deneyimleri de ihracatı artırma konusunda evsahibi ülkenin hedeflerine yardımcı olabilen etkenlerdir.

İhracat, bizim ürettiğimiz mal ve hizmetlerin yabancılara satışı olduğundan, ülkemizdeki harcamalar akımına da olumlu katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla DYY'lar, ev sahibi ülkenin ihracat yapısını ve kapasitesini doğrudan etkilemektedirler. İstikrarlı bir büyüme sağlayarak ekonomik yönden güçlü bir ülke haline gelebilmek, tüm az gelişmiş ve GOÜ'lerin ana hedefidir. Ancak, böyle bir hedefe ulaşabilmenin yolu da ülkelerin izleyeceği kalkınmaya yönelik program ve politikalarından geçmektedir. Bu doğrultuda, ihracata yönelik ticaret artışı sağlayabilmek konusu da tezde, DYY'ların çekilmesi gerekliliği bağlamında savunulan görüşlerdendir.

Şöyle ki, DYY'ların üzerinde durulan birçok yararının yanında, söz konusu bu yatırımlar evsahibi ülke açısından yeterli ve gerekli bir denetim ve kontrol mekanizması olmaksızın gerçekleşirse özellikle, GOÜ'lerde ana sektörleri ele geçirerek ekonominin kontrolünde etkin hale gelebilme tehlikesini de içermektedir. Dolayısıyla, böyle durumlara karşı etkin ve stratejik bir DYY politikası izlenmesi gerektiği de yine tezde savunulan ana görüşlerden biridir.

1.7.2. Rekabet Politikaları, Kar, Yasal Yapı ve Vergi Politikaları Yönünden

DYY'lar, UAŞ'ler aracılığıyla yatırım yaptıkları ülkeler ile ilişki kurarak bu ilişkiden ve yatırımdan elde edeceği kazançları maksimum düzeye çıkarmayı hedefler. Yabancı yatırımcılar, değişik pazarlarda karlarını artırmak

için, yatırım yapmaktadırlar. Bu nedenle, UAŞ'ler yatırım ve rekabete mümkün olduğunca en az miktarda kısıtlama ve engellemelerin getirilmesini isterler. Yapılan düzenlemeler, orta ve uzun vadede yerli ekonomilerin daha rekabetçi ve dinamik bir yapıya kavuşmalarını da sağlamaktadır. Bu durum da tekelliliği önleyebilecek ve üretim yapısını daha sağlıklı bir yapıya kavuşturarak fiyatlara da istikrarlı bir yapı kazandırabilecektir.

Burada, yasal yapı yatırımcıları önemli ölçüde etkilemektedir. Bu konu, hem yatırımcı hem de evsahibi ülkeler açısından önemli konulardan biridir. Şöyle ki, yatırımcıların kendi ülkelerindeki birtakım yasalar, yatırımcıların yabancı ülkelerde yatırım yapmalarında rol oynayabilmektedir. Ev sahibi ülkelerin bu yöndeki yasal yapısının DYY'ları çekme yönünde olumlu nitelikler taşıması, yatırımcıların tercihlerinde belirleyici bir faktördür. Dolayısıyla, DYY'lar ülkeye geleceği zaman, öncelikle dikkat edeceği konuların başında yasal ortamın uygunluğu gelmektedir. Bu bağlamda, günümüzde ülkelerin ulusal yatırım mevzuatlarındaki en önemli ilkelerin başında DYY'larla yerli yatırımlar arasındaki eşitlik ilkesi gelmektedir.

Ancak, bu konuda bazı ülkelerin daha ileriye gittiği görülmektedir. Yabancı yatırımcılar, yatırım kararını vermeden önce, ev sahibi ülkeden ek güvence ve ayrıcalıklar talep edebilmektedir. Bazen de ev sahibi ülkeler, yabancı yatırımları çekebilmek için Polonya ve Romanya'nın yaptığı gibi özel mevzuatlar yürürlüğe koymaktadırlar. Böylece, yerli ve yabancı yatırımcı arasında eşit muamelenin de ötesine geçerek yabancıya kendi ülkesinde yatırım yapabilmesi için daha elverişli şartlar sunma yolunu seçmektedirler. Bu uygulamada ülkeler, yerli yatırımcılar için öngörmedikleri, özellikle vergi indirimi, sosyal mevzuat, yurtdışı ödemeleri vb. gibi konulardaki kolaylık ve avantajları, yabancı yatırımcılara sağlamaktadırlar. Bu tür uygulamalar, genellikle eskiden sosyalist olarak bilinen sistemlere sahip ülkelerde uygulanmıştır.²²

²² TIRYAKIOĞLU, Bilgin Doç Dr., "Doğrudan Yabancı Yatırımlara İlişkin Uluslararası Düzenlemeler", T.C.M.B., Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye, Ankara, 2001, s. 170.

DYY'lar, ayrıca doğrudan rekabete konu olmayan diğer firmaların karlarını da etkileyebilmektedirler. Pazara yeni giren firmaların işlemleri, üretim girdisi ve diğer çıktılara ilişkin talebi değiştirmekte ve ilgili endüstri kollarının karlarında değişiklik yaratmaktadır. Ayrıca yatırımlar, bölgesel ve ulusal vergi gelirlerini ve kamu harcamalarını da etkilemektedir. Bu firmalar, yüksek vergi ve nitelikli iş gücü konusunda rekabetin artması yoluyla karlarında olumsuz etkiler olacağını düşünebilirler. Uzun dönemde yabancı sahiplik, ticaretle ilgili yasal yapıyı da olumlu veya olumsuz şekilde etkileyebilir; çünkü yeni mal sahipleri avantajlı yasa ve yönetmelikler yönünde lobi çalışmaları yaparlar.²³

Bazı çalışmalarda, DYY politikaları da dahil olmak üzere, yatırımcı ve yatırım yapılan ülkenin ekonomi politikalarının etkileri de ampirik olarak incelenmiştir. Örneğin, Root ve Ahmed (1978), 1966 - 1970 döneminde 41 GOÜ'ye üretim alanındaki DYY akışlarının yatırım yapılan ülkenin şirket vergi düzeyleriyle ilişkili olduğunu saptamıştır.²⁴

Dolayısıyla, DYY'larla ilgili yasal yapı ve düzenlemelerin açık bir şekilde uygulanması, DYY'ların çekilebilirliğinde çok önemli bir yere sahiptir. Bu kapsamda, özellikle GOÜ'lerin, düzenleme politikaları uygulama kapasitelerinin desteklenmesi ve geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

1.7.3. Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkisi Yönünden

DYY'lar, genel olarak ödemeler dengesini birçok açıdan etkileyebilmektedir. Başlangıçta, DYY'lar ev sahibi ülkeler yönünden, ülkeye döviz girdisi sağlama bakımından olumlu etkide bulunurlar. Daha sonra yatırımın tamamlanıp, üretim faaliyetine başlanmasıyla birlikte genelde ithal

²³ MC CULLOCH, Rachel. "New Perspectives on Foreign Direct Investment", Foreign Direct Investment, (Ed.by) Kenneth A. FROOT, The University of Chicago Press Ltd., London, 1993, s. 48.

²⁴ BREWER, Thomas L. "Effects of Government Policies on Foreign Direct Investment As A Strategic Choice of Firms: An Expansion of Internalization Theory", International Trade Journal, Fall 92, Vol. 7 Issue 1, s. 115.

ikameci ve ihracat artırıcı yönleri ile ödemeler dengesi üzerinde olumlu etkiler yaratmaktadırlar.

Ancak, işletmenin yatırım için gerekli hammadde, makina - teçhizat ithali, birtakım dış faktörlere yapılan ödemeler, yurtdışına yapılan kar transferleri ve yine yatırımın herhangi bir şekilde tasfiyesi halinde de ödemeler dengesi negatif yönde etkilenebilecektir. Ayrıca, yabancı şirketin yarattığı yüksek gelir, marjinal tüketim eğilimine bağlı olarak ev sahibi ülkenin ithalatını uyarabilir. Ancak uzun dönemde bazı olumsuz etkiler kendiliğinden giderilmiş olacak ve ihracat için üretim ve ithal ikamesi etkisinin başlamasıyla durum düzelebilecektir. Yine, ev sahibi ülkeler genelde yabancı sermaye şirketlerinin kar transferleri gerçekleştirmelerindenense karlarını daha çok yeniden yatırıma yönlendirmelerini tercih ederler.

DYY'ların GOÜ ekonomilerinin ödemeler dengesi üzerindeki etkileri dolaylı ve dolaysız olmak üzere iki grup içinde toplanabilir. Dolaysız etkiler, döviz gelirleri olarak; getirilen yabancı sermaye değeri ve yatırımın ithal ikamesi etkisini, döviz giderleri olarak ise üretim için gerekli olan kapital ve ara malları ithalatı ile kar, lisans ücreti gibi yatırım gelirleri transferlerini kapsamaktadır. Dolaylı etkiler ise, daha çok belirli bir süre içinde ortaya çıkacak ekonomik değişkenlerle ilgilidir. Örneğin, yatırımın, gelir düzeyini yükseltmesi sonucu marjinal ithal eğilimine bağlı olarak ithalatın artması, mevcut yatırımın diğer sektörlerden talep ettiği girdiler nedeniyle, bu sektörlerde meydana gelecek ithalat artışları gibi.²⁵

Ödemeler dengesi etkilerinin ötesinde, uzun dönemli sorulardan birini de yabancı firmaların yerli firmalardan farklı şekilde mi davranacakları konusu oluşturmaktadır. Bu açıdan Avrupa'da, önceleri ABD'li firmalar ve şimdi de ABD'deki Japon firmaları hakkında dile getirilen korku; bu firmaların, buldukları ülkelerde olumsuzluk yaratacak şekilde uygulama kontrolleri

²⁵ ALPAR, Cem ve Tuba ONGUN. Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar, Türkiye Ekonomi Kurumu, Yayın No: 1985 / 3, Ankara, s.92-93.

kullanabilecekleri konusudur. Bu konuda, Prestowitz (1988) ve Tolchin&Tolchin (1988) gibi eleştirmenlerin görüşleri ise; ABD'deki yabancı firmaların, yüksek ücretli nitelikli işlerde fark yarattıkları ve bağlı oldukları ana şirkete yüksek katma değer sağladıkları ve birtakım sofistike faaliyetlerde (AR-GE gibi) önemli değişimlere neden oldukları yönündedir. Bu eleştirmenlere göre, bunun sonucunda yabancı firmaların bulunduğu ülkelerin ekonomilerinde büyüme oranı artabilecektir. ²⁶

DYY'ların katkılarının ölçülmesinde, ulusal ödemeler dengesi hesaplarından yararlanılabilmektedir. Ödemeler dengesi hesapları, DYY'ları ana şirketten yurtdışındaki şirkete giden ve doğrudan finans akışını gösteren sermaye akışının bir bölümü olarak göstermektedir.

Bu doğrultuda, DYY'ların ev sahibi ülkenin ödemeler dengesi üzerinde yaratacakları dolaysız etkiler basit bir modelde açıklanabilir: ²⁷

I = Yabancı şirketin döviz olarak getirdiği sermaye,

E = Yabancı şirketin ihraç ettiği ürünlerden elde edilen döviz,

S = Yabancı şirketin üretimi sonucu ikame edilen ithalat,

M = Üretim sürecinde ithal edilen kapital malları, hammadde ve diğer ara girdiler,

R = Transfer edilen karlar,

²⁶ GRAHAM Edward M. and Paul KRUGMAN. "The Surge in Foreign Direct Investment in the 1980s", (Foreign Direct Investment, Ed. Kenneth A. FROOT), (The University of Chicago Press,1993), s.31.

²⁷ ALPAR, Cem ve Tuba ONGUN. Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar, Türkiye Ekonomi Kurumu, Yayın No: 1985 / 3, Ankara, s. 93-94.

G = Yabancı üretim faktörlerine ödenen ve transfer edilen diğer gelirler (yabancı işçi için ücret, teknoloji için lisans, kredi için faiz),

t = Zaman,

n = Yatırımın ömrü,

B = Yabancı yatırımın ödemeler dengesi etkisi,

D = Yıllık olarak ayrılan amortisman değeri ise,

Projenin başlangıçta ödemeler dengesi üzerinde yaratacağı dolaysız etki, aşağıdaki şekilde yazılabilir;

$$B_t = I_t + E_t + S_t - M_t - R_t - G_t - D_t \quad (1)$$

Eğer şirket yatırımı, salt iç pazarlara yönelik, fiziki girdiler bakımından dış kaynaklara bağımlı (montaj sanayilerinde olduğu gibi) teknelci karı elde etmekte ve üretilen mal dolayısıyla herhangi bir ithalat ikamesi de sağlanmıyorsa, $E_t = 0$, $B_k = 0$ ve $R_t > 0$, $M_t > 0$ olacağından, projenin daha başlangıçta ödemeler dengesi üzerinde olumsuz etki yaratabileceği düşünülebilir. Bu durumda (1) aşağıdaki gibi yazılacaktır:

$$B_t = I_t - M_t - R_t - G_t - D_t \quad (2)$$

Eğer yatırım, ithalat ikamesi sağlıyor ve belli bir süre sonra ihracata da geçiyorsa, üretim süreci içinde ödemeler dengesi etkisi,

$$B_t = I_t + (E_t + S_t) - (M_t + R_t + G_t + D_t) \quad (3)$$

olacaktır.

$t = 1, \dots, n$ süreci içinde ayrılan amortisman yatırım değerinin tümüne eşit olacak, oysa döviz şeklinde gelen yabancı sermaye,

$I_t < D_t$ olacaktır.

$K = D_t - I_t$ ise,

$B_t = (E_t + S_t) - (R_t + G_t + M_t) - K$ olarak yazılabilir.

Bu son ifadeden de anlaşılacağı gibi yabancı yatırımın uzun dönemde ödemeler dengesi üzerinde olumlu etkide bulunabilmesi için döviz kazandırıcı ithalat ikamesi ve ihracat gelirlerinin yabancı üretim faktörleri payı ve girdi ithalatı için yapılan döviz transferleri ve döviz olarak gelen sermaye ile yatırımın amortisman değeri arasındaki farkı aşması gerekir.

Yukarıdaki modelde bir projenin ödemeler dengesi üzerindeki etkisi incelenmiştir. Genel olarak, yabancı sermayenin ödemeler dengesi etkisinin olumlu olabilmesi için gelen sermayenin artış hızının, dışarıya transfer edilen sermaye gelirlerinin artış hızından daha fazla olması gerekir.²⁸ Ayrıca, ödemeler dengesi rakamlarının çoğu ülke için karşılaştırmalı şekilde mevcut olması, uluslararası değerlendirmeler bakımından büyük faydalar sağlamaktadır.

Ancak, DYY'ların olumsuz yönde de birtakım etkileri olabilir. Şöyle ki, yatırımcı firma, hammadde ve diğer girdileri, üretimini devam ettirebilmek için ithal etmek zorundadır. Bu ithalat da ev sahibi ülkenin ödemeler dengesinde olumsuz bir etki yaratır.

1.7.4. Milli Gelir Üzerindeki Etkisi Yönünden

GOÜ'lerin pek çoğunun GSMH'ları düşük buna karşın nüfusları fazladır. Dolayısıyla bu ülkeler, kişi başına düşen gelir seviyeleri oldukça düşük ülkelerdir. Bilindiği üzere yapılan yatırımlarda, işletmenin ürettiği mal

ve hizmet ile bunların üretimi için yapılan harcamalar arasındaki fark, ekonomiye yapılan katkıyı, diğer bir deyişle “net katma değer” i oluşturmaktadır. Dolayısıyla, bir ekonomide yaratılan katma değerın büyüklüğü de doğrudan milli geliri artırıcı yönde etkide bulunmakta ve bu durum da büyüme üzerinde artışlara neden olmaktadır.

J.H. Dunning'e göre,²⁹ uluslararası sermaye hareketleri içinde, DYY'larının portfolyo yatırımlarına oranla dünyadaki ekonomik büyümeyi daha fazla teşvik ettikleri bilinmektedir. Bunun nedeni, DYY'ların, yatırımcı şirketin bilgi içeriğinin yerel rakip şirketlerin bilgi içeriğinden daha üstün olduğu; dinamik ve teknolojik bakımdan da ileri sektörlerde yoğunlaşma eğiliminde olduğudur. Ayrıca, yatırımcı ve ev sahibi ülkeler arasındaki yatırımlardan ortaya çıkan kazançların dağılımı, ev sahibi ülkedeki rekabetin ölçüsüne ve hükümet politikalarına bağlı olmaktadır.

Yapılan açıklamalar doğrultusunda; yaratılan katma değer ne kadar büyük olursa, milli gelir üzerinde o derece olumlu etki yapacak ve ekonomik büyüme artacaktır. Kaynakların etkin kullanımı, milli geliri artıracak, bu artış da tasarruf ve yatırımları harekete geçirecektir. Böylece bu etki, ekonominin diğer alanlarına yansiyacak ve ülkenin genel refahı üzerinde olumlu etkilerde bulunabilecektir.

Matematiksel olarak DYY'ların ülke ekonomisine milli gelir yönünden katkısını inceleyecek olursak:³⁰

$$\text{Katkı} = H - G ,$$

Burada, H = Hasıla, G = Girdi karşılığıdır. Bu klasik ifade, yabancı sermaye tarafından ülkenin girdi hasılasına yapılan net katma değeri

²⁸ A.g.e., s. 93-94.

²⁹ DUNNING, John H. Studies in International Investment, George Allen and Unwin Ltd. 1970, s. 5

³⁰ KARLUK, S. Ridvan. Uluslararası Ekonomi, Bilim Teknik Yayınları, İstanbul, 1991, s. 474.

belirtmektedir. Net katma değer, üretim faktörleri toplamına ödenen miktarlar ile yatırımı yapan şirketin kendi ülkesine transfer ettiği müteşebbis hizmetlerin karşılığını kapsamaktadır. Eğer F, faktörlere ödenen ücret, maaş, faiz, rant ve karları, R ise kardan müteşebbislik hizmetleri karşılığı ülkeden transfer edilen miktarı temsil ediyorsa;

$$\text{Katkı} = H - G = F + R \text{ şeklinde yazılabilir.}$$

Ancak bu formül, yabancı sermaye tarafından kullanılmıyaydı yine de milli hasılaya katkıda bulunacaktı. Belki, yabancı sermaye tarafından üretim faktörleri biraz daha verimli kullanılarak milli hasılaya bu şekilde net bir katkıda bulunulmuş olabilir. Yabancı sermaye, işçi ve diğer kaynakları, bunlar atıl bir şekilde bulunuyorken kullandıysa, bu takdirde; faktörlerin fırsat maliyetleri hesaplanırken, yabancı sermaye tarafından diğer şirketlerden sağlanan üretim faktörlerini fırsat maliyeti ile yerel üretim faktörlerinin fırsat maliyetlerini de dikkate almak gerekecektir.

Bu durumda:

$\text{Katkı} = (F + R) - N$ olarak yazılabilir. Burada N, mahalli üretim faktörlerinin fırsat maliyetlerini temsil etmektedir.

Buraya kadar yabancı sermayenin doğrudan katkıları söz konusudur. Dolaylı etkiler ki bunlar “dışsal ekonomiler” ile “dışsal eksi ekonomiler” dir. Dışsal ekonomiler, DYY'lara olumlu katkı sağlarken eksi dışsal ekonomiler ise, bu etkiyi bir ölçüde bertaraf etmektedir.

Böylece;

$\text{Katkı} = (F + R) - N + L$ yazılabilir. L, net dışsal ekonomileri (dışsal ekonomi - dışsal eksi ekonomi) belirtmektedir. Ayrıca, vergi konusu denkleme dahil edildiğinde;

$$\text{Katkı} = (F + R^* + V) - N + L \text{ olur.}$$

Bu durumda, DYY'ların ev sahibi ülkeye olan maliyeti, onun kullandığı ve teknoloji dahil yabancı üretim faktörlerine kar veya dividend, faiz, yönetim ücreti, patent hakkı şeklinde ödediği ve ülke dışına transfer ettiği ödemeler toplamıdır:

$$\text{Maliyet} + E,$$

Burada E, yabancı üretim faktörleri ile yapılan ödemelerdir. Doğrudan yatırımın ev sahibi ülkeye, net fayda / maliyet oranı:

$$\frac{(F + R^* + V) - N + L}{E} \text{ olur.}$$

Eğer oran, 1'den büyük ise, yabancı sermayenin ülke ekonomisine katkısı kendi maliyetinden daha fazladır. Oranın 1'den küçük olması aksi durum doğuracaktır. Ortaya çıkan durum, yabancı sermayenin ülke ekonomisine katkısının olup olmaması yönüyle tartışmalıdır.

Özet bir ifadeyle, yabancı sermayenin milli gelire katkısı iki başlık altında incelenebilir. Bunlar:

- **Doğrudan Etkiler:** Ülkeye yeni teknoloji gelmesi, yeni iş sahalarının açılması, istihdam düzeyinin yükselmesidir.
- **Dolaylı Etkiler:** Yabancı yatırımlar sadece kendi yatırımlarının değil, yurt içindeki diğer kuruluşların da verimliliğini artırarak milli gelire katkıda bulunabilir. Çünkü yeni yönetim, organizasyon ve teknik bilgi zaman içinde diğer şirketler tarafından da

benimsenebilir. Böylece verimlilik artar, milli gelire dolaylı olarak olumlu bir katkı yapılmış olur.

Bu kapsamda, ihracat ve ithalat rakamlarının bir ülkenin milli gelir dengesi üzerinde çok önemli rolü bulunmaktadır. Ülkeye gelecek DYY'lar yoluyla, ülkedeki yatırımların ve üretimin artması da sağlanmış olacaktır; bu durum da, ihracat ve ithalata yansiyarak milli gelir üzerinde dengeleyici ve olumlu etkiler yaratabilecektir.

1.7.5. Teknoloji, Yönetişim ve Bilgi Faktörleri Yönünden

Artan küreselleşme süreciyle birlikte, özellikle iletişim ve bilgisayar teknolojilerindeki gelişmelerde yaşanan büyük artış, ürün yaşam sürelerinin kısalması ve giderek artan rekabet koşulları, işletmeleri amaçlarına ulaştıracak en önemli araçlardan olan teknoloji ve bilgi faktörlerini her zamankinden daha önemli hale getirmiştir. Bu nedenle, UAŞ'ler, DYY'lar yoluyla bilim, teknoloji ve etkin yönetimle birlikte, ilgili kurumlarla daha yakın ilişkiler içine girmeye ve bunları geliştirmeye çok daha fazla önem verir hale gelmişlerdir.

DYY'lar gerçekleştirilirken gittikleri ülkeye genellikle döviz transfer ederler. Ana özellik bu olmakla birlikte, bazen ev sahibi ülkeye döviz girişi olmadan da DYY gerçekleştirilebilir. Bunun bir yolu, DYY'ların ülkeye üretimde kullanılacak makina, donatım ve fiziki üretim araçları şeklinde gelmesidir. Diğer bir yolu da, döviz veya yatırım malı şeklinde değil de lisans, teknik bilgi ve know – how gibi gayri maddi haklar şeklinde de girebilmesidir.³¹

³¹ SEYİDOĞLU, Halil. Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama, Geliştirilmiş 10. Baskı, Güzem Yayınları, İstanbul, 1994, s. 578.

Firmaların, DYY ve ihracattan başka dışa açılma yollarından biri de lisans (licencing) anlaşmalarıdır. Lisans, firmanın elindeki teknoloji veya üretim yönteminin yabancı bir işletmeye kiralanmasıdır. Yabancı şirket, lisans anlaşması sayesinde söz konusu malı, kendisine verilen teknik özelliklere uygun şekilde üretir. Mallar satıldıkça da kazançların bir bölümü, lisans sözleşmesinde belirtildiği şekilde, kiralayan ana şirkete gönderilir. Lisans bedeli olarak ana şirkete yapılan ödemelere royalty denmektedir.³²

Çok genel ifadesi ile teknolojik gelişmeyi, belli miktarda maldan daha fazla elde etmeye yönelik üretim tekniklerindeki değişme şeklinde tanımlamak da mümkündür. Teknolojik gelişme, mutlaka üretim fonksiyonlarında değişiklik gerektirir ve ülkenin karşılaştırmalı üstünlük durumunu değiştirir. Çünkü teknolojik gelişme, faktör kullanım oranlarını etkileyerek faktör miktarlarının değişmesinde olduğu gibi benzer sonuçlar yaratır.³³

DYY'lar bilgi, teknoloji, AR-GE ve işletmecilik konularındaki birikimlerini de beraberlerinde götürürler. Dolayısıyla, DYY'lar uluslararası teknoloji transferi yollarından önemli birini oluştururlar. Teknolojide kaydedilen büyük ilerleme ve yenilikler, evsahibi ülkedeki çalışanların bu alanlarda eğitilmeleri ve bilgi sahibi olmalarında etkili olmaktadır.

Ayrıca, şirketlerin yeterince AR-GE faaliyetlerinde bulunması, iktisadi ortamın yenilikler ile teknolojik iyileşmeyi teşvik edip etmediği gibi konuları gündeme getirmektedir. Böylece, AR-GE alanında yapılacak yatırımlar ve bunlar sonucunda ortaya çıkabilecek sonuçlar ticari alana yansarak uzun dönemli karlılık, verimlilik ve üretkenlik artışlarına yol açabilecektir.

³² SEYİDOĞLU, Halil. Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama, Geliştirilmiş 15. Baskı, Güzem Yayınları, İstanbul, 2003, s. 720.

³³ KARLUK, Rıdvan Prof. Dr. "Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı", T.C.M.B., Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye, Ankara, 2001, s. 102 - 103.

Üretim hacminin geniş bir piyasanın ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde artırılması, bilindiği üzere ölçek ekonomilerinin doğmasına yol açmaktadır. Yine geniş bir piyasa, ileri teknolojik yöntemlerin uygulanması sayesinde önemli oranlarda maliyetlerin düşmesini de sağlar. Stok bulundurma yönünden de daha az stok bulundurma konusu da maliyeti düşürücü bir unsurdur. Dolayısıyla, UAŞ'lerin genel olarak ölçek ekonomilerinden daha fazla yararlanmaları ve nakit akışlarının da yüksek olması, AR-GE faaliyetlerine ve yeniliklere eğilimlerinin daha yüksek olmasına yol açmaktadır.

Kuznets'in (1955), Rostow'un (1961), Berrill'in (1963) ve diğer bazı araştırmacıların gösterdiği üzere, pek çok ülkenin kalkınmasında "kalkış" evresi sermaye ithaliyle önemli oranda artmakla kalmaz bu sermayeye teknolojik ve yönetsel uzmanlık eşlik ettiğinde ekonomik ilerlemenin tüm sürecini ve çerçevesini etkiler.³⁴

Ekonomik büyüme genelde, bir ülkedeki üretim faktörlerindeki artıştan ya da teknolojik ilerleme ve yeniliklerden dolayı ortaya çıkmaktadır. Bazen üretim faktörlerinde herhangi bir artış yaşanmadan yeni bir teknolojinin içselleşmesiyle de üretim miktarında artış sağlanması mümkün olabilmektedir.

Yeni bilgilerin sonuçlarının ölçülmesi bir dizi kavramsal ve uygulama zorlukları getirmektedir. Yeni bilgiler edinme maliyetini araştırma ve kalkınma harcamaları ve/veya lisans ücretleri açısından değerlendirmek daha kolaydır. Williams (1967), Freeman ve Young (1965)'a göre, belli endüstrilerin AR-GE harcaması (bu endüstrilerin net çıktılarının büyümeye oranı olarak ifade edilir) ile bunların büyüme oranı arasında yakın bir ilişki vardır. Bu ilişkinin mutlaka nedensel bir ilişki olması gerekmez, her iki değişken üçüncü bir faktöre bağımlı olabilir; ancak büyüme ve üretkenlik kuramı üzerinde çalışan bazı ekonomistler (Solow 1957, Salter 1960, Kendrick 1960 ve Brown 1966)

ise, sermaye yapısındaki değişiklikleri ve insan becerisindeki gelişmeleri içeren teknolojik gelişmenin (Grilliches ve Jorgenson 1966), son yıllarda endüstriyel ekonomilerin üretkenliğindeki ilerlemelerin temel nedeni olduğunu kabul etmişlerdir.³⁵

Ayrıca, DYY'lar yoluyla gelen teknolojik ilerlemelerin, evsahibi ülkenin uluslararası pazarlara açılmasında önemli bir rolü bulunmaktadır. Özellikle, GOÜ'ler teknoloji transferiyle birlikte bunu taklit etme sürecine girse bile teknolojinin yapısına uyum sağlayarak dışa bağımlılıkların azalması ve ekonomide önemli gelişmelerin sağlanması yolunda önemli gelişmeler sağlanabilir.

DYY'lar yoluyla modern teknoloji ve yönetim bilgilerinin ülkeye gelmesiyle birlikte bu bilgiler ülke genelinde yayılırlar. Dolayısıyla DYY'lar, doğrudan veya dolaylı olarak ekonomideki nitelikli ve vasıflı işgücü ile yönetici açığının kapanmasında da yardımcı olur. Bu durum da ülkelerin gelişmesi yönünde çok büyük önem taşıyan beşeri sermayenin ekonomiye olan katkılarını artırır.

Teknolojik yeniliğin iktisadi büyümeye katkısını ölçmek zordur. İktisadi büyümenin kaynağının, sermaye, emek ve teknoloji faktörlerine indirgenmesi iktisat literatüründe kabul gören bir yaklaşımdır. Söz konusu yaklaşım, Abramovitz (1956) ve Solow (1957) tarafından geliştirilmiş, Denison (1967) tarafından ise yeniden tanımlanmıştır. Bu yaklaşımda, iktisadi büyüme ile üretim fonksiyonundaki emek ve sermaye faktörlerinin verimlilik oranları karşılaştırılmakta; emek ve sermaye faktörleri ile açıklanamayan büyümenin teknolojik yenilikten kaynaklandığı kabul edilmektedir. Yapılmış bazı çalışmalar (Solow 1957, Kendrick 1961 ve Denison 1967) iktisadi büyümenin yarıdan fazlasının teknolojiden

³⁴ DUNNING, John H. Studies in International Investment, George Allen and Unwin Ltd. 1970, s. 264.

³⁵ A.g.e., s. 265-266.

kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Geriye kalan bölüm ise faktör verimliliği artışından kaynaklanmaktadır.³⁶

GOÜ'lerde teknolojik yenilikler iktisadi büyüme sürecinde belirleyici bir faktör değildir ve ayrıca, AR-GE faaliyetlerine de çok fazla önem verilmemektedir. Ayrıca, GOÜ'ler dünya ekonomisi açısından orijinal yenilikler geliştirememektedirler. Ancak, söz konusu ülkelerde endüstrileşme sürecinde teknolojik değişim yaşanmaktadır. GOÜ'ler büyüme sürecinde GÜ'lerden gerçekleştirdikleri teknoloji transferini kullanmaktadırlar.³⁷

DYY'ların bu alanda oluşabilecek olumsuz etkilerini ise, ev sahibi ülkeler kendi yapılarına en uygun teknolojiyi bünyelerine almaya özen gösterirler şeklinde ifade edebiliriz. Yatırımcılar, ülkede varolan teknolojinin daha alt düzeyinde bir teknolojiyi sırf karlı diye ev sahibi ülkeye getirmek isteyebilirler. Bu da, DYY'lardan beklenen yararların ülke koşullarına uyumsuzluk nedeniyle istenilen düzeylere çıkmasının ötesinde olumsuz etkilere yol açmasına neden olabilir.

Ayrıca DYY'lar, yatırımda bulunacakları ülkeye kendi çıkarları doğrultusunda bazı teknolojileri empoze ederek, söz konusu ülkenin endüstrileşme ve teknolojik ilerlemesi yönünde olumsuzluklara neden olabilirler. Yine kısa vadede, gelişmiş teknolojiye sahip DYY'lar özellikle küçük ölçekli yerli şirketler karşısında rekabet üstünlüğü sağlarlar. Bu konularda dikkatli olunmalı ve bu yönde gerekli strateji ve politikalar oluşturulmalıdır. Yine, teknoloji transferlerinde, lisans anlaşmalarından daha çok ileri teknolojiye sahip DYY'ların çekilmesine çalışılmalıdır.

³⁶ A.g.e., s. 266.

1.7.6. Uluslararası İlişkiler ve Politik Faktörler Yönünden

Uluslararası ekonomik ilişkilerdeki artış, teknolojik değişim, ekonomik liberalleşme ve artan küreselleşme süreciyle birlikte iş ve ekonomi çevrelerinin küresel anlamda politik gücünü de artırmıştır. Bu durum, ülkelerin uluslararası ilişkilerinde giderek önemli belirleyicilerden biri haline gelmiştir. Dolayısıyla bu durum, uluslararası güç dengelerinin yeniden oluşmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda, DYY'ların artmasıyla birlikte, uluslararası ilişkiler her alanda yoğunlaşmıştır.

DYY'ların yatırım kararı alırken en çok dikkat ettikleri konuların başında politik istikrar konusu gelmektedir. Politik istikrar, ekonomik istikrarı da büyük ölçüde etkilediğinden yabancı yatırımcılar için belirleyici bir unsur olmaktadır. Söz konusu yatırımların gerçekleştirilmesinde, ülkedeki iç politik istikrar kadar uluslararası ilişkilerin ve dış politikanın da istikrarlı bir yapı içinde olması tercih edilir. Çünkü herhangi bir politik istikrarsızlık durumunda, DYY'ları kısıtlayan bazı önlemler alınabilmektedir. Ayrıca diğer önemli bir konu da yabancı firmaların nasıl davranacağına ilişkin durumun önemli bir politik konu haline gelebilmesidir.

Dolayısıyla DYY'lar, ülkelerin uluslararası ilişkilerinde ekonomik ve politik boyutlarda etkileşimi artırır. Bu durum İspanya, Portekiz, Doğu Avrupa ve diğer AB ülkelerinde yaşanmıştır. Dolayısıyla, Avrupa Birliği'ne katılım süreci ile birlikte, DYY'larda meydana gelen artışların uluslararası ilişkileri birçok yönden etkilediği bilinmektedir. Ülkeler arasında oluşabilecek birtakım anlaşmazlık konularında da söz konusu yatırımlar nedeniyle ülkeler daha uzlaşmacı davranışlarda bulunabilmektedirler.

³⁷ GÖKAL, İsmail ve Mesut ALTINTAŞ. "Teknoloji Transferi: Türkiye İçin Bir Model Denemesi", Dış Ticaret Dergisi, Sayı.7, Yıl.2, Ankara, Ekim 1997, s. 35-36.

1.7.7. Sosyo-Kültürel Yapı ve Psikolojik Faktörler Yönünden

Sosyo-kültürel yapı ve psikolojik faktörler de yatırım kararları alınırken gözönünde tutulan önemli faktörlerdendir. Şöyle ki, bu faktörler büyük ölçüde, geçmişin birtakım olumsuzluklarından kaynaklanan endişelerin gelecek üzerinde bir baskı oluşturabileceği yönündeki düşüncelerden kaynaklanmaktadır. DYY'lar konusunda, ev sahibi ülke vatandaşlarının düşünceleri çok önemlidir. Dolayısıyla, oluşabilecek olumsuzluklar, yatırımlardaki risk oranlarını da yükselteceğinden hiç bir yatırım, kendisini tedirgin hissedeceği bir yere gitmek istemez. Bu nedenle, sosyo-kültürel ve psikolojik faktörler yönünden kendilerini rahat ve güvende hissedebilecekleri ortamlarda, yatırımcıların ülke ekonomisine entegrasyonları ve faydaları daha fazla olabilecektir.

Uluslararası yatırımlarda milliyetçilik ve dini faktörler yanında, yerleşmiş birtakım tarihsel olumlu, olumsuz faktörler de etkin rol oynayabilmektedir. Ancak, ev sahibi ülkeler, rasyonel davranış kuralları içerisinde, uluslararası yatırımların yapılabilirliği konusunda bu yöndeki gerekli kriterleri de gözeterek, yatırım kararlarının gerçekleştirilebilmesi yönünde çaba göstermektedirler.

Ayrıca, kültürel ve dile ait özelliklerin benzeşmesi yatırımlardaki işlem maliyetlerini azaltabilmektedir. Kültür ve dil ortaklığı, ticari işlemlerin iletişim maliyetlerini azaltan önemli faktörler arasında görülmektedir. Uluslararası ekonomik konjonktürde kültürel alandaki farklılıklar, büyük oranda değişik ülkelerdeki yatırım yapı ve modellerinin birbirlerinden farklılık göstermesine yol açabilmektedir. Örneğin, sermaye kültürü yönünden İngiltere, uzun bir tarihsel geçmişe sahip bulunmaktadır. Yine, çoğu Avrupa ülkesi ve AB ülkeleri ise bu açıdan, dünyanın diğer bölgelerinden çok daha fazla yerleşik bir ekonomik yatırım kültürüne sahip bulunmaktadır. Dolayısıyla, bu yapılar da ülkelerin gelişim düzeylerini yakından ilgilendirmektedir.

1.8. DYY’larda Uluslararası Şirketler (UAŞ)’in Önemi ve Rolü

DYY’lar analiz edilirken uluslararası şirket (UAŞ) kavramının iyi açıklanması büyük önem taşımaktadır. Çünkü DYY’ların neredeyse tamamı, UAŞ’ler yoluyla gerçekleşmektedir. UAŞ’ler, ekonomik güçlerinin yanında küresel anlamda sosyo - politik yapı üzerinde de oldukça etkin bir konumdadırlar.

UAŞ’lerle ilgili genel bir tanımlama yapacak olursak; ana ülkesinin yanında başka ülkelerde bağlı kuruluşları bulunan ve bu kuruluşlar üzerinde sahip olduğu hak ve sorumluluklar dahilinde yönetim, denetim ve iş ilişkisi gerçekleştiren, global bazda faaliyette bulunan, çeşitli uyruklardan çeşitli nitelikte çalışanlar istihdam edebilen, büyük sermaye ve teknolojiye sahip şirketler olarak tanımlayabiliriz.³⁸

UAŞ’leri, yabancı iştiraklerin kuruluşunu, satın alınmasını ya da genişletilmesini mümkün kılan fon hareketlerinin kaynağı olarak ta tanımlayabiliriz. Başka bir ifadeyle UAŞ’ler, belli bir merkezden yönetilen ve aynı anda çeşitli ülkelerde üretim ve ticari faaliyetlerde bulunan büyük çaplı firmalardır.

UAŞ’lerin tanımı konusunda bazı yazarlar “çok ulusluluk” kriterine öncelik verirken, bazıları da bu kriteri yeterli görmeyip şirketin ihracat, portföy yatırımları vb. faaliyetlerinin yanısıra yönetim kontrolünü de beraberinde götüren doğrudan yatırımların gerçekleştirilmesi gereğini işaret etmektedirler.³⁹ Artık, günümüzde ise, çok ulusluluk kavramının ötesine geçilmiş, bu kavram “uluslarüstü, uluslarötesi” bir nitelik kazanmıştır.

³⁸ GRAHAM Edward M. and Paul KRUGMAN. A.g.e., s.14-15.

³⁹ HOOD, Nail and Stephen YOUNG. The Economics of Multinational Enterprise, Longman Group Limited, U.K., 1982, s.2. Aktaran EFE, Birol. Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Analizi, İzmir Örneği, İzmir Ticaret Odası, İzmir, 2002, s. 5.

Genelde firmalar, sermayenin uluslararası hareketi olmadan yurtdışındaki faaliyetlerini artıramaz ya da UAŞ haline gelemmez. Gelişmiş ülkelerin, uluslararası sermaye hareketleri yoluyla kendi ülkeleri dışında yatırım faaliyetinde bulunmaları UAŞ'lerin ortaya çıkarak yaygınlaşmasına yol açmıştır.

UAŞ'ler, genellikle yabancı ülkedeki şube mülkiyetinin yüzde yüzüne sahip olmak isterler. Ancak, çoğu durumda ev sahibi ülkelerin koydukları kısıtlamalar nedeniyle yerli, özel veya resmi şirketlerle ortaklık (joint ventures) kurmak zorunda kalırlar. Bu kısıtlar altında yabancı sermayenin payı, yüzde bir ile yüzde doksandokuz arasında değişebilir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, yeni kurulan yabancı sermaye işletmeleri aynı veya farklı ülkelere mensup birden fazla UAŞ tarafından da gerçekleştirilmiş olabilirler (Karma Şirketler). Yine, şirketlerin temel faaliyetleri büyük bir çeşitlilik gösterebilir. Bazılarında, yurtdışında kurulan şubelerin amacı, ana şirketin hammadde ihtiyacını karşılamaktır. Bazıları ise, yurtdışındaki ucuz işgücünden yararlanarak elde edilen üretimin ana ülke, yerel ülke veya üçüncü ülke piyasalarına pazarlanmasına yöneliktir.⁴⁰

H. Seyidoğlu'na göre⁴¹ UAŞ'ler, kuruluş şekilleri, mülkiyet yapıları ve faaliyet amaçları bakımından büyük farklılıklar gösterirler. Öncelikle bu şirketler, ya dışarıda yeni bir şube kurulması ya da mevcut bir yerli şirketin satın alınması veya sermayesinin artırılması yoluyla yayılırlar. Ayırıcı özellikleri, yabancı ülkede edinilen şirketin denetimini ellerinde bulundurmalarıdır. Şirketlerin uluslararasılaşmasında; maliyeti düşürücü faktörler, dış piyasa payını koruma veya artırma, ekonomik faaliyetleri çeşitlendirerek satış ve gelirleri istikrarlandırma gibi etkenler rol oynayabilmektedir.

⁴⁰ SEYİDOĞLU, Halil. Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama, İstanbul, 1994, s. 592.

⁴¹ A.g.e., s. 592.

UAŞ'lerin, ekonomik ve teknolojik üstünlüklerinin yanında diğer önemli özellikleri de yönetim, organizasyon ve pazarlama alanındaki bilgileridir. Yine UAŞ'ler, mali ve ekonomik büyüklüklerinin yanında sosyal, politik ve kültürel bakımlardan da önemli etkilere sahiptirler. Dolayısıyla UAŞ'ler, ileri teknoloji, mal ve pazar farklılıkları, satış ve pazarlama yöntemleri ve işletmecilik bilgileri gibi avantajlarını kullanarak pazar üstünlüğü sağlayabilmektedirler. Ayrıca, uluslararası üretim ve yatırım olgusunun büyük boyutlara ulaşmasında gerek yatırımcı ülkede gerekse evsahibi ülkede varolan ekonomik, mali ve politik yapı da belirleyici bir rol oynamaktadır.

1.9. UAŞ'lerin Gelişimi ve Dünya Ekonomisi Açısından Önemi

I. Dünya Savaşı'ndan sonra, Keynesçi düşünce ile savaş dönemi ve sonrasında ekonomik koşullarının da etkisiyle sermaye hareketleri konusunda önemli değişiklikler oluşmaya başlamıştır. Daha sonra, Büyük Depresyon'un sonucu olarak, sermaye hareketlerini engelleme yönünde uygulamalar başlamıştır. Yine bu dönemde, dünya para sisteminin çökmesiyle, uluslararası ekonomik düşünce ve davranışlarda önemli değişimler yaşanmaya başlamıştır.

1903 - 1914 ve 1919 - 1929 dönemleri arasında başlarda yer alan sermaye ihracatçılarından gelen dış sermaye akışı ile karşılaştırıldığında 1929 -1939 yılları arasındaki akışlar kendi ülkelerine doğru bir dönüş sergilemiştir. Aynı zamanda, Büyük Depresyon'la birlikte DYY'larda artış olmuş ve önemleri artmıştır. Günümüzün önde gelen çok uluslu üretim şirketlerinin çoğu, II. Dünya Savaşı'nın başlangıcında kurulmaya başlamıştır. İlk kurulduklarında bu şirketler, küçük çaplı yabancı şube ve ortak şirketler konumunda bulunmaktaydı.⁴²

⁴² DUNNING, John H. Studies in International Investment, George Allen and Unwin Ltd. 1970, s. 3.

1930 yılından II. Dünya Savaşı'na kadar serbest uluslararası sermaye pazarı oluşmamış ve de kar oranları hiçbir zaman pazar güçlerinin ürünü olmamıştır. Sonuçta, politik nedenlerden dolayı yatırımcılar, önceki dönemlere göre, yabancı yatırımcılara karşı daha ihtiyatlı bir tutum içerisinde olmuşlardır. Günümüzdeki özel şirketler tarafından gerçekleştirilen DYY'ların, bugün büyük bir bölümü UAŞ'lerin yabancı ülkelerdeki uygulamalarıdır. Öte yandan devlet kuruluşları, 19.yy.ın başında sermaye ihracatının büyük kısmını oluşturan bu tür projelere fon tedarik edilmesinde özel sektörün yerini almışlardır.⁴³

Bu bağlamda, II. Dünya Savaşı sonrası dönemin en önemli olgularından biri, UAŞ'lerin ortaya çıkmasıdır. UAŞ'ler, aynı anda birçok ülkede faaliyet gösteren ve tek merkezden yönetilen dev kuruluşlardır. UAŞ'lerin endüstrileşmiş ülkelerde merkezleri ve dünyanın çeşitli yerlerinde, kendilerine bağlı olarak çalışan şubeleri bulunmaktadır. UAŞ'lerin amacı, dünya çapında karlarını maksimize etmektir. Dolayısıyla bu kuruluşlar; üretim, yatırım, fiyatlandırma v.b. kararlarını, tek tek faaliyet gösterdikleri ülkelerdeki koşullardan bağımsız olarak ve global çıkarlarını göz önünde tutarak alırlar.⁴⁴

1950'li yıllar, DYY'ların artış gösterdiği yıllar olmuş ve bu dönemde yaygınlaşmaya başlayan UAŞ'ler büyük yatırım faaliyetlerine girişmişlerdir. Ayrıca, bu yıllarda uluslararası bono pazarında da iyileşme ve artışlar kaydedilmiş; Eurodolar ve Eurobond gibi yeni pazarlar devreye girmiştir. Öte yandan, uluslararası sermaye hareketlerindeki artışla birlikte mevcut pazarlar daha entegre bir hale gelmiştir. GOÜ'lerde DYY'ların teşvik edilmesi, uzun yıllardan beri endüstrileşmiş ülkelerde üzerinde durulan bir konu olmuştur. Bu dönemi tam olarak değerlendirebilmek için uluslararası bazda oluşturulan kurumsal organizasyonların ve GOÜ'lerin çekmeye çalıştıkları bu yatırımların birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.

⁴³ A.g.e., s. 3.

⁴⁴ ONGUN, M.Tuba. Sanayileşme ve Uluslararası Ekonomik İlişkiler, G.Ü., İ.İ.B.F., Ankara, 1989, s. 26.

Yine, savaş bitmeden kurulan Birleşmiş Milletler'in yanısıra, 1940'lı yılların ortasından itibaren başta IMF, Dünya Bankası, GATT gelmek üzere birtakım uluslararası kuruluşlar, GOÜ'lerde DYY'ların teşvik edilmesi konusuna programlarında yer vermişlerdir. Söz konusu katkıları sağlamak üzere, çeşitli programlar düzenleyen bu uluslararası organizasyon ve programların çıkış noktaları temel olarak iki varsayıma dayanmaktadır:⁴⁵

- GÜ kaynaklı DYY'lar, GOÜ'lerin ekonomik kalkınmasına önemli katkılarda bulunacaklardır.
- DYY'ların GOÜ'lere akışlarının sağlanması desteklenmedikçe akışlar çok sınırlı kalacaktır.

DYY'ların GOÜ'lerin ekonomik kalkınmasına katkı sağlaması söz konusudur. Bu nedenle DYY'ların GOÜ'lere yönelmesi önem taşımaktadır. Özellikle, 1980'lerde dış borç krizi yıllarında bu yöndeki bakış açısı daha da derinlik kazanmıştır. GÜ hükümetlerinin, hem yurtiçi hem de yurtdışı olmak üzere, yatırım ve rekabet politikaları konusunda kendi politikaları bulunmaktadır. Bu politikalar, UAŞ'ler içindeki oransal paylarına göre, giriş yaptıkları ülkede belirleyici rol oynamaktadır.

1.10. UAŞ'lerin Gelişiminde Rol Oynayan Faktörler

Küreselleşme sürecinin artması ve bu sürecin getirdiği ekonomik koşullar, UAŞ'lerin gelişimini desteklemektedir.

Arz açısından, gelirler ve iletişim arttığı için uluslararası koşullar giderek daha standart hale gelmiştir. Talep açısından, sermaye yoğun teknolojideki gelişmeler ve AR-GE programlarının maliyetinin artması,

⁴⁵ Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No: DPT: 2514-ÖİK: 532, Ankara, 2000, s.13-14.

şirketlerin ekonomik olarak maliyetleri yaymak için yeni pazarlar arama ihtiyacını pekiştirmiştir. Kısmen bu ihtiyaçlar ithalatla karşılanmaktadır. Ancak, giderek artan şekilde koşullar, bu ithalatın yerini yerel üretim faaliyetlerinin almasını gerekli kılmıştır. Ulaşım maliyetlerinin yanısıra bunlar, tarife engellerini ve bölgesel ekonomik blokların kurulmasını, yerel pazarlara adapte olmanın önemini, satış sonrası hizmetleri, vb. içermektedir.⁴⁶

J.H. Dunning'e göre,⁴⁷ şirketlerin yurtdışında yatırım yapmasına yönelik istekler artmakta ve UAŞ'ler arasında mevcut olan yoğun rekabet yapısı da bunu desteklemektedir. Ulusal düzeyde hiçbir ülke tamamen soyutlanmaya yönelik bir politika sürdürmez. Küçük ülkeler, büyük ülkelerle rekabet edebilmelerini sağlayacak pazarları güvence altına almak için yurt dışına yatırım yapmaktadır. ABD gibi yenilikçi büyük ülkeler de mevcut pazarlarını korumak ve yeni çıkış noktaları yaratmak için yatırım yapmaktadırlar.

Genelde iktisatçılar, dünya ekonomisinde UAŞ'lerin giderek artan rolünün uzun dönemli bir eğilim olduğuna inanmaktadırlar. 1970'lerin başından, 1980'lerin ortasına kadar bu eğilimde 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizleri ve dünya ekonomisindeki olumsuz gelişmeler nedeniyle bir duraklama yaşanmıştır. Daha sonraki dönemlerde ise dünya pazarlarının giderek birbiriyle entegre olması, ulusal pazarların giderek birbirine benzemesi, gelişen iletişim ve kontrol teknolojisi, uluslararası teknolojik gelişim, üretim ve verimlilik artışları ile bağlantılı olarak UAŞ'lerin küreselleşmede oynadıkları rol giderek daha büyük önem kazanmıştır. Bu faktörler, aşağıda yer aldığı şekilde daha ayrıntılı olarak incelenebilir :⁴⁸

⁴⁶ DUNNING, John H., *Studies in International Investment*, George Allen and Unwin Ltd. 1970, s. 40.

⁴⁷ A.g.e., s. 40.

⁴⁸ Edward M. Graham and Paul Krugman., "The Surge in Foreign Direct Investment in the 1980s", (*Foreign Direct Investment*, Ed. Kenneth A. FROOT), (The University of Chicago Press, 1993), s. 24.

- **Artan Entegrasyon**

Uluslararası ekonomik entegrasyonla birlikte, ekonomik ve sosyal alanlarda da birçok boyutta dünya entegrasyonunun artması, UAŞ'lerin ve etkinliklerinin artmasına yönelik eğilimlerin ortaya çıkmasında büyük oranda etkili olmuştur.

Uluslararası ticaretin uzun dönemli artması ile DYY'ların artması arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Çünkü işlem maliyetlerinin azaltılması amacı ön plana çıkacak ve azalan maliyetler UAŞ girişimlerini özendircektir. Uygulamada, II. Dünya Savaşı'ndan sonra UAŞ'lerin büyümesi, uluslararası ticaretteki genel bir büyüme ve entegrasyonla paralel bir şekilde gerçekleşmiştir.⁴⁹ Bu anlamda, sadece dış ticarete değil hizmetlerde ve sermaye hareketlerinde de bir büyüme ve artan bir entegrasyon söz konusudur.

I. Dünya Savaşı öncesinde, UAŞ'lerin önemi artma eğilimi göstermiştir. Önde gelen çok sayıda üretim firması hızlı bir şekilde çok uluslu olmuştur. Örneğin, ilk yıllarında Singer, New Jersey ve İskoçya'daki fabrikalarında dikiş makinaları üreten bir ulusal firma iken yine, Standart Oil de aynı dönemde ABD'de üretim yapmakta ve yurtdışındaki dağıtım sistemleri ve petrol alanları üzerinde kontrol kurmaktaydı. Ancak, iki savaş arasındaki dönemde ekonomik milliyetçilik dünya ekonomisini bölümlere ayırınca, DYY'ların önemi azalmıştır. Bu durumu şu rakamlarda da görmekteyiz: 1914'de ABD'nin yurtdışı DYY'larının stok değeri GSMH'nin yüzde 7,3'ü iken, 1946'da bu oran yüzde 3,4'tü ve 1970'de ancak yüzde 6,9'a çıkabilmiştir. Yine, 1970'lerden 1990'a kadar ABD'de ithalatın ve ihracatın GSMH'daki oranı iki katına çıkmıştır.⁵⁰

⁴⁹ A.g.e., s. 24.

⁵⁰ A.g.e., s. 25.

- **Pazar Homojenliği**

Pazar homojenliğinin artması, fiyat ve mal homojenliklerinin artışında olduğu gibi, temelde pazarların farklı talep yapılarına sahip olmalarından kaynaklanmaktadır.

şirketlerin globalleşmesindeki artışlara neden olan faktörlerden biri, talep yapılarındaki uyum ve ileri ülkeler arasındaki diğer ekonomik koşullardır. 1970 yılında bile ileri ülkeler arasındaki ücret yapıları, yaşam standartları ve kültür farklılıkları o kadar büyüktü ki, üretim ve tüketim mallarında piyasaların doğal ayrımı ortaya çıkmıştır. Örneğin, Avrupalılar daha küçük otomobil ve araçlar talep etmişlerdir. O dönem sonrasında oluşan uyumla birlikte, uluslararası işlemlerin kapsamı genişlemiştir. Örneğin Ford, dünya otomobilini Mazda ile birlikte tasarlayarak pazarlıyordu. Aslında bu durum, pazar farklılaştırılmasıyla aynı şeyin satılması anlamına geliyordu.⁵¹

Dolayısıyla, bütünleşmelerin ve pazar benzerliklerinin artmasıyla birlikte uluslararası şirket satın alma ve birleşmelerinin de etkisiyle, zaman içinde dünya genelinde firma sayısında azalmalar yaşanmış, fakat firmaların etkinlik, verimlilik ve kar oranları gibi başka konulardaki gelişimlerinde artışlar olmuştur.

- **İletilişim ve Kontrol Teknolojisindeki Gelişim**

Globalleşme süreciyle birlikte, firmalar açısından geçmiş dönemlere göre dünyanın herhangi bir yerindeki ülke ya da firmalarla bağlantı kurmak ve ilişkileri geliştirmek, iletişim teknolojisindeki büyük gelişmeler sayesinde daha kolay hale gelmiştir. Yine, kendi bağlı kuruluşunun faaliyetlerini kontrol etme ve diğer bazı bağlantı ve ilişkileri optimize etme konusunda da geçmişe göre

⁵¹ A.g.e., s. 26.

çok büyük ilerleme ve gelişmeler yaşanmıştır. Dolayısıyla bu gelişmeler, çok uluslu ekonomik ilişkileri artırmıştır.

Günümüzde elektronik iletişim ve bilgisayar teknolojisi, çok büyük bir hızla ilerleyerek gelişimine devam etmektedir. Bu yüksek teknolojik gelişmeler, uluslararası tüm ekonomik piyasalarla doğrudan etkileşim içerisinde bulunmaktadır. Dolayısıyla, bilgiye hızlı erişim ve bu bilgilerin işlenerek değerlendirilmesi, diğer alanlarda olduğu gibi ekonominin bütün alanlarındaki faaliyetlere de yapısal etkinlik, hız ve işlerlik kazandırmıştır. İletişim teknolojisinde hızla artan bu gelişmelerin bir anlamda uluslararası fiyat farklılıklarının ortadan kalkması ve artan rekabetle birlikte uluslararası ticarete etkin bir rol oynadığı da açıktır. Dolayısıyla, uluslararası piyasaların birbirleriyle ilişkileri de her alanda artarak daha etkin bir yapıya kavuşmuştur.

- **Uluslararası Teknolojik Gelişim, Üretim ve Verimlilik Artışları**

Teknolojik gelişim hızının büyük artışı, ürün yaşam sürelerinin kısalması ve giderek yoğunlaşan rekabet koşulları, işletmeleri amaçlarına ulaştırabilecek amaçlardan biri olan teknolojiyi günümüzde belki de her zamankinden daha fazla öne çıkarmaktadır. Dolayısıyla bu durum, UAŞ'lerin gelişiminde de büyük rol oynayan faktörlerin başında gelmektedir.

Graham ve Krugman'a göre,⁵² konuya ABD açısından baktığımızda, 1970'lerin ortalarına kadar, ülkenin uluslararası girişimde çok asimetrik bir konumda olduğunu görmekteyiz. Öte yandan ülke, yurtdışında yoğun yatırımlara sahip bulunmakta ancak ABD'deki DYY'lar ise kısıtlıydı. Bunun en önemli nedeni, ülkenin teknolojiadaki öncü rolüydü. UAŞ'ler, AR-GE bütçelerinin büyük olduğu ve çok sayıda teknik personelin bulunduğu sektörlerde orantısız bir şekilde yoğunlaşmıştı. Çünkü, satış ve lisans ile ilgili işlem maliyetleri oldukça yüksekti. Dolayısıyla, dünyada yeni teknoloji

⁵² GRAHAM, Edward M. and Paul KRUGMAN. "The Surge in Foreign Direct Investment in the 1980s", (Foreign Direct Investment, Ed. Kenneth A. FROOT), (The University of Chicago Press, 1993), s.26.

üretiminde lider olan ülke, aynı zamanda UAŞ'lerin büyük bölümünün örnek alacağı ülke olmalıdır.

Bu durumun etkilerini 1970'lerin sonlarından itibaren ABD'nin DYY çekmede gösterdiği performansta açıkça görmekteyiz. ABD'ne gelen DYY'lar bu tarihten itibaren hızla artmıştır.

Yine örneğin,1970'lerin başına kadar Güney Kore'de teknolojiye ilişkin lisans anlaşmalarının hükümet tarafından gözden geçirilmesi ve DYY'ların denetlenmesi bir ekonomi politikasıydı. Tayvan'da ise aynı dönemde herhangi bir teknoloji siyaseti yoktu. 1970'lerin başında ise, söz konusu iki ülkede de teknoloji siyaseti uygulanmaya başlanmıştır. Ekonomik gelişmişlik düzeyleri arasındaki açığın zaman içinde kapatılmasında uygulanan teknoloji siyasetleri belirleyici olmuştur.⁵³

Dolayısıyla, ilgili araştırmaya göre, DYY'lardaki artış sonucu, ihracat artma eğilimine girmiş ve bu ülkelere yeni teknolojiler de daha fazla girmeye başlamıştır. Böylece, teknoloji transferleri daha kolay bir şekilde gerçekleştirilmeye başlamıştır. Diğer yandan, emek yoğun sektörlerde istihdam edilecek mühendisler ve teknik personel söz konusu ülkelere bulunmaktaydı. Ülkeler, yeni mühendis ve teknik personel arayışına girmeden teknolojik dönüşümün gerçekleşmekte olduğu sektörlerde atılım yapmayı başarmışlardır. Teknolojik atılımın gerçekleştiği en önemli sektör, makina endüstrisi olmuştur. Makina endüstrisi, diğer endüstri alanlarına göre (elektronik, biyoloji ve kimya gibi) daha az teknik bilgi gerektiren bir alandır ve söz konusu alanda Güney Kore ve Tayvan'ın teknik işgücü yeterli düzeyde bulunmaktaydı.

Geçmişte teknolojik gelişmelerin, uluslararası rekabetçilik, büyüme ve kalkınma ile makroekonomik değerler arasında önemli bir bağlantı taşıdığı

⁵³ GÖKAL, İsmail ve Mesut ALTINTAŞ. "Teknoloji Transferi: Türkiye İçin Bir Model Denemesi", Dış Ticaret Dergisi, Sayı. 7, Yıl. 2, Ekim 1997, s. 38 - 39.

görüŖü birçok biliminsanı tarafından araştırılmıştır. Bunun yanısıra, teknolojik gelişme ve ilerlemelerle birlikte iş bölümü ortaya çıkmış, bu durum da üretimde verimlilik artışlarına yol açmıştır. Dolayısıyla, uluslararası ticaretin artmasıyla ülkelerin ekonomik ve sosyal refahlarında da artışlar yaşanmaya başlamıştır. Bütün bu gelişmeler, UAŞ'lerin gelişiminde önemli rol oynayan faktörler arasında yer almışlardır.

1.11. DYY ve UAŞ'lere Yönelik Başlıca Ticaret Anlaşmaları

Küreselleşen uluslararası sermaye hareketleri ve artan entegrasyon ile birlikte, uluslararası ticarete uluslararası anlaşmaların çok büyük bir rolü bulunmaktadır. Söz konusu bu anlaşmalar genel olarak, DYY ve UAŞ'lerin faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan birtakım hukuki ve diğer bazı sorunların giderilmesi, hükümetlerle olan ilişkilerin düzenlenmesi, yatırımların bütün aşamalarıyla korunması, ticaretin artırılması ve bu faaliyetler ile ilgili birtakım kısıtlama ve engellerin kaldırılması gibi konulardaki düzenlenmelerin yapılmasına yöneliktir. Dolayısıyla bu anlaşmalar, ilgili ülkeler arasında kısaca, ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi yönünde büyük açılımlar sağlamaktadır.

Neredeyse tüm ülkeler, DYY'ları cazip hale getirmek için büyük çaba harcamaktadırlar. Aynı zamanda ülkelerin çoğu, sınırları dahilindeki yabancı kontrollü şirketlerin faaliyetlerine kısıtlamalar getirmektedirler. Bu yaklaşım, ekonomik faaliyetin yeri ve bu faaliyetin ticaret yaratıcı etkisi yönünden önemli sonuçlara sahiptir. Bu etkiler, ithalatın azaltılması, ihracatın artırılması veya her ikisinde birden olduğu gibi ticaretle ilgili politikaların etkilerine benzemektedir. Ticareti etkileyen tarife dışı önlemlerle birlikte yatırım politikaları son zamanlarda daha çarpıcı hale gelmiştir. Ticaret ve Tarifeler Genel Anlaşması (GATT) ile ve 1995 sonrasında Dünya Ticaret Örgütü (WTO) kapsamında yapılan müzakereler sonucu, tarifelerin önemi azaldığı

için yatırım önlemleri ve koruma amaçlı birtakım uygulamaların kullanılmasında beklenmeyen bir şekilde artış olmuştur.⁵⁴

Bazı uluslararası kuruluşların girişimleriyle, uluslararası ticarete yönelik birtakım kurallar ve düzenlemeler getirilmesi yönündeki çalışmalar da artarak devam etmektedir. Uluslararası ticaret konusunda sağlanabilecek işbirlikleri iki veya çok taraflı olabilmektedir. Ayrıca söz konusu bu anlaşmalar, genel yapı ve içerik yönünden birbirlerinden oldukça farklıdır. Ancak temel amaçları, uluslararası bazda ticaret kısıtlamalarını kaldırmak veya azaltmaktır. Bunun yanında, taraflar ve ülkeler arasında ve ekonominin bütün alanlarında, işbirliği ve ilişkilerin geliştirilmesini ve bu yönde alınacak önlemleri belirlemektir. Bu anlaşmaların kapsamı oldukça geniş bir alana yayılmıştır.

Türkiye'nin de çeşitli ülkelerle imzaladığı ticaret anlaşmaları bulunmaktadır. Özellikle 1980'li yıllarda başlayan liberalleşme ve dışa açılma politikalarıyla birlikte, birçok alanda ticari işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır. Konu ile ilgili olarak, önemli yeri olan uluslararası başlıca anlaşmalar ve bunların gelişim sürecine ilişkin bilgiler aşağıda verilmeye çalışılacaktır.

1.11.1. MAI (Çok Taraflı Yatırım Anlaşması - Multilateral Agreement on Investment)

MAI, 1995 yılında gündeme gelmiş, ilk başta DTÖ'nün daha sonra da OECD'nin girişimleri sonucunda ve çok sayıda ülkenin katılımıyla hazırlanmış çok taraflı bir yatırım anlaşmasıdır. MAI, hükümetlerin yabancı sermaye yatırımlarına uluslararası standartlar getirmesini ve DYY'lar önündeki birtakım engellerin ortadan kaldırılmasını amaçlamaktadır. Anlaşmada, ayrıca yatırımların korunması ve uluslararası anlaşmazlıklar için ortak bir

⁵⁴ MC CULLOCH, Rachel. " New Perspectives on Foreign Direct Investment ", Foreign Direct Investment, (Ed. by) Kenneth A. FROOT, The University of Chicago Press Ltd., London, 1993, s. 48.

çözüm mekanizması öngörülmektedir. Ayrıca, yabancıların anahtar yurtiçi endüstrilere sahip olmasını sağlayan düzenlemelerin sınırlandırılması da bu kapsam içindedir. Bu anlaşma taslağı, aslında global bazdaki tüm yatırımları, tüm boyutları ve tüm aşamalarıyla koruma amacını taşımaktadır.

1997 yılında iki yıl süren görüşmelerden sonra taslak, internette yayımlanmıştır. Dünya çapında 600 grup, bu taslağa karşı çıktığını ifade etmiştir. Bu olaydan sonraki iki yılda arka arkaya taslaklar kamuya sunulup incelenmiş ve böylece internette anti MAI kampanyası başlatılmıştır. Bu gelişmeler, Seattle'da DTÖ toplantısına yol açmıştır. Kasım 1997'deki MAI hakkındaki görüşmeler sürmüştür. Fransız delegasyonunun belirttiği gibi ilk kez küresel sivil toplumun ortaya çıkışına tanık olunmuştur.⁵⁵ Ancak birçok ülkeden özellikle, Fransa ve Kanada'dan yükselen tepkilerle, 1998'de OECD çerçevesinde geliştirilmeye çalışılan MAI'nin müzakere hazırlıkları da durdurularak konu, DTÖ'ne havale edilmiştir.

MAI, oniki bölümden oluşmaktadır:⁵⁶

- Birinci bölüm, genel hükümlerdir. Bu bölümde anlaşmanın amacı, "... ekonomik işbirliğine, ülkelerin kalkınmasına, kaynakların etkin kullanımına, istihdam yaratılmasına ve yaşam standartlarının yükseltilmesine" katkıda bulunmak olarak tanımlanmakta ve "uyuşmazlıklarda ortak bir çözüm mekanizması" kurulması gereğinden söz edilmektedir.

- İkinci bölüm, yani kapsam ve uygulamada, yatırımcı "gerçek ve tüzel kişi" olarak belirlenmekte ve yatırım tanımı altında "bir yatırımcı tarafından dolaylı veya doğrudan sahip olunan veya kontrol edilen.... her çeşit varlık" toplanmaktadır. Yani anlaşma, sadece reel yatırımları değil,

⁵⁵ HEINRICH, Molly. "Getting Rid Of The MAI, Ecologist, September 2002, Vol.32, Issue 7, s. 41.

⁵⁶ Birleşik Metal İş Sendikası, "28 Nisan 1988 tarihli MAI Anlaşma Taslağının Özeti ve Yorumu", Çev: Gaye Yılmaz'dan aktaran Filiz ELMAS ÖZAĞ, "Çok Taraflı Yatırım Anlaşmaları (ÇTYA) ve Uluslararası Sermayenin

finansal yatırımları da içermektedir. Yatırımın kuruluş öncesi ve sonrası dahil olmak üzere her türlü aşaması anlaşma kapsamındadır.

- Üçüncü bölüm, yatırımcılar ve yatırımlara uygulanacak işlemleri düzenlemektedir. DTÖ'nün "ulusal muamele" ve "en çok kayırlan ülke ilkesi" (yani anlaşma kapsamında yerli ve yabancı yatırımcılar karşısında ayrımcı olmayan eşit muamele, eşit işlem ve bir ülke yatırımcılarına tanınan ödünlere anlaşılmaya taraf diğer ülke yatırımcılarına da tanınması) yatırımcı açısından mevzuatın şeffaflığının önemi üzerinde durulmuştur.

- Dördüncü bölüm, yatırımların korunması adını taşımaktadır. Burada, ülkelerin "yerli ve yabancı yatırımcılara eşit - adil bir muamele uygulaması ve tam - değişmez koruma, güvenlik sağlanması istenmiştir. Devlet, "yabancı yatırımcıyı doğrudan veya dolaylı bir yolla kamulaştırmayacak veya millileştirmeyecek veya kamulaştırmaya eş değerde etki yaratacak yasa veya yasaları çıkarmayacaktır".

- Beşinci bölüm, uyuşmazlıkların çözümlenmesine ayrılmıştır. Eğer taraflar, bir konuda, karşılıklı tatmin edici bir sonuca ulaşamazsa bir tahkim kurulu oluşturulacaktır. Tahkim kurulu üyeleri, ICSID (Dünya Bankası bünyesinde kurulmuş olup, Yatırım Uyuşmazlıkları Çözümü İçin Uluslararası Merkez adlı bir tahkim mekanizmasıdır) Genel Sekreterliği tarafından önerilen kişiler olacaktır.

- Altıncı bölüm, muafiyetler ve koruyucu hükümleri içermektedir. Burada iki hüküm dikkat çekicidir. Ülkenin temel güvenliğinin yararına olan eylemlerde (ulusal güvenlikten söz edilmemektedir) ya da IMF ile yapılan anlaşma ile uyumlu olacak düzenlemelerde muafiyet sağlanmıştır.

- Yedinci bölüm, düzenlenen finansal hizmetlerle, (hukuk müşavirliği, mali müşavirlik ve her türlü danışmanlığı kapsamaktadır) “yatırımcı bu hizmetlerle bağlantılı veya kendi mali sistemini bütünleştirmek ve istikrara kavuşturmak amacı ile tedbir anlamındaki önlemleri” almakta serbest bırakılmıştır.

- Sekizinci bölüm, vergi konularını içermektedir.

- Dokuzuncu bölüm, ülke özelindeki muafiyetleri içermektedir.

- Onuncu bölüm, diğer uluslararası anlaşmalar ile bu anlaşma arasındaki ilişkileri düzenlemektedir. IMF ile karşılıklı ilişkilerde Fon hükümlerinin geçerli sayılması nedeniyle, söz konusu kuruluşu MAI üzerinde bir statü tanınmıştır.

- Onbirinci bölüm, uygulama ve işleyişleri içeren bölümdür. Burada GOÜ'leri de kapsam içine almak için “nihai yasanın uygulayıcılarından olmayan, fakat ilgi gösteren ülkelerin anlaşmaya taraf olmaları için müzakereler yürütülecektir” hükmü getirilmiştir. Ayrıca, “özel bir sorun veya farklı bir konu kategorisinin farklı bir yöntemle oylanması” mümkün kılınmış, böylece oylama tamamen kuralsızlaştırılmıştır.

- Onikinci bölüm olan son bölüm, nihai hükümlerin olduğu bölümdür. Burada, “bir anlaşma tarafının bu anlaşmanın yürürlüğe girişinin beşinci yılından itibaren, istediği zaman, anlaşmadan çıkma yönünde talepte...” bulunabileceği, fakat anlaşma hükümlerinin onbeş yıl daha devam edeceği söylenmiştir. Büyük ölçekte olmaması koşuluyla, tüm yatırımcıların bu hükümlerden yararlanabileceği bildirilmiştir. Fakat ticari faaliyetlerin büyüklüğü konusunda herhangi bir ölçek getirilmediği için, bu hükümlerle MAI'den kaynaklanan faydaların, anlaşmayı

imzalamayan ülkelerin yatırımcılarına da sağlanması zorunluluğu doğmaktadır.

Teklif edilen anlaşmanın, tarafları 20 yıl bağlayıcılık özelliği bulunmakta ve UAŞ'lerin hükümetlerle olan ilişkilerini düzenleyen maddeler içermektedir. Şikayetçi tarafın ayrıca davayı takip etmek için kendi seçtiği bir kurul oluşturma hakkı bulunmaktadır. (Rauber 1998: 16 -17). Yasal açıdan bağlayıcılığı bulunan doküman; UAŞ'lerin ayrıcalığının artırılarak, devletlerin hak ve yargılamalarının iki ülke arasında çatışma olan konularda kısıtlanması durumuna yöneliktir. Bu durum, önerilen anlaşmanın önemli özelliği olarak gösterilmektedir. Çünkü bu şekilde UAŞ'ler hükümete karşı sorumluluklarından kurtulacaklardır (Wheelwright 1998:38). Ancak eleştirmenler, bu durumun demokratik olmadığını savunmaktadırlar (Pilger 1999:242-243).⁵⁷

Çeşitli nedenlerden dolayı, MAI'ye karşı çıkan gruplar bulunmaktadır (Wood 1999). Muhalifler arasında sendikalar, çevre grupları ve Yeşiller, bazı diğer küçük politik partiler, kilise grupları, tüketici ve yardım organizasyonları ve diğer bazı gruplar yer almaktadır. Burada söz konusu olan yurtiçi liberalleşme, sadece DYY girişini artırmak için gerekli bir ayrıcalık olarak ele alınırsa, muhalifler bunun sadece küresel firmalara faydalı olacağını düşünebilirler. Ayrıca çevreye, emeğe, diğer standartlara ve demokratik yönetimlere zararlı olabileceğini de savunabilirler. Ticari liberalleşme görüşmeleri doğrudan sosyal etkileri olmayan alanlarda olduğu zaman daha az tepki çekmektedir.⁵⁸

Aslında MAI, UAŞ'leri ve yöneticilerini kayırma eğiliminde bulunmaktadır. Ayrıca, bu anlaşmaya Kanada, Fransa, Almanya, İtalya gibi ülkeler başta olmak üzere bazı konularda çekinceler konulmuştur. Bu

⁵⁷ HEINRICH, Molly. "Getting Rid Of the MAI, Ecologist, September 2002, Vol.32, Issue 7, s. 48.

⁵⁸ A.g.e., s. 49.

çekincelerin büyük bir bölümü, ülkelerin yabancı sermaye alanındaki sektörel strateji ve politikalarından kaynaklanmaktadır.

Türkiye de 8 farklı alanda 30 adet çekince koymuştur. Bu çekinceler üç ana başlık altında toplanabilir. Bunlar, genel çekincelerin bulunduğu giriş bölümü, tüm sektörlerle ilgili çekinceler ve belirli sektörlerle ilgili çekincelerdir. Giriş bölümünde, anlaşma kapsamı dışında tutulan konular ve Türkiye'nin çekince koyma hakkına ilişkin açıklamalar yer almaktadır. İkinci bölümde ulusal muamele ilkesi, uyuşmazlıklarda çözüm mekanizması yer almaktadır. Üçüncü bölüm ise taşımacılık, ticaret, tarımsal endüstriler, madencilik, hizmetler, kamu finansmanı, finansal hizmetler gibi belirli sektörlerdeki çekinceleri içermektedir.⁵⁹

MAI'nin çıkarılması ve etkinleştirilmesi yönünde çaba gösteren ülkelerin başında, en büyük sermaye giriş ve çıkışı olan ülke konumunda bulunan ABD gelmektedir. ABD ihracatının yüzde 25'inden çoğunun UAŞ'ler tarafından yapıldığı ve ABD'de istihdamın da yine önemli bir bölümünün bu kesim tarafından sağlandığı bilinmektedir. Birçok makroekonomik yapıyla olan doğrudan ilişkisi de gözönünde tutulursa, ABD'nin neden öncü rol oynadığı daha iyi anlaşılabilir.

MAI, şirketlerin global egemenliğinde itici güç olan bir unsurdur. MAI gizli bir şekilde teşvik edildiği ve önerildiği ve farklı ad altında dile getirildiği için muhalefet olmaya hedef oluşturmaktadır. Küreselleşmenin diğer süreçleri (UAŞ birleşmeleri, global pazarlama stratejileri gibi) daha çok artış eğilimindedir; ve üretimin, emeğin ucuz olduğu bölgelere aktarılmasıyla gerçekleşen şirket egemenliklerine MAI gibi belirli girişimlere oranla muhalif olmak çok daha zor bir durumdur.⁶⁰

⁵⁹ Birleşik Metal İş Sendikası, "28 Nisan 1988 tarihli MAI Anlaşma Taslağının Özeti ve Yorumu", Çev: Gaye Yılmaz'dan aktaran Filiz ELMAS ÖZAĞ, "Çok Tarafli Yatırım Anlaşmaları (ÇTYA) ve Uluslararası Sermayenin Tercihi", Ekonomik Yaklaşım, G.Ü. İktisat Bölümü Yayın Organı, Sayı.45, Sonbahar 2002, Cilt. 13, Ankara, s. 24.

A. Walter,⁶¹ MAI görüşmelerinin sonucunun uluslararası ticari politika oluşumunda önemli bir etki bırakabileceğini tartışırken; ticaret ve yatırıma yönelik düzenleyici engellerin ortadan kaldırılmasını vurgulayan yeni ticari politikanın, Sivil Toplum Kuruluşları (STK)'nın geniş bir dizi girişime ve mevcut uygulamalara karşı çıkmasına neden olmaya devam edeceğini ve bu konunun özellikle DTÖ için problem yaratabileceğini ifade etmektedir.

Yine A. Walter'a göre⁶², AB'nin yatırım kuralları üzerindeki baskısı, STK'nın, MAI'nin yeni bir şekil aldığı yönündeki kaygılarını artırmıştır. İngiltere, AB'nin görüşüne göre, Seattle Toplantısı'nda GOÜ'lerin yatırım görüşmelerine daha az karşı çıkmıştır. Daha da ötesi, GOÜ'ler gelecekte bu tür görüşmeleri kabul etse de bu durum, STK muhalefetini ortadan kaldırmayacaktır.

OECD'nin MAI görüşmeleri yapma çabasında başarısız olduğu ifade edilebilir. Bu konudaki tamamlayıcı çalışma, Picciotto ve Mayne (1999) tarafından yapılmıştır. MAI'nin başarısız olmasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. OECD ülkeleri arasındaki anlaşmazlığın yoğunluğu kuşkusuz önemli bir faktördür. Olması gereken açıklık ve sorumluluğun olmaması da önemli nedenler arasındadır (Picciotto 1999). MAI, GOÜ'lerin kaygılarını çok az ele almıştır. Daha da ötesi OECD, MAI'nin görüşülmesi için uygun bir forum değildir. "DYY'lar ile ilgili anlaşmalar, ticaret ve yatırım konuları ile ilgilenme zorunluluğu olan daha detaylı ve açık bir ortamda görüşülmelidir" (Balasubramanyam 1999: 44).⁶³

Anlaşma, sermayeye ülkeler üstü bir güç sağlayacaktır. Firma ve ev sahibi ülke ilişkisinde fayda, tek taraf açısından ele alınmaktadır. Çizilen çerçevede sadece yabancı sermayenin gelmesi üzerinde durulmuştur. Oysa

⁶⁰ VARNEY, Wendy and Brian MARTIN. "Net Resistance, Net Benefits: Opposing Mai", Social Alternatives, Jan 2000, Vol.19, Issue 1, s. 51.

⁶¹ WALTER, Andrew. "NGOs, Business, And International Investment: The Multilateral Agreement on Investment, Seattle and Beyond", Global Governance; Jan-Mar 2001, Vol.7, Issue 1, s. 63.

⁶² A.g.e., s. 63.

⁶³ MORRISSEY, Oliver. "Investment and Competition Policy in the WTO: Issues for Developing Countries, Development Policy Review, 2001, 20 (1), s. 65.

sermaye ithalatçısı ülke için, ne olursa olsun gelen sermaye değil, üretim, ihracat ve istihdama yönelen sermaye önemlidir. MAI'de yatırım tercihinde en önemli faktörün liberalizasyon olduğu temelinden hareket edilmektedir. Fakat sermaye ihracatçısı açısından, ülkenin ekonomik ve politik istikrarı da önemlidir.⁶⁴

1.11.2. MIGA (Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı - Multilateral Investment Guarantee Agency)

MIGA, 1988 yılında Dünya Bankası'nın bir kuruluşu ve sigorta dalı olarak, politik risklere karşı yatırımların garanti altına alınmasına ilişkin kuralların yer aldığı bir oluşum olarak ortaya çıkmıştır. MIGA, GOÜ'lerde DYY'ların teşvik edilmesi amacıyla kurulmuştur. Başka bir ifadeyle, MIGA transfer kısıtlamaları, kamulaştırma, savaş ve oluşabilecek sivil birtakım karışıklıklar gibi risklere karşı, ticari olmayan risk sigortası yoluyla, GOÜ'lere DYY'ların yönelmesini teşvik etmek amacını taşımaktadır.⁶⁵

Kamulaştırma ya da para transferi kısıtlamaları gibi politik risklere karşı uzun dönemli garantiler sunan MIGA, GOÜ'lerde DYY gerçekleştirme konusunda istekli olmayan şirketlere bu tür sigortanın yapılmasını gerekli görmektedir. MIGA'nın son yıllarda özel sigorta kurumları ile ortaklıklar kurmaya başladığı görülmektedir. Bunun amacının, söz konusu uluslararası politik riskteki sigorta miktarını artırmak olduğu düşünülebilir.

Geçmiş yıllarda MIGA, daha fazla iş yaratmaya yardımcı olmak için bazı önlemler almıştır. Bunlardan biri, MIGA'nın Zürih Amerika Politik Risk ve Amerikan Uluslararası Grup gibi özel sigorta şirketleriyle ortak politikalar

⁶⁴ ELMAS ÖZACI, Filiz., "Çok Taraflı Yatırım Anlaşmaları (ÇTYA) ve Uluslararası Sermayenin Tercihi," G.Ü., İ.İ.B.F., Ekonomik Yaklaşım, Sayı:45, 2002, Ankara, s. 25.

⁶⁵ LAVRENTIEVA, Victoria. "World Bank Arm Pushes Political Risk Insurance", The Moscow Times, 12/11/2002.

geliştirmeye başlamasıdır. Bu durum, daha geniş çaplı kontratlar yapılmasına olanak vermektedir. ⁶⁶

MIGA'ya göre politik risk, ayrımcı vergi politikaları, kamulaştırma veya yabancı yatırımcıların mallarını donduran diğer uygulamalar, hükümetlerin özel iş dünyası uygulamalarına müdahale etmesi anlamına gelmektedir. MIGA ayrıca, savaş ve terörizme karşı da sigorta yapmaktadır. MIGA'nın Başkan Yardımcısı Luis Dodero'ya göre, Rusya'da iş yapan ve MIGA tarafından sigortalanan yabancı şirketler ve bankalar, 1998 Ağustos ayında Rusya hükümetinin sermaye işlemleri üzerinde yaptığı moratoryumdan etkilenmemiştir. Örnekleri uluslararası bazda çoğaltmak mümkündür. Dodero'nun verdiği bilgilere göre, MIGA genelde 15-20 yıl arası dönem için, bir yatırımın yüzde 95'ini üstlenir. Müşterinin MIGA sigortasını almaya uygun olabilmesi için iş yaratan, kalkınmayı teşvik eden ve Maliye Bakanlığı tarafından onaylanan bir projede yer alması gerekmektedir. ⁶⁷

ABD'deki 11.09.2001 terörist saldırıları nedeniyle DYY'larda görülen yavaşlamaya rağmen, Dünya Bankası'nın, MIGA'nın 2002'de GOÜ'lere projeler için garanti kapsamında 1,4 milyar dolar ayırdığı bildirilmektedir. Bu durum, DYY'lardaki tahmini 4,7 milyar dolarlık payı rahatlatmıştır. Bu bilgiler MIGA'nın 16 Eylül 2002'de yayımladığı 2002 mali yılına ait yıllık raporunda ifade edilmiştir. Örneğin, MIGA 2002 mali yılı boyunca 24 ülkedeki 33 projeye garanti vermiştir. Garanti verilen proje sayısı açısından en önde gelen sektörler; altyapı (11), mali/finans (7), telekomünikasyon (6) ve hizmet sektörüdür (4). ⁶⁸

MIGA aynı zamanda üye ülkelerinin özel yatırım fırsatlarını teşvik etmesine yardımcı olmak için yatırım pazarlama hizmetleri de sunmaktadır. Kuruluşundan itibaren MIGA, 82 GOÜ'de projeler için 597 garanti vermiştir.

⁶⁶ INSURANCE FINANCE & INVESTMENT (Euromoney Publications PLC)."MIGA Adds Capacity via Private Sector, 10/19/98, Vol.3, Issue 21, s. 4.

⁶⁷LAVRENTIEVA, Victoria. "World Bank Arm Pushes Political Risk Insurance", The Moscow Times, 12/11/2002.

⁶⁸ A.g.e., s. 2.

Bunun finansal toplamı 11 milyar doları geçmektedir. Bu durum da, DYY'lardaki tahmini 47 milyar dolarlık toplamda birçoğuna kolaylık sağlamıştır. ⁶⁹ Türkiye de bu sözleşmeye taraf olmuş ve bu anlaşma, iç hukukuna intikal etmiştir.

1.11.3. TRIMs (Ticaretle İlgili Yatırım Önlemleri - Trade Related Investment Measures)

TRIMs, bir ülkede yatırım yapmış olan UAŞ'lerin faaliyetlerine, söz konusu ülke hükümetinin getirdiği kısıtlamalardır. TRIMs, yatırım önlemleri olarak adlandırılır; çünkü bunlar, ülkede üretim ve hizmet faaliyetleri gerçekleştiren UAŞ'lerle ilgilidir.

TRIMs ticaretle ilgilidir, çünkü UAŞ'lerin faaliyetleri üç yolla ticaret akışlarını etkiler. Birinci olarak, UAŞ'ler ihracat yapabilir ve TRIMs ihracat koşullarıyla ilgili olabilir. Örneğin, ihracatı yapılacak ürünün payını veya değerini belirler. İkinci olarak, UAŞ'ler, ithal mallarla rekabet eden mallar üretebilir ve TRIMs bu tür rekabeti kısıtlayabilir. Örneğin, ithal mallarla rekabet edebilecek malların değerini ya da payını kısıtlar. Son olarak UAŞ'ler, yurtdışında üretilen malları ithal edebilir ve TRIMs, yerel üreticilerden satın alınması gereken malların minimum miktarını gerekli tutabilir. Dolayısıyla TRIMs, ticaret akışını, ithal veya ihraç edilen mal düzeyini belirleyebilir. ⁷⁰

UAŞ'ler, günümüzde dünya ticaretinde egemen konumdadırlar. Yine, DYY'ların gerçekleştirilmesinde öncü rol oynamaktadırlar. Uruguay Turu'nda ticaretle ilgili yatırım önlemleri ele alınmış ve yatırım yapılacak ülke hükümetlerinin UAŞ'lerle ilişkisi DTÖ gündemine taşınmıştır. Genel anlamda, DYY kurallarının boyutları DTÖ'nün taahhütleriyle çizilmiştir.

⁶⁹ A.g.e., s. 2.

1994 anlaşması TRIMs'in uygulanması üzerine yeni yasaklamalar getirmiştir. Yeni klasik ekonomik görüşe göre, TRIMs'ler ticaret akışına zarar vermekte ve dolayısıyla, bunlar DTÖ ilkelerine uymamaktadırlar. TRIMs'lerin UAŞ'lerle pazarlık yaparken evsahibi ülke tarafından kullanılabilmesi belirtilmektedir (Greenaway, 1992). DYY'lar, UAŞ faaliyetleri bir kazanç elde edeceğini düşünürse meydana gelmekte ve benzer şekilde ev sahibi ülke de bu yatırımdan kazanç elde edeceğini garanti altına almak istemektedir. Toplam kazanç, DYY faaliyetinden elde edilecek karlar olarak görülebilir. UAŞ'ler, karların çoğunu kendilerine yöneltmek üzere pazar gücünü kullanmakta ve ev sahibi ülke buna TRIMs'lerle ve diğer yatırım koşullarıyla yanıt vermektedir (Bkz. Brewer ve Young 1997). Bu görüşe göre, TRIMs'lerin karşı gücü bulunmaktadır. Bu yaklaşım DYY'lardan gelecek kazançların tahsisi üzerinde yapılan gizli pazarlığı ortaya çıkarmaktadır. Uruguay Turu sonucu yapılan anlaşma, TRIMs'lerin ticarete zarar verecek boyutta olmasını yasaklamakta ancak UAŞ'lerin olası ticarete zararlı faaliyetlerine yanıt içermemektedir.⁷¹

Yukarıda örneklerle açıklamaya çalışıldığı üzere, önde gelen ülkelerin çoğu, Uruguay Turu'nun TRIMs ve GATS (General Agreement on Trade in Services - Hizmetler Ticareti Genel Anlaşması) alanlarında elde ettiği başarıyı pek beklemiyordu. AB ve NAFTA gibi bölgesel örgütlenmeler, 1980'lerin başından itibaren gelişmiş ve GOÜ'ler arasında İki Taraflı Yatırım Anlaşmaları (BITs) gibi doğrudan yatırım kurallarını koordine etmiştir. İş dünyasının başlıca endişesi; bu iki taraflı, bölgesel ve çok taraflı yatırım ile ilgili kuralların kusurlu, çelişik ve hatta pazarın, özellikle Doğu Asya ve Latin Amerika'daki GOÜ'lere erişimini garanti altına almak bakımından zayıf olduğu yönündedir.⁷²

⁷⁰ MORRISSEY, Oliver. "Investment and Competition Policy in the WTO: Issues for Developing Countries, Development Policy Review, 2001, 20 (1), s. 66.

⁷¹ A.g.e., s. 63 - 64.

⁷² WALTER, Andrew. "NGOs, Business, And International Investment: The Multilateral Agreement on Investment, Seattle and Beyond", Global Governance; Jan-Mar 2001, Vol.7, Issue 1, s. 58.

Günümüzde, özellikle büyük ülkelerde sürdürülen yatırım kuralları hakkındaki tartışmalar, stratejik birtakım yapılanmaların da yolunu açmaktadır. Bu konudaki lobi faaliyetlerinin etkisi, uluslararası iş dünyasında etkili olmayı sürdürmektedir. Ancak gözden uzak tutulmaması gereken başlıca noktalardan biri de kuşkusuz, UAŞ'lerin uluslararası alanda birçok konudaki yaptırım güçleridir. Bu noktada GATS ve TRIMs gibi anlaşmaların yatırım konusunu doğrudan ele aldıklarını görmekteyiz.

Ayrıca, UAŞ'ler ihracat veya ithal ikamesi amaçlı üretim yapıyorlarsa UAŞ'lerin varlığı, ödemeler dengesine olumlu katkıda bulunabilir. Bu ise, UAŞ'lerin ithalat talebini artırmak yerine yabancı para biriminde tasarruf sağlamalarını gerektirir (Bu durum, ticaret dengeleme koşullarının özüdür). Dolayısıyla, yatırım yapılan devletler, kazançların daha çoğunu elde etmek için UAŞ'lerin faaliyetlerine kısıtlamalar empoze etmektedirler. Bu tür TRIMs'lerin en önde geleni yerel mal koşulları, ithalat kısıtlamaları ve ihracat koşullarıdır.⁷³

Çeşitli pazar tahsisi düzenlemeleri, bayiilerin belli pazarlara (yerel veya ihracat) satış yapılmamasını veya üreticilerden (ana şirket ya da diğer bayiiler) iç alım yapılmasını gerektirebilir. Bu durum, meydana gelecek ticaret akışlarını değiştirecektir. Transfer fiyatlandırması ticaret hacmini etkileyebilir ancak bu, UAŞ içi işlemlerin kaydedildiği değerleri etkileyecektir. Amaç, en düşük kar - vergi oranıyla karşılaşan bir şubede karları artırmak, tarifelerden ya da ihracat vergilerinden kaçınmak olabilir. Daha genel olarak etki, fiyatların değişmesinde, belli pazarlarda rekabetçiliğin artmasında görülebilir. Bunların tümü, ticaret akışlarında önemli bir yere sahip bulunmaktadır.⁷⁴

DYY'lar, en yoksul ülkeler için bile sermaye girişi ve yatırım kaynağı olabilmektedir. Sonuç olarak, tüm ülkeler DYY çekme konusunda rekabet

⁷³ A.g.e., s. 67.

⁷⁴ A.g.e., s. 68 - 69.

içinde bulunmaktadır. Doğal kaynaklar dışında kalan, DYY'ların belli ülkelere ne ölçüde akacağını belirleyen başlıca etmenler pazarın büyüklüğü, ölçüsü ve düşük işgücü maliyetleri olmaktadır.

Dolayısıyla, yatırımların sadece yüzde 2 - 6'sının 1990'ların başında TRIMs'ler tarafından kapsandığı tahmin edilmektedir. Bu durum, özellikle motorlu taşıt, kimya, petrokimya ve IT (Information Technologies) endüstrilerinde görülmüştür (Brewer&Young 1997:190). Daha genel olarak, yatırım önlemlerinin son derece kısıtlayıcı olmadıkça DYY'ları teşvik etmemesi beklenmektedir. Şirketlerin TRIMs'lerin yasaklanmasını istemesinin nedeni, bu tür önlemlerin olası kazançları azaltmasıdır. ⁷⁵

GOÜ'lerin karşılaştığı başlıca sorun, bu ülkelerin yasal düzenlemeleri ve özellikle TRIMs'ler olmadan UAŞ'leri düzenleme ve rekabet politikasını uygulama kapasitesilerinin sınırlı olmasıdır. Bu ülkelerin etkili yurtiçi rekabet politikasını uygulama kapasitelerinin güçlendirilmesi esastır (Llyold 1998; Morrissey ve Rai 1995). TRIMs'ler yasaklanırsa bu ülkeler ne yapabilir? Diğer GOÜ'ler arasında Çin ve Hindistan tarafından benimsenen DYY yaklaşımı bu konuda en iyi çözümü gösterebilir. GOÜ'ler, UAŞ'lerle yatırımın ekonomiye yapacağı kazançları artırmak istiyorsa, yatırımın yerel ortaklarla yapılmasında fayda bulunmaktadır. Bu, ayrıca performans koşullarının ulusal uygulamayla uyumlu olmasını sağlayacaktır. Burada genel ilke, hükümetin yurtiçi rekabeti teşvik etmesidir. ⁷⁶

Yalnızca mal ticaretine yönelik olan TRIMS, bazı yatırım önlemlerinin ticareti kısıtladığı ve olumsuz yönde etkilediği görüşünden hareketle, GATT'ın Ulusal Muamele İlkesi gereğince, üye devletlerce yabancı mallara ve yabancı yatırımcılara karşı ayrımcı yatırım önlemlerinin de uygulanmamasını öngörmektedir.

⁷⁵ A.g.e., s. 64-65.

⁷⁶ A.g.e., s. 72.

1.11.4. ICSID(Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözümü ile ilgili Uluslararası Merkez -International Center for Settlement of Investment Disputes-)

Dünya Bankası bünyesinde 1965 yılında kurulmuş olan ICSID, uluslararası yatırımlarla ilgili anlaşmazlıkların çözümü için oluşturulmuş uluslararası bir merkezdir. ICSID, Washington Sözleşmesi olarak ta bilinir. Üyeleri, Dünya Bankası tarafından belirlenen ve yatırım ve ticaret uzmanlarından oluşan uluslararası bir tahkim mekanizmasıdır.

ICSID, hükümetler ile yabancı yatırımcılar arasındaki yatırım anlaşmazlıklarının çözümünü kolaylaştırmak için tasarlanan bir kurum olarak, 14 Ekim 1966'da yürürlüğe girmiş ve devletler ile diğer devlet kurumları arasındaki Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözümü Anlaşması dahilinde kurulmuştur.⁷⁷

Yatırım anlaşmazlıklarının çözüm yöntemi olarak "tahkim", iki taraflı yatırım anlaşmalarının vazgeçilmez ortak özelliğidir. Yatırım anlaşmalarında, herhangi bir anlaşmazlık çıktığında önce, anlaşmazlığın uzlaşma yoluyla, eğer bu mümkün olmuyorsa, tahkim yoluyla çözülmesi yönünde kurallar bulunmaktadır.

15.11.1995 tarihinde Anlaşmayı 123 ülke imzalamıştır. Anlaşmanın 1(2). Maddesi'nde belirtildiği üzere, ICSID'in amacı, üye ülkeler ile diğer ülkeler arasındaki yatırım sorunlarının uzlaştırılmasını ve tahkimini sağlamaktır. Anlaşmanın kapsamı, Anlaşmanın 25(1). Maddesi'nde ayrıntılandırılmıştır. Bu kapsam, üye ülke ile bir başka üye ülke arasında oluşan ve tarafların merkeze yazılı olarak başvurmasına yol açan, DYY'larla ilgili sorunların çözümünün sağlanmasına yöneliktir.⁷⁸

⁷⁷ ICSID, Juris International, Dispute Resolution Centres, <http://www.worldbank.org./Icsid>.

18 Mart 1965'de Washington'da imzalanan uluslararası anlaşmaya dayanan ICSID Tahkimi, yatırımlarla ilgili sorunların çözümünde giderek kabul gören bir yöntem haline gelmiştir. Şimdiye kadar, 149 ülkenin kabul ettiği anlaşma, bir üye ülke şirketinin, bir diğer üye ülkede yaptığı yatırımdan doğan yasal anlaşmazlıkların çözümü için yeni bir forum oluşturmaktadır.⁷⁹

ICSID, üye ülkeler ile diğer üye ülke yatırımcıları arasındaki anlaşmazlıkların çözümünü kolaylaştırmaktadır. ICSID'in bu konudaki uygulamaları gönüllüdür. Ancak, taraflar ICSID Anlaşması dahilinde çözüme katıldıktan sonra, onayını tek taraflı geri çekemez. Daha da ötesi, anlaşmazlığa taraf olsun olmasın tüm ICSID üye ülkelerinin ICSID kurallarını uygulaması ya da tanınması gerekmektedir.

ICSID Tahkimi'nin temel özelliklerinden biri ve bunu yatırımcılar için cazip hale getiren konuların başında, üye ülkelerin kararı tanınması ve uygulanmasını taahhüt etmeleri gelmektedir. Dolayısıyla, artık ulusal bir mahkemeye yürürlük talep edemeyeceklerdir.

Türkiye, söz konusu bu sözleşmeye taraf olarak bunu iç hukukuna intikal ettirmiştir. ICSID tahkiminin uluslararası bir sözleşme ile düzenlenmiş olması nedeniyle, anlaşmaya taraf olan devletler arasında bağlayıcılık durumu bulunmaktadır. Dolayısıyla, ICSID kararları çerçevesinde alınan kararlara ulusal mahkemelerin herhangi bir şekilde müdahale yetkisi bulunmamaktadır.

⁷⁹ ICSID - Rules of Procedure for Conciliation Proceedings, Commercial Arbitration and Other Alternative Dispute Resolution Methods, <http://www.sice.oas.org/DISPUTE/comarb/icsid/icsid9.asp>, p. 2.

1.12. DYY ve UAŞ'leri Yönlendirmede Lobi Faaliyetlerinin Rolü

Uluslararası yatırım rejimi talep eden ve bu konuda en farklı ve en yüksek ses, ABD iş dünyasından gelmektedir. Çünkü ABD hala dünyanın en önemli dış yatırım yapan ülkesidir ve hükümetler arası forumlarda son derece etkilidir. Bu alanda ABD hükümeti şirket kaygılarına karşılık vermektedir.

Şöyle ki, USTR (United States Trade Representative - ABD Ticaret Temsilciliği), iki taraflı, bölgesel ve çok taraflı çeşitli mekanizmalar geliştirmiştir. Bunların amacı, yatırım yapılan GOÜ'lerin liberal yatırım politikalarını benimsemesini teşvik etmektir. MAI görüşmelerinde USTR ile birlikte ABD delegasyonuna başkanlık yapan Devlet Bakanlığı, endüstri gruplarıyla sürekli bağlantı içinde bulunmaktaydı. Amerikan UAŞ lobisinin, liberal uluslararası yatırım rejimine yönelik baskısı, 1995 yılında MAI görüşmelerinin başlaması için önemli ön koşullardandı. Bu alandaki başarılar, oldukça uyumlu, sektörel ve geniş çaplı ABD iş lobileri arasındaki koordinasyon yoluyla elde edilmiştir. Bir ölçüye kadar bireysel firmalar da bunda etkili olmuştur. Hizmet Endüstrileri ve Güvenlik Endüstri Birliği Koalisyonu, MAI'nin ilk destekleyicilerindendir. Bu oluşumlar, performans koşulları gibi kısıtlamalardan en fazla etkilenenler arasında bulunmaktaydı.⁸⁰

ABD, yatırım kuralları stratejisi üzerindeki lobi faaliyetlerinde USCIB, (U.S. Council for International Business - ABD Uluslararası İş Konseyi) en etkili olanlardan biridir. USCIB, ICC (International Chamber of Commerce - Uluslararası Ticaret Odası)'nin ABD şubesidir ve ayrıca OECD'de, BIAC (Business and Industry Advisory Council - İş ve Endüstri Danışma Konseyi)'ni ve ABD şirket sektörünü temsil etmektedir.

Bu konu, MAI görüşmelerinin OECD'de yapılmasını ABD'nin tercih etme nedenlerinden biridir ve USCIB'in MAI'de yönlendirici olduğu anlamına

⁷⁹ GAILLARD, Emmanuel. "International Arbitration Law", New York Law Journal, 04/04/2002.

gelmektedir. Bu kuruluşun Yatırım Politikası Komitesi, organizasyonel yönlendirmede bulunur ve delegasyonları Japonya'ya, ABD'nin bölgesel merkezlerine, ülkelere ve yönetici birliklerine yönlendirir.

Bir diğer büyük ABD iş organizasyonu olan OFII (Organization for International Investment - Uluslararası Yatırım Organizasyonu), ana şirketleri çoğunlukla Avrupalı ve Japon üretim şirketleri olan ve önde gelen yabancı UAŞ'lerin yaklaşık 50 ABD şubelerini temsil etmektedir. OFII, ABD'deki yabancı sahipli şirketlerin ulusal şirket olarak görülmesi için lobi faaliyetlerinde bulunur ve MAI'yi destekler. Bununla birlikte, Washington yüksek profil elde edemeyip çalışmalarının çoğunu USCIB'e bırakmıştır. Bu durum da, yabancı şirketlerin yatırım yaptıkları ülkenin politikasında ve politika ağlarına erişimde zorluklar yaşandığını göstermekte, ancak bu örnekte OFII, USCIB'in önderliğinde hareket serbestliği elde edebilmektedir.⁸¹

Ülke yönetimleri açısından konuya yaklaşacak olursak ticaret ve yatırım alanındaki liberalleşmeler konusunda WTO, IMF ve OECD gibi çok sayıda uluslararası ekonomik kurumla birtakım sorunlar da yaşanabilmektedir.

Bazı görüşlere göre, liberalleşmeye bağlı olan bu kuruluşların yöneticileri zaman zaman kendi politik konumlarını desteklemek için proliberalizasyon gruplarına güvenebilmektedirler. Bu açıdan STK'larına göre yöneticiler üzerinde şüphe bulunmaktadır.⁸²

Yukarıdaki açıklamalarda da açık bir şekilde görüldüğü üzere, DYY'ları ve UAŞ'leri yönlendirmede lobi faaliyetlerinin önemli bir etkisi bulunmaktadır. Yönlendirici etkisi bulunan söz konusu bu faaliyetleri

⁸⁰ WALTER, Andrew. "NGOs, Business, And International Investment: The Multilateral Agreement on Investment, Seattle, and Beyond", Global Governance; Jan-Mar 2001, Vol.7, Issue 1, s. 58.

⁸¹ A.g.e., s. 58.

⁸² A.g.e., s. 65.

düzenleyen gruplar, zaman zaman kamuoyunun desteğini de sağlayarak hükümetler üzerinde çeşitli konularda önemli ölçüde etkide bulunabilmekte ve bu durumu politik bir baskı aracı olarak kullanabilmektedirler.

BÖLÜM 2

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARA YÖNELİK KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

DYY'ları açıklamaya yönelik kuramları araştırıp incelediğimizde, UAŞ'lerin uluslararası anlamda neden yatırım yapmak istedikleri, neden güç ve kontrol kazanmak ve neden bunu sürdürmek istedikleri konularında açıklamalar bulmak mümkün olmaktadır. Dolayısıyla, DYY olgusunu açıklayan tek bir kuram veya kuram grubu bulunmamaktadır. Bu kapsamda, aşağıda yer alan kuramlara değinmenin uygun olacağı düşünülmektedir.

2.1. Monopolistik (Tekelci) DYY Kuramı

Tekelci DYY Kuramı'nda kontrol ve firmanın büyümesi kavramları literatürde önemli bir yer tutmaktadır. Aşağıda bu kavramların açıklanmasına çalışılmaktadır. Bunlar:

- **Kontrol**

UAŞ'ler, gelecekte ve şimdiki finansal yapıları, işgücü politikaları, fiyatlar, pazara yeni girişler, rekabetçilik vb. konulardaki şirket politikaları üzerinde kontrol mekanizmasını ellerinde bulundurmak isterler. Bu durum, firmaların kontrol sahibi olabilme konusundaki yetenekleri ve performansları olarak da karşımıza çıkmaktadır.

İktisatçıların genelde gözden kaçırdığı bir konu olan DYY'ların kontrol boyutları, giderek politik önem kazanmaktadır. Bu durum kısmen uluslararası hukukta çözülemeyen bir çatışmanın sonucu kısmen de ulusçuluk olarak karakterize edilebilecek bir durumun sonucu olmaktadır. İlk durumla ilgili olarak, örneğin ABD, Amerikan çıkarlarına uyacak şekilde ana şirketlerin

bağlı şirketlerin işlemlerini yönlendirmesini isteme hakkına sahip olduğu düşüncesindeyken yabancı hükümetler bu duruma karşı çıkmaktadırlar.⁸³

Kontrol konusundaki politik boyutun, ekonomik ve yasal boyuttan farklı olarak oluştuğu ifade edilebilir. Bu durum da, UAŞ'ler yoluyla hükümetlerin ulusal çıkarlarını gerçekleştirmek amacıyla izledikleri politikalarla birlikte yürütülen ulusçuluk politikaları olarak karşımıza çıkmaktadır.

- **Firmanın Büyümesi**

Firmalarda büyüme konusu, ekonomilerde üzerinde önemle durulan ve çeşitli kuramlarda yinelenen bir konudur. Açıktır ki firmalar, varlıklarını sürdürülebilmek ve pazar paylarını koruyarak geliştirebilmek için büyümek zorundadırlar. Büyümenin temelinde de teknolojik ilerlemelerin yattığı düşünüldüğünde, DYY kuramlarının niçin firmanın büyüme kuramlarıyla açıklanmaya çalışıldığı anlaşılabilir.

Firma hakkında çeşitli kuramlar bulunmaktadır ve en azından bazı kuramlarda temel konu, büyümedir. Firmalar kaynakları yönetme, tahsis etme, yeni ürünler geliştirmeye birlikte temelde büyüme odaklıdır. Firmalar büyürken dışa yönelebilir ve dışarıda büyüebilirler. Kazançların yeniden yatırımla ilgili formülasyonda bu konu, DYY'lara ilişkin oyun teorisine de yaklaşmaktadır. DYY'larda kazançların yaklaşık yarısının yurtdışında yatırım için kullanıldığı gözlemlendiğinden şu çıkarıma varılabilir; firmalar kazançlarının yarısını ülkelerine getirirler. ABD şirketleri ise, dış kazançlarının yarısını genellikle yeniden yatırımda kullanırlar. Firmalar kar elde ettiğinde ve gelecekte kar edeceklerini düşündüklerinde yeniden yatırım yapacakları düşünülür. Dolayısıyla, yeniden yatırımın oranı, kara ve karlılığa dayanmaktadır. Yatırım, geçmişteki kazançlara, ana şirketin sağlayacağı yeni

⁸³ KINDLEBERGER, Charles."The Monopolistic Theory of Foreign Direct Investment", Transnational Corporations and World Order, Ed. MODELSKI, George, W.H. Freeman and Company, San Francisco, 1979, s. 93.

fonlara, ÷lkedeki ve özellikle yurtdışındaki yeni borçlara dayalı olarak genişlemektedir.⁸⁴

C. Kindleberger'e göre,⁸⁵ DYY'ların pazar ve pazar pozisyonlarıyla ilişkilendirilmesi, mekanik görüşe zıt olan organik süreç görüşüne yol açmaktadır. Konu, ödemeler dengesi kısıtlamalarıyla bağlantılı olarak meydana gelmektedir. Ancak, kuram açıktır. DYY'lar, pazarlarla ilişkilidir, pazarlar büyürse firma da büyümekte yaşayabilmektedir. Diğer bir görüş, DYY'ların pazarlarla değil, sermaye maliyetiyle ilişkilendirildiğini ifade etmektedir. Çok sayıda iktisatçı, eldeki kazançları, borçlardan ya da yeni hisse senedi satışından daha ucuz sermaye olarak görmeye kalmaz bunların maliyet yapılarıyla da ilgilenir. Makul bir genişleme nedeni oldukça, firma, karları çıkarmak yerine yeniden yatırımda kullanılmalıdır. Şirketin kendi ülkesinde büyüme fırsatları kısıtlıysa şirket yurt dışında büyümeyi amaçlamaktadır.

Genelde küçük firmaların, rekabetçi piyasalarda karlarını en üst düzeye ulaştırma peşinde olduklarını ifade edebiliriz. Küçük firmalar, bu amaçlarını gerçekleştirme yolunda pek de uzun dönemli olmayan planlar içinde olabilmektedirler. Ancak büyük çaptaki firmalar yani UAŞ'ler ise, genelde karlarını en üst düzeye çıkarmanın yanısıra daha geniş vizyonlu bakışa sahiptirler. Bunlar da daha çok, amaç ve hedeflerini gerçekleştirme konusunda, daha ileriye dönük plan ve stratejilerde yoğunlaşmaktadırlar. Bu firmaların en üst düzeydeki amacı da, güç kazanmak ve bunu sürdürmektir.

⁸⁴ A.g.e., s. 93.

⁸⁵ A.g.e., s. 94.

2.2. Monopolistik (Tekelci) Rekabet Kuramı

Bu kuram, ikili ticarete bulunan bir ülkenin, daha çok aynı malın değişik türlerini eş zamanlı olarak hem ihraç hem de ithal etmesi durumunu açıklamak için geliştirilmiştir.

C. Kindleberger'e göre,⁸⁶ ABD Hükümeti, bir yandan sermayenin dışa akışını kısıtlamaya çalışırken aynı zamanda DYY girişini hızlandırmaktadır. Bazı yabancı pazarlara, ithalat hizmet etmeye devam ettiği için DYY'ların sadece pazarların bir işlevi olduğuna ilişkin düşünce de ikna edici değildir.

Endüstri kesiminde firmalar çoğunlukla ölçeğe göre artan verim koşulları altında çalışmaktadır. Bu durumun sonucu, tekelci rekabet piyasalarının ortaya çıkmasıdır. Nitekim endüstri sektöründe az çok farklılaştırılmış mallar satan çok sayıda firma bulunması da bunun bir göstergesidir. Aynı endüstride çalışan firmaların ürettiği mallar kalite, paketleme, kullanım, dış görünüm, satış sonrası servis olanağı ve hatta sırf marka gibi yönlerden farklılık göstermektedirler.⁸⁷

Bir ülkenin dış ticarete hangi sektörlerde uzmanlaşacağını, yani endüstriler arası (inter - industry) ticaretini, karşılaştırmalı üstünlük yapısı belirlemektedir. Fakat, ölçek ekonomileri özelliğinden dolayı, uzmanlaşmaya gidilen endüstri dalında yalnızca belirli mal türleri üretilmekte ve bunlar ihraç edilerek dışarıda üretilen değişik türler ithal edilmektedir. Böylece endüstri - içi (intra - industry) ticaret ortaya çıkmaktadır. Yine, tekelci rekabet kuramına göre ülkeler, faktör donatımı bakımından ne derece birbirlerine benzerlerse aralarındaki ticaretin de o kadar büyük bir bölümü endüstri - içi nitelikte olmaktadır. Bu kuram, uygulamadaki bazı örneklerden de destek

⁸⁶ A.g.e., s. 95.

⁸⁷ SEYİDOĞLU, Halil. Uluslararası İktisat - Teori, Politika ve Uygulama, İstanbul, s. 83.

görmektedir.⁸⁸ AB ülkeleri arasında liberalleşen ticaret konusunda da yine ülkeler arasında görülen endüstri - içi ticaretin büyük etkisi olduğu ifade edilebilir.

Tekelci rekabet görüşü, iktisatçılar arasında giderek yaygın bir kabul görmektedir. Bu analiz, aynı zamanda dış ticaretin yararları konusundaki açıklamalara da katkıda bulunmaktadır. Şöyle ki, öncelikle tüketiciler, aynı mal içeride üretilmese bile ithal yoluyla özel zevklerine hitap eden farklılaştırılmış mallar tüketebilme olanağına kavuşmuş olmaktadır. Bu durum, dış ticaretin önemli bir yararadır. Diğer yandan da artan verim koşulları altında üretim yapan firmalar, ihracat piyasaları için üretim hacimlerini genişlettikçe birim maliyetler düşmekte, böylece kaynak etkinliği artmaktadır. Bununla birlikte, değinilen bu iki kazanç arasında bir denge (trade-off) bulunduğu da işaret etmek gerekir. Firmanın uzmanlaşma derecesi arttıkça, ölçek ekonomileri nedeniyle birim maliyetlerdeki düşüş o derece artmaktadır. Fakat diğer yandan, bir mal türünde uzmanlaşma, yeni türlerin üretilmesine o derece az olanak vermektedir. Dolayısıyla farklı mal türlerindeki artıştan tüketicilerin sağlayabilecekleri yararlar giderek azalmakta ve bu iki etki arasında nasıl bir denge kurulacağı serbest piyasa güçlerinin etkisine bağlı olmaktadır.⁸⁹

C. Kindleberger'e göre,⁹⁰ S. Hymer'in geliştirdiği daha genel bir kuram; DYY'ların, uluslararası sermaye hareketleri kuramına değil, endüstri organizasyonları kuramına dahil oldukları yönündeki kuramdır. Yatırımcı şirket, ülkesine göre yurt dışında daha yüksek kazançlar sağlayabilir. Ancak, bu yeterli değildir. Böyle olsaydı, sermaye, mal üretimi ve dağıtım alanında uzmanlaşan firmalar yoluyla değil, organize sermaye pazarları yoluyla hareket ederdi. Sermaye pazarları, sermaye hareketlerinin rekabetçi koşullar altında diğer alanlarla ilgilenen şirketlere oranla bu konuda daha iyi konuma

⁸⁸ A.g.e., s. 83.

⁸⁹ A.g.e., s. 84.

⁹⁰ KINDLEBERGER, Charles. "The Monopolistic Theory of Foreign Direct Investment", *Transnational Corporations and World Order*, Ed. MODELSKI, George, W.H. Freeman and Company, San Francisco, 1979, s. 95.

gelmektedirler. Burada savunulan görüşe göre, ülkesi yerine yurtdışında daha çok kazanmaya ek olarak yatırımcı firma, yerel firmaların kazancına oranla, yatırım yaptığı pazarda daha yüksek kazançlar sağlayabilmelidir. Yurt dışında faaliyette bulunmanın maliyetleri bulunmaktadır. Bunlardan bazıları ulaşım, iletişim, bilgi aktarımı ve karar vermede kaybedilen zamanla ilgili maliyetlerdir.

Normal koşullarda bir firma, uluslararası anlamda yabancı ülkelerde DYY yapma niyetinde ise, bu firmanın yabancı ülkedeki şirketlere oranla avantajlı olması gerekir. Aksi takdirde, yerel firmalar, maliyet ve konum avantajlarını kullanarak, yukarıda sayılan yabancı ülkede faaliyette bulunmanın maliyetlerini kendi açılardan avantaja dönüştürebilirler.

Pazar odaklı ürünlerde uzmanlaşan yabancı firmaların, malı üretmeyen ülkede bağlı şirket kurma konusunda başarılı olabileceği ileri sürülebilir. Ancak firmalar, ülkeye aktaracakları ve yerel firmaların sahip olmadığı avantajlara sahip olmadıkça bu durum gerçekleşmez. Pazara yerel firmalar hizmet verebilir. Bu koşullarda, yurtiçi firmaların yabancı firmalara oranla, karar verme merkezine yakın olmaları nedeniyle avantajları bulunur. Bu nedenle, yabancı firma hayatta kalamaz. DYY'ların gerçekleşmesi için mal piyasasında genellikle bazı aksaklıklar bulunur.⁹¹

Bu kuram, diğer kuramlarla karşılaştırılarak da açıklanabilir. Krause ve Dam'a göre;⁹² yurtdışına yatırım yapmanın bir diğer nedeni de, üretim maliyetleri, ücretler, hammadde fiyatları vb. faktörlerin diğer ülkelere göre düşük olabilmesidir. Mevcut görüşe göre, daha ucuz maliyetler de yeterli değildir. Açıklanması gereken konu, yurtdışında yapılan üretimin neden yerli şirketler tarafından yapılmadığıdır.

⁹¹ A.g.e., s. 95 - 96.

⁹² A.g.e., s. 96.

C. Kindleberger'e göre, DYY'ları yaratan tekelci avantajların yapısı, aşağıdaki başlıklar altında toplanmaktadır. Bunlar :⁹³

- **Mal Piyasalarının Rolü:** Mal piyasalarındaki mükemmel rekabetten ayrılma; ürün farklılaşması, özel pazarlama becerileri, 94 perakende fiyat sürekliliği, yönetilen fiyatlandırma vb. konuları içermektedir. Ürün farklılaşmasının DYY'ları beslemesi, farmakoloji, kozmetik, içecek, gıda gibi ürünlerde ve otomobil, kimyasal madde vb. gibi endüstrilerde görülebilir. Oligopolistik endüstrilerde iki yönlü yatırım olasıdır. Konsantre endüstrilerde her bir firmanın önemli bir piyasada pozisyon geliştirmesi yönünde baskı bulunmaktadır. Bunun amacı, rakiplerin avantaj elde etmesini önlemektir. Şirketin kendi ülkesinde yabancı firma ile rekabet yaşaması, eğer yerel şirket, rekabetçi firmanın pazarında mevcut olan bağlı kuruluşu yoluyla misilleme yapma yeteneği varsa azaltılabilir.
- **Faktör Piyasalarının Rolü:** Faktör piyasalarında mükemmel rekabetten ayrılma; patentli teknoloji, sermayeye erişimde farklılaşma, firmada yöneticilik becerilerinin farklı olması vb. konuları içermektedir. Burada merkezi karar verme konusu, yerinden karar vermeyi, bilimsel maliyet - kar analizini, pazarlamayı, teknolojik performansta ve dağıtım zamanlarında yüksek standartların sürdürülmesini içermektedir. Sermaye artırmada büyük UAŞ'lerin çeşitli avantajları bulunmaktadır. Bunlar, farklılaşmış ürünlerde büyük UAŞ'lerin başlıca avantajı olan patentleri ve endüstri sırlarını ele almaktadır. Patentler ve kısıtlı teknoloji, DYY girişini kısıtlayabilir.⁹⁵

⁹³ A.g.e., s. 96-97.

⁹⁴ Pazarlama becerisinin üstünlüğü, ABD yatırımlarının Avrupa'da gerçekleştirdiği ilk özelliklerin başında görülmektedir. Avrupalılar bunun ABD şirketlerinin temel katkısı olduğuna inanmaktadırlar. Bu durum, reklam, yönetilebilir fiyatlandırma ve ürün farklılaşmasıyla ilişkilidir. Buna açık bir örnek, hayat sigortalardır. DYY'lar bir tür avantaja dayanır ve bu tür bir avantaj olmadığında DYY'ların gerçekleşmesi mümkün değildir, görüşünü desteklemektedir. ABD şirketleri, pazarlama sırlarını Avrupalı sigorta şirketlerine öğretmiştir (C. Kindleberger).

⁹⁵ A.g.e., s. 97.

Lisanslar doğrudan ve dolaylı olarak daha düşük dönüş yaratmakta ancak sermaye, zaman ve enerji açısından daha ucuzdur.

- **Ölçek Ekonomilerinin Rolü:** Ölçek Ekonomileri Hipotezi'ne göre, geniş bir yurtiçi piyasasına sahip olan ülkeler, artan verim koşullarına tabi malları ihraç ederler. Yurtiçi piyasası geniş olmayan ülkeler ise, bu tür mallarda uzmanlaşamazlar. Ölçek ekonomileri hipotezi (scale economies), endüstri malları ticaretini açıklamak için öne sürülmüştür.

Ölçek ekonomileri, üretim hacminin geniş bir piyasaya hitap edecek yönde artırılması sonucu ortaya çıktıklarından geniş bir piyasaya ve kitlesel üretime sahip olmak; teknolojik üstünlükler, ileri yönetim ve pazarlama - satış yöntemleri sayesinde, maliyetlerin düşmesine ve verimliliğin artmasına yol açabilmektedir.

Ölçek ekonomileri konusu, günümüzde de büyük önem taşıyan bir konudur. Firmalar için büyük ölçekli üretimler avantajlı olabilmekte ancak birtakım olumsuzlukları da beraberinde getirebilmektedir. Burada, uzun dönem maliyet eğrilerinin bir noktada geri dönmesi ve firmalar arası yaşanan rekabetin de endüstrideki firma sayısının azalmasına yol açması olası bir durumdur.

Çeşitli üretim evrelerinde kararların koordine edildiği büyük ekonomiler bulunmaktadır. **Caves ekonomileri** olarak adlandırılan bu ekonomiler, R.E. Caves tarafından geliştirilen ve daha çok UAŞ'lerin yatırım stratejilerini açıklamaya yönelik bir yaklaşımdır. Öncelikle, yabancı yatırımcıların, yatırımlarını sınıflandırarak açıklamaları gerekliliğine vurgu yapılmaktadır. UAŞ'ler pazar yapısından dolayı, daha çok mal farklılaştırması uygulayarak değişik ülkelerde aynı malı üretmek yoluyla DYY gerçekleştirmekte ve ortaya kitle veya ölçek ekonomileri çıkmaktadır. Burada bir UAŞ'in, herhangi

bir mal veya hizmetin üretiminden satışına kadarki farklı aşamalarda çalışan işletmelerle arasında gerçekleştirdiği birleşmeler **dikey entegrasyon** kapsamında ele alınmaktadır. Yatay entegrasyonda ise şirketler ideal ölçeklerde faaliyet gösterebilmek ve üretim-dağıtım konularında ölçek ekonomilerine ulaşabilme; yine, yönetim ve destek konularında ise saha ekonomilerine ulaşabilme noktasında aynı iş kollarındaki şirketlerle birleşerek **yatay entegrasyon** yoluyla büyümeyi tercih edebilmektedirler.

Ancak bu ölçekte faaliyetler için gerekli sermaye, bu endüstrilere girişi kısıtlamakta ve marjinal maliyetin üzerinde fiyatları artıran oligopol olasılığı vermektedir. Ayrıca, aynı şirketle farklı ülkelerde farklı üretim evrelerinin var olması, transfer fiyatlandırması problemlerini artırmaktadır. Burada, UAŞ'lerin sözü edilen transfer fiyatlandırması konusu ile ilgili olarak ülkeler arasındaki kurumlar vergisi farklılıklarına verdikleri tepkilerden de söz etmek gerekmektedir. Şöyle ki UAŞ'lerin, vergi oranı yüksek ülkelerde kazandıkları gelirlerini, vergi oranı daha düşük ülkelerde faaliyette bulunan bağlı kuruluşlara aktarmaları yoluyla yaptıkları işlemler "**transfer fiyatlandırması**" (transfer prices) uygulamalarıyla gerçekleştirilmektedir.

Bir UAŞ'in merkezi ile yabancı ülkedeki şubesi veya iki farklı ülkede bulunan şubeleri arasındaki ticarete, alınıp satılan hammadde, yarı işlenmiş veya tam işlenmiş mala uygulanan fiyatlara "transfer fiyatları" adı verilir. Buna göre ana merkez, karları düşük vergili ülkedeki şubede toplamak için onun ihraç ettiği malların fiyatını aşırı yüksek, ithal ettiği malların fiyatını da aşırı düşük gösterir. Böylece, birinci ülkede vergi dairelerine daha büyük kazanç beyanında bulunur, diğer bir deyişle, kazançların kayıt üzerinde yüksek vergili şubeden düşük vergili şubeye aktarılması sağlanmış olur. Yerel ülkede vergi kontrolörleri, firmanın uyguladığı fiyatların dünya

piyasalarındaki fiyatlara uymadığını belirleyerek cezai önlemler uygulayabilirler.⁹⁶

- **Devletlerin Rolü:** Devletlerin rolü, yerel ve yabancı firmalar arasında yapılan seçimi etkilememektedir. Ancak devletin DYY'lar üzerindeki politikaları etkili olmaktadır. Yabancı firmaların yerel firmalara oranla avantaj sahibi olduğu düşünülürse, malların ithalatla mı yoksa yatırımcı tarafından mı tedarik edileceği sorusu gündeme gelmektedir. Burada devletler, tarifelerle sürece girer ve malların yerli piyasadan alınmasını sağlamak üzere tarife uygular. Bu durum, yabancı firmaların savunmacı yatırım (defensive investment) adı verilen durumu gerçekleştirmesine yol açmaktadır. (Burada, ortalama yatırım dönüş oranından daha az miktarın üretildiği yatırım söz konusudur).⁹⁷

2.3. Ürün Devreleri (Product Cycle) Kuramı

1960'lı yıllardan itibaren artarak ortaya çıkan önemli teknolojik ilerlemelere UAŞ'lerin sayısındaki artışlar da eşlik etmiştir. Bu gelişmeler sonucunda, değişen ticari koşulların daha iyi açıklanabilmesi konusunda yeni ticaret kuramlarına ihtiyaç duyulmuştur. Burada açıklanmaya çalışılacak olan Ürün Devreleri Kuramı, uluslararası ticaret yapılarının ve UAŞ'lerde yaşanan artışların açıklanmasında önemli bir çerçeve sunmaktadır.

Bu kuram, Raymond Vernon tarafından 1966 yılında yayımlanan ve ürün devrelerinde uluslararası yatırım ve ticareti açıklamaya yönelik olan teori, teknoloji açığı hipotezine benzemektedir. Ancak teknoloji açığında, malın ilk üreticisinden taklitçiye geçişi arasındaki zaman üzerinde durulmasına karşın; burada, malın henüz standartlaşmadığı ilk üretim

⁹⁶ SEYİDOĞLU, Halil. Uluslararası İktisat - Teori, Politika ve Uygulama, İstanbul, s. 583.

⁹⁷ A.g.e., s. 101.

aşamasından daha sonraları standart üretime geçiş sıralaması dikkate alınmaktadır.⁹⁸

Bu kurama göre, genel anlamda bir ana firma, bir ürünü meydana getirmektedir. Sonra bu ürün, söz konusu şirketin bağlı firmaları tarafından üretilmekte ve sonra da maliyet minimizasyonu çerçevesinde dünyanın herhangi bir yerinde üretilmektedir. Ürün Devreleri Kuramı böylece ortaya çıkmış olur. Kuram, uluslararası ticarete teknolojik gelişmelerin etkisini de ele almaya çalışmaktadır.

R. Vernon, ürün devreleri kuramıyla ABD'li UAS'lerin ihracattan yabancı yatırıma geçiş sürecini de açıklamaya çalışmaktadır. Bu süreç yeni ürün dönemi, olgunlaşmış ürün dönemi ve standart ürün dönemlerinden oluşmaktadır. Bu dönemler aşağıda açıklanacağı şekilde ele alınabilir:

- **Yeni Ürün Dönemi:**

Teorinin ortaya konulduğu yıllarda, ABD firmalarının bilgi ve teknoloji alanında sahip olduğu üstün konum, bunları pazarlanabilir ürünler haline getirmede kolaylık sağlamaktaydı. Ayrıca bu durum, ABD'nin kendine özgü bazı özellikleri konusunda; ABD piyasasında yüksek gelirli ve tüketime eğilimli, hammadde bol ve genel eğitim düzeyi yüksek bir yapı sunmaktaydı. Bu yapı, yüksek iç talebin de bulunmasından dolayı, firmaların yeni buluşlara dayalı ürünler geliştirmesine olanak sağlamıştı. Söz konusu bu ürünlerin pazarlanabilme olanakları da diğer gelişmiş ülkelere göre fazlaydı.

Bu döngüdeki birinci evrede, kendine özgü etki ve tepki bulunmaktadır. Yeni bir ürünü sunmanın ilk evrelerinde üreticiler, genellikle üretim alanının seçimini etkileyen konularda önemli koşullarla

⁹⁸ A.g.e., s. 82.

karşılaşmaktadır. **İlk olarak**, üretici ilk evrelerde, üretim maliyetinin düşüklüğü, pazara yakınlık, taşıma maliyetleri, gümrük vergileriyle karşılaşmamak gibi nedenlerden dolayı genellikle iç piyasaya yönelir. **İkinci olarak**, bu erken evrede firma içinde müşterilerle, tedarikçilerle ve firma dışındaki rakiplerle olan iletişim öncelikli sıradadır. Üreticiler, pazarın boyutları, pazardaki rakiplerin çalışmaları, üretim için gerekli girdilerin özellikleri konusunda bilgi sahibi değildir. Bu konular, pazar ve yöneticiler arasındaki iletişimin kolay olacağı bir yer gerektirmektedir. Yer seçiminde, sermaye ve emek maliyeti yerine esneklik ve iletişime daha çok önem verilmektedir.⁹⁹

Yukarıda değinilen bu unsurlar yanında, yeni ürünlerin üretim yerinin iç piyasalar olmasının nedenlerinden biri de, ürünün çok yeni, yani standartlaşmamış olmasıdır. Bundan dolayı, tüketici geri bildirimlerine daha kolay ulaşılabilir ve hızlı bir şekilde değerlendirme olanağı bulunmuş olacaktır. Bu arada ürünün fiyat esnekliğinin oldukça düşük olması da ürün farklılaştırılması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Belirtilen nedenlerle, bu aşamada ihracat henüz söz konusu değildir.

Ayrıca kuramdan, GOÜ'lerdeki niteliksiz ve düşük nitelikli işgücü faktörlerinin, GÜ'lerin söz konusu ülkelere olan DYY tercihlerinde teşvik edici unsurlar olduğu ortaya çıkmaktadır.

Olgunlaşmış Ürün Dönemi:

Piyasada belli bir ürün için talep genişledikçe, o ürün standartlaşma sürecine girer. Bu durum, ürünlerde çeşitlenmenin azalması anlamına gelmemekle birlikte, rakip firmalar temelde aynı fonksiyonlara sahip ürünler de üretmeye başlarlar. Bu arada üründe de belli bir standartlaşma düzeyine

⁹⁹ VERNON, Raymond. "The Product Cycle Model", Transnational Corporations and World Order, Ed. MODELSKI, George, W.H. FREEMAN and Company, San Francisco, 1979, s.109.

ulaşılması olur. Böylece, bundan sonraki faaliyetler ürün maliyetinden çok ürünün geliştirilmesi yönündeki özelliklerde yoğunlaşmaya başlar.

Örneğin, 1950 ve 1960'lı yıllarda ABD, üst düzeyde emek gücü, biliminsanı ve mühendis kullanılan endüstrilerdeki ürünlerin ihracatında uzmanlaşmıştır. Bu tür ürünlerde uzmanlaşan ve yoğunlaşan ABD ihracatı, diğer ülkelerden üstün durumda bulunmakta ve bu durum, ABD'ye avantaj sağlamaktaydı.

Bu evrede, üretim yeri ile ilgili önemli değişiklikler oluşmaya başlayacaktır. Ürünler, sermaye veya emek yoğun oluşlarına göre, bu aşamada uluslararası ticarete konu olacaklardır. Firmalar, yurtdışı şirketlerini, satışları artırmak, genişleyen bir piyasaya mal satmak, yerel rekabete karşılık vermek, ithalat engellerini aşmak, karı artırmak üzere kuracaklardır.

ABD firmaları, ürünlerini geliştirirken yurtdışında daha düşük maliyetli bir yer arama faaliyeti içine girebilirler. Burada, ürünler olgunlaştıkça ortalama üretim maliyetleri azalmakta ve endüstrinin oligopolist yapısı zayıfladıkça da maliyetteki düşüş fiyatlara yansımaktadır. Fiyat düşüşlerini ayrıca talep yapısındaki değişimler de meydana getirmektedir. Yeni ürünlerin pazarları genişledikçe alıcılar fiyata daha çok karşılık vermektedir. Bu değişiklikler, üreticinin üretim maliyetine duyarlı olmasını da büyük ölçüde sağlamaktadır.¹⁰⁰ Zaman içinde, yurtiçi talebin artmasıyla birlikte, diğer yatırımcılar da pazara girmek isterler. Piyasaya yeni firmaların girmesiyle pazardaki yüksek kar oranları da düşmeye başlar.

Dolayısıyla, standartlaşmış ürünün ABD'de üretilmesindeki marjinal maliyet ile söz konusu malın ihracatındaki diğer maliyet unsurlarının toplamı, malın ihraç edileceği ülkedeki maliyetini aşarsa, bu ülkeye DYY yapılmasına karar verilir. DYY bu aşamada önem kazanır.

Ürün Devreleri Kuramı'na uygulamaya yönelik bakıldığında yenilik ve ihracat, ABD firmalarını yurtdışında üretim yapmaya ve kendi pazarlarına yabancı bir yerden hizmet vermeye yöneltmiştir.

R. Vernon'a göre,¹⁰¹ ABD pazarında yer alan ürünlere ilişkin çalışmalarda önce ürünler bir döngü geçirir. Bunlar; başlama, büyüme, yavaşlama ve düşüş evrelerinden oluşmaktadır. Bu döngü, daha önce ileri sürülen sunuş, yayılma, olgunlaşma ve durağanlık sürecine eşittir. Daha da ötesi, tek tek ürünler için ihracat yapılarının sistematik bir ölçümü bulunmaktadır. Örneğin, 1950 - 1960 yılları arasında kalıcı yirmi ürünün ABD tarafından ihracatında görülen değişim incelenmiştir. Ürün Döngüsü Kuramı'na dayalı olarak bu dönemde, ABD'nin ihracat pozisyonunun yüksek gelir sahipliği ile ilgili ve pazara son zamanlarda sunulan ürünlerde en iyi şekilde olacağı ifade edilmiştir. Bir başka analiz ise, 1966'ya dek dokuz petrokimya ürününün üretimi ve ihracatında ABD'nin ve diğer ülkelerin deneyimini incelemiştir. Burada da veriler, benzer bir yapı olduğunu göstermiştir. Bu yapı, ABD'deki yenilikle başlamakta, ABD ihracat malları ile diğer pazarlara ulaşmakta ve nihayet ihracat büyümesinin tersine dönmesiyle son bulmaktadır.

- **Standart Ürün Dönemi:**

Ürün Devreleri kuramında sonuncu dönem, standart ürün dönemidir. Vernon'a göre, Ürün Devreleri Kuramı'nı açıklamaya uygun gelişmeler, DYY geçmişinde hep olmuştur. Oligopolistik ortamda avantajını yitiren firma, standartlaşma aşamasında, artık yerli - yabancı taklitçi firmalara karşı olan avantajlı konumunu yitirmektedir. Bu evrede, özellikle az gelişmiş veya GOÜ'ler emek maliyetlerindeki avantajlarından dolayı karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olacaklardır. Dolayısıyla, üretim de, söz konusu bu ülkelere doğru kaymaya başlayacaktır.

¹⁰⁰ A.g.e., s. 111-113.

¹⁰¹ A.g.e., s. 110.

Standart ürün döneminde, malın orijinal üreticisi olan ülke farklı tepkiler verebilir. Söz konusu ürünü ilgi çekmediği için üretmeyebilir, üründe veya ürünle ilgili hizmetlerde değişiklikler yaparak yeni oligopol avantajları yaratmayı sürdürmeye çalışabilir ya da reklam yoluyla, rakiplerin kolaylıkla ortaya çıkamayacağı düşük maliyetli bir yatırım alanı bulma çabasına başvurabilir.¹⁰²

Tüm bu tepkiler, UAŞ faaliyetlerinde görülmektedir. Bu tepkilerden ilk üçü, UAŞ'lerin yeni yatırım yeri arama kararlarını etkilemez. Ancak firmanın tepkisi, daha düşük maliyetli üretim alanları aramak olduğunda yer konusu yeniden gündeme gelir. Kısmen bu süreç, UAŞ'lerin GÜ'lerden daha az gelişmiş ülkelere yönelmesine de bir açıklama getirmektedir.

2.4. Ürün Devreleri Modeli'nin Uzantıları

R. Vernon'a göre,¹⁰³ Ürün Devreleri Kuramı, ortaya çıktığı dönemde ABD, kontrolündeki UAŞ'lerin faaliyetlerini açıklamada etkiliydi. Ancak, 1970'lerle birlikte bu model, kurama uymak yerine, kurama uygun olgular elde etmek için bilgileri bozmaya başlamıştır. Örneğin, Ürün Devresi Kuramı büyük ölçüde, ABD ortamının özel koşullarının (özellikle ABD'deki faktör maliyetleri ve tüketici zevkleri), uluslararası yatırıma yol açacağı görüşünü temel almaktadır. Bu durum, ABD ekonomisinde firmalara bakışta etkin bir yol olsa da kuram, global düşünen ve davranan şirketleri açıklama niteliğini bir ölçüde kaybetmektedir.

1960'ların sonuyla birlikte ABD firmaları, önemli oranda küresel yetkinliğe sahip hale gelmiştir. ABD şirketleri, önceki dönemlerdeki durumları ile karşılaştırıldığında, yabancı ülkelerdeki fırsatları ve rekabetçiliği değerlendirmede ve bağlı kuruluşları arasında lojistik ağlar geliştirerek bu

¹⁰² A.g.e., s. 111-113.

¹⁰³ A.g.e., s. 114.

durumlara uyum gösterme konusunda daha donanımlı hale gelmişlerdir. Bu durumu örneklendirecek olursak; IBM, Fransa'da entegre devreler üretirken devre materyallerini de Almanya'da monte etmekteydi; IBM yine, Fransa'daki fabrikasında bir tür bilgisayar montajı üzerinde çalışırken, Almanya'daki fabrikasında ise bir başka alanda faaliyet göstermekteydi. Yine, üçüncü bir üretim alanında ise IBM, her iki alan için melez devreler üretmekteydi. Genel olarak, 1960'ların sonunda ABD kontrolündeki UAŞ'ler tarafından kurulan ağlar çok büyük oranlarda üretim malları konusunda uluslararası ticareti gerçekleştirmekteydi.¹⁰⁴

1970 yılıyla birlikte Ürün Devreleri Kuramı, bazı açılardan ABD kontrollü UAŞ politikalarının değerlendirilmesinde giderek yetersiz hale gelmiştir. Bu durum, yapıya uymayan koşullar nedeniyle sorgulanmaya başlamıştır.

2.5. Baskın (Dominant) Firma ve Denge Kuramı

Baskınlık etkisi, her tür tekeli durumla ilgilidir. Dolayısıyla, baskınlık etkisi, uluslararası ilişkiler düzeyinde bu durumlarla bağlantılı olarak tanımlanmaktadır.

Kuram, ekonomi dünyasını, egemenler ile egemenlerin etkisindekiler arasındaki ilişkiler olarak kabul etmektedir. Ekonomi, bir bütün olarak eşit güçte etkilere neden olmayan egemen ve etkisindekiler şeklinde oluşan heterojen bir oluşum olarak kabul edilmektedir. Bu çerçevede genel denge kuramlarının sunduğu mekanizmalar da yetersiz hale gelmektedir.¹⁰⁵

¹⁰⁴ A.g.e., s. 114.

¹⁰⁵ PERROUX, François. "An Outline of A Theory of the Dominant Economy", Ed.George MODELSKI, W.H. Freeman and Company, San Francisco, 1979, s. 135. (From "Esquisse d'une Theorie de l' Economie Dominante, "Economie Appliquee, Vol.I, No. 2-3 (April-September, 1948), s.245-284. With permission of the author. Translated by Sylvia Modelski).

Baskınlık etkisinin bileşenleri ele alınacak olursa; bunlardan **ilki**, pazarlık gücündeki farktır. Örneğin, A ve B firmaları olsun. Bu firmaların büyüklüklerinin eşit olması varsayımına karşın A'nın pazarlık gücü daha fazla ise A, B üzerine baskınlık etkisi uygular. **Diğer bileşen**, büyüklükteki farktır. Pazarlık gücünün her firma için eşit olması varsayımı altında büyüklükteki farklılık baskınlık etkisi yaratır. Analiz, modern monopol kuramının en temel çerçevesini oluşturmaktadır. Bu analize göre :¹⁰⁶

Aktif (A) ve Pasif (P) bölgelerden oluşan ulusal bir ekonomi düşünelim. A bölgesi, P bölgesi üzerinde bir etki uygulandığında aktiftir, tersi durumda pasif konumdadır. P bölgesi, hiçbir tepki vermeden etkiyi yaşar. A'nın P üzerindeki ya da P'nin A üzerindeki etkileri farklıdır.

Dolayısıyla, baskınlık etkisi, büyüklük ve pazarlık gücü nedeniyle firmalar arasında görülür. Oransal büyüklükleri ve yapıları nedeniyle bölgeler arasında da görülür. Keynesyen görüşlerden farklı olarak, çok sayıda akademisyen, yatırımın tasarruf üzerindeki etkisinin tasarrufun yatırım üzerindeki etkisinden daha büyük olduğunu kabul etmektedir. Daha da ötesi, girişimci faaliyetlerde bir ürünün tedarikinin talebe olan etkisi, talebin tedarige olan etkisinden büyüktür. Simetrik olmayan ekonomik ilişkilerin göz önünde tutulmasıyla, ekonominin aktif ve pasif olan bölgelerden oluştuğunu söylemek mümkündür.

Sonuçta bir firma, sadece büyüklüğü ya da pazarlık gücü nedeniyle değil, aynı zamanda bölgeye üye olması nedeniyle ya da bütün içindeki faaliyetlerinin yapısı nedeniyle de baskınlık etkisi uygulayabilir. Örneğin, yatırım faaliyetlerinden oluşan aktif bir bölgeye ait olan firmalar büyüklük, pazarlık gücü ve faaliyet yapısı gibi unsurların bileşiminden oluşan baskınlık etkisi geliştirebilecek bir konuma gelebilirler.

¹⁰⁶ A.g.e., s. 137-138.

Bu analizde, baskınlık etkisi asimetrik olduğundan ve pazarlık dışı avantajlarla ve bu durumlardan ortaya çıkan belirsizlikle ölçülebilmektedir. Buradaki unsurları üç faktör altında açıklayabiliriz. Bunlar:

- Firmanın büyüklüğü,
- Pazarlık gücü ve
- Ekonomide aktif bölgeye ait olmasıdır.

Bu durumun aksiyonu, doğrudan veya aracılık yoluyla aktarılır. Aracılık yoluyla aktarım yapıldığında en farklı kombinasyonlar görülür. Bunlar; Firma A, Firma C üzerinde, Firma B yoluyla faaliyette bulunur; Firma A, Firma C'yi etkilemek için bir banka veya finans kurumu yoluyla faaliyette bulunur. Baskınlık etkisini meydana getiren asimetri ve tersine dönüşsüzlük, genel denge kuramının dayandığı karşılıklı ve evrensel bağımlılığa zıt bir yapı göstermektedir.

A aktif bölgesi, pasif bölge P üzerinde etki uygularsa, A bölgesinde meydana gelen değişimler, P bölgesindeki dengenin ayarlanmasına yol açabilir. Ancak, P'de oluşan değişimler, A'da gerekli ayarlamalar yaratmaz. Her iki durumda genel ve karşılıklı bağımlılık yoluyla yeniden ayarlanma kapsam dışıdır.

Daha açık olarak, (n) baskın firmalar fiyatı sabitleyip, dönem dönem buna destek olursa ve diğer firmaların niceliklerini ve fiyatlarını buna göre ayarlamasını sağlarsa, fiyat dengesinin genel düzeyi ve bir bütün olarak denge biçimi, firmalar arasındaki genel ve karşılıklı bağımlılık ilişkileri ile değil, baskın firmalar tarafından belirlenir.

Baskınlık etkisi, genel ve karşılıklı bağımlılık koşullarına dayanan genel dengenin ifade edilen önermelerinden ortaya çıkarılamaz. Bilakis baskınlık etkisinde, genel ve karşılıklı bağımlılık açısından ekonominin ele

alındığı şekilde var olan bağlantılar bozulur. Bu bağlantılardan bir bölgenin diğer tüm bölgeleri artan ve tersine dönüşsüz şekilde baskınlığı altına almasına olanak veren tipik zincir etkilerine ulaşılır. Tüm dinamikler, baskınlık etkisinden ortaya çıkarılabilir. Bu durum, formüle edildiğinde, J. Schumpeter'in dinamiklerinin yenilik dinamikleri olarak adlandırılması gibi eşitsizlik dinamikleri olarak adlandırılabilir. Yenilik dinamikleri yenilik mekaniğine karşı çıkarken eşitsizlik dinamikleri baskınlık mekaniğine karşı çıkar.¹⁰⁷

2.6. Baskın (Dominant) Ekonomi ve Monopolistik (Tekelci) Durum Türleri

Baskınlık etkisi, üretim ve tüketim birimleri ve üretim birimleri arasında oluşabilmektedir. Baskınlık etkisinin, her tekelci modelde otomatik olarak var olmadığı bilinse de tekelci durumların çoğunda bulunmaktadır.

Tam rekabet durumundan başlayarak baskın bir firmanın ortaya çıkışı düşüncesinden hareketle bu durumun meydana gelmesi için, aşağıda sunulan seçenekler arasında bir seçim yapılır. Bunlar :¹⁰⁸

- Bir firma tarafından yapılan kitlesel üretim,
- Firma lehine eşitsizlik yaratan sıradışı bir olay,
- Firmalar arası etkinliğin eşitsizliği,

Baskın firmanın, kredi veren şirket olarak hareket ettiğini düşünürsek, bu duruma ilişkin örnekler, modern kapitalizm tarihinde, finansal faaliyetlerde

¹⁰⁷ A.g.e., s. 137-138.

¹⁰⁸ A.g.e., s. 140.

bulunan baskın endüstri ve ticaret firmalarında görülebilir. Yine, bu süreçler ile uluslararası baskın ekonomi süreçleri arasında paralellik bulunmaktadır.

Tekelci durumda, ulusal ekonomi ele alındığında, bunun tekelci firmaları ve ilişkilerini incelemeye kullanılan araçlara uygulanmasında zorluklar yaşanabilir. Ulusun kaynakları çeşitli güçler yoluyla ya da kamu otoritesinin uygulanması yoluyla ekonomide kullanılabilir.¹⁰⁹

Tekelci durum özelliklerini, tüm ulusal ekonomide görmek mümkün değildir. Bununla birlikte, birey ve devlet aynı ekonomide aynı hedefler geliştirebilir ve uyumlu ortaklık içeren araçlar kullanabilir. Uluslararası ticaret alanındaki rekabetin incelenmesi konusunda, özel firmalar tarafından uygulanmakta olan rekabet (ki bu firmalar belli bir fiyatta, belli bir ürünü satmayı amaçlarlar), ABD gibi çeşitli ulusal ekonomilere liderlik yapan bir ülke tarafından ticaret alanını sabitleme rekabeti olarak görülmektedir. Burada, ticaretin meydana geldiği çerçevenin sabitlenmesinin temel hedefi, sağlam ve tutarlı kararların belirlenmesidir (örneğin, gümrük veya ticaret oranları).¹¹⁰

Bilindiği üzere, iki taraflı tekel analizinde bir anlaşma durumu söz konusudur. Bu durum, anlaşma yapan güçlerin eşitliğini gösteren bir durumdur. Benzer şekilde “ ticaret çerçevesi ” de, iki ulusal ekonomiye tam bir fırsat eşitliği vermektedir. Ayrıca bu çerçeve, söz konusu ekonomilerin ilişkilerini birbirlerini dışlamayacak şekilde oluşturmasına ortam sağlamaktadır. Dolayısıyla, uluslararası ve özellikle baskın ekonomiyi değerlendirebilmek için bütünün dikkate alınması gereklidir. Baskın firmanın baskınlığının nedeni, sadece pazarlık gücü ve arz-talep yapısının büyüklüğü değil, aynı zamanda gerçekleştirmekte olduğu faaliyetin yapısı ya da ait olduğu bölgedir.¹¹¹

¹⁰⁹ A.g.e., s. 146.

¹¹⁰ A.g.e., s. 146.

¹¹¹ A.g.e., s. 147-148.

F. Perroux burada, ulusal bir ekonomi, global ölçekte bir mal ya da hizmetin arzını veya talebini kontrol ediyorsa tek taraflı tekelden sözetmenin yanlış olmayacağını belirtmektedir. Devletin rolü, yurtdışı uzun dönem kredi sağlamada etkili olmaktadır. Ekonomik açıdan baskın olan bir yatırım, emek maliyeti ve minimum maliyetli üretim konusunda büyüklük ve üstünlüğe dayalı olarak daha fazla etkili olmaktadır. Bu minimum koşul, aşağıdaki durumlara yönelik açıklama getirmesi bakımından önemlidir :¹¹²

Bunlar, entegrasyon, ekonomik ve teknik ilerlemenin kümülatif birleşmesi, ekonominin kendi lehine ticaret bakımından gelişme olasılığı ve devletin kontrol etme olasılığı gibi durumlardır. Tarihte baskın ekonomi türlerinin çok çeşitli olduğunu gösteren örnekler bulunmaktadır. Bu konuda, A.B.D. ile ilgili bazı örnekler aşağıda ifade edildiği şekildedir:

- Baskın ekonomi, barınak (refuge) ekonomi olabilir. Burada sermaye, geçici olarak veya bir süre tutulur. Barınak ekonomi, çeşitli özelliklerle özdeşleşmektedir. Kapitalizmin temel kuralları burada nadiren ihlal edilir. Spekülatif kazanç fırsatları en üst düzeydedir. Kuşkusuz bu özellikler, baskın olmayan bir ekonomide de var olabilir. Bu özellikler var olduğunda, bu durum, ekonominin yatırım konusundaki etkisini artırır ve yabancı yatırımlar konusunda baskın ekonominin ani değişikliklerinin sonuçlarını kötüleştirebilir.

- Baskın ekonomi, büyük bir geçici “kollektif değer” yaşayabilir. Bunun nedeni, büyük bir rekabet şokuna doğrudan maruz kalınmasıdır. Bu durum, baskınlık etkisini güçlü bir şekilde pekiştirir. Ancak bu artı değer, uzun dönemdeki baskınlık etkisinin içeriği ve ekonomik koşulları ile karıştırılmamalıdır.

¹¹² A.g.e., s. 148-152.

- Baskın ekonomi, belli aracı tekellerden faydalanabilir. Yasalar ve kotalar yoluyla büyük bir “kollektif tekel” oluşturabilir. Ekonominin uyguladığı baskınlık etkisi, toplam yatırım olarak olumsuzlaşabilir.

2.7. Yapısal Emperyalizm Kuramı

Collier's Encyclopedia, emperyalizm tarihini üç büyük evreye ayırmaktadır: Birincisi, XVI. yüzyıla kadar devam eden ve imparatorlukların genişlemesi ile ilgili olan evredir. İkincisi, coğrafi keşiflerle başlayıp XIX. yüzyıla kadar devam eden emperyalizmdir (eski emperyalizm olarak adlandırılmaktadır). Üçüncüsü, yeni emperyalizmdir ve yaklaşık 1880'lerde başlamış ve sömürgelere yeniden büyük ilgi duyulmasına, Asya ve Afrika'nın paylaşılmasına yol açmıştır.¹¹³

1870'li yıllarda emperyalizm kavramının kullanımı İngiltere'de yaygınlaşmaya başlamıştır. Günümüzde de bu yöndeki kuram savunucuları tarafından, gelişmiş ülkelerin mevcut yapılarını sürdürülebilmek yolunda bir gereklilik ve hak olarak gördükleri ifade edilen bu yaklaşım konusunda, birçok biliminsanı tarafından çok sayıda çalışma gerçekleştirilmiştir.

Burada, emperyalizmin doğasını açıklamaya yönelik başlıca kuramlar arasında, 1900'lü yıllarda J.A. Hobson (Imperialism: A Study, 1902), Rudolph Hilferding (Finans Kapital, 1910), V.I. Lenin (Emperyalizm Kapitalizmin En Yüksek Aşaması, 1917), Eugen Varga (The Economic Transformation of Capitalism at the End of the Second World War, 1946), Kwame Nkrumah (Yeni Sömürgecilik: Emperyalizmin Son Aşaması, 1965), Paul Baran (Büyümenin Ekonomi Politiği, Baran - Sweezy, Tekelci Sermaye 1966), Herry

¹¹³ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Emperyalizm>.

Magdoff (Emperyalizm Çağı 1968; Sömürsüz Emperyalizm, 1989) çalışmaları sayılabilir. ¹¹⁴

Bu kurama göre, emperyalizmin, XX. yüzyılda, özellikle gelişmiş ülkeler ve büyük devletler arasında, pazarların ele geçirilmesi şeklinde kendini gösterdiği ifade edilmektedir.

Uluslararası literatürde barış ve anlaşmazlıkların çözümü konularında yaptığı araştırma ve çalışmalarla günümüzde önemli bir yeri olan Johan Galtung, emperyalizmi kısaca, ortaklıkları ayıran ve bazı parçaları çıkar uyumu ilişkileriyle birleştiren, bazı parçaları ise çıkar uyumsuzluğu ya da çıkar çatışması ilişkileriyle birleştiren bir sistem olarak görmektedir. Bu görüş altında kuramı inceleyen J. Galtung ¹¹⁵, dünya hakkındaki olgulardan ikisini başlangıç noktası olarak görmektedir. Bunlar; yaşama koşulları hakkında karar verme gücü ve insanların yaşam koşullarındaki ulusal ve uluslararası eşitsizliklerin değişime direnmesi olarak ele alınmaktadır. Dünya, merkez (egemen) ve çevre ülkelerden (egemen ülkenin etkisinde) meydana gelmekte ve her ülke de kendi merkezine ve çevresine sahip bulunmaktadır. Sonuçta, ilgilenilen konu, burada var olan mekanizmadır. Bu mekanizma da özellikle, merkezdeki merkez ile çevredeki çevre arasındaki farkın mekanizmasıdır.

Emperyalizm, egemenlik ve güç ilişkileri içinde olan faaliyetlerle ilgilidir. Uluslararası politik veya ekonomik egemenlik ilişkileri emperyalizmin ortadan kalkmasıyla yok olmaz. Bu kuram, Marksist - Leninist Kuram gibi geleneksel anlamda indirgemeci değildir. Marksist - Leninist Kuram'a göre emperyalizm, genişleyen pazarlar için ihtiyaçla motive olan, kapitalizm altındaki ekonomik ilişkidir. Marksist - Leninist Kuram, egemenlik kuramını emperyalizm kuramına dayandırır. Bu görüşe göre, emperyalizm ve egemenlik, ekonomik emperyalizmin kapitalist koşulları ortadan kalkınca

¹¹⁴ GÜLER, Birgül A. "Yönetim Düşünü ve Kuramları Ne Genişlikte Bir Çalışma Alanıdır? ", BAG, Yönetim Düşünü İçin Çalışma Alanını Belirlemek, Çalışma Notu, Mart 2005 - Ocak 2006.

¹¹⁵ GALTUNG, Johan., "A Structural Theory of Imperialism", Ed.George MODELSKI, W.H. Freeman and Company, San Francisco, 1979, s. 155.

yıkılacaktır. Galtung'un burada öne sürdüğü görüşe göre ise, emperyalizm, iki ortaklık arasındaki daha genel bir yapısal ilişkidir. ¹¹⁶

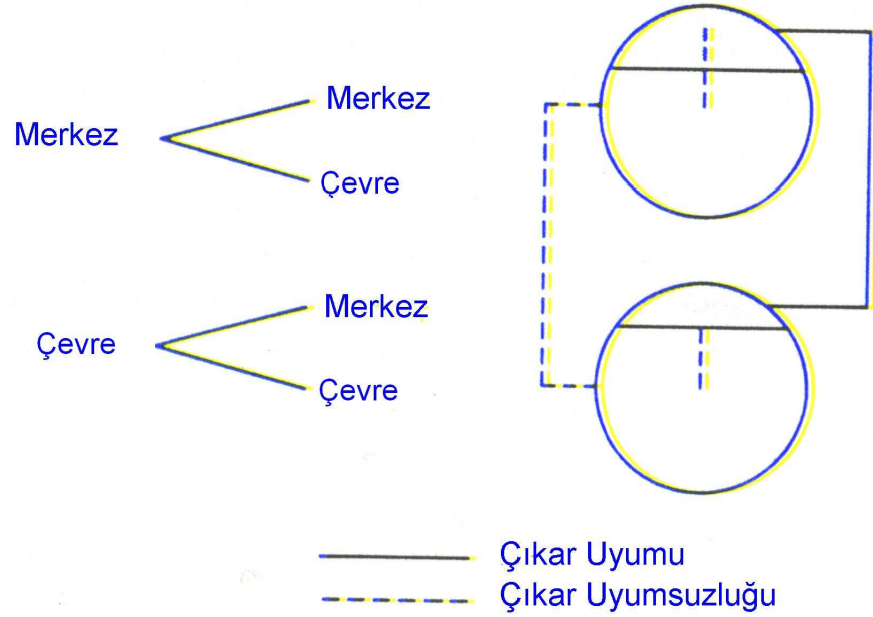
Emperyalizm, merkez ülke ile çevre ülke arasındaki ilişki olduğu için: ¹¹⁷ Merkezdeki merkez ülke ile çevredeki merkez ülke arasında çıkar uyumu olduğu, merkez ülkeler arasındakine oranla çevre ülkeler içinde daha fazla çıkar uyumsuzluğu olduğu ve merkezdeki çevre ülke ile çevredeki çevre ülke arasında çıkar uyumsuzluğu olduğu düşünülmektedir. Şöyle ki; verilen bu kriterle ilgili olarak aşağıdaki açıklama yapılabilir:

3. durum; 1. ve 2. durum tarafından açıklanmaktadır. Burada, iki merkez birleşir ve merkezdeki çevre, kendi merkeziyle ilişkilidir; bu durum, ilişkinin temelini oluşturur. Çevredeki merkezin, merkezdeki merkeze oranla daha küçük olduğu düşünüldüğünde; bir bütün olarak merkez ülke ile bir bütün olarak çevre ülke arasında çıkar uyumsuzluğu bulunduğu sonucuna varılabilir.

¹¹⁶ A.g.e., s.155-156.

¹¹⁷ A.g.e., s.156.

Şekil 2.1. Emperyalizmin Yapısı

Kaynak: GALTUNG, Johan. "A Structural Theory of Imperialism", Ed.George MODELSKI, W.H. FREEMAN and Company, San Francisco, 1979, s. 156.

Şekil 2.1.'de yer aldığı gibi, büyük oranda Lenin'den alınan bu tanımlamadaki temel fikir; merkezdeki merkez ülke, çevre ülkede stratejik öneme sahiptir ve seçilen yer, çevredeki merkez ülkedir. Bu durum, şu şekilde oluşturulur; çevredeki merkez, merkezdeki merkeze olası en iyi bağla ilişkilendirilir; bu bağ, çıkar uyumu bağıdır. Bu bağlar, birlikte yükselecek ve birlikte azalacak şekilde oluşturulur. ¹¹⁸

Emperyalizmin ne ile ilgili olduğu konusunda şunlar da söylenebilir : ¹¹⁹

Çevre ülkede merkez, kısmen merkez ile çevre arasındaki etkileşimin nasıl organize edildiğine bağlı olarak, çevreye oranla daha çok büyür.

¹¹⁸ A.g.e., s. 156.

¹¹⁹ A.g.e., s. 157.

Ekonomik etkileşimle birlikte, merkez çevreden daha fazla gelişir. Ancak bu gelişmede, çevredeki çevre, sadece merkez ülkeye geliştirilen değer (örneğin, hammaddeler) için aktarım yolu (örneğin, ticari firmalar) olarak işlev gösterir. Geliştirilen bu değer, merkezdeki merkez ülkeye girer. Daha önemlisi, çevredeki orana merkezde çıkar uyumsuzluğu azdır ve bu nedenle toplam düzenleme, merkezdeki çevre ülkenin çıkarlarına göre yapılır. Merkezde iki taraf birbirine muhalif olabilir. Ancak bir bütün olarak, çevre kendisini, çevredeki çevre ortakları olarak değil, merkezdeki merkezin ortağı olarak görür. Bu durum, konunun asıl noktasıdır. İki çevre arasında ilişki kurulması önlenir, öte yandan merkez ülke daha uyumlu, çevre ülke daha uyumsuz hale gelir. Sonuçta, uzun dönemli stratejiler geliştirme yeteneği azalır.

Ekonomik ilişkilerde olduğu gibi yaşamda da modernleşme, çevredeki değerlerin, eğitim, bilgi, teknoloji, sermaye vb. mekanizmalar yoluyla merkeze gelmesi ve merkezin de bu yolla çoğulculuğuyla olmaktadır. Aynı zamanda, çevrenin değişim ve gelişim geçirmek suretiyle merkeze entegre olmasıyla gerçekleşen bu aşama, merkez - çevre çatışmasının da yaşanmamasını sağlar. Devam eden bu süreçle birlikte, entegrasyonun temelleri de sağlam bir şekilde atılmış olur.

2.8. Emperyalizmin Mekanizması

J. Galtung'a göre, emperyalizm iki temel mekanizmadan oluşmaktadır. Birinci mekanizma, etkileşim ilişkisinin kendisiyle ilgilen Dikey Etkileşim Mekanizması, diğer mekanizma da bu ilişkilerin daha geniş bir etkileşim yapısında nasıl biraraya geldiğiyle ilgilen Feodal Etkileşim Mekanizması'dır.¹²⁰

¹²⁰ A.g.e., s. 157-158.

Uluslar birbirini tamamlayan farklı kaynaklara sahiptir ve birbirleriyle çeşitli ilişkiler doğrultusunda, Karşılaştırmalı Üstünlük İlkelerine göre ticaret yaparlar. İki ülke sisteminin başlangıçta hiçbir etkileşimi olmadığını ve bu tür bir etkileşimin başladığını varsayalım. Açıkçası, iki ülke de gerçekleştirilen etkileşimle değişecektir. Ülkeler arasındaki fark, etkileşimden her iki tarafın elde edecekleri yönünden kümülatif olarak asimetrikse ara açılır. Etkileşimin, hangi tür koşullarda ve nasıl olduğunu incelemek için etkileşimden ortaya çıkan faktörler, aktörler arası ve aktörler içi etkiler olmak üzere iki türdür. Söz konusu bu etkileri kısaca aşağıdaki şekilde açıklayabiliriz : ¹²¹

Ekonomik ilişkilerde bunlardan birincisi, hem liberal hem Marksist ekonomistler tarafından yaygın olarak incelenmiştir. Aktörler arası etkiler, hammaddelerin, sermayenin, finansal hizmetlerin akışı olarak gözlenebilir ve başlıca giriş noktalarında ölçülebilir. Bu noktalar da başta gümrükler ve ulusal bankalardır. Her iki yöndeki akış, çeşitli şekillerde karşılaştırılabilir. Daha da önemlisi bu durum, kimin en çok kazanç elde ettiği bakımından yapılan karşılaştırmadır ve bu amaçla aktörler içi etkiler de gözönüne alınmalıdır. Bu durumu açıklamak için, Tablo 2.1.' de verilen etkileşim bütçesi yararlı olabilir.

Tablo 2.1. Etkileşimli Bir Bütçe

	A (Gelişmiş)			B (Gelişen)	
	Aktörler arası etkiler	Aktörler içi etkiler	Aktörler arası etkiler	Aktörler içi etkiler	
Olumlu (iç)	Ham maddeler	Yan ürünler	Üretilmiş mallar	Az yada hiç	
Olumsuz (dış)	Üretilmiş mallar	Kirlilik, sömürü	Hammaddeler	Tükenme, sömürü	

Kaynak: GALTUNG, Johan. "A Structural Theory of Imperialism", Ed.George MODELSKI, W.H. FREEMAN and Company, San Francisco, 1979, s.155.

Yukarıdaki tabloda, GÜ - A ile GOÜ - B arasındaki genel ticaret yapısı verilmektedir. GOÜ - B'de üretilen mallar hammaddelere karşılık ticarete girer. Her iki tarafa etki eden olumsuz, aktörler içi etkiler vardır.

¹²¹ A.g.e., s. 157-158.

Bunlar A için “kirlilik”, B için “tükenme”, her ikisi için “sömürü” dür. Bu olumsuz etkiler, genellikle sistematik olarak gözönüne alınmaz. Mevcut analizde önemli konumda olacak olan A'nın olumlu kazançları da gözönüne alınmaz.

Burada, üç sömürü türü ya da evresi açısından düşünmek faydalı olabilir. Bunlar :¹²²

Sömürünün birinci evresinde A ülkesi, karşılığında bir şey vermeden hammaddeleri alır. Bunu doğadan alırsa, ekonomik etkileşim yer almaz.

İkinci evrede A ülkesi, karşılık olarak birşey vermeye başlar. Petrol, toprak vb. değerler çok düşük bir değer karşılığı satın alınır. Ancak, uluslararası sistemlerde güç ilişkileri değiştiği için, zayıf tarafın güç düzeyi sıfırdan, düşük pozitif değere yükselir. A ülkesi, örneğin, petrole daha fazla ödeme yapmak gibi daha fazla katkı yapmak zorundadır. Bu aşamada sorulacak soru, ticaret eşit hale geldikten sonra kesişim noktasının olup olmadığı ve bu kesişim noktası için kriterin ne olduğudur.

Üçüncü sömürü düzeyinde, aktörler arasındaki akışta denge olabilir, ancak etkileşimin etkisinde farklılıklar vardır. Kısacası, dikey etkileşim ne şekil alırsa alsın, bunun dünyadaki eşitsizliğin başlıca kaynağı olduğu görülmektedir. J. Galtung, o yıllarda, dünya ülkeleri arasındaki eşitsizlikten ve bunun belirleyiciliğinden söz etmektedir. Ayrıca, dikey etkileşim bağlamında gelişme sorununu ele almadan yapılacak bir analizin geçerli olamayacağını da belirtmektedir.

Burada J. Galtung, ilk mekanizma (dikey etkileşim mekanizması) nın, eşitsizliğin altında yatan temel faktör olması durumunda, ikinci mekanizma (feodal etkileşim mekanizması) nın, eşitsizliği sürdürüp pekiştireceğini

¹²² A.g.e., s. 158.

savunmaktadır. Bu özel etkileşim yapısını tanımlayan dört kural bulunmaktadır. Bu kurallar aşağıda yer aldığı şekilde ifade edilebilir :¹²³

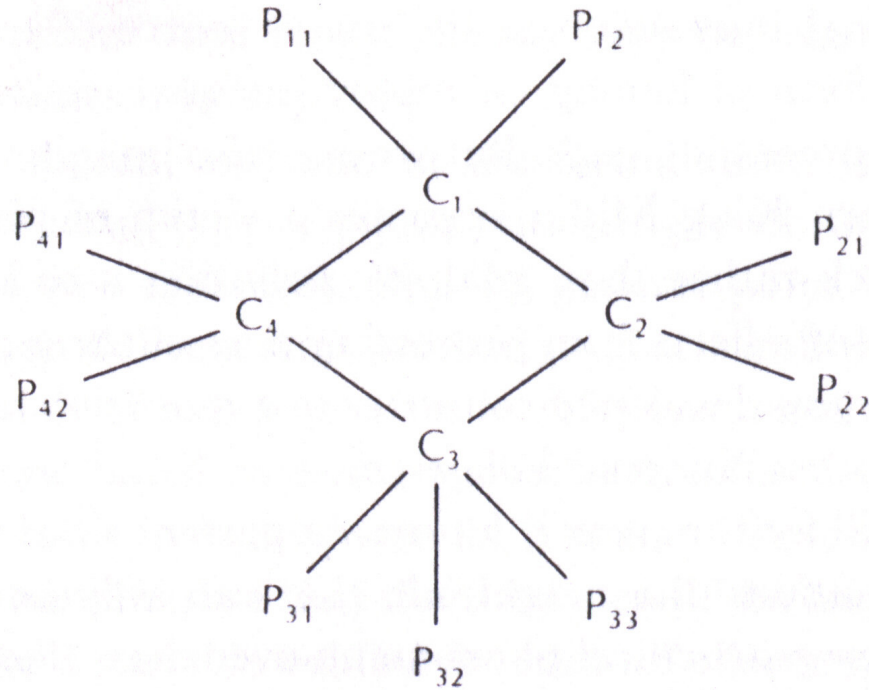
- Merkez ile çevre arasındaki etkileşimin dikey,
- Çevre ile çevre arasındaki etkileşimin kayıp,
- Bu ikisini içeren çok taraflı etkileşimin yine kayıp olduğu,
- Dış dünya ile etkileşimin merkez tarafından belirlendiği biçimindedir.

Buradan şu iki önemli sonuca ulaşılabilir. İlk olarak, diğer merkez ülkelerle çevrenin etkileşiminin kayıp olduğu; ikinci olarak da, merkezin ve çevrenin diğer merkez ülkelere ait bir çevre ülkeyle etkileşiminin kayıp olduğudur.

Yukarıda ifade edilenler, aşağıda Şekil 2.2.'de daha açık bir şekilde görülebilir. Burada C'ler merkez ülkeleri, P'ler de çevre ülkeleri göstermektedir.

¹²³ A.g.e., s. 162.

Şekil 2.2. Bir Feodal Merkez Ülke - Çevre Ülke Yapısı

C: Merkez Ülke P: Çevre Ülke

Kaynak: GALTUNG, Johan. "A Structural Theory of Imperialism", Ed.George MODELSKI, W.H. FREEMAN and Company, San Francisco, 1979, s.162.

Şekilde görüldüğü gibi, merkez ülkeye bağlı çevre ülke sayısı değişmektedir. J. Galtung burada, bu yapının bazı önemli ekonomik sonuçlarını aşağıdaki gibi ele almaktadır. Bunlar :¹²⁴

Birinci ve en açık ekonomik sonuç, ticaret ortakları üzerinde oluşan yoğunlaşmadır. Çevre ülke, bu iki mekanizmanın sonucu olarak ticaretinin büyük bölümünü merkez ülkeyle gerçekleştirir. Diğer bir deyişle, ampirik olarak merkezle karşılaştırıldığında, çevrede üst düzey ithalat ve ihracat yoğunluğu beklenir. Merkez ise ticaret ilişkilerini birçok yönde genişletme

¹²⁴ A.g.e., s.162.

konusunda daha serbesttir. Ancak, diğer merkez ülkelerin çevresiyle bu ilişkiler kısıtlıdır.

İkincisi ve en belirgin olmayan sonuç da mal yoğunluğudur. Çevre ülkelerin ihracata konu olan mallarının bir veya birkaç temel mal ile sınırlı olması durumu, tamamen coğrafi açıdan açıklandığında sorunlu bir konu haline gelmektedir.

Dolayısıyla burada, uluslararası ticaret gündeme gelmekte ve sermayenin uluslararası hareketliliği ile birlikte merkez ülkelerin çevre ülkeler üzerinde kurdukları hakimiyet arasındaki ilişkiler anlatılmaktadır. Başka bir deyişle, uluslararası ticaret yoluyla, UAŞ'lerin diğer ülkeler üzerinde nasıl egemenlik kurmaya çalıştıkları anlatılmaktadır.

Sömürü amacıyla ticaret yapmak ve onun getirdiği egemenlik isteği bir çok emperyalizm kuramının ortaya atılmasına neden olmuştur. Kuşkusuz, bu kuramların tümü Marxist yazarlarca geliştirilmiş değildir. Marxist olmadıkları halde emperyalizmden söz eden yazarlar da bulunmaktadır. Yine de emperyalizm kuramları denilince Marxist düşünce akla gelmektedir, çünkü Marxist temellere dayalı emperyalizm kuramları daha fazladır.

Emperyalizm kuramları arasında az gelişmişlik de olmak üzere birtakım olguları açıklamaya yönelik olanlar bulunmakla birlikte, tezde konusu bakımından daha çok uluslararası ticaretle ilgili olarak yapılan açıklamalara ve görüşlere yer verilmeye çalışılmıştır.

2.9. Uluslararası Üretimin Eklektik (OLI) Paradigması

Uluslararası üretime ilişkin eklektik paradigma, 1976'da John H. Dunning tarafından ileri sürülmüştür. Ancak bu kuramın kökeni, 1950'lerin ortalarına kadar dayandırılabilir.

Bu kuram, DYY'ların niçin ve nerede yapılacağını belirleyen faktörlerin açıklanmasına yöneliktir. J.H. Dunning'in, Eklektik Paradigma'yı geliştirirken, bir bakıma firma teorisi ile uluslararası üretim yaklaşımlarını sentezleyerek geliştirme çabası içerisinde olduğu ifade edilebilir. Ayrıca Dunning, DYY kuramlarına eklektik yaklaşımı kazandırmıştır.

2.9.1. OLI Paradigması'nın Kökenleri

Dunning,¹²⁵ Rostas (1948), Frankel (1955) ve bazı Anglo Amerikan çalışma ekipleri tarafından yapılan önceki çalışmalar, ortalama olarak ABD üretim endüstrisindeki emek üretkenliğinin İngiliz üretim endüstrisine göre 2-5 kat daha fazla olduğunu göstermiştir. Dunning, üretkenlikteki bu farkın, ABD ekonomisinin İngiltere'ye göre daha üstün yerli işgücü kaynakları olmasından mı, yoksa yurtiçi kaynakları organize eden ABD'li firma yöneticilerinin daha yetenekli olmasından mı kaynaklandığını araştırmasında incelemiştir.

J.H. Dunning'e göre,¹²⁶ konunun gelişimi yönetimle ilgiliyse, İngiltere'deki ABD kökenli üretim yapan firmaların, en azından yerel firmalardan daha iyi performans göstermesi gerektiği şeklindedir. Dunning buna, sahipliğe özgü etki (Ownership - O -) adını vermiştir. Çünkü burada, üretim farklılıklarının yerel şirketlerce transfer edilebilen faktörlere dayandığı düşünülmektedir. Ancak, İngiltere'deki yerel şirketler, İngiliz rakiplerden daha iyi performans göstermez ve yerel şirketlere göre daha zayıf performansları olursa, Dunning'e göre, bunun nedeni, ABD ekonomisinin transfer edilemeyen özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Dunning, buna da herhangi bir üretim farkının bölgeye özgü bölümü (Location - L -) adını vermiştir. Yine, ABD şirketlerinin yurtdışındaki bağlı şirketlerinin kendileri kadar verimli olmadığını, ancak yerel rakip şirketlerden daha çok üretken olduğunu

¹²⁵ DUNNING, John H. The Eclectic (OLI) Paradigm of International Production: Past, Present and Future, International Journal of the Economics of Business, Vol. 8, No. 2, 2001, s. 173.

¹²⁶ A.g.e., s. 174.

saptamıştır. Dolayısıyla Dunning, 1950'lerde en azından Anglo-Amerikan üretkenlik farklılıklarının kısmen yere (L) ve kısmen sahipliğe (O) özgü özelliklere dayalı olarak açıklanabileceğini öne sürmüştür.

Dunning, eklektik yaklaşımda tam rekabet varsayımı altında çalışan neo-klasik teoriye eleştirel bir yaklaşım içerisindedir. Eklektik yaklaşımda ise, eksik rekabet söz konusudur.

Dunning yine, firmaların kendi ulusal sınırları dışında gerçekleştirdiği faaliyetleri açıklarken, ilk araştırmasında tanımladığı (O) ve (L) avantajlarını, firmaların sahip olduğu seçenekleri kapsama alacak şekilde genişlettiğini ifade etmektedir. Bu seçenekler, firmaların kaynak üretimi ve kullanımını organize etme şeklindedir. Diğer bir deyişle, yabancı katma değerli faaliyetlerinin ölçüsünü ve yapısını tamamen açıklığa kavuşturmak için bu firmaların, (O)'ya özgü avantajlarını açık piyasa yoluyla edinmek ve/veya satmak yerine neden ürettiği açıklanmalıdır. Dunning, bu tür avantajlara da içselleştirme (Internalisation -I-) adını vermektedir.¹²⁷ Böylece, UAŞ'lerin, katma değer faaliyetlerinin kapsamını ve felsefesini açıklamada sahiplik (O), yer (L) ve içselleştirme (I), (OLI) üçlüsünün üçüncü ayağı da açıklanmış olmaktadır.

Dolayısıyla Dunning, bir firmanın sahiplik avantajına sahip oldukça, kendi ülkesinde üretimde bulunarak kullanma eğilimine daha çok sahip olacağını belirtmektedir. Yine, bu ürünleri ihraç etmek yerine, neden başka ülkelerde yatırıma giriştiğinin analizlerini de yapmaktadır. Hipotezin temeli de, (O), (L) ve (I) avantajları durumunda firmaların neden DYY gerçekleştirmek isteyeceklerinin açıklanmasıdır. Ayrıca Dunning, bu avantajların zaman içinde değişebileceğini de ifade etmektedir.

Dolayısıyla, Dunning'in yaklaşımında, UAŞ'ler tarafından gerçekleştirilen yatırımların özellikleri, ülkenin spesifik faktörleri olan sahiplik,

¹²⁷ A.g.e., s. 175.

yerleşim ve içselleştirme yani kısaca OLI avantajlarının yapısına bağlı olmaktadır. Bu avantajların yapısı da firmalara, endüstrinin yapısına ve ülkelere göre farklılaşabilmektedir. Bu doğrultuda, UAŞ'lerin kazanç yapıları hem kendi hem de diğer ülkelerin ekonomik, politik ve kültürel yapılarından etkilenebilecektir. Spesifik faktörlerin en belirginlerini ise, teknolojik ve ulaşım altyapısı, hükümet politikaları, işletme kültürü ve doğal faktör donanımları gibi konular oluşturmaktadır. Bu yaklaşımda, özellikle hükümet politikaları OLI paradigmasını etkileyebilecek önemli bir etmen konumunda bulunabilmektedir.

Burada, yine önemli bir konu da paradigma değişkenlerinin birbirleriyle olan karşılıklı etkileşimleridir. Bu hipotezde, firmaya özgü sahiplik avantajları gerçekleşir ve firmanın, bu avantajları içselleştirip kendi kullanımı yönünde değerlendirmesi, bu avantajları dışsallaştırılarak kiralama, satış veya lisans verme yollarıyla başka firmalara devretmesinden daha avantajlı olabilir. Böylece, (O) ve (I) koşullarının gerçekleştiği varsayımı altında, girişimcinin bu avantajlı koşulları bazı faktörler ile birlikte yurtdışında kullanması karlı olabilecektir. Burada L'nin etkin kullanımı (ev sahibi ülke tarafından) yatırımcı firmanın O avantajını daha etkinleştirebilecektir.

2.9.2. Eklektik Paradigmanın Genişletilmesi

Dunning, eklektik paradigmayı, ülkeler farklı kalkınma evrelerinden geçerken, değişen uluslararası konumlarını açıklamada, ilgili konularla bağlantısını ortaya koyabilme yönündeki çalışmalar şeklinde de ifade etmektedir. Dolayısıyla, buradaki genişleme konusu aşağıda açıklanacağı şekilde ele alınmaktadır.

2.9.3. Yatırım Gelişimi Yolu - YGY - (The Investment Development Path - IDP -)

YGY kavramı ilk olarak, 1975'de ifade edilmiş ve o günden sonra da bu kavram çeşitli değişikliklere uğramıştır. (Örneğin, Dunning 1981, 1988, 1993a; Dunning ve Narula 1996; Narula 1996; Dunning vd. 2001). YGY'nun temel hipotezine göre, bir ülke kalkındıkça bu ülkeye yatırım yapan yabancı firmaların ve söz konusu ülkenin yurtdışında yatırım yapacak olan firmalarının karşılaşacağı OLI avantajlarının yapısı değişime uğramaktadır.

Burada ileri sürülen görüş,¹²⁸ yabancı ve yerli firmalar arasındaki etkileşimin şekli ülkenin yatırım kararlarını etkileyebilmektedir. YGY, bir ülkenin geçirdiği kalkınma evrelerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. İlk evre, endüstrileşme öncesi evredir. Bu evrede firmalar, yurtdışına yatırım yapmaz ya da bir yabancı firma ülkeye yatırım yapmaz. Bunun nedeni, ülkenin yer (L) avantajlarına yeterince sahip olmaması veya ülkedeki firmaların firmaya özgü avantajlarının (O) yeterince veya hiç olmamasıdır. Örneğin, ülke kaynaklarına, hükümet politikasına, faaliyetin organizasyonuna ve firmaların stratejisine dayalı olarak OLI konfigürasyonu, ilk olarak hammaddeye dayalı sektörlerde, geleneksel ve emek yoğun üretim sektörlerinde, ticaret ve dağıtımda, ulaşım ve iletişimde, inşaat sektöründe, turizmde vb. DYY'ları teşvik etmek üzere değişebilmektedir.

2.9.4. DYY Yoluyla Rekabet Avantajı Elde Edilmesi

Özellikle 1990'lı yıllardan sonra UAŞ'ler, firmalar arasındaki stratejik ortaklıklar arttıkça, sınır ötesi ekonomik faaliyetlerin giderek önemli bir unsuru olmuşlardır.

¹²⁸ DUNNING, John H. A.g.e., s. 180-181.

Son zamanlarda yaşanan teknolojik gelişmeler, firmalar arası rekabetin daha yoğun bir hale gelmesiyle birlikte, yeni pazarların oluşması ve firmaya özgü malların hareketliliğinin artmasını da sağlamıştır. Bu durum da, sadece yatırım yapan firmaların mevcut sahiplik (O)'ya özgü avantajlarını kullanma aracı olarak değil, aynı zamanda söz konusu avantajları artırma aracı olarak yabancı üretime yeni nedenler yüklenmesine yol açmıştır.

1990'ların ikinci yarısında sınırötesi mal edinimleri ve birleşmeler, yeni UAŞ faaliyetinin büyük bir bölümünü oluşturmuştur (UNCTAD 2000). Öte yandan, özellikle yeni faaliyetlere yönelik olan ortaklık dışı ilişkiler, şirket stratejilerinin giderek önemli bir parçası haline gelmiştir. Bu konuda en iyi örnekler, ileri teknoloji içeren mallarla ilgili olarak verilebilir. Son zamanlarda yayımlanan çalışmalarda, tüm ülkelerdeki UAŞ'lerin, mevcut temel yeterlilikleriyle uyumlu kaynaklara erişim sağlamak üzere, kendi ulusal sınırlarını giderek artan oranda aştığını göstermektedir.¹²⁹

UAŞ'ler tarafından gerçekleştirilen DYY'ları açıklamayı amaçlayan diğer araştırmalar, geleneksel kuramların bu konuya açıklık getirme kapasitesini sorgulamaktadır. Bu durumda yatırım yapan firmaların (O) avantajları, kendi ülkelerinden dışarıya kolaylıkla transfer edilemez. Burada, yatırımın temel hedefinin, yatırımcı firmanın çıkarlarının artırılması görüşü bulunmaktadır. Bununla birlikte Dunning, bu durumun, direkt DYY'lardan ortaya çıkanlar arasında bir kombinasyon olduğu sonucuna varmaktadır. DYY'lardan, yeni kaynaklara yatırım yapan firmanın (O) avantajını meydana getiren özellikleri yönetme yeteneği de yer almaktadır.¹³⁰

Sonuçta Dunning, uluslararası üretimin belirleyicilerini etkileyen OLI bileşiminin içeriği ve öneminin, kapitalizmin ve çağdaş teknolojik gelişmelerin altında yeniden düşünülmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, firmaların global

¹²⁹ A.g.e., s.182 - 183.

¹³⁰ A.g.e., s.183.

piyasalarda başarıyla rekabet edebilmeleri için, firma içi ve firmalar arası ortaklık ilişkilerinin kapsama alınması daha çok önem taşımaya başlamıştır.

2.9.4.1. E - Ticaret ve İlişkili Mallar

İçinde bulunduğumuz Bilgi Çağı'nda bilgi, büyük önem taşıyan kritik bir değer ve kaynaktır. Teknoloji ve bilgi, yeni ürünlerin yaratılması ve geliştirilmesinde önemini giderek artan bir şekilde ortaya koymaktadır. Buna eşlik eden, pazar yapısı ve büyüklüğü de uluslararası ticaretin ölçü, tür ve yapısının belirlenmesinde önemli bir etkiye sahip olmaktadır.

Bilgi toplumunun en önemli unsurlarından birini oluşturan internet de çağımızın en önemli gelişmelerinden biridir. Buna bağlı olarak konumuzla ilişkisi açısından elektronik ticaret, yaşamımızın tüm alanlarında önemini giderek artırmaktadır. Elektronik ticareti tanımlama konusunda çeşitli kaynaklara baktığımızda, birtakım farklılıklara rağmen, genelde ortak noktalara ulaşıldığını görmekteyiz.

Elektronik ticaretin yasal çerçevesinin çizilmesi için önemli çalışmalar yapan UNCITRAL (United Nations Commission of International Trade and Law - Birleşmiş Milletler Uluslararası Ticaret Hukuku Komisyonu) ' in 1996 yılında hazırladığı Model Yasa'ya göre, ticari aktiviteler kapsamında her türlü veri mesajının, EDI (Electronic Data Interchange - Elektronik Veri Değişimi), internet, e-mail gibi gelişmiş yöntemlerin yanında, telekopi ve fax gibi daha az karmaşık veri iletimi yöntemleri kullanılarak elektronik ortamda değişimine elektronik ticaret denilmektedir. ¹³¹

Artan küreselleşme ile birlikte bilgi toplumu olmanın dinamiklerinde de büyük gelişmeler yaşanmaktadır. Buna paralel olarak uluslararası ticari

¹³¹ UNCITRAL. Model Law on Electronic Commerce, General Assembly Resolution 51/162 of 16 December 1996 ' dan naklen T.C. Başbakanlık, DTM, İGEME, Elektronik Ticaret ve Ticaret Noktaları, Haz. Zeynep ERSOY, s. 35-35, Ekim 1999, Ankara.

ilişkilerin giderek arttığı dünyamızda ülkeler arasındaki ekonomik ilişkiler de giderek içiçe geçmiştir. Dolayısıyla, bilgi toplumu olma sürecinde en önemli dinamiklerden birinin internet ve ona bağlı gelişimler olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Elektronik ticaretin sınırlar ötesi bir yapısı vardır. İnternet ile ortaya çıkan “cybermarket” (sanal pazar), bir anlamda serbest piyasanın en gelişmiş şeklidir. Elektronik ticaret ile ilgili çalışmalar üç temel düzeyde, ama bu düzeyler arasındaki geçişkenliğin ve işbirliğinin son derece gelişmiş olduğu bir yapıda yürütülmektedir. Bunları aşağıdaki şekilde ifade edebiliriz :¹³²

Bu bağlamda Dunning, küresel ekonominin çağdaş eğilimlerini dikkate alan eklettik paradigmanın iki açılımına değinmektedir. Bunlardan ilkinde, e - ticaret ve internetin, UAŞ'lerin faaliyetlerini nasıl etkilediğini yani, yeni bilgi ve iletişim araçlarının özellikleri ve bunların firmaları etkileyen OLI değişkenlerine ilişkin anlayışı nasıl etkilediğini ve bunlara firmaların verdiği stratejik karşılıkların neler olduğunu ele almaktadır. İkincisinde de, ilişkili malların (relational assets) öneminin artışının, UAŞ faaliyetlerini etkileyen OLI bileşimi üzerinde şirket ve toplumsal düzeyde etkilerinin incelenmesi (Dunning 2001) olarak ifade etmektedir.

Bu iki gelişmenin yani, yeni teknolojik malların yayılması ve yeniliklerle ve insanlarla ilgili olan gelişmelerin etkileri incelenirken, eklettik paradigma güçlü bir analitik çerçeve sunmaktadır.

Burada,¹³³ dış kaynaklara erişim ve bunların içsel olarak sahip olunan kaynaklarla organize edilmesi, ticari başarının giderek önemli bir belirleyicisi haline gelmiştir. Bu nedenle, firmaların uyumlu katma değer

¹³² UNCTAD. Electronic Commerce: Legal Considerations, UNCTAD/SDTE/BFB/1, 15 May 1998, s.57-58 'den naklen T.C. Başbakanlık, DTM, İGEME, Elektronik Ticaret ve Ticaret Noktaları, Haz. Zeynep ERSOY,s.53, Ekim 1999, Ankara.

¹³³ DUNNING, John H., Eclectic (OLI) Paradigm of International Production: Past, Present and Future, Int.ernational Journal of the Economics of Business, Vol. 8, No. 2, 2001, s. 185 - 186.

ve/veya ticaret ilişkileri gerçekleştirme isteği ve yeteneği de giderek önemli bir avantaj haline gelmektedir.

Dunning, DYY'lar ve UAŞ'ler hakkında sonuç olarak bazı konulara vurguda bulunmaktadır. Bunlar aşağıda yer aldığı şekilde ifade edilebilir : ¹³⁴

Birincisi, eklektik paradigmayı ele alışı sırasında, bazen tek bir firmaya gönderme yaparak ele almış olsa da, temel odağının bir ülke ya da bir grup ülkenin tüm firmalarının uluslararası üretimini açıklamak olduğunu belirtmektedir.

İkincisi, bazı (O) avantajları, firmaların ulusal sınırları dışında, uluslararası ilişkilere girmesinin doğrudan bir sonucudur. Ayrıca bu uluslararasılaşma süreci, uluslararasılaşan firmaları uluslararasılaşmayan firmalara oranla, avantajlı hale getirmesi nedeniyle, bu kazancın avantaj olarak, uluslararasılaşmanın da bu avantajı gerçekleştirme aracı olarak görülmesini savunmaktadır.

Üçüncüsü, ele alındığı şekliyle eklektik paradigmanın, uluslararası üretim dinamiklerini incelemede sıkıntıları olduğu gerçeğidir. Bununla birlikte, eklektik paradigmanın, neden bir endüstri ya da ülkenin uluslararası yatırım profilinin iki ayrı dönemde farklı olabileceğini açıklamaya yardımcı olabileceğini savunmaktadır. Bu iki konu arasında bağlantı kurmak için iç veya dış değişkenlerdeki değişimler ve bunların OLI birleşimini nasıl etkilediği ele alınmalıdır. Bunun makro düzeyde nasıl yapılabileceği YGY üzerinde gösterilmiştir.

Dördüncüsü, Dunning, kendi yaklaşımı ile DYY'lar konusunda literatürde önemli bir yeri olan, Kiyoshi Kojima'nın yaklaşımı ¹³⁵ arasındaki

¹³⁴ A.g.e., s. 186 - 187.

¹³⁵ Kiyoshi KOJIMA. UAŞ faaliyetlerine makroekonomik açıdan yaklaşarak, ülkelerin DYY'ları çekme nedenleri üzerinde durmaktadır. Burada, UAŞ'lerin faaliyet eğilimlerinin farklılıkları üzerinde durulurken bölgesel değişkenler üzerinde de açıklamalar getirilmektedir.

farklılıkları açıklamaya çalışmış ve bu farkın, aralarındaki mantık farkı olmayıp vurgu ve bakış açısı farkı olduğunu göstermeye çalışmıştır.

Beşincisi, DYY'ların, uluslararası ekonomik faaliyetlerde önemli hale geldiği için, eklektik paradigmanın OLI bileşiminin yeniden değerlendirilmesi gerektiği belirtilmektedir.

Altıncı olarak da Dunning, uluslararasılaşma sürecine ve/veya firmaların uluslararası yönetim stratejilerine yönelik genel açıklamalar sunmayı amaçlayan diğer paradigmanın var olduğu kabul edilse de bunların eklektik paradigma ile rekabet içinde olduğunu düşünmemektedir. Örneğin, Dunning'e göre, yönetimle ilgili paradigmalar, genel DYY veya UAŞ faaliyetlerinin düzeyini ve yapısını değil, yöneticilerin kısıtlı kaynakları kullanma davranışlarını açıklamaya ilgi göstermektedir.

Sonuç olarak, eklektik paradigmanın DYY'lar ve sınırötesi ortaklıkları kapsama alacak şekilde bileşenlerinin artırılması ve kaynak sahipliğine erişimin rolünün giderek arttığının farkedilmesi, eklektik paradigmanın UAŞ faaliyetinin belirleyicilerini incelemek için baskın analitik çerçeve olarak konumunu artıracaktır.

2.10. Modern Uluslararası Üretim ve UAŞ Teorisi

Bu teorinin yaratıcısı Hymer, DYY'lar ve UAŞ'lerle ilgili teorilerin gelişiminde önemli bir temel oluşturmuştur. Burada, Hymer'ın DYY'larla ilgili kuramlara olan katkısı üzerinde durulmaktadır.

Konuyla ilgili olarak, Stephen Hymer'in (1960) en büyük katkısı, neo-klasik türde ticaret ve finansal kuramdan kaçınması ve; firma ve endüstri organizasyonu kuramına dayalı olarak UAŞ analizine yönelmesidir. Hymer,

teorisinde uluslararası alanda yapılan DYY'ların nedenini, piyasalardaki oligopolistik endüstriyel yapıya bağlamaktadır. Teori, yatırımın yapıldığı ülkedeki şirketlerin daha avantajlı oldukları görüşüne dayanmaktadır. Ayrıca, yabancı hükümetlerin hareketleri de firmaların giriş koşullarını önemli oranda etkilemektedir.

1960'lı yıllara kadar DYY'lar uluslararası sermaye hareketlerinin bir parçası olarak görülmemekteydi. Şöyle ki, Dunning ve Rugman'ın ortak görüşüne göre, 1960'larda uluslararası sermaye hareketlerine ilişkin geçerli görüş, portfolyo akışlarına ilişkin neo-klasik finans kuramına dayanıyordu. Dunning ve Rugman, Hymer'in görüşünün, uluslararası ticaret ve yatırım kuramına katkısıyla, ilginin UAŞ'ler üzerinde odaklanmasını sağladığını belirtmektedirler. Böylece DYY'lar, firmaların bölgesel sınırlarını yurtdışına genişlettiği bir tür olarak ele alınmıştır.¹³⁶

Yine Dunning ve Rugman'a göre,¹³⁷ DYY'ların kendine has özelliğini oluşturan mekanizma, UAŞ'lerin, kendi ülkelerinin sınırları dışında gerçekleşen üretim faaliyetleri üzerinde kontrol sahibi olmalarıdır. Diğer bir deyişle DYY'lar, uluslararası üretim anlamına gelmektedir. Bu görüşe göre DYY'lar, malların uluslararası ticaret sürecinden daha fazlasını da içermektedir. Hymer'in bakış açısında ise, UAŞ'lere uluslararası ticaret yerine uluslararası üretim olarak bakılmaktadır.

Hymer, Endüstri Organizasyonu Kuramı'nın uluslararası açılımı olarak DYY sürecini ele alana kadar, UAŞ'lerin neden farklı ülkelerdeki birimleri arasında bilgi ve teknoloji içeren ürünlerini transfer ettiği ve bu faktörler üzerindeki haklarını sürdürdüğü açık değildir. Bu yıllarda ise, DYY kuramının, uluslararası avantajlarını kullanma oranını kontrol etmesi gereken UAŞ'ler tarafından, finansal olmayan ve firmaya özgü malların transferi

¹³⁶ DUNNING John H and RUGMAN, Alan M., "The Influence of Hymer's Dissertation on the Theory of Foreign Direct Investment", American Economic Review, May 85, Vol. 75 Issue 2, s. 228.

¹³⁷ A.g.e., s. 228.

hakkında olduğu büyük ölçüde kabul edilmektedir. Bkz. Rugman (1981), David Teece (1981;1982), Richard Caves (1982) ve Mark Casson (1983).¹³⁸

Etkinlik ve stratejik yönetim de teorinin önemli konularındandır. Burada, giriş ve çıkış engellerini belirlemek ve daha sonra fiyat rekabeti, ürün farklılaşması ya da firmanın üretim hatları için pazar alanları aramak temelinde genel stratejiler uygulanabilmektedir.

Açıkçası bu giriş ve çıkış engelleri, Hymer'ın benimsediği türdeki avantajlarla eştir. Bu da, UAŞ kuramı yanında stratejik yönetim faktörünün de büyük önem taşıdığına açıklanmasına yöneliktir. Burada, Hymer'ın iş yönetim politikalarının stratejileri kullanılarak pazarlara girmeye ilişkin olarak, UAŞ'lerin faaliyetlerine ilgi çekmesi son derece önemlidir.¹³⁹

Hymer iki kuramsal alana daha dikkat çekmektedir. **Bunlardan ilki**, Hymer'ın UAŞ'lerin sahipliğine özgü avantajların dinamik yapıyı ve pazar yapısını vurgulamasıdır. Bu durum, UAŞ'lerin oligopolistik tepkisini ve ürün yaşam devresini ele alan Raymond Vernon (1966)'ın dinamik modeliyle uyumludur.

Günümüzde UAŞ'lerin, yeni teknolojiyi ya da firmaya özgü diğer avantaj türlerini kullanarak yeni ürün hatları başlatan rakip UAŞ'lerce tehdit edildiği fark edilmiştir. Yine Hymer'ın çalışmasının stratejik yönetim alanıyla uyumlu olması, firmaya özgü avantajların değişen yapısı ve dinamik gelişiminin vurgulanmasında da görülmektedir.¹⁴⁰

İkinci konu, Hymer'ın uluslararası farklılaşmanın avantajlarına ilişkin olarak ileri sürdüğü görüşlerdir. Hymer'a göre bir ülkedeki karlar, bir başka ülkenin karlarıyla olumsuz ilişkili olabilir ve yatırımcı, portföyünü

¹³⁸ A.g.e., s. 228.

¹³⁹ DUNNING John H and RUGMAN, Alan M. "The Influence of Hymer's Dissertation on the Theory of Foreign Direct Investment", American Economic Review, May 85, Vol. 75 Issue 2, s. 230.

¹⁴⁰ A.g.e., s. 231.

farklılaştırarak ve istediği ülkeye yatırım yaparak daha yüksek oranda karlar elde edebilir.

Hymer, firmaların sürekli olarak pazar fırsatları aradıklarını ve bu yöndeki rakip firmalarda bulunmayan çeşitli yeterliliklerini ortaya koyma konusunda çaba sarfettikleri konusunu, yapısal ve işlem maliyetli pazar eksikliklerine dayandırmaktadır. Dolayısıyla, firmaların yeterlilikleri ve üstünlükleri, üretim faktörleri ve ürünlere ilişkin olarak piyasanın eksiklikleriyle açıklanmaktadır. Hymer, burada DYY'ların endüstri organizasyonunu da açıklamaktadır. Hymer'a göre, UAŞ'leri pazar eksiklikleri yaratır. UAŞ'ler, uluslararası işlemlerini, pazarları farklılaştırmak ve rekabeti ortadan kaldırmak veya bir avantajdan faydalanmak için kullanma yeteneğine sahiptirler.

UAŞ'ler, uluslararası yatırımlar konusundaki kontrole, tekelci güç sahibi olmak ve riskleri en aza indirmek amacıyla ihtiyaç duyarlar. Hymer (1976), yabancı bağlı kuruluşun kontrolünün, yabancı firma ile diğer ülkelerdeki şirketler arasındaki rekabetin ortadan kaldırılması ya da belli konularda (beceri, bilgi vs.) dönüş elde edilmesi için gerekli olduğunu belirtmektedir. Daha sonra Hymer, UAŞ'lerin pazarın yerine geçen pratik bir kurumsal araç olduğunu ve firmanın pazarın yerini aldığını ileri sürmektedir.¹⁴¹

Ancak Hymer, örneğin Dunning'in (1981) yaptığı yapısal ve işlem maliyeti (bilişsel) ile ilgili pazar eksiklikleri arasındaki ayrımı gözden kaçırmıştır. Hymer'ın analizi, yapısal eksikliklere dayanmaktadır. Bunlar, büyük ölçüde ölçek ekonomilerini, bilgi avantajlarını, dağıtım ağlarını, ürün farklılaşmasını ve kredi avantajlarını içermektedir.

Hymer ayrıca, UAŞ faaliyetlerinin yer durumuna da çok az ilgi göstermiştir. Oysa, UAŞ faaliyetinin yeri, uluslararası üretimle ilgili eklektik

kuramın önemli bir parçasını meydana getirmektedir (Bkz. Dunning 1981). Bu eksiklik nedeniyle Hymer, UAŞ'lerin coğrafi ve alansal boyutlarının ve yere özgü faktörlerin DYY sürecinde sahipliğe özgü faktörlerle belirlendiği durumun önemini gözardı etmektedir.

Hymer'ın teorisi, UAŞ eleştirmenleri tarafından, UAŞ'lerin düzenlenmesine ilişkin bir altyapı olarak yorumlanmaktadır.

Burada, DYY kuramının ilgili diğer bir boyutu da uluslararasılaşma kavramıdır. Bu konu ayrıntılı olarak aşağıda uluslararasılaşma kuramında incelenmeye çalışılacaktır.

2.11. Uluslararasılaşma Kuramı ve UAŞ'ler

Bir ülkenin ekonomik refahı ve kalkınması için uluslararası ticaretin önemi, Adam Smith'in (1776) çalışmasından bu yana ekonomi literatüründe yerini almıştır. Dolayısıyla, ekonomilerde yerel olarak üretilmeyen, ithal edilen mal ve hizmetlerin finansmanı amacıyla, mal ve hizmet ihraç etmenin gerekliliği görülmüştür.

Burada daha çok uluslararasılaşma kuramının UAŞ'lere uygulanması ve ne gibi etkileşimlere yol açabildiği konusu üzerinde genel hatlarıyla durulmaya çalışılacaktır.

Uluslararası ticaret kuramları, daha çok makro analiz düzeyindeki katkıları içermektedirler. Mikro analiz düzeyindeki kuramlar ise, daha çok organizasyonu ele alarak, hem DYY karar sürecine hem de firmalar tarafından uluslararasılaşma sürecinde oluşturulan yapıya önem vermektedir. Uluslararasılaşma kuramında ise, daha çok firmaların işlem maliyetlerini

¹⁴¹ A.g.e., s. 229.

düşürebildikleri oranda kendi iç pazarlarını geliştirme istekleri ve çoğunlukla analiz birimi olarak da UAŞ'ler üzerinde durulmaktadır.

Rugman'a göre, ¹⁴² UAŞ'lerin faaliyetleri hakkında yapılan yeni açıklamalarda uluslararasılaşma kuramı kullanılmaktadır. Uluslararasılaşma, UAŞ'lerin elde ettiği mülkiyet haklarının (firmanın know-how avantajı sahibi olması gibi) meydana geldiği bir yönetsel süreçtir. Modern DYY kuramı, UAŞ'lerin elde ettiği firmaya özgü avantajlar üzerinde durmakta ve DYY kuramı, UAŞ kuramı olarak görülmektedir.

Firmaya özgü avantajlar çeşitli şekillerde elde edilebilir. Bunlar, ölçek ekonomileri, yönetimde uzmanlık, teknoloji ve bilgi avantajı, ürün farklılaşması, finansal durum, üretim, dağıtım ve pazarlama gibi avantajlar olabilir. Bu tür firmaya özgü avantajlar, UAŞ'lerin DYY süreci yoluyla dünya çapında pazarlara yönelmesini teşvik etmektedir.

Uluslararasılaşma kuramı, firmaların yabancı pazarlara ya ihracat ya da DYY'lar yoluyla girmelerinin, göreceli maliyetlerini düşürdüğünü ileri sürmektedir. Yabancı faaliyetler genel olarak ihracat, DYY, lisans verme, birleşme ve ortaklık süreçlerinden oluşmaktadır.

Firmaların uluslararasılaşma süreci, sürekli olarak araştırılmaktadır. Welch ve Wostarinen (1988) bu literatürü kapsamlı bir şekilde incelemiştir. Dolayısıyla, bir firmanın uluslararası hale gelmesi için olası çok sayıda yol bulunduğu ifade edilmiştir. Bu doğrultuda, firmaların uluslararasılaşmasının çağdaş yorumlarına çok sayıda yaklaşım ve bakış açısı katkıda bulunmuştur. Örneğin, ekonomik, ekonometrik, organizasyonel, pazarlama ve yönetsel modeller ele alınmıştır. Bu modeller, uluslararasılaşma kuramının temelini

¹⁴² RUGMAN, Alan M. Columbia Journal of World Business, "The Theory of internalization and the MNE", Winter 93, Vol.28 Issue 4, s. 21.

oluşturan yapısal ve davranışsal konuların açıklanmasında büyük ölçüde yardımcı olmuştur (Dalli 1994).¹⁴³

Uluslararasılaşma kuramlarının, diğer kuramsal yaklaşımlardan farklı olarak, firmaların neden ve nasıl yurtdışına açıldığını ve bu dinamik süreç içinde nasıl davrandıklarının açıklanmasını da ortaya koymaları bakımından uluslararası iş dünyası literatürünün önemli bir kısmını oluşturdukları ifade edilebilir. Yakın gelecekte, UAŞ kuramları daha da geniş kapsamlı olabilecektir. Uluslararasılaşma kuramlarının genişlemesi yönünde aşağıdaki konulara değinilebilir.

2.11.1. Hükümet Politikalarının Firmaların Stratejik Seçimi Olarak DYY'lar Üzerindeki Etkileri

Burada hükümet politikası değişkenlerinin, uluslararasılaşma ile ilgili değişkenler üzerindeki etkileri üzerinde durulmaya ve ayrıca, politik ve ekonomik diğer bazı faktörlerin kombinasyonları da açıklanmaya çalışılmaktadır.

Brewer'a göre,¹⁴⁴ hükümet politikaları, DYY'larla ilgili uluslararasılaşma kuramının entegre bir parçasıdır. Dolayısıyla burada, DYY'lara ilişkin uluslararasılaşma kuramında, hükümet politikalarının rolü ele alınmaktadır. Bazı hükümet politikaları pazar eksikliklerini azaltırken, bazıları da bu eksiklikleri yaratmaktadır. Bu politikalardan bazıları ve bunların pazar eksiklikleri üzerindeki etkisi, DYY'ları stratejik bir alternatif olarak daha az çekici hale getirmektedir. Öte yandan, diğer politikalar ve bunların pazar eksiklikleri üzerindeki etkisi DYY'ların daha çekici hale gelmesine yol açmaktadır.

¹⁴³ MORGAN, Robert E. and KATSIKEAS, Constantine S. "Theories of international trade, foreign direct investment and firm internalization: A Critique, Management Decision, 1997, Vol. 35 Issue ½, s. 74.

¹⁴⁴ BREWER, Thomas L. "Effects of Government Policies on Foreign Direct Investment As A Strategic Choice of Firms: An Expansion of Internalization Theory", International Trade Journal, Fall 92, Vol. 7 Issue 1, s. 111.

Dolayısıyla, DYY'lara ilişkin uluslararasılaşma kuramı kapsamında hükümet politikaları, firmaların stratejik kararlarının önemli bir belirleyicisi olmaktadır. Bu kuramda hükümet politikaları, DYY'ları göreceli olarak çekici bir stratejik alternatif haline getiren ticaret engelleri şeklindeki pazar eksikliklerinin yaratılmasında özellikle önemli bir role sahiptir (Rugman 1980, 1981, s. 69).¹⁴⁵

2.11.2. DYY'lara İlişkin Diğer Politik Değişkenler

DYY'ların bir ülkeye girişinde, en çok üzerinde durulan konuların başında politik konular gelmektedir. O nedenle, kuramsal bakımdan da bu konular üzerinde oldukça önemle durulmaktadır. Politik istikrar, ekonomik istikrarı da büyük ölçüde etkileyen bir unsur olmasından dolayı, DYY'lar için her zaman belirleyici bir faktör olmaktadır.

Brewer'a göre,¹⁴⁶ politik değişkenlerin DYY'lar üzerindeki etkileri konusundaki soruları ele almada, literatürde başlıca iki konu bulunmaktadır. Bunlar, UAŞ'lerle hükümet ilişkileri konusundaki uluslararası politik ekonomi çalışmaları ve uluslararası politik risk çalışmalarından oluşmaktadır.

DYY kuramlarında politik değişkenlerin yerini daha net bir şekilde oluşturma çabası Boddewyn (1988) tarafından gösterilmiştir. Bu analiz, UAŞ'lerin politik davranışları ve bunların Dunning'in (1980, 1981,1988a,1988b) ileri sürdüğü UAŞ'lerin firmaya özgü (O) ve yer avantajları (L) üzerindeki etkileri üzerinde durmaktadır. Boddewyn'e göre, UAŞ'lerin politik davranışları DYY'ların kuramsal analizlerinde önem taşımaktadır.

¹⁴⁵ A.g.e., s.112.

¹⁴⁶ A.g.e., s.113.

Bu konular, önceki çalışmalarda genellikle gözardı edilmiştir. UAŞ'ler, politik araçlar yoluyla ortamlarını şekillendirmeye çalışırlar, çünkü kendileri de bundan etkilenmektedirler. İlk grup çalışmalar arasında temel konu, DYY'ların belirleyicileri olarak politik değişkenlere yöneliktir. Örneğin, "Körfezde Egemenlik Modeli", (Vernon 1971) hükümeti, DYY'ların önündeki engellerin kaynağı olarak görmektedir. "Neoticaret Modeli" de (Gilpin 1975) hükümetlerin DYY'ları kısıtlayıcı çabalarının etkisiz olduğunu ileri sürmektedir. "Bağımlılık Modeli" (Barnet ve Muller 1974) ne göre ise, endüstrileşmiş ülkelerin yönetimleri, GOÜ'lere yönelik DYY akışına yardımcı olmaktadır.¹⁴⁷

Uluslararası yatırımlarda politik risk hakkındaki çeşitli çalışmalar, politik istikrarsızlığın DYY'lar üzerindeki etkilerini belirlemeye yöneliktir. Bu çalışmalar, yöneticilerden elde edilen verileri, uygulama verilerini ve ulusal düzeydeki DYY akış verilerini kullanmaktadır. Çalışmalar, çeşitli ülkelerde, endüstri türlerinde ve zamanlarında gerçekleştirilmiştir. Yöneticilerden toplanan verilerin kullanıldığı çalışmalarda, sürekli olarak potansiyel yatırım yapılan ülkelerdeki politik istikrarsızlığın önemli bir konu olduğu ve DYY'lara engel teşkil ettiği bulunmuştur (Green 1972; Frank 1980; Root 1968).

Politik risk konusu, sadece az gelişmiş ve GOÜ'ler için değil, GÜ'ler için de önem taşıyan bir konudur. Dolayısıyla, bir ülkede politik sistemin istikrarsızlık içinde olması ve etkin çalışmaması, politik risk oluşumuna neden olur. Bir ülkede, DYY'ların gerçekleşebilmesi için o ülkenin iç politik istikrarı yanında dış politikasının da istikrarlı bir yapı içerisinde olması gerekir. Politik istikrar konusu, yatırım riskini azaltan en önemli kriterlerden biridir.

¹⁴⁷ A.g.e., s.114.

2.11.3. Uluslararasılaşma ve DYY'lara Yönelik Diğer Açıklamalar

Uluslararasılaşma ve DYY'lara yönelik literatürün önemli temel konularından birisi de ihracat ve bunun gelişim sürecidir.

Firmanın ihracat faaliyetlerinin sürekli olarak değiştiği dikkate alınır, doğal olarak ihracat davranışının da gelişim içinde olması beklenmektedir (Albaum vd. 1989). Bu konuda, çok sayıda çalışma, firmaların dinamik ve evrimci uluslararasılaşma sürecini incelerken bu noktaya gönderme yapmaktadır. Burada varılan sonuç; ihracat gelişimi açısından, uluslararasılaşma ile ilgili literatür, uluslararası iş dünyası faaliyetleri konusunda en gelişmiş bilgi alanlarından biridir (Haar ve Ortiz - Buonafina 1995). Çünkü söz konusu bu çalışmalar, bu alandaki çoğu kavramın bir sentezini yapmaktadır. Dolayısıyla, bu çalışmalar, firmanın uluslararasılaşma yolundaki ilerlemesini hangi faktörlerin belirlediği; ihracat sürecini karakterize eden evrelerin neler olduğu ve tipik bir ihracat davranış yapısının bileşenlerini nelerin oluşturduğu konularına da ilgi göstermektedir.¹⁴⁸

Dunning, DYY'lara ilişkin eklektik kuramında firmaya özgü avantajlara ve yer avantajlarına bağlı olarak uluslararasılaşmayı ele almaktadır. Diğer önceki ve sonraki kuramsal analizlerde, ürün yaşam devresi faktörleri (Vernon 1976) veya kar oranları, döviz kurları ve diğer mali değişkenler (Aliber 1970) vurgulanmaktadır. Bu kuramsal çalışmalar, çok geniş bir literatür meydana getirmiştir.

Uluslararasılaşma kuramının DYY'lara ilişkin ileri sürdüğü bazı temel sorular şunlardır:¹⁴⁹

¹⁴⁸ MORGAN, Robert E. and KATSIKEAS, Constantine S. "Theories of international trade, foreign direct investment and firm internalization: A Critique, Management Decision, 1997, Vol. 35 Issue 1/2, s. 74.

¹⁴⁹ BREWER, Thomas L. "Effects of Government Policies on Foreign Direct Investment as A Strategic Choice of Firms: An Expansion of Internalization Theory", International Trade Journal, Fall 92, Vol. 7 Issue 1, s. 112 - 113.

- Firmalar yabancı pazarlara hizmet vermek için, stratejik alternatifler olarak, ihracat veya lisans verme yerine neden DYY'ları tercih ediyorlar?
- Ekstra maliyetler dikkate alındığında yabancı firmalar yerel firmalarla nasıl rekabet ediyorlar?
- Firmalar DYY'lar yerine neden başka firmalardan mal almıyorlar?

Bu üç sorunun tümünün yanıtı aynıdır. DYY'lar, ihracat ve lisans verme ile temsil edilen alternatif pazar uygulamalarıyla ilgili pazar eksiklikleri durumunda, firmaların pazarların yerine geçmesini sağlamaktadırlar.

Tarifeler ve tarife dışı engeller ihracatta pazar eksiklikleri yaratmaktadır. Ayrıca, alıcıların bilgilerinin ve satıcıların kontrollerinin kısıtlı olması da lisans vermede eksiklikler yaratmaktadır. Yabancı firmalar, yerel firmalarla rekabet etmelerini sağlayan teknelci avantajlara sahiptirler. Dolayısıyla, UAS'lerin firmaya özgü avantajları bulunmaktadır. Bilgilerdeki kısıtlamalar ve güvenilirlikle ilgili belirsizlik, uzun dönemli tedarik sözleşmeleri için pazarda eksiklikler yaratır ve bu nedenlerden dolayı DYY projeleri daha çekici hale gelebilmektedir.

2.11.4. Politik ve Ekonomik Değişkenlerin Kombinasyonu

Yukarıda belirtildiği gibi uluslararasılaşma kuramı, pazar eksikliklerinin meydana gelmesinde hükümet politikalarının rolüne yer vermektedir. Pazar eksiklikleri, DYY'ların ticarete oranla daha cazip hale gelmesini sağlamaktadır. Bununla birlikte uluslararasılaşma kuramı, hükümet politikalarının pazar eksiklikleri ve dolayısıyla DYY'lar üzerindeki diğer önemli etkilerini ele almamaktadır.

Aşağıda Şekil 2.3.'de yer verilen matriks, hükümet politikalarının pazar eksiklikleri ve DYY'lar üzerindeki etkileri hakkında ele alınan bu olguları yansıtmaktadır.

Şekil 2.3. Hükümet Politikalarının Pazar Eksiklikleri Üzerindeki Etkilerinin Matriksi ve DYY'ların Göreceli Çekiciliği

		PAZAR EKSİKLİKLERİ ÜZERİNE ETKİLER	
		ARTIŞ	AZALIŞ
DYY'LARIN GÖRECELİ ÇEKİCİLİĞİNİN ETKİLERİ	ARTIŞ	I	II
	AZALIŞ	III	IV

Kaynak: BREWER, Thomas L. "Effects of Government Policies on Foreign Direct Investment As A Strategic Choice of Firms: An Expansion of Internalization Theory", International Trade Journal, Fall 92, Vol. 7 Issue 1, s. 117.

Hükümet politikaları, pazar eksikliklerinden ortaya çıkan etkilerle birlikte DYY'ların da göreceli çekiciliğinde 1. karede görüldüğü üzere artış yaratmaktadır. Dolayısıyla matriksteki sağ taraf hükümet politikalarının pazar eksikliğini azaltan etkilerini yansıtırken, sol taraf hükümet politikalarının pazar eksikliğini artıran etkilerini yansıtmaktadır. Pazar eksikliklerini azaltan ve dolayısıyla DYY'ları daha cazip hale getiren hükümet politikaları II. karede verilmektedir.

Hükümetçe oluşturulan bazı pazar eksiklikleri, ticaret ya da lisans vermeye oranla DYY'ları daha az cazip hale getirdiği için matrikste ikinci bir sütun daha vardır. Bu sütun, DYY'ları daha cazip hale getiren etkilerden farklı olan etkileri göstermektedir. Yatırım yapılan ülke yönetiminin DYY girişleri üzerindeki kısıtlamaları, pazar eksikliğini artıran ve DYY'ları azaltan politikaların örnekleridir (III. kare).

Son olarak, hem pazar eksikliklerini azaltan hem de DYY'ları daha az cazip hale getiren hükümet politikaları bulunmaktadır (IV. kare). Örneğin, rekabet politikaları, firmaların davranışsal eğilimlerinden ya da bir endüstrinin yapısal özelliklerinden ortaya çıkan pazar eksikliklerini azaltmayı veya önlemeyi amaçlamakta ve olası DYY projelerine uygulanabilmektedir.

Hükümet politikalarının pazar eksiklikleri üzerindeki etkilerinin belirlenmesi ise, dört konunun ele alınmasıyla incelenebilir. Bunlar aşağıdaki şekilde ifade edilebilir:

Birincisi, belli bir hükümet politikasındaki değişimler, politikanın türü ve değişimin yönüne bağlı olarak eksiklikleri artırır ya da azaltır. Örneğin, antitröst politikaları veya kontrol politikaları, pazar eksikliklerini azaltır ve pazar eksikliklerini artıran değişimlere yol açmaz. Benzer şekilde, pazar eksiklikleri yaratan tarifeler, pazar eksikliklerini azaltır.

İkincisi, uluslararası hükümet politikalarındaki farklılıklar, ülkeler arasındaki göreceli pazar eksikliklerinin etkilerinde farklılık yaratır. Örneğin, antitröst veya kontrol politikalarındaki uluslararası asimetriler DYY akışları yaratır.

Üçüncüsü, belli bir politika (veya politika değişikliği) DYY akışlarını hem artırır hem azaltır. Örneğin, bir ülkenin özelleştirme programı, DYY girişini artırabilir, çünkü yabancı yatırımcılar, özelleştirilen firmalara yatırım yapmaya karar verirler. Yine bu program, dışarıya yönelik DYY'ları azaltabilir,

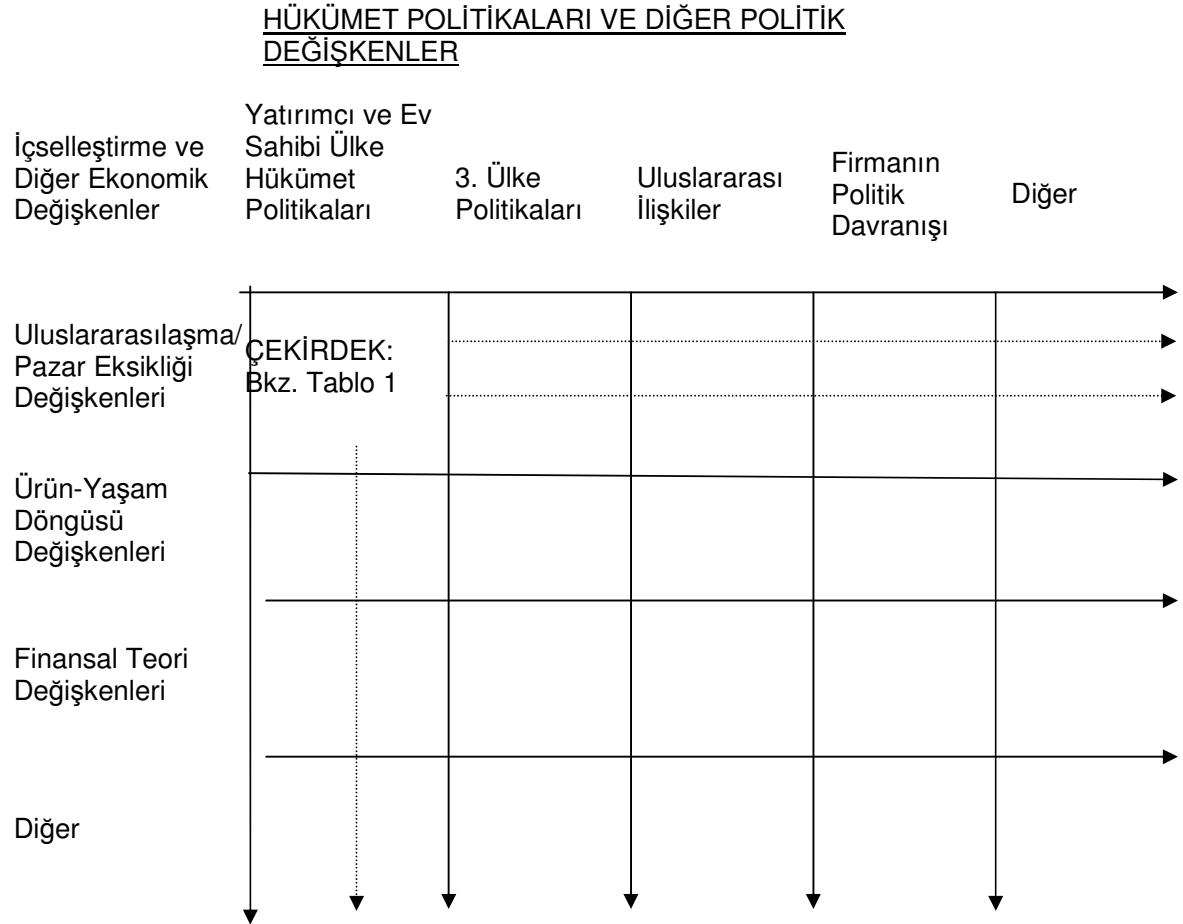
çünkü yerel yatırımcılar yurtdışı yerine ülke içinde yatırım yapmaya karar verebilirler.

Hükümet politikaları, DYY'lar üzerinde veya ticaret ya da lisans verme üzerindeki etkilerinin doğrudan mı yoksa dolaylı olarak mı meydana geldiği açısından da sınıflandırılabilir. DYY'ları doğrudan etkileyen hükümet politikalarına örnek olarak, yatırım yapılacak ülke hükümetinin DYY girişini cazip hale getirebilecek hareketleri ve yatırımcı ülkenin DYY çıkışını destekleyen hareketleri verebiliriz. Bu hareketlerin ikisi de pazar eksiklikleri yaratır ve ticaret ya da lisans vermeye oranla DYY'ların cazibesini artırmaktadır. Bu iki politikanın DYY'lar üzerindeki etkileri doğrudandır. Uluslararasılaşma literatüründe belirtilen pazar eksikliklerine ek olarak bu hareketler, ticareti doğrudan engellemekte ve dolaylı bir şekilde DYY'ları daha cazip hale getirmektedir.

Dolayısıyla, Şekil 2.3.'deki, yatırım yapılacak ülkenin hükümet politikalarının ve yatırımcı ülkelerin hükümet politikalarının pazar eksikliklerini etkileme yoluyla DYY'lar üzerindeki etkileri, ticaretle ilgili ve lisans vermeye ilgili politikaları ve DYY politikalarını da içermektedir.

Aşağıda Şekil 2.4.'te yer alan boyutlarda, uluslararasılaşma kuramı ile birleştirilen politik DYY kuramının temeli genişletilebilir. Bu genişleme, hükümet politikası değişkenlerinin ve diğer politik değişkenlerin etkileriyle ve firma ve diğer ekonomik değişkenlerin etkilerinin eklenmesiyle gerçekleştirilir. Örneğin, Boddewyn'in (1988) UAŞ'lerin politik davranışlarının eksiklik/uluslararasılaşma değişkenleri üzerindeki etkisi tartışması, yatay boyutta temeli genişletmiştir.

Şekil 2.4. DYY'ların Politik Teorisi'nin Çekirdek ve Potansiyel Genişleme Alanları

Kaynak: BREWER, Thomas L. "Effects of Government Policies on Foreign Direct Investment As A Strategic Choice of Firms: An Expansion of Internalization Theory", International Trade Journal, Fall 92, Vol. 7 Issue 1, s. 121.

Aşağıda Şekil 2.5.'de ise, temel kuramın genişletilmesine ilişkin bir başka yol gösterilmektedir. Bu şekil, global strateji literatüründen alınan hükümet politikası etkilerinin DYY'larla ilişkisini göstermektedir.¹⁵⁰ Bunlar, hükümet politikaları ile bunların DYY akışları üzerindeki etkilerine müdahale

¹⁵⁰ PRAHALAD, C. K. and Yves L. DOZ. The Multinational Mission: Balancing Local Demands and Global Vision, New York : Free Press, 1987 'den aktaran BREWER, Thomas L., "Effects of Government Policies on Foreign Direct

eden değişkenler olarak faktör rekabeti ve firma rekabeti üzerinde odaklanır. Dolayısıyla bu durum, yatay olarak politik değişkenlerde ve dikey olarak ekonomik değişkenlerde kuramın temelini genişletilmesini temsil eder. Bu durum yine, makro ve mikro düzey analizinin bir birleşimidir.

Şekil 2.5. Firma Rekabetçiliği ve Hükümet Politikalarının DYY'lar Üzerindeki Politik Etkileri

FAKTÖRLERİN REKABETÇİLİğİ

<u>FİRMALARIN REKABETÇİLİğİ</u>	<u>GÜÇLÜ</u>	<u>ZAYIF</u>
GÜÇLÜ	İhracat ile Birlikte Yurt İçi Üretim	DYY Çıkışları
ZAYIF	İhracat Platformundan DYY Girişleri	İthalat Giriş ya da Çıkış Olmaksızın DYY

Kaynak: Prahalad ve Doz (1987). s. 77'den aktaran BREWER, Thomas L. "Effects of Government Policies on Foreign Direct Investment As A Strategic Choice of Firms: An Expansion of Internalization Theory", International Trade Journal, Fall 92, Vol. 7 Issue 1, s. 121.

Aşağıda Tablo 2.2.'de ise, uluslararası değişkenlerin hükümet politikalarına etkisi hakkında bir liste sunulmaktadır. Bu tablo, proje analiz düzeyinde hükümet politikalarının farklı etkilerini göstermektedir. Ayrıca,

sermaye bütçelendirme ve net mevcut değer değişkenleri üzerindeki etkiler bakımından organize edilmiştir.

Politik değişkenlerin, ticaret ya da lisans vermeye stratejik alternatif olarak DYY'lar üzerindeki etkilerini belirlemenin yollarından biri, bunların standart sermaye bütçelendirme eşitliklerindeki net mevcut değerler üzerindeki etkilerinin bulunmasıdır. Dolayısıyla, hükümet politikaları, ticaret veya lisans vermeye oranla DYY projelerinin çekiciliğini etkilemektedir. Bu etki, harcamalarda, ilk yatırımda ve DYY'larla ilgili diğer maliyetlerde görülmektedir.¹⁵¹

¹⁵¹ A.g.e., s. 116 - 125.

Tablo 2.2. Uluslararası Değişkenlerin Hükümet Politikalarına Etkisi

Uluslararasılaşma /	Hükümet Politikası Değişkenleri							
	Yatırımcı Ülke				Evsahibi Ülke			
Pazar	I	II	III	IV	I	II	III	IV
Eksikliği	(+)	(+)	(-)	(-)	(+)	(+)	(-)	(-)
Değişkenleri								
1. Yabancı Pazar: Stratejik Alternatifler								
a. DYY		Giriş			Çıkış			
b. Ticaret		DYY Hareketleri			DYY Yardımları			
c. Lisanslama		İthalat Kotaları			İhracat Kontrolleri			İhracat Yardımları
				Fikri Mülkiyet Hukuku Uygulaması				
2. Rekabetçi Durum: Yabancıya Karşı Yerel Firmalar								
a. DYY-Yabancı Firma								
b. Yerel Firma								
3. Kaynaklandırma Kararı								
a. DYY		Çıkış Yardımları						
b. İthalat								

Not: +, DYY'ları daha çekici; -, daha az çekici gösterir.

Kaynak: BREWER, Thomas L. "Effects of Government Policies on Foreign Direct Investment As A Strategic Choice of Firms: An Expansion of Internalization Theory", International Trade Journal, Fall 92, Vol. 7 Issue 1, s.120.

BÖLÜM 3

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN DÜNYADAKİ GELİŞİMİ VE DAĞILIMI

3.1. Küreselleşme Sürecinde DYY'ların Dağılımı

Dünya'da son yıllarda her şey çok hızlı bir değişim ve gelişim süreci içerisinde. Hemen her alanda etkilerini yaşadığımız küreselleşme kavramı, günümüzde ülke ekonomileri üzerinde yarattığı olumlu ve olumsuz sonuçlarıyla birlikte, ekonomi alanında en çok tartışılan konuların başında gelmektedir. Küreselleşme, genel anlamda, mal, sermaye, hizmet, bilgi ve teknolojinin serbest dolaşımı önündeki engellerin kaldırılması sürecini ifade etmektedir.

Küreselleşme sürecinin giderek hızlanması ve etkinliğinin artmasında, teknolojik ilerlemelerin ve iletişim teknolojilerinin ilerleyerek yaygınlaşması ve işlem maliyetlerinin düşmesi büyük rol oynamıştır. Bu süreçte, iletişim, bilişim ve ulaşım alanlarında kaydedilen büyük ilerleme ve gelişmeler de sermaye hareketlerinin liberalleşmesini kolaylaştırarak hızlandıran başlıca faktörler olmuştur. Küreselleşme süreciyle birlikte 1980'li yıllardan itibaren uluslararası ekonomik entegrasyon giderek hızlanmış, bu süreç 1990'lı yıllarla birlikte daha da artmıştır. Böylece, uluslararası ekonomik alanda daha etkin üretim, yatırım ve ticaret hedefleri ortaya konulmaya başlamıştır.

Sovyetler Birliği'nin ve dolayısıyla sosyalist bloğun dağılma süreci de serbest piyasa ekonomisinin küresel bazda güçlenerek yayılmasında rol oynamıştır. Bu süreç içerisinde, GOÜ'lerin birçoğu ekonomilerinde liberalleşme politikaları uygulayarak küresel piyasalara açılmışlardır. Bu

süreçte, uluslararası rekabetin artarak uluslararası kaynakların daha etkin dağılımı yoluyla küresel refaha ulaşma süreci hedeflenmektedir.

Küreselleşme süreciyle birlikte yaşanan ekonomik liberalleşme hareketleri, uluslararası sermaye hareketlerinin hacminde ve bileşiminde büyük değişim ve artışlar yaratmıştır. 1980'li yıllardan başlayarak özellikle DYY'larda ve kısa vadeli sermaye hareketlerinde 1990'lı yıllarla birlikte büyük artışlar yaşanmaya başlamıştır. Ancak, 1990'lı yıllarda yaşanan ve büyük ölçüde kısa vadeli sermaye hareketleri ile bağlantılı olan Meksika, G.Doğu Asya, Rusya, Türkiye, Brezilya ve Arjantin finansal krizleri kısa vadeli sermaye hareketleri üzerinde yeniden değerlendirmeler yapılması gerekliliğini ortaya koymuştur.

Artan küreselleşme, iletişim maliyetlerinin düşmesi, uluslararası rekabetin artması ve iç piyasalardaki maliyetlerin de yükselmesiyle birlikte, sermaye ihraç eden GÜ'ler, yatırım kararlarını daha yüksek getiri ve verimlilik sağlamak amacıyla yurtdışına yönlendirmeye başlamışlardır. GOÜ'lerin bu süreçte uygulamaya başladıkları liberal ekonomik politikalar ve yapısal ekonomik reformlarla birlikte, özellikle DYY'ların bu bölgelere yöneldikleri görülmektedir. Bu süreçte, ekonomik liberalleşme hareketlerinin yanında devletin ekonomideki ağırlığının azaltılması düşüncesiyle özelleştirme politikaları da gündeme gelmiş ve uygulanmaya başlamıştır. Tüm bu süreçle, küresel anlamda serbest piyasa ekonomisinin etkinliğinin artırılarak genel refah düzeyinin yükseltilmesi amaçlanmaktadır.

Küreselleşme süreciyle birlikte, hacminde ve bileşiminde büyük artışlar ve değişimler yaşanan uluslararası sermaye hareketleri içinde yer alan DYY'ların genel anlamda dağılımını aşağıda yer alan başlıklar altında incelemek mümkündür.

3.1.1. DYY Girişleri (İç Akışlar)

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD)'nın 2005 Yılı Dünya Yatırım Raporu'na göre, 2003 yılında dünya genelinde 484 milyar dolar olan ve 2000 yılından sonra azalma eğilimi gösteren DYY girişleri, 2004 yılında 650 milyar dolara yükselerek yaklaşık olarak 2002'deki değerine yükselmiştir. **Tablo 3.1.'de** de görüldüğü üzere DYY'lar, içinde buldukları yılların ekonomik ve sosyo-politik konjonktürlerinin etkisiyle değişim göstermektedirler. 1991 - 1996 yılları arasında dünyada ortalama yıllık 254 milyar dolar civarında olan DYY'lar 1997 yılında neredeyse 2 kat ve 1998 yılında da önceki yıla göre yine yüzde 42'lik bir artış göstererek 686 milyar dolara yükselmiştir.

1998 yılında, Asya ülkelerinde ve Rusya'da yaşanan krizler ve bu krizlerin Latin Amerika ülkelerindeki etkileri nedeniyle tüm dünyada makroekonomik dengeler önemli derecede sarsılmıştır. Ancak tüm bu olumsuz ekonomik koşullara rağmen, 1998 yılındaki bu artış gerçekleşmiştir. Bu durum, ilgili UNCTAD raporlarında; söz konusu sermaye akımlarının, esas itibarıyla GÜ'ler arasında olduğu, dolayısıyla bu ülkelerin de krizden çok fazla etkilenmedikleri için bu artışın gerçekleştiği yönünde ifade edilmektedir.

Tablo 3.1. Bölgeler İtibarıyla Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri (Milyon dolar)

	1991-1996 (yıllık ort.)	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Dünya	254326	481911	686028	1079083	1392957	823825	651188	483555	650205
Gelişmiş Ülkeler	154641	269654	472265	824642	1120528	589379	460334	308424	768199
Avrupa Birliği	87584	127888	249934	475542	683893	389432	374380	246789	688481
ABD	46834	103398	174434	283376	314007	143978	30030	13650	-80095
Orta ve Doğu Avrupa	8183	19033	22479	25145	26373	25015	28709	16234	
Gelişmekte Olan Ülkeler	91502	193224	191284	229295	246057	209431	162145	163783	-54177
Asya ve Pasifik	59826	109282	100316	108809	142209	106937	95129	156283	-182418
Latin Amerika ve Karayibler	27069	73275	82040	108255	95358	83725	56019	42108	76074
Afrika	4606	10667	8928	12231	8489	18769	10998	12429	52166

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report, 2003, 2004 ve 2005'den yararlanılarak oluşturulmuştur.

Yine, yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, 1999 ve 2000 yıllarında DYY miktarı tüm dünyada 1 trilyon doları ilk defa aşarak önemli boyutlara yükselmiştir. Bu artışların temelinde 1998 yılında G. Doğu Asya ülkelerinde ve Rusya'da yaşanan krizden sonra dünya ekonomisinin yeniden bir toparlanma sürecine girmesiyle birlikte, 1998 - 2000 yılları arasında özellikle şirket birleşme ve satın almalarının (Merger&Acquisition) değerindeki büyük artışlar bulunmaktadır.

2001, 2002 ve 2003 yıllarında dünyadaki DYY girişlerinde genel bir düşüş yaşanmıştır. 2003 yılında DYY'lar, 1998'den bu yana en düşük düzey olan 484 milyar dolara gerilemiştir. Bu gerilemenin altında yatan temel neden, dünyanın çoğu yerinde ekonomik büyümenin yavaş ve temel makro ekonomik göstergelerin olumsuz olmasıdır. Ayrıca bu durumda, pazar-stok değerlerinin düşmesi, şirket karlılığının azalması, bazı endüstri kollarında şirketlerin yeniden yapılanmalarının yavaşlaması ve bazı ülkelerde özelleştirmelerin durması da önemli rol oynamıştır. Bu konuda M&A'lardaki azalmalar da önemli derecede etkili olmuştur. Ancak, 2004 yılında global bazda DYY'larda 2002'deki rakam yakalanarak düşüş trendi artma eğilimine girmiştir. Sözedilen olumsuz ekonomik konjonktürde de olumlu gelişmeler yaşanmaya başlamıştır.

1970'den itibaren DYY girişlerinde, 1976 (yüzde 2'lik düşüş); 1982 - 1983 (yılıda ortalama yüzde 14'lük düşüş; 1991 (yüzde 24'lük düşüş) ve 2001 - 2002 (yıllık ortalama yüzde 31'lik düşüş) olmak üzere başlıca dört gerileme yaşanmıştır. Bu gerileme dönemlerinin her biri, özellikle önde gelen yatırım alan/yapan ülkelerde olmak üzere dünya ekonomisindeki yavaş büyüme dönemleri ile ilişkilidir. Dünya çapında büyümede genelde iki yılda bir gerileme ve DYY akışlarında da düşüş yaşanmaktadır. Son yıllardaki büyük gerileme, uluslararası M&A'lardaki önemli düşüşlerle karakterize edilmektedir.¹⁵²

¹⁵² UNCTAD. World Investment Report, 2003, FDI Policies for Development: National and International Perspectives, United Nations, New York and Geneva, 2003, s. 16.

3.1.2. DYY Çıkışları (Dış Akışlar)

Aşağıda **Tablo 3.2.'de** görüldüğü üzere, dünyadaki DYY çıkışları 1990'lı yıllardan itibaren artmaktadır. 2001, 2002 ve 2003'deki global düşüşlerden sonra 2004 yılında tekrar artış yaşanmıştır. Bölgesel bazda bakıldığında ise, ABD ekonomisinde ve genel anlamda global DYY çıkışlarında yaşanan makro ekonomik olumsuzluklardan dolayı, önemli bir artış yaşanmamıştır. AB'nin DYY çıkışları da 2003'de önceki yıla göre azalarak 317 milyar dolara düşmüş, ancak AB'ne yeni üye olan 14 ülkenin katılımıyla 2004 yılında bu oran yaklaşık 4 katına çıkarak 1.154 milyar dolara yükselmiştir. GOÜ'lerin DYY çıkışları da yine 2003'de önceki yıllara göre gerileyerek 30 milyar dolara düşmüş, ancak 2004'de GOÜ ekonomilerinin 1990'lı yılların sonu ve 2000'li yıllarda yaşadıkları makro ekonomik olumsuzlukların etkilerinin giderilmeye başlaması ve olumlu ekonomik gelişmelerle (büyümenin artması vb.) değişmeye başlamış ve 177 milyar dolara yükselmiştir. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin DYY çıkışları artarak 2003'de 5.2 milyar dolara yükselmiştir. Bölgenin en büyük yatırımcısı olan Rusya'nın bu artışta büyük payı bulunmaktadır.

Tablo 3.2. Bölgeler İtibariyle Doğrudan Yabancı Yatırım Çıkışları (Milyon dolar)

Bölgeler	1991-1996 (Yıllık ort.)	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Dünya	280550	476934	683211	1096554	1200783	711445	647363	604205	1535370
Gelişmiş Ülkeler	240639	396057	630891	1021307	1097796	660558	600063	556815	1337827
Avrupa Birliği	127762	220953	415367	731068	819169	451911	394146	316825	1154128
ABD	67057	95769	131004	209391	142626	103764	119741	149676	-50808
Orta ve Doğu Avrupa	472	4215	2484	2462	3936	3505	4205	5175	
Gelişmekte Olan Ülkeler	39439	76662	49837	72786	99052	47382	43095	30167	176995
Asya ve Pasifik	31624	49209	28783	39367	84208	41943	37151	64749	83008
Latin Amerika ve Karayibler	5953	23666	19057	30845	13534	7961	5770	5770	87847
Afrika	1861	3788	1997	2574	1309	-2522	173	952	6141

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report, 2003, 2004 ve 2005'den yararlanılarak oluşturulmuştur.

Japonya, ABD'ye oranla dış DYY'larda daha az paya sahiptir. Ancak, Japonya'nın dış DYY'ları sayesinde Japon firmalar üretimlerini daha az maliyetli alanlara yöneltilmektedirler. 1980'lerden itibaren Japon DYY'larının endüstriyel yapısı ABD'ye benzer hale gelmiştir.

GÜ'lerde DYY dış akışları, GOÜ'lere göre daha farklı bir rol oynamaktadır. DYY dış akışları, GOÜ'lere giden akışlardan daha büyük olsa da bu akışlar, ülkenin üretim yapısını radikal bir şekilde değiştirmemektedir. İç akışlar çoğunlukla, aynı dönemde aynı ülkelerdeki dış akışlarla eşleşmektedir. GÜ'ler arasındaki dış akışlar, daha çok üretim mallarının sahipliğinde değişiklik yaratmaktadır. Malları daha çok isteyenler ve malları almak için en yüksek tutarı ödemeye gönüllü olanlar bu malları almaktadırlar. Sermaye akışları nedeniyle, mallar daha az etkin sahipten daha etkin sahibe geçmektedir. Ya da sermaye akışları, sermayeleri için daha cazip koşullar bulan mal sahiplerine avantajlar getirmektedir.

Latin Amerika ülkelerinden çıkan DYY dış akışları da 2002 yılında yüzde 28 oranında azalmıştır (6 milyar dolar). Latin Amerika'daki UAŞ'lerin çoğu bölgede genişlemektedir. Ancak Arjantin firmaları, yurtdışına yatırım yaptıklarından daha çok satış gerçekleştirmektedirler. Bu bağlamda, Arjantin'deki şirketlerin gerçekleştirdiği ihracatlar, ülkedeki krizin aşılmasında önemli rol oynamıştır.

3.2. DYY'larda Bölgesel Gelişim Eğilimleri

Dünya'da 1990'lı yılların başından itibaren, yıllardır sürekli olan büyüme kesintiye uğramış ve 1999-2000 yıllarında gerileyen DYY girişleri ile birlikte büyümede de önemli bir gerileme yaşanmıştır. DYY akışlarında yaşanan bu global önemli düşüş, uluslararası üretimin genişlemesini de etkilemiştir. Dolayısıyla 2002'de, yabancı şirketlerin satışları, katma değeri, malları, ihracatı ve istihdamı 1996-2000 dönemine oranla 2001-2003

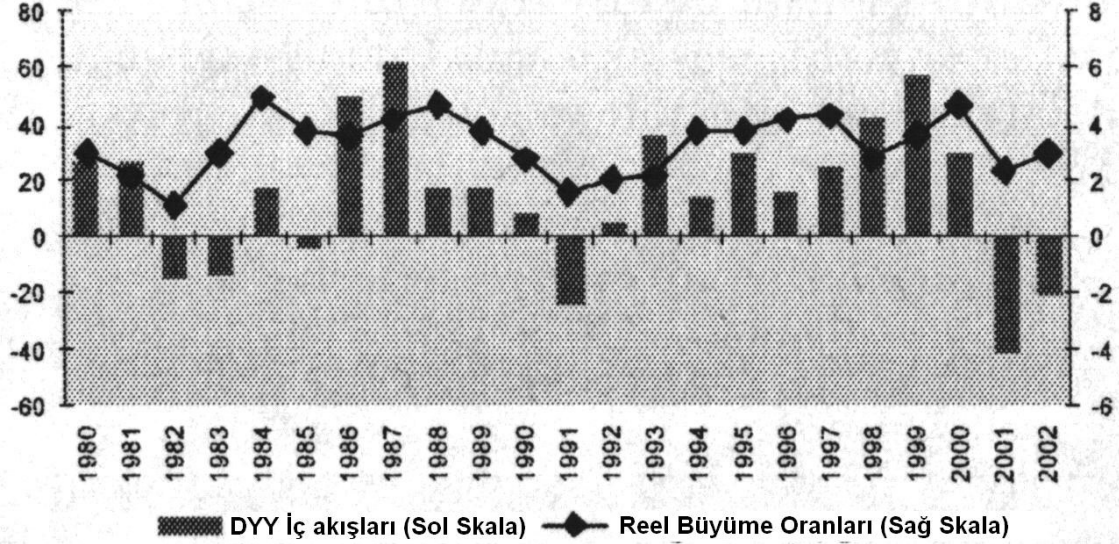
yıllarında daha yavaş bir şekilde büyümüştür. Ayrıca, büyük şirketlerle ilgili başgösteren skandallar, kapanmalar vb. yaşanan birtakım olumsuzluklar da global bazda güven kaybı yaratmış, büyük UAŞ'lerin yabancı işlemlerine ilişkin göstergelerinin çoğu bu dönemde düşüş göstermiştir. Bu durum, 1990'ların sonlarında DYY'larda artışın önemli birer parçası olan enerji, telekom ve bilişim gibi alanlardaki yatırımları da olumsuz yönde etkilemiştir. Bununla birlikte, 1990 yılından itibaren DYY'lar, GOÜ'lere net kaynak akışının büyük bölümü olmaya devam etmektedir.

2001-2003'deki DYY'lardaki global gerilemeler makro, mikro, sosyopolitik ve kurumsal açılardan etkili olan faktörlerin etkileşiminin bir sonucudur. Söz konusu dönemde kaydedilen bu büyük düşüşlerin başlıca nedenleri arasında, global düzeyde yaşanan ekonomik büyümedeki yavaşlama, çeşitli kurumsal etmenler ve son yıllardaki şirket birleşme ve satın almalarındaki zayıflamış yapı gelmektedir. Ancak, 2004 yılında global bazda büyüme hızının tekrar artma eğilimine girmesi ve makroekonomik bazı düzelmelerle birlikte, DYY'larda yeniden bir artış eğilimi görülmektedir. Global ekonomideki makro olumsuz göstergelerin yavaş bir şekilde düzelmesi, özellikle finansal hizmet ve telekom endüstrilerinde olmak üzere GÜ'lerdeki DYY'ları önemli ölçüde etkilemiştir. Yine, uluslararası M&A'lardaki düşüşler, DYY'lardaki düşüşün büyük bölümünü oluşturmuştur. Bu konu ile ilgili olarak ilerleyen bölümlerde özellikle Tablo 3.4.'de açıklanmak üzere M&A'lar konusu daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Dünya'da reel GSMH büyümesi, 2000'de yüzde 4.7 iken 2002'de yüzde 2.3'e düşmüş ve 2003 yılında tekrar yüzde 3'e çıkmıştır (IMF 2003a).¹⁵³ Dünya'da GSMH ve DYY akışlarının büyüme oranlarını gösteren aşağıda şekil 3.1.'de bu değişkenlerin oransal olarak değişimleri görülmektedir. Yukarıda ifade edildiği üzere, GSMH büyüme oranları ile DYY'ların artma ve azalma eğilimleri arasında doğru oranlı bir ilişki görülmektedir.

¹⁵³ A.g.e., s. 15.

Şekil 3.1. Dünyada GSMH ve DYY Akışlarının Büyüme Oranları, (1980-2002) (%)

Kaynak: UNCTAD, FDI/TNC database and data from IMF, World Economic Outlook, 2003' den aktaran UNCTAD, WIR, 2003, s.16.

Bölgesel açıdan GÜ ve GOÜ'lere, 2001-2003 döneminde akışlar düşmüştür. Bu değerler, Tablo 3.1.'de görülmektedir. GÜ'ler, dünya genelindeki DYY stoğunun üçte ikisini, dış stokların ise onda dokuzunu oluşturmaktadırlar. Yani, GÜ'lerin DYY'lara evsahibi ülke olmalarının yanında önemli miktarlarda dış DYY'ları bulunmaktadır. DYY'lar konusunda yine önemli değişikliklerden birisi, AB ülkelerinin en büyük yatırımcı ülkeler haline gelmiş olmalarıdır. Yine, GÜ'lerde son yıllarda, yatırımlar ve bazı endüstri dallarında faaliyetlerin konsolidasyonu yavaşlamıştır. Bazı ülkelerdeki şirket içi borçların yeniden yapılandırılması da DYY girişinin azalmasına yol açan etkenlerden biri olmuştur. Örneğin, ABD'de meydana gelen düşüşün büyük bir bölümü yabancı ortakların, bağlı şirketlere ABD'deki düşük kar oranlarından yararlanmak ve diğer bazı nedenlerden dolayı (örneğin, bağlı şirketin borç-hisse senedi oranını iyileştirmek) borçları yeniden ödemesi nedeniyle oluşmuştur. Yine, ABD ve İngiltere, global toplam girişteki düşüşün yarısını oluşturmaktadır ve hammadde, üretim ve hizmet sektörleri başta olmak üzere gerilemeden etkilenmişlerdir. Ancak, finansal alanda DYY iç

akışlarında artış gerçekleşmiştir. ¹⁵⁴ Yine bu global düşüşün büyük bir bölümünü ABD'nin yaşamasının birtakım sosyopolitik nedenleri de bulunmaktadır. Irak Savaşı'nın ve 11.09.2001 terörist saldırılarının da ABD ekonomisini ciddi şekilde etkilediğini ifade edilebilir. ¹⁵⁵

GÜ'ler açısından DYY azalışı, global anlamdaki etkilerle benzer özellikler göstermektedir. Ancak GOÜ'ler için, DYY'lardaki azalışların miktarı ve zamanlaması dünyada oluşan etkilerle benzerlik göstermemektedir. GÜ'ler ile GOÜ'ler arasındaki bu farklılık, dünya genelindeki DYY'larda GOÜ'lerin payının artış ve azalışını açıklamaktadır. Çoğu Avrupa ülkesi son yıllarda büyümelerini artırmada başarılı olamamışlardır. GOÜ'lerde ise, başlıca ihracat pazarlarındaki gerilemeler ve mal fiyatlarındaki düşüşler, büyüme hızını yavaşlatmıştır. Dolayısıyla, GOÜ'ler ve geçiş ekonomisine sahip ülkeler yatırımcılar için daha cazip hale gelmiştir. (Tezin sonunda Ekler bölümünde, EK I - Tablo 1., Gelişmiş Ülkelerde DYY Girişleri (1991-2004)'ne ait verileri içermektedir).

Orta ve Doğu Avrupa Bölgesi açısından; DYY girişlerinde son on yıldan bu yana artış eğilimini koruyan bölge, 2001-2003 dönemindeki global düşüşe karşı direnmiştir. EK I - Tablo 1.'de görüldüğü üzere, 2001'de 25 milyar dolar olan DYY girişleri, 2002'de yaklaşık 29 milyar dolara çıkmış, 2003 yılında da 16 milyar dolara gerilemiştir. Yalnız bu değişimler kaydedilirken farklı eğilimleri de gözden kaçırmamak gerekmektedir. Burada, AB genişlemesinin olumlu etkisinin, DYY iç akışlarını harekete geçirdiği ifade edilebilir.

Bu dönemde büyüme, özelleştirmede zirveye ulaşan ülkelerde yüksek oranlarda oluşmuş (Çek Cumhuriyeti, Slovakya ve Slovenya), özelleştirmede geride kalan ülkelerde ise daha düşük oranlarda yaşanmıştır

¹⁵⁴ A.g.e., s. xiv.

¹⁵⁵ Tablo 3.4.'de görüldüğü üzere, ABD ve İngiltere, 2002 yılında DYY girişi azalan ülkelerin yaşadığı düşüşte yüzde 54'lük oranla, global düşüşün yarısından fazlasını oluşturmuşlardır. 2002'de ABD'ye yönelik DYY'lardaki iç akışlarda

(Belarus ve Sırbistan). Çek Cumhuriyeti ve Slovakya'ya giden DYY akışları artmıştır. Öte yandan Estonya, Macaristan ve Polonya'ya giden DYY akışları düşmüştür.¹⁵⁶

Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine 2002'deki 29 milyar dolarlık girişten sonra bu rakam 2003'te, 21 milyar dolara düşmüştür. Bunun başlıca nedeni, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya'daki özelleştirmelerin sona ermesidir. Bölgenin geri kalan kısımlarına yönelik çok fazla bir düşüş söz konusu değildir. 2003'te en fazla DYY alıcı ülke, Çek Cumhuriyeti yerine Polonya olmuştur. Bölgede DYY akışları, farklı endüstrilere göre değişim göstermektedir. Örneğin, otomotiv endüstrisi son derece iyi durumda iken, elektronik endüstrisinde problemler bulunmaktadır. Bölge ülkelerinin bazılarında firmalar faaliyetlerini daha yüksek katma değer sağlayabilecek faaliyetler yönünde genişletme eğilimindedirler.¹⁵⁷

Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri, DYY'lar konusunda istikrarlı bir performans göstermektedirler. Dolayısıyla, bu bölge, yabancı yatırımcılar için istikrarlı ve umut verici bir bölge olarak görülmektedir. Özellikle AB entegrasyonunda bir bütün olarak Avrupa'daki uygulamaların etkisinin artması da bu atmosferin oluşmasında etkili olmuş, DYY iç akışları da bundan yararlanmışlardır.

Özellikle, AB'ne giren yeni ülkeler olmak üzere, bazı Orta ve Doğu Avrupa ülkelerindeki firmalar, eğitim gerektirmeyen emeğe dayalı faaliyetlerde bulunma ve eğitilmiş yerel işgücü avantajını kullanarak daha yüksek katma değerli faaliyetleri artırma eğilimine girmişlerdir.¹⁵⁸ Bu durum, istihdam politikasının önemli araçlarının eğitim ve yeniden eğitim olmasında rol oynamıştır. Bölgede AB'ye giren ülkeler, DYY rejimlerini AB düzenlemeleriyle uyumlu hale getirme yolundadırlar. AB'ye giremeyen ülkeler

yüzde 80 gibi çok büyük bir oranda düşüş yaşanmış, yine tek başına ABD, gelişmiş ülkelerdeki bu düşüşün çok büyük bir kısmını oluşturmuştur.

¹⁵⁶ A.g.e., s. 62.

¹⁵⁷ A.g.e., s.69.

ise, etkinlik arayışında olan DYY'lar için, yeni sınır olmanın getirdiği avantajlardan yararlanma konusunda gerekli düzenlemeleri yapmak zorundadırlar.

Rusya Federasyonu ise, ülkenin doğal kaynakları, büyüklüğü ve diğer ekonomik potansiyelleri gözönünde bulundurulduğunda DYY'ların gelmek isteyebileceği bir ülke konumundadır. Ülke, son yıllarda yatırımcıların ilgi gösterdiği bölgelerden biri olma yönünde gelişmeler göstermektedir.¹⁵⁹ Ülkede özellikle önceki yıllarda DYY girişlerinde baskın etkiye sahip olan özelleştirme programlarının tamamlanmasının ve yine önemli bölge ülkelerinden bazılarında beklenen GSMH'nın yavaşlamasının olumsuz etkileri üzerinde, AB genişlemesinin ve Rusya Federasyonu'na giden akışların olumlu etkileri olabilecektir. (Tezin sonunda Ekler bölümünde, EK II - Tablo 2., Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri Bakımından DYY Girişleri (1991 - 2004)'ne ait verileri içermektedir).

Latin Amerika Ülkeleri açısından; 2001 - 2003 döneminde yaşanan global gerileme Arjantin, Brezilya ve Şili'de yoğunlaşmıştır. Bölgede DYY iç akışları, 2000 yılından itibaren düşme eğilimindedir. Gerileme, daha çok hizmet sektöründe yoğunlaşmıştır. Bu gerilemenin, UAŞ'lerin 1990'ların ikinci yarısında büyüyen bir pazarın geleceğiyle; telekomun, bankacılığın yeniden düzenlenmesiyle ve makroekonomik istikrarla çekildiği Güney Amerika ülkelerinde daha belirgin olduğu görülmektedir. Venezuela'daki politik istikrarsızlık da, petrol endüstrisinin akışları üzerinde etkili olmuştur. Yurtiçi yatırımdan çok DYY iç akışlarında daha büyük çaplı gerileme olduğundan, DYY'lar 2001, 2002 ve 2003'de gerilemeye devam etmiştir.¹⁶⁰

Özellikle Arjantin, Brezilya ve Venezuela'da meydana gelen develüasyonlar, dolar açısından pazarları büyük oranda olumsuz yönde

¹⁵⁸ A.g.e., s. 60.

¹⁵⁹ A.g.e., s. 62. Rusya Federasyonu'nun 2003 yılında dünya çapındaki projelerde yüzde 7'lik payı, ülkeyi dünya çapında en önemli üçüncü yatırım alanı haline getirmiştir (Çin ve ABD'nin ardından).

¹⁶⁰ A.g.e., s. 52-53.

etkilemiş ve hizmetler sektöründeki yabancı ortak şirketlerin karlılığını azaltmıştır. Devalüasyonlar ayrıca, bu yabancı ortak şirketlerin gelirlerine oranla borç yükünü de artırmıştır. Özelleştirme girişimleri Ekvator, Paraguay ve Peru gibi ülkelerde politik desteğin olmaması ya da doğrudan muhalefet nedeniyle ertelenmiş ya da iptal edilmiştir. Arjantin'deki borç krizinin UAŞ'ler üzerindeki etkisine rağmen (WIR, 2002) UAŞ'lerden çok azı ülkeden ayrılmıştır ancak UAŞ'ler yatırımlarını küçültmüştür. Brezilya'daki durum da buna benzemektedir. Çünkü ülke mali istikrarsızlık ve politik belirsizlik döneminden geçmiştir (De Barros 2002).¹⁶¹ Özellikle Arjantin'deki ekonomik kriz ve diğer bazı ülkelerdeki ekonomik ve politik belirsizlik gibi bölgeye özgü faktörler bu düşüşte önemli bir yer tutmuştur. Hizmet sektörünün düşüşten en fazla etkilenen sektör olmasının yanında gerilemenin bölge genelinde yoğun olduğu görülmektedir.

Bölgenin başlıca ihracat yeri olan ABD'deki gerilemeye ve emek yoğun faaliyetlerin Asya'ya yönelmesinin artmasına rağmen, üretime yönelik DYY'lar fazla değişmemiştir. Yine, geride bıraktığımız on yılda Latin Amerika Bölgesindeki ulusal DYY politikaları, daha çok kalkınma ve DYY konusunda dışa açılarak mevcut koşulları iyileştirmek yoluyla gelişmeyi ön planda tutmuşlardır. Günümüzde de kalkınma stratejilerini destekleyen DYY politikaları savunulmaktadır. Bölgenin genel ekonomik ve sosyopolitik yapısı ve potansiyeli gözönünde bulundurulduğunda, hükümetlerin kalkınma stratejileriyle birlikte, DYY ile ilgili yatırımı destekleme programlarını artan bir şekilde uygulamaları ve; ikili ve bölgesel anlaşmaların daha fazla etkinleşerek devreye girmesiyle azalma eğiliminin yerini artışlara bırakabileceği beklenebilir. (Tezin sonunda ekler bölümünde, EK III - Tablo 3., Latin Amerika Ülkeleri ve Karayibler Bölgesi Bakımından DYY Girişleri (1991 - 2004)'ne ait verileri içermektedir).

¹⁶¹ A.g.e., s. 53-55.

Asya ve Pasifik Bölgesi açısından; DYY'lardaki global gerilemenin bu dönemde, diğer bölgelere oranla en az düzeyde gerilediği görülmektedir. Bunun başlıca nedeni, yaklaşık 60 milyar dolarlık yıllık iç akışı olan Çin'in dünyada DYY alan en büyük ülke haline gelmesidir. Uzun bir süre, Doğu Asya ekonomileri yapısal dönüşümler geçirmiş ve bu dönüşümlerin çoğunda DYY'lar önemli rol oynamıştır. Bu ekonomilerde üretim ve ihracatın endüstriyel yapısı önemli bir şekilde değişmiştir.

Ancak düşüş, alt bölgelere, ülkelere ve endüstrilere dayalı olarak düzensizlik göstermektedir. Gerilemeden en fazla elektronik endüstrisi etkilenmiştir. Bunun başlıca nedenleri, bölgedeki üretim faaliyetlerinin rasyonelleşmeye devam etmesi ve zayıf global taleple ilgili yapılan düzenlemelerdir. Bu bölge, DYY konusunda en hızlı şekilde liberalleşen yatırım alanlarından biridir. Dolayısıyla, diğer bölgelere oranla son yıllarda, özellikle 2002 yılında yatırımcılara cazip gelecek şekilde daha fazla ulusal düzenlemeler yapılmıştır. Bölgenin içinde yer aldığı ikili ve bölgesel düzenlemeler de artmıştır. Söz konusu bu gelişmeler, 2003'teki DYY girişlerinin artmasında olumlu rol oynamıştır.¹⁶²

1980'lere doğru Doğu Asya'daki üretim ihracatının üçte ikisi gıda, tekstil gibi çeşitli ürünlerden oluşurken, 1995'lerde bu oran üçte bire düşmüştür. Günümüzde ise, endüstriyel ve teknoloji yoğun ürünlerin ihracatında önemli artışlar sağlanmıştır. Bu bölgede ihracatın yapısında meydana gelen bu değişimin büyük bölümü, özellikle Japonya ve ABD'den gelen DYY'ların Doğu Asya ülkelerinde gerçekleşmesiyle oluşmuştur. Bunların yanısıra, bu durum, yabancı firmaların teknoloji transferleriyle, üretim ve ticaret ağları ile de ilişkilendirilmiştir.

¹⁶² A.g.e., s. 40,41,42.

Kuzey Doğu Asya'ya DYY akışları azalmıştır. Bunun kısmi nedeni, UAŞ'lerin üretim faaliyetlerinin özellikle Çin olmak üzere daha az maliyetli yerlere tahsis edilmesidir. DYY akışlarındaki düşüşün bir diğer nedeni de ekonomilerin yavaş bir büyüme sergilemesidir. Oysa Çin'in sürdürülen ekonomik büyümesi ve diğer avantajları DYY akışlarını artırmaktadır.

Güney Doğu Asya'ya yönelik DYY akışlarındaki gerileme nedenlerinden biri, yabancı şirketler tarafından şirket içi borç ödemelerinin önemli miktarlarda olmasıdır. Gerilemenin bir diğer nedeni de Çin'in rekabetinin artmasıdır.

2002 yılında Orta Asya'ya yönelik DYY akışlarında Azerbaycan'ın performansı göze çarpılmaktadır (2001'de 227 milyon dolardan, 2002'de 1 milyar dolara, 2003'de yaklaşık 3.9 milyar dolardan 2004'de 4.8 milyar dolara çıkmıştır). Kazakistan'ın performansında ise, 2001'deki 2.8 milyar dolarlık giriş rakamından sonra 2002, 2003 ve 2004'de sırasıyla 2.6, 1.6 ve 4.3 milyar dolarlık girişler elde edilmiştir. Ülke, bölgede önde gelen DYY alıcılarından biri olmayı sürdürmektedir. Kazakistan'a gelen DYY'ların büyük bölümü petrol ve gaza yöneliktir.

Batı Asya'ya yönelik DYY akışları da gerilemiştir. DYY kısıtlamalarını rahatlatmaya yönelik, bu alt bölgedeki bazı ülkelerin son zamanlardaki çabalarına rağmen, akışlar düşük olmaya devam etmektedir. Bunun başlıca nedeni, jeopolitik gerilimlerdir. Bölgede bazı ülkelerin, düşük ihracat maliyetli, büyük çaplı petrol ve gaz rezervleri bulunmaktadır. Bu durum, petrol ve gaz faaliyetlerine DYY'ların yönelmesine yardımcı olmaktadır. Bazı ülkeler, Bahreyn, Kuveyt gibi yüksek DYY akışı almıştır ancak Türkiye, bölgede en önde gelen DYY alıcısı olmaya devam etmektedir.

Yerel kaynaklara eklenen bu bağlantılar hızlı bir şekilde ihracatın artmasını sağlamış ve ihracat yapısı değişmiştir. Çoğunlukla, ihracat malı üretilmesi için firmalar kurulmuştur; ancak zamanla bu firmalar, yerel pazara

yönelik mal üretmeye başlamıştır. Bu değişime, aynı veya ilgili endüstrilerde, ilişkili olmayan, yatırım yapılan ülkedeki firmalar tarafından gerçekleştirilen üretimdeki artış eşlik etmiştir.¹⁶³

Kazakistan, Azerbaycan, Malezya ve Filipinler de bölgede DYY girişlerini artıran başlıca ülkelerdir. Yine, Güneydoğu ve Kuzeydoğu Asya ülkelerinde bölge içi yatırım akışlarının gücünü koruduğu görülmektedir. Bunların kısmi nedenleri arasında, üretim faaliyetlerinin yer değiştirmesi, bölgesel üretim faaliyetlerinin artması ve bölgesel entegrasyon faaliyetlerinin sürmesi sayılabilir.

Bununla birlikte, bölgedeki bazı ülkeler daha yüksek DYY girişi çekebilmektedir. Bunların başında Çin gelmektedir. Çin, DYY'lar konusunda gösterdiği başarılı performansından dolayı ilerleyen bölümlerde bir başarı örneği olarak ayrıntılı bir şekilde incelenecektir. Bu nedenle, burada konu ile ilgili ayrıntılara girilmemektedir. DYY akışları, Çin, Hong Kong ve Singapur'da yoğunlaşmaya devam etmektedir. Yine Çin'le birlikte anılan ve DYY'lar konusunda özel önem taşıyan bölgenin en önemli ekonomilerinden biri de Hindistan'dır. Hindistan, özellikle son on yıldır DYY girişlerinde istikrarlı bir artış içinde bulunmakta ve bölge ekonomisi içinde büyük nüfusu ve potansiyeli ile önemli bir yer tutmaktadır. Hindistan da DYY'lar açısından taşıdığı özel önem nedeniyle ilerleyen bölümlerde daha ayrıntılı olarak incelenecektir.

Pasifik Adaları'nın ekonomileri de gerilemeden etkilenmiştir. Bu ülkeler, büyüklükleri ve önde gelen pazarlardan uzaklıkları nedeniyle dezavantajlıdır. Bu ülkeler arasından Fiji ve Papua Yeni Gine başlıca DYY alıcısı olmaya devam etmektedirler.

¹⁶³ LIPSEY, Robert E. "Foreign Direct Investment an the Operations of Multinational Firms", NBER Reporter, Winter 2000/2001, s. 17.

Bunların yanısıra, özelleştirme faaliyetlerinin birçok ülkede olmaması, yetersiz olması veya diğer bazı ülkelerin (özellikle Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri) çoğunun da özelleştirme faaliyetlerini tamamlamış olması da bu düşüş döneminde belirleyici olmuştur.

Yine, Dünya genelinde, özel sektörün önemli derecede bir konsolidasyona ulaştığı da gözönünde bulundurulursa, DYY'ların hizmet sektöründe daha etkin olabileceği öngörülebilir. Ancak hizmet sektöründeki DYY'ların da son zamanlarda daha çok enerji ve telekomünikasyon gibi alanlara kaydığı görülmektedir. (Tezin sonunda ekler bölümünde, EK IV - Tablo 4., Asya - Pasifik Bölgesi Bakımından DYY Girişleri (1991 - 2004)'ne ait verileri içermektedir).

Afrika Ülkeleri açısından; Afrika'da DYY girişlerinde 2002'de bir önceki yıla göre yaklaşık yüzde 60'lık bir düşüş yaşanırken; 2003 ve 2004 yılında yine bir önceki yıla göre sırasıyla yüzde 13 ve yüzde 420 oranında artışlar yaşanmıştır. Rakamsal olarak ifade edildiğinde ise, 2001'de DYY girişleri yaklaşık 19 milyar dolar iken, 2002, 2003 ve 2004'de sırasıyla yaklaşık 11, 12.4 ve 52 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Güney Afrika ve Fas'ın 2004 yılında yine DYY girişlerinin yaklaşık yüzde 43'ünü sağladığı görülmektedir. 2001 ve 2004 yılındaki bu önemli artışların büyük oranda nedeni, Güney Afrika ve Fas'ta gerçekleşen sıradışı yüksek girişli birkaç (M&A)'dan ve çeşitli petrol zengini ülkelerdeki başlıca UAŞ'lerin petrol yatırımlarından kaynaklanmaktadır.

Düşüşün yaşandığı 2002 yılında, Afrika'daki elliüç ülkeden yirmiüçünde DYY girişleri düşmüş ve petrol endüstrisindeki DYY'lar baskın rol oynamaya devam etmiştir. Angola, Cezayir, Çad, Nijerya ve Tunus'un 2002'deki DYY girişinin yarısından fazlasını aldığı görülmektedir. Ayrıca, bölgede sadece Güney Afrika firmaları, yurtdışında önemli sayılabilecek yatırımlar yapmışlardır. (Tezin sonunda Ekler bölümünde, EK V - Tablo 5.,

Afrika Bölgesi Bakımından DYY Girişleri (1991 -2004)' ne ait verileri içermektedir).

3.3. DYY Girişlerindeki Global Düşüşlerin Değerlendirilmesi

2000 yılından sonra, 2004 yılına kadar DYY girişlerinde yaşanan global düşüşler dört şekilde düzensizlik göstermektedir. 2004'de ise genel bir artış eğilimi yaşanmıştır. Düşüşler bazında genel bir değerlendirme yapacak olursak;¹⁶⁴

- **Coğrafi açıdan:** Bölgeler birbirinden farklıdır ve az sayıdaki birkaç ülke, dünya çapındaki düşüşün büyük bölümünü yaşamaktadır. Tek başına ABD, 2002'de GÜ'lere DYY girişindeki düşüşün yaklaşık yüzde 90'ını yaşamıştır. Yüksek yoğunluğa rağmen, düşüş yaygındır. Yatırım alan toplam 195 ülkenin 108'i, 2001'e oranla 2002'de daha az DYY almıştır. Bu yapı, benzer şekilde 2003'de de korunmuştur ancak DYY girişlerinde 2004 yılında global bazda artışlar yaşanmaya başlamıştır. 2004 yılında 60 milyar doları aşan DYY girişiyle Çin, dünyanın en büyük DYY alıcısı ülkelerin arasında olup, dünya ihracatındaki konumunu güçlendirmiştir. Tezin sonunda Ekler Bölümü'nde Ek IV - Tablo 4.'de Hindistan ve Malezya'nın da büyük çapta DYY akışları çektiği görülmektedir. Öte yandan, Latin Amerika'daki önde gelen ülkelere DYY akışı azalmıştır (Arjantin, Brezilya, Şili, Meksika, Venezuela). Afrika'daki 2001 yılının en büyük iki DYY alıcısı olan Fas ve Güney Afrika'ya akışlar önemli oranda gerilemiştir.

- **Sektörel açıdan:** Üretim ve hizmet sektörlerine akış düşmüştür. Ancak, hammadde sektörüne akış düşmemiştir. Finans, ulaşım ve iletişim sektörleri düşüşten ciddi olarak etkilenirken, diğer

¹⁶⁴ A.g.e., s. 5.

endüstri kollarındaki DYY'lar değişmeden kalmıştır (sağlık ve sosyal hizmetler) ya da bazı endüstrilerde (madencilik, taşıma ve petrol) DYY akışı artmıştır. Toplamın yaklaşık yüzde 90'ını oluşturan 50 ülkedeki DYY girişi, 1999-2000 dönemiyle karşılaştırıldığında, 2001'de hem üretim hem hizmet sektöründe yaklaşık olarak yüzde 45 oranında azalmıştır. Ancak hammadde sektöründeki DYY'lar yüzde 70 oranında artmıştır. Yine, bu sektördeki DYY'lar, GOÜ'lerde azalırken GÜ'lerde önemli ölçüde artmıştır. Hizmet sektörü, DYY girişleri için tek en büyük sektördür. Zirve yılları olan 1999-2000 yıllarında en büyük uluslararası M&A'lar, özellikle telekomünikasyon olmak üzere hizmet sektöründe bulunmaktaydı. Bu yapı, daha düşük bir düzeyde olmasına rağmen, 2001, 2002 ve 2003'de devam etmiştir.

- **Finansal açıdan:** DYY finansının üç türünün oynadığı rol (hisse senedi yatırımı, şirket içi borçlar ve yeniden yatırıma yönlendirilen kazançlar) 2002'de düzensiz bir şekilde gerilemiştir. Şirket içi borçlardaki 2002 yılı düşüşü (yüzde 77), 30 ülke için hisse senedi yatırımlarındaki düşüşten daha büyüktür (yüzde 12), (Bu 30 ülke, toplam DYY akışlarının üçte ikisini meydana getirmektedir). 2002'de ABD'ye DYY akışlarındaki yüzde 79'luk düşüşte, yeni hisse senedi yatırımlarındaki 50 milyar dolarlık düşüş ve yeniden yatırımda kullanılan kazançlardaki 30 milyar dolarlık artış yer alır. Şirket içi borçlardaki gerileme, ABD'deki yabancı şirketlerin ana şirketlerine büyük miktarlarda borç ödemesi yapması nedeniyle gerçekleşmiştir. ABD'deki kar oranları özellikle AB olmak üzere, diğer alanlardan daha düşük kalmıştır. Dolayısıyla ana şirketler, bağlı şirketlerine verdikleri borçları azaltmıştır (özellikle ABD'deki AB şirketlerine). Bunun nedeni, ABD'deki M&A'ların finanse edilme ihtiyacının azalmasıdır. 2003 yılında da benzer yapı korunmuştur.

- **Giriş şekli açısından:** Uluslararası M&A'lar komple yeni yatırımlara oranla daha fazla düşüş göstermiştir. 2001 yılında yaklaşık yüzde 48 oranında azalan uluslararası M&A'lar, 2002'de yüzde 38,

2003'de de yüzde 25 oranında azalmıştır. Uluslararası M&A'ların payı, 2000'de toplam DYY akışının yüzde 82'sinden, 2001'de yüzde 72'sine, 2002'de yüzde 57'sine, 2003'te yüzde 61'ine, 2004'de ise yüzde 58'ine gerilemiştir. Bazı kurumsal faktörler de DYY'lardaki gerilemede önemli rol oynamıştır. Bunlardan biri de daha önce değindiğimiz gibi, özelleştirmelerin azalması ve pek çok ülkede tamamlanma aşamasına gelmiş olmasıdır. Brezilya, Macaristan, Polonya gibi önceki dönemlerde önde gelen, DYY'lar yoluyla özelleştirme yapan ülkeler, bu dönemde DYY girişlerinde gerilemeler yaşamışlardır.

Yukarıda açıkladığımız azalma eğilimini göstermek için, aşağıda oluşturulan **Tablo 3.3.'de** kolayca görülebileceği üzere, M&A'lar hariç tutulduğunda, DYY'lardaki en yüksek rakam 313 milyar dolarla 1999 yılındaki rakamdır. Yine aynı şekilde 2000 yılındaki 1.392 milyar dolarlık rakamın da 1.143 milyar dolarlık bölümünü M&A'lar oluşturmaktadır. Tablonun en alt satırında M&A'lar hariç tutulduğunda dünyada gerçekleşen DYY'ların performansı görülebilir. Dolayısıyla, buradan da M&A'ların global DYY'lar içindeki önemi açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

DYY'ların düşüşündeki makroekonomik faktörler arasında, özellikle önde gelen yatırımcı/yatırım alan ülkelerde (ABD ve AB) ve dünya genelindeki yavaş büyüme, gerileme ve ekonomik yavaşlama nedeniyle, azalan işlemlerin göstergesi olan stok pazarlarındaki değerlerin azalması da gösterilebilir. Bu durum, özellikle GÜ'lerde olmak üzere uluslararası M&A'lardaki önemli düşüşe etkide bulunmuştur. Ekonomik yavaşlamalar komple yeni yatırımları da etkilemiştir.¹⁶⁵

¹⁶⁵ A.g.e., s. 15.

Tablo 3.3. DYY'larda Uluslararası M&A'ların Payı (Milyar dolar)

Yıllar	1991-1996 (Yıllık ort.)	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Toplam DYY Girişi	254	481	686	1079	1392	823	651	484	650
Uluslararası M&A'lar	130	304	531	766	1143	593	369	297	381
M&A'lar Hariç DYY Girişi	124	177	155	313	249	230	282	187	269

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report, 2003, 2004 ve 2005'den yararlanılarak tasarlanmıştır.

Dolayısıyla, 1990'lı yıllardan itibaren dünyada gerçekleşen DYY'ların büyük çoğunluğunu M&A'lar oluşturmaktadır. Ancak, son yıllarda bu işlemler, dünya genelinde azalma eğilimine girmiştir. Dünyadaki bu azalma eğiliminde, birçok ülkede özelleştirme işlemlerinin de büyük ölçüde gerçekleşmiş olmasının büyük rolü bulunmaktadır. 2001 - 2003 döneminde yaşanan dünya genelindeki DYY'lardaki gerileme, GÜ'ler ile GOÜ'ler arasındaki bu faktörler yönünden önem taşımaktadır. Öyle ki, önceki yıllara göre önemli yükselişlerin başladığı 1997 yılında, tüm dünyadaki uluslararası M&A'ların değeri 304 milyar dolardan sırasıyla, izleyen üç yılda 531, 766 ve 1.14 trilyon dolara çıkmıştır. Bununla birlikte, 2001'den sonra M&A'ların değerindeki büyük düşüş, bu genel gerilemede en büyük yeri tutmaktadır.

Ulusal düzeyde, DYY'ların liberalleşme faaliyetlerinde bu son gerileme döneminde artışlar görülmektedir. Çeşitli iki taraflı ve bölgesel girişimler sonucunda, 2004 yılında da kaydedildiği üzere önümüzdeki yıllarda DYY akışlarında artışlar yaşanabilecektir. DTÖ'nde tamamlanan GATS görüşmeleri kapsamında üyelerin, hizmetlerdeki bazı sınır kısıtlamaları ele alınmış ve bu alandaki liberalleşme faaliyetleri ile DYY akışlarında önemli artışlar sağlanmıştır.

Bu global düşüşlerin nedenlerinin başlıcaları ise; şirket yatırımlarında sürekli yavaşlama, azalan kar oranları, bazı endüstrilerde konsolidasyonun yavaşlaması ve düşen stok fiyatlarıdır. Bu faktörlerin tümü, uluslararası

M&A'larda düşüşle paralel olarak meydana gelen DYY akışlarındaki azalış eğiliminin altında yatan nedenleri oluşturmaktadır. Şirket içi borçların büyük miktarlara ulaşması da, bazı büyük yatırım alan ülkelerin DYY'larında oluşan gerilemede yer alan başlıca unsurlardan olmuştur.¹⁶⁶

Bu bağlamda, yukarıda değinilen global düşüşlerdeki, bölgesel ve ülke bazındaki uluslararası şirket birleşme ve satın almaları ile ilgili değerler de aşağıda Tablo 3.4.'de sunulmaktadır.

¹⁶⁶ UNCTAD, World Investment Report, 2003, FDI Policies for Development: National and International Perspectives, United Nations, New York and Geneva, s. 68 - 70. Örneğin, 2002 yılında AB'den ABD'ye giden DYY'lar, az sayıda uluslararası M&A'larla birlikte düşüş göstermiştir. Yine aynı yıl, ABD'deki DYY'ların başlıca kaynakları, sırasıyla Fransa, İngiltere, Japonya ve Avustralya'dır. Endüstri kolları açısından, ABD'deki en büyük düşüşler, mali hizmetlerde yaşanmıştır. Yine, bilgisayar ile ilgili hizmetlerde ve kimyasal madde sektörlerinde de gerileme görülmüştür. ABD'nin 2002 yılındaki 481 milyar dolarlık cari hesap açığı ile birlikte DYY'lardaki iç akışlarda 100 milyar doların üzerinde gerçekleşen gerileme, ödemeler dengesi açığının finanse edilmesini daha zor bir hale getirmiştir.

Tablo 3.4. Bölgesel ve Ülke Bazında Uluslararası Şirket Birleşme ve Satın Almaları (M&As)- (Satışlar), (1988-2004) (Milyon dolar).

Bölge/Ülke	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Dünya Toplamı	115623	140389	150576	80713	79280	83064	127110	186593	227023	304848	531648	766044	1143816	593960	369789	296988	380598
Gelişmiş Ülkeler	112749	135305	134239	74048	68349	67622	110632	163950	187616	232085	443200	679481	1056059	496159	307793	240419	315851
Avrupa Birliği	31012	47358	62133	36676	44761	38537	55280	75143	81895	114591	187853	357311	586521	212960	193942	121977	178772
Kuzey Amerika	72641	79233	60427	31884	18393	22291	49093	64804	78907	90217	225980	275884	401429	226798	89549	74827	101574
Kanada	8737	10412	5731	3658	2554	2313	4364	11567	10839	8510	16432	23950	77079	41918	16317	5157	19635
ABD	63904	68821	54697	28226	15839	19978	44730	53237	68069	81707	209548	251934	324350	184880	73233	69670	81939
Diğer Gelişmiş Ekonomiler	5834	7123	6442	3644	4125	4732	4277	20032	20197	20320	22829	32879	43983	40365	17499	29011	28467
Avustralya	4380	4704	2545	2592	2446	3191	2975	17360	13099	14794	14737	11996	21699	16879	10653	9713	15128
İsrail	106	134	44	58	293	18	235	303	541	1097	1754	2854	2346	4452	466	808	171
Japonya	29	1612	148	178	230	93	750	541	1719	3083	4022	16431	15541	15183	5689	10948	8875
Yeni Zelanda	1320	674	3704	815	1157	1430	317	1828	4839	1346	2316	1598	4397	3851	692	5979	4292
Afrika		1039	485	47	388	1806	342	840	1805	4346	2607	3117	3199	15524	4684	6427	4595
Latin Amerika ve Karayibler	1305	1929	11494	3529	4196	5110	9950	8636	20508	41103	63923	41964	45224	35837	22433	12085	25284
Asya	1569	2089	4073	2182	3614	7347	4701	6950	13368	21293	16097	28839	22182	34452	17387	23536	24768
Batı Asya	59	60	113	131	203	71	49	222	403	368	82	335	970	1323	458	1423	575
Orta Asya						9		450	3221	2340	174	73	107	15	122	1945	691
Güney, Doğu, Güneydoğu Asya	1510	2029	3960	2051	3411	7267	4652	6278	9745	18586	15842	28431	21105	33114	16807	20167	24193
Pasifik				28		2	37	67	46	257	41	110	5		28	82	53
Merkezi ve Doğu Avrupa		27	285	880	2733	1178	1419	6050	3679	5764	5116	10371	17147	11988	17463	14438	

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report. 2003, 2004 ve 2005'den yararlanılarak oluşturulmuştur.

3.4. DYY Giriş Sağlamada Hindistan, Çin ve İspanya Örnekleri

Çin ve Hindistan örnekleri, Türkiye bakımından önemli örnek ülkeler olarak değerlendirilebilir. Çünkü bu ülkelerle Türkiye arasında yapısal anlamda aşağıda açıklayacağımız üzere birtakım benzerlikler bulunmaktadır. Hindistan'ın özellikle bilgi teknolojilerinde sağladığı büyük gelişmeler, onun DYY'lar konusundaki başarısında en önemli çıkış noktalarından biridir. Çin'de özellikle ihracat odaklı DYY'lar önceliği, ülkenin bu konuda sağladığı büyük başarıda önemli rol oynamıştır.

Aynı bölge ekonomisi olmaları ve aşağıda açıklanacağı üzere benzer birtakım özellikler taşımaları nedeniyle Çin ve Hindistan birçok açıdan ortak yönler içermektedir. Ayrıca, Hindistan'ın birçok yönden Çin Modeli'ni kendine örnek aldığı bilinmektedir.

Yine, AB üye ülkesi olması dolayısıyla, İspanya'nın da DYY'lar konusunda elde etmiş olduğu başarının incelenmesi ve değerlendirilmesi, Türkiye yönünden önemli deneyimler sunmaktadır.

Burada, her üç ülkenin de DYY çekme konusunda gösterdiği başarılı performansları ve bu konuda uygulanan ülke strateji ve politikaları bu başarıların gerçekleşmesindeki yeri ve önemi ifade edilmeye çalışılacaktır.

Çin, İspanya ve kısmen Hindistan'ı örnek ülkeler olarak seçme nedenlerimizin başında, bu ülkelerin DYY'ları çekme konusunda başarılı olmalarının yanında Çin ve Hindistan'ın aynı bölge ekonomilerinden olmaları, Türkiye açısından, iki farklı uygulama olması ve her iki ülke ile de aramızda çeşitli yapısal benzerlikler bulunması gelmektedir. Ayrıca, İspanya'nın AB ülkesi olması ve Birliğe tam üyelik süreci boyunca geçirdiği değişim ve gelişimlerin DYY'ları etkileme yönündeki sonuçları Türkiye açısından büyük önem taşımaktadır. Bu her iki ülke ve Hindistan örneği Türkiye yönünden yararlanılabilecek önemli deneyimler içermektedir. Konu bütünlüğü ve

bağlantısı bakımından DYY'ların bu anlamda daha etkin açıklanabilmesi için Türkiye ile ilgili değerlendirmelere bu bölümde yer verilmesi uygun görülmüştür.

3.4.1. Hindistan

Hindistan, bağımsızlığını kazandıktan sonra önemli bir demokrasi örneği haline gelmiştir. Ülke genelinde kısmen Türkiye'deki yapıya benzer şekilde coğrafi, siyasi ve ekonomik alanda bazı farklılıklar bulunmaktadır.

Hindistan'ın bilgi teknolojileri konusunda sağladığı büyük başarı, artan ve yayılan bir şekilde diğer alanlara da yansımaktadır. Türkiye de özellikle IT (Bilgi Teknolojileri) alanında hem içinde bulunduğu bölge itibariyle hem de altyapı ve insan kaynağı yönünden büyük bir potansiyel ve güç taşımaktadır. Bu görüşle, Türkiye'nin bu sektörde atılım yapabilecek bir yapıda olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla, Hindistan örneğinin bu yönleri nedeniyle değerlendirilmesi önem taşımaktadır.

Hindistan DYY'lara çok daha önceden olanak sağlamış, ancak 1991 yılına dek liberalleşmeye yönelik kapsamlı adımlar atmamıştır. Hindistan'da hükümet, 1991 Haziran ayından itibaren ekonomi alanında ve DYY'larla ilgili kuralları liberalleştirmiştir. Yine tarım, köylü kesimin temel geçim kaynağı iken, gerçekleştirilen endüstrileşme hareketi ile zayıflamıştır.¹⁶⁷ Gelişen teknolojisi ile hemen her alanda büyük atılımlar yapan ülke, diğer büyük ülkelerle yarışır hale gelmiştir.

Hindistan'da dış ticaret ve DYY'lar üzerindeki hükümet politikalarının liberalleştirilmesi yönündeki faaliyetler, ülkeye gelen DYY'lar üzerinde önemli artışlara neden olmuş ve olmaktadır. Hükümetlerin yatırım politikalarını

¹⁶⁷ UNCTAD, WIR, 2003, s. 44, Negara 2003.

liberalleştirmeleri de dış DYY akışlarında önemli etkenlerden biri olmuştur. Yine, özellikle Hindistan açısından doğal kaynaklara (petrol, gaz, maden) ulaşmak DYY'ların itici gücü haline gelmiştir.

Hindistan, Çin'den sonra dünyanın en büyük nüfusuna sahiptir. Hindistan, başarılı DYY çekme performansının yanında 1997'de yaşanan Asya Ekonomik Krizi'nden çok fazla etkilenmemiştir. Bunun en önemli nedenlerinin başında, Hindistan'ın DYY'lara ülkeyi açarken, diğer tüm sermaye hareketlerinde çok dikkatli ve kontrollü politikalar izlemiş olması gelmektedir.

Dolayısıyla bu süreçte, bütün Asya ülkelerinde sermaye hareketlerinin dışa yönelmesi, özellikle özel kesimin borçlanmayı sürdürmemesine; bir borçlanma, döviz ve bankacılık krizine girmelerine neden olmuş ve kriz tüm sistemi etkilemiştir. Bu konuda, bir ülkenin uluslararası finansal ilişkileri ne kadar planlı ve kontrollü ise, bu tür ekonomik krizlerden korunma noktasında da o kadar başarılı olabileceği ifade edilebilir.

Hindistan'da yabancı firmalar yoluyla ihracatın yapısında da büyük değişimler yaşanmaya başlamıştır. Yabancı firmaların teknoloji transferiyle, üretim ve ticaret ağları da bu değişimler de büyük rol oynamıştır. Yerel kaynaklara eklenen bu bağlantılar hızlı bir şekilde ihracatın artmasını sağlamış ve yapısını da değiştirmiştir. Çoğunlukla, ihracat malı üretilmesi için ilişkili firmalar kurulmuş, zamanla yerel pazara yönelik üretim de yapılmaya başlanmıştır.¹⁶⁸

Bu doğrultuda Hindistan, Türkiye için iyi bir örnek olabilir, çünkü, Hindistan endüstrisi, genel anlamda hammaddeye dayalı, emek yoğun ve çok ileri teknoloji gerektirmeyen ürünlerin ihracatına yönelik bir yapıda olmasından dolayı Türkiye ile bir benzerlik göstermektedir. Burada özellikle

¹⁶⁸ LIPSEY, Robert E. "Foreign Direct Investment an the Operations of Multinational Firms ", NBER Reporter, Winter 2000/2001, s. 17.

Hindistan, yazılım alanında çok büyük bir pazar payı yakalayarak kalkınmasında bu alanı çok iyi harekete geçirebilmiştir. Bu konu ile ilgili küresel örnekler çoğaltılabilir. Yine Güney Kore, Tayvan gibi ülkeler de otomotiv, elektronik sektörü gibi seçtikleri öncü sektörlerle çok büyük başarılar elde etmişlerdir. Bu anlamda Türkiye’de de ülke kalkınma politikası doğrultusunda öncü sektörler belirlenerek benzer atılımlar sağlanabilir.

Hindistan, uzun süre, ithalatın yerine geçecek politikalar izlemiş ve yurtiçi kaynak hareketliliğini ve yurtiçi firmaları temel almıştır (Bhalla 2002; Sarma 2002).¹⁶⁹ Bu durum da sadece yüksek teknoloji faaliyetlerinde DYY’ları teşvik etmiştir.

Hindistan, son yıllarda DYY’larda yaşanan global düşüş eğiliminden çok fazla etkilenmemekle birlikte, büyük çaplı artışlar da yaşamamıştır. Bunun yanında, Hindistan da önemli Asyalı yatırımcılar arasına katılmıştır. Bunun en büyük nedeni de dış DYY’lardaki önemli artışlardan çok, bilgi teknolojisi (IT) şirketlerinin meydana getirdiği yeni eğilim ve bu yönde sağlanan başarılarıdır.

Hindistan’da girişimcilik geleneği büyük çaplı bir yurtiçi şirket sektörü yaratmıştır (Huang ve Khanna 2003). Bu durumun yanısıra, 1990’lara dek gerekli yasal ve kurumsal altyapı ve kısıtlayıcı bir DYY politikası izlenmiştir. Sonuç olarak, üretimdeki ÇUŞ katılımları, dış biçimler olarak gerçekleşmiştir (lisans verme ve diğer sözleşme düzenlemeleri gibi). Hindistan, daha fazla sayıdaki endüstriyi DYY’lara açmayı ve hisse senedi sahipliğini artırmayı planlamaktadır (EIU 2003a). DYY akışlarını artırmaya yönelik yaklaşımları belirlemeye yönelik yaklaşımlar için 2001’de Planlama Komisyonu, bir Uygulama Komitesi kurmuştur. Hindistan, Çin Modeli’ni izleyerek, son zamanlarda özel ekonomi alanları (SEZs) oluşturmak üzere adımlar atmıştır. Hindistan’da yatırım politikası, ticaret rejimi, finansal sektör, vergi gibi alanlarda kapsamlı reformlar yapılmıştır. 1991 yılına kadar yatırımlar ortak

girişimler şeklinde iken, bu tarihten sonra %100 yabancı yatırımlara izin verilmiştir. Hindistan'da medya, derin deniz balıkçılığı, sivil havacılık, petrol, gaz vb. bazı stratejik tanımlanan alanlarda DYY'lara sınırlamalar getirilmiştir. Hindistan'da ekonominin gelişmesi ve ülke halkının satın alma gücünün artması ile birlikte ülke genelinde tüketim harcamaları artmış, böylece Hindistan pazarına giren DYY'lar ve yabancı yatırımcı sayısı da artmaya başlamış, bu durum özellikle ülkede istihdam düzeyinde artışlar sağlamıştır. Hindistan'ın ihracat işleme alanları başarılı olmuştur.¹⁷⁰

Yazılım geliştirmenin off-shore'u, back-office ve çağrı merkezi hizmetleri Hindistan'da hizmet sektörü ihracatını artırmıştır. Son 10 yılda yazılım ve diğer hizmetlerin ihracat değeri Ulusal Yazılım ve Hizmet Şirketleri Kurumu (NASSCOM)'na göre, 0.5 milyar dolardan 12 milyar dolara çıkmıştır. Hindistan'ın yazılım ve hizmet sektörünün ihracat yoğunluğu son üç yılda yüzde 58'den yüzde 78'e çıkmıştır. Yine, Hindistan'dan yapılan ihracatta bu hizmetlerin payı 1996-2003 arasında yüzde 3'ten yüzde 21'e çıkmıştır (RIS 2004). Bu ihracat payında hala en önemli pay yazılım sektöründe olsa da IT ile verilen hizmetler de önemli bir yer tutar hale gelmiştir. Hindistan'ın yazılım ve hizmet ihracatının yüzde 68'i ABD'ye, yüzde 14'ü İngiltere'ye yapılmaktadır (Joseph ve Parayil 2004). 2001'de Hindistan'ın off-shore IT ve IT ile yürütülen hizmetler için global pazar payı yüzde 25 olarak tahmin edilmektedir (İrlanda'nın ardından ikinci). Off-shore IT ile yürütülen hizmetler için bu oran yüzde 67 gibi yüksek bir rakamdır (Mc Kinsey & Co 2003; Scholl vd. 2003).¹⁷¹ Hindistan'ın diğer alanlardaki DYY performansı da bu ilişkilerden olumlu yönde etkilenmektedir.

Yazılım geliştirmede UAŞ'ler, Hindistan endüstrisinin kalkınmasında çok önemli bir rol oynamaktadır. Pazara erken giren bazı şirketler off-shore hizmetler için Hindistan'ı cazip bir yer olarak görmektedir. Günümüzde önde

¹⁶⁹ UNCTAD, WIR, 2003, A.g.e., s. 44.

¹⁷⁰ A.g.e., s. 44.

¹⁷¹ UNCTAD, World Investment Report, The Shift Towards Services, United Nations, New York and Geneva, 2004, s. 169.

gelen Hindistan şirketlerinin, karlılık bakımından rakiplerinin çoğundan ileride bulunduğu bilinmektedir. Hindistan aynı zamanda yüksek kaliteli hizmetler bakımından da büyük bir prestij kazanmıştır. Hindistan'daki IT firmaları, uluslararası yeterlikteki kalite belgelerine de sahip bulunmaktadır.

Çin ve Hindistan'ın sahip olduğu farklı DYY performansları, bu iki ülkedeki DYY liberalleşmesinin zamanlaması, ilerlemesi ve içeriği, bu ülkelerin uyguladığı kalkınma stratejileri ile yakından ilişkilidir. Bu kapsamda, Çin'in varolan göstergelerin ışığı altında DYY akışlarındaki çekiciliğini ve başarısını sürdüreceği öngörülebilir. Yine Hindistan'ın da, günümüzde önemi giderek artan ve ekonominin birçok alanını doğrudan etkileyen bilgi teknolojileri konusundaki itici gücüyle gelişimini sağlamaya devam edeceği de ifade edilebilir.

Hindistan'ın dünyada bu fark yaratan ve kısa sayılabilecek bir zamanda sağladığı uluslararası başarısında bilgi teknolojilerindeki önemli rolünün etkisi büyüktür. Yine, bölgesel işbirliklerinin artırılması ve diğer gelişmelerle birlikte özelleştirme faaliyetlerine önem vererek, bölgede DYY çekme potansiyelini daha da artıracığı düşünülebilir.

Çin ve Türkiye hemen hemen aynı yıllarda ekonomide liberalleşme adımlarını atmaya başlamışlardır. Hatta Türkiye daha liberal kararlar almış, ancak uygulama noktasında yeterli performansı gösterememiştir. Çin örneğinin dünya çapındaki başarısı daha detaylı bir şekilde incelenerek açıklanmaya ve Türkiye için faydalı sonuçlar çıkarılmaya çalışılacaktır.

3.4.2. Çin

Çin, ülkede süren 30 yıllık izolasyonun ardından DYY'ları ülkesine çekmek için 1979'dan itibaren, yatırım ikliminde değişiklikler ve gelişimler sağlama yolunda önemli adımlar atmıştır. Bunların başında, ülke içinde ekonomideki rekabetçilik anlayışının yerleşmesi ve artırılması, şirketlerin bünyesinde gerçekleştirilen yapısal değişim ve dönüşümlerle birlikte DYY'lara kapıların açılması ve yatırım politikalarının giderek liberalleşmesi gelmektedir. Yine, Çin'in ekonomik yapısında, pazar ekonomisi mekanizmasının işlerliğinin artırılması sonucu sistematik olarak oluşan gelişmeler de önemli yer tutmaktadır.

Çin'deki büyük ekonomik gelişmenin en büyük nedenlerinden biri de, oluşturulan UAŞ'ler ve ortak girişimlerdir. Dolayısıyla Çin, günümüzde dünyanın en aktif küresel pazarı haline gelmiştir. Çin'de sermayenin yetersiz, işgücünün fazla ve ucuz olması da başlangıçtaki gelişim hamlesinde önemli bir rol oynamıştır. Yukarıda söz edildiği üzere, Çin'de yapılan hükümet düzenlemeleriyle birlikte çok sayıda işletme ortak girişim stratejisiyle Çin pazarına girmiştir.

Serbest ekonomik alanlarda işgücü maliyeti, vergi muafiyetleri, gümrüksüz hammadde ve teknoloji transferleri konusunda avantajlar sağlanmış ve DYY'lar için uygun ortamlar yaratılmıştır. Bununla birlikte, Çin'de ülkenin farklı bölgelerine ait gelişme planları bulunmakta ve uygulanmaktadır. Bu nedenle yatırımcılar istedikleri yeri seçme konusunda çok serbest değillerdir ve bu konuda birtakım sıkı kurallar bulunmaktadır.

Ülkede ekonominin hızla gelişmesi ve ülke halkının satın alma gücünün artması ile birlikte ülke genelinde tüketim harcamaları da artmıştır. Dolayısıyla, Çin pazarına giren yabancı yatırımcı sayısı hızla artmaya başlamış, bu durum özellikle ülkede istihdam düzeyinde büyük artışlara neden olmuştur.

Çin, DYY'lara açılmada, özellikle ihracat odaklı DYY'ları tercih etmiştir. Çin'in özel ekonomi alanları, ticareti teşvik etmede ve DYY'ları çekmede başarılı olmuştur.

Tablo 3.5. Yıllar İtibariyle Çin'e DYY Girişleri (Milyon dolar)

Çin	1991-1996 (Yıllık ort.)	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
DYY Girişleri	25476	44237	43751	40319	40772	46846	52700	56824	60331

Kaynak: World Investment Report. 2002, 2004 ve 2005'den yararlanılarak oluşturulmuştur.

Çin'in DYY girişlerindeki yükselişi dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda, yukarıda sunulan Tablo 3.5., DYY girişlerinde ülkenin yıllar içerisindeki performansını ortaya koymaktadır.

Çin'e DYY akışları istikrarlı bir şekilde artmaya devam etmekte ve Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne 2001 yılında üyeliğiyle birlikte dünyayla olan ilişkisi de artmış ve bu süreçte Çin şirketleri de çoğalmıştır. Bu şirketler, ulusal ekonominin gelişimini de büyük oranda desteklemektedirler.

Endüstriyel ve teknolojik altyapı bakımından Çin, 1950'lerden itibaren oluşan etkili ve kitlesel 30 yıllık endüstrileşme çabaları sonucu, göreceli olarak iyi gelişmiş ve entegre olmuş bir endüstri altyapısı kurmuştur. Çin, özellikle ağır sanayi gelişimi üzerinde odaklandığı için toplam endüstri ürünlerinde bu sektörün payı 1978'de yüzde 57'den fazladır. Çin'de bu temel endüstri yapısının var olması son derece önemli olmuştur; çünkü bu yapı, yatırım kararı süreci âdemi merkezîyetçi (yerinden yönetim - bir merkezden idare edilmeme durumu) hale geldikten sonra hafif sanayinin gelişmesi için temel endüstri platformuyla birlikte çok sayıda fırsat da sunmuştur (Harrold, 1992).¹⁷²

¹⁷²ZHANG, Hai-Yan and VAN DEN BULCKE, Danny. Foreign Direct Investment and Governments, Catalysts for economic restructuring, Ed.by John H. Dunning and Rajneesh Narula, London and New York, Routledge, 1996, s. 385 -386.

Çin'de kültürel ve etnik bağlar ve ortak dil avantajları, yatırımların maliyetini azaltmada oldukça önemli olmuşlardır. Çünkü, kültürel ve dile ait ortak yapı ticari işlemlerdeki iletişim maliyetlerini düşürmede önemli bir faktördür.

Çin, 1979 yılında Ortak Yatırım Yasası'nı kabul ederek, 1980 yılında deniz kıyısındaki iki ilde dört adet Özel Ekonomi Alanı (SEZs - Special Economic Zone) kurmuş ve DYY giriş yasağına son vermiştir. Bu dönemde yabancı yatırımcılara yönelik yer (L) (Location) avantajları, büyük oranda bu SEZs'lerin spesifik coğrafi konumuyla ilgilidir. Örneğin, bir geçiş limanı ve pazarlama temeli olarak Hong Kong'a yakınlık ve altyapı kaynaklarının kullanılmasıyla ulaşım maliyetleri azaltılmıştır. Komşu Asya ülkeleriyle karşılaştırıldığında daha düşük işgücü maliyetlerinin olması ve anavatanları Çin olan yatırım yapma konusunda ekonomik ve politik çıkarları bulunan, Çin diasporası.¹⁷³

Çin, 1985 yılında üç Delta Bölgesi (Pearl River Delta, Yangtze River Delta ve Fujian Delta) de, yabancı şirketlerin ihracat işleme üretim faaliyetlerini, özellikle TVE(Town and Village Enterprises - Kasaba ve Köy Girişimleri)'lerle olmak üzere küçük çaplı emek yoğun yerel şirketlerle entegre olmasını teşvik etmek üzere yabancı yatırımlara açılmıştır.¹⁷⁴ Çin'de merkezi karar vermenin yıkılması, dereceli bir süreç yoluyla, daha fazla bir pazar yaratılmasına olanak sağlamıştır. Genelde devlet planlama sisteminin azaltılması ve karar sürecinin yerel hükümetlere bırakılması, endüstri sektörlerine DYY akışının büyümesini sağlamıştır.

Çin ekonomik sisteminin ademi merkezîyetçilik niteliğinin ve karar verme otoritesinin artması, eyalet ve diğer yerel yönetimlerin kendi pazarlarını her tür ticari ve ticari olmayan engel oluşturarak, dış rakiplerden korumasına fırsat vermiştir. Bu yerel korumacı tedbirler, Çin'de pazarı, ciddi

¹⁷³ A.g.e., s. 389.

¹⁷⁴ A.g.e., s. 391-392.

bir şekilde, tüketici ve endüstri malları bakımından bölümlere ayırmıştır. Öte yandan DYY politikalarının liberalleşmesi bağlamında, özellikle Japon firmalar olmak üzere, bazı denizaşırı tedarikçi şirketler, Çin pazarına nüfuz etmeye çalışmışlardır. Bunun sonucu olarak, çok sayıda yurtiçi pazar odaklı üretim şirketi ağır rekabet baskısıyla karşı karşıya kalmıştır.¹⁷⁵

Çin'in genel ekonomik performansının iyileşmesi (1992 yılında yüzde 13 oranında GSMH'nin reel büyüme oranına kavuşması) ve yatırım politikalarının yeniden iyileşmesi sonucunda Batı'dan gelen DYY'lar, tekrar Çin'e akmaya başlamıştır. 1992 yılında sözleşmesi yapılan içe yönelik DYY'lar 58 milyar dolara ulaşmıştır. Bu oran, 1979 ile 1991 yılları arasında oluşan tüm DYY taahhütleri toplamından çoktur. Haziran 1992'de DYY teşvikleri genişletilmiştir. Gayrimenkul, ulaşım, iletişim, perakende, sigorta, muhasebe gibi yeni sektörlerde dereceli bir şekilde, GATT'a yeniden katılma koşulu olarak ileri sürülen hizmet sektörlerindeki liberalleşme bağlamında yabancı yatırımcılara açılmıştır (Lardy 1994: 66-70). 1993 yılında DYY girişleri artmaya devam etmiştir. 1992'de gerçekleştirilen politika değişiklikleri, Çin'in yer ve iş ortamı ile ilişkilidir. Bunlar:

Birincisi; karadaki kentlerin açılması, yabancı firmalara, içteki yerel pazarlara daha iyi erişme fırsatı vermiştir. **İkincisi;** yerel faktörler (teknolojik ve yönetsel kapasiteler, girdilerin ticaret ve üretim altyapısının uygunluğu, iş standartları, hizmet kalitesi), yerel firmalar ile yabancı ortaklar arasında bağlantıların kurulması ve hizmet sektörünün liberalleşmesi, yabancı yatırımcılara yönelik altyapının gelişmesi yoluyla önemli ölçüde iyileştirilmiştir. **Üçüncüsü;** yol yapımı, enerji, liman ve havayolu altyapısı ve telekom hizmeti gibi önceden yasaklanmış olan sektörlerin yabancı yatırımcılara açılması, yabancı şirketlere sunulan fırsatları artırmıştır.¹⁷⁶

¹⁷⁵ A.g.e., s. 396. 1989-1991 döneminde genel bir ekonomik yeniden yapılanma programıyla birlikte, 1990 yılında, 1979 tarihli Ortak Yatırım Yasası gözden geçirilmiştir. Bu yasada yapılan en önemli değişiklik, bazı ortaklıklara uygulanan anlaşma süresinin ortadan kaldırılması ve bir yabancının, ortaklığın yönetim kurulu başkanı olmasına izin verilmesidir.

¹⁷⁶ A.g.e., s. 400-401. Kara bölgelerinin açılması ve artan talep, önde gelen Batılı UAŞ'leri (örneğin, Motorola, Bell, Alcatel, Philips, IBM, AT&T, Siemens vb.) büyük çaplı üretim birimleri kurmaya ve Çin'deki ortaklıklarına sermaye yoğun teknolojiyi getirmeye yöneltmiştir.

Çin'de hükümet, yabancı işletmeleri ve faaliyetlerini doğrudan kontrol edebilmektedir. Ülkede başlangıçta büyük ölçüde var olan teknik, pazarlama, yönetim gibi konulardaki yetersizlikler, DYY'lar yoluyla giderilmeye başlanmıştır. Çin ile özellikle ileri batılı ülke işletmeleri arasında oluşturulan ortaklıklarda teknoloji ve yönetim alanlarında uyumsal anlamda çok fazla problemler yaşanmadığı yapılan araştırma ve incelemelerde ortaya konulmaktadır. Çin'de yabancı işletmelerin büyük kısmının ortağı kamu mülkiyetli işletmelerdir ve hala devlete ait işletmeler Çin ekonomisinde büyük bir rol oynamaktadır. Ayrıca, Çin'de ülkenin ulusal güvenlik ile ilgili ve bazı stratejik alanlarında DYY girişlerine izin verilmemekte ve sınırlandırmalar getirilmektedir.

Günümüzde, ekonomik kalkınma noktasında şirketlerin ve sektörlerin, küresel rekabet gücü ve karlılığında, hızla değişen iş koşullarına uyum sağlayabilme yetenekleri belirleyici olmaktadır. Dolayısıyla, endüstride, hizmet sektöründe ve ticarete, rekabetçiliği destekleyecek bir finansal yapının oluşturulması büyük önem taşımaktadır. Bu yöntemi başarıyla uygulayan ülkelerin başında Çin gelmektedir. Çin'de devlet, düşük katma değer yaratan ve düşük kar oranlarıyla çalışan firmaları, kendi kontrolündeki finans sistemiyle korumaktadır. Bununla birlikte, yine kendi denetimindeki enerji sektörünü de ucuz enerji sağlama konusunda kullanmaktadır. Ayrıca, düşük maliyetli işgücü de bunlara eklenince Çin firmalarının küresel rekabet gücü artmaktadır.

Çin'in yere özgü (L) kaynakları, hükümet kontrolünde bulunan yatırım senaryosu kapsamında, yabancı yatırımcılara dereceli bir şekilde açılmıştır (örneğin, kısıtlı coğrafi yerden ülke çapına yayılma, ürün odaklı uygulamalardan pazar odaklı uygulamalara geçiş ve doğal kaynaklardan daha insan ve sermaye yoğun mallara geçiş). Kaynak dağıtımındaki idari otoritelerin doğrudan emir vermesinden pazar uygulamalarına ve kontrollü fiyatlandırma sisteminden; üretim maliyetlerinin ve pazar talebinin bir işlevi olarak, fiyatlandırmaya geçiş yönündeki değişiklik, daha etkin bir pazar

sisteminin ve daha rekabetçi bir iş ikliminin yaratılması sonucunu vermiştir.¹⁷⁷

Zhang ve Van Den Bulcke,¹⁷⁸ Çin firmalarından yapılan DYY dış kışlarının, yabancı yatırımcıların güvenini kazanmak ve yurtdışından sermaye, teknoloji ve hammadde almak suretiyle yurtiçi kalkınma stratejisini desteklemek için; açıklık politikasının bir bölümü olarak merkezi ve yerel hükümet tarafından desteklendiğini ifade etmektedir. Yine yazara göre, giderek artan yönetim özerkliği ve sahiplik kontrolüyle çok sayıda firma, kendi hedeflerine dayalı olarak (örneğin, genelde pazar aramak ve özellikle de etkinlik ve strateji sağlamak) uluslararasılaşma sürecine girmiştir. Bu değişen yapılar, Çinli şirketlerin O ve I avantajlarını, politik konularla değil, daha çok stratejik yaklaşımlarla değerlendirdiğini göstermektedir.

Dolayısıyla, bütün bu avantajlarla birlikte Çin firmaları, devlet sahipliğindeki firmalarla şirket mekanizmaları uygulayarak ve sahiplik yapısının farklılaşmasıyla birlikte, kendilerine ait rekabetçi mallar (örneğin, teknolojik ve yenilik kapasiteleri, yönetsel bilgiler ve girişimcilik) oluşturma eğilimi sergilemişlerdir. Bu mallar giderek artan şekilde, bu firmaların uluslararası uygulamalarına transfer edilmişlerdir.

3.4.3. İspanya

Çin ve Hindistan örneklerinde olduğu gibi, İspanya'nın da özellikle kendi bölgesi içinde değerlendirildiği zaman, DYY'lar konusunda oldukça başarılı bir performans sergilediği görülmektedir. DYY'lar konusunda İspanya örneği, uluslararası ekonomik entegrasyon sürecinde birçok ülkeye yararlı deneyimler sunmuştur. İspanya örneği, Avrupa Birliği'ne üyelik süreci kapsamında incelendiği ve değerlendirildiği zaman, Türkiye yönünden de

¹⁷⁷ A.g.e., s. 417.

¹⁷⁸ A.g.e., s. 417.

önem taşımaktadır. Ayrıca, bölgesel anlamda incelendiğinde de Türkiye ile benzer ilişkiler kurabilme noktasında örnek oluşturabilecek konumdadır.

Konu bütünlüğü içerisinde yeri gelmişken, Türkiye ile ilgili olarak burada bazı açıklamalara yer verilmiştir. Bu doğrultuda, konuya Türkiye yönünden bakıldığında, İspanya'nın DYY çekme konusunda uyguladığı model, Türkiye için de birçok yararlı deneyimler içermektedir. İki ülke arasında benzer birçok yön bulunmaktadır.

Türkiye, İspanya ile bölgesel ve coğrafi konum bakımından benzerlikler ve ortak yönler taşımaktadır. Türkiye de İspanya'nın yaptığı gibi AB'ne üye olma yönünde çaba sarfetmektedir. Her iki ülkede de liberal ekonomik anlayış egemendir. Ancak, Türkiye İspanya'yı geriden izlemiş İspanya'nın DYY konusunda izlediği liberal ortam yaratma politikalarını 1990 sonrasında ve özellikle 2001 yılını izleyen dönemde benimseyebilmiştir.

İspanya'nın, DYY'lar konusunda gösterdiği başarılı performansın temelinde, İspanya'nın nitelikli insan kaynağının ve işgücü maliyetlerinin başlangıçta bölge ülkelerine göre daha avantajlı olmasının etkisi büyük olmuştur. Bu durum, Türkiye için kısmen geçerlidir. Şöyle ki, ülkemiz nitelikli insan kaynağı bakımından avantajlı konumda sayılmasına rağmen, işgücü maliyetleri bakımından aynı durum söz konusu değildir.

İspanya, özellikle bilgi ve teknoloji alanlarında oluşturduğu ilerlemeler ve altyapı sayesinde birçok gelişmenin önünü açmıştır. Teknolojik ilerleme ve yeniliklere önem vermesinin yanında, İspanya'da AR-GE yatırımları yeterli düzeyde gerçekleştirilememiştir. Benzer yapı, ülkemizde de mevcuttur.

İspanya'da artan rekabet koşulları nedeniyle, ekonominin yapısında değişim ve dönüşümler yaşanmış, bu durum da İspanyol ekonomisinin dünya ekonomisi ile entegrasyonunda önemli bir rol oynamıştır. Türkiye'de bu açıdan ekonomisini rekabet edebilirlik yönünde geçmiş yıllara göre, oldukça

geliştirmiştir. Özellikle, Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girmesiyle birlikte bu sürecin olumlu etkileri uzun vadeye yayılan bir şekilde görülmeye başlanmıştır.

Ayrıca, Türkiye, önemli bir avantaj olarak güçlü yerel şirketlere sahiptir. Dünya Ekonomik Forumu (WEF) tarafından 4000'i aşkın kuruluş arasında yapılan bir araştırmaya göre, Türkiye'deki yerel şirketler, rekabet açısından Macaristan, Polonya ve Çek Cumhuriyeti'ndekilere kıyasla daha üstün olup, İspanya ve İsrail'dekilerle eşdeğer konumda bulunmaktadır.¹⁷⁹

İspanya'da DYY'lar, son otuz yıldır yaşanan güçlü ekonomik gelişmenin temel etkenlerinden biri olarak kabul edilmektedir. 1959 yılından itibaren başlayan ve geliştirilen liberalleşme ve istikrar faaliyetleri ile birlikte DYY'larda ortaya çıkan büyük artışlar ekonomide yapısal dönüşüm sağlamıştır. İspanya örneği, ülkenin Avrupa ile yarışa geriden başlaması bakımından da üzerinde önemle durulması gereken saptamalar sunmaktadır.

Sözedilen dönem öncesinde İspanyol ekonomisi hemen hemen kapalı bir yapı içerisindeydi. AB ile bütünleşme süreciyle birlikte, yüksek derecedeki korumacı bir ekonomik modelden AB modelinde olduğu gibi açık ekonomik bir modele doğru geçiş yaşamıştır. İspanya'da AB'ne tam üye olmadan önce 1959 yılından itibaren IMF destekli yürütülen istikrar programı ile 1973'de yaşanan petrol krizine kadar yaklaşık 15 yıl süresince hızlı bir ekonomik büyüme yaşanmıştır. Bu yönleri ile Türkiye'nin geçirmiş olduğu ve geçirmekte olduğu süreçler arasında büyük benzerlikler bulunmaktadır. Ayrıca İspanya, demografik yapı olarak da Türkiye ile benzer özellikler gösteren bir ülkedir.

¹⁷⁹ WEF, "Küresel Rekabet Raporu", New York, 2000'den naklen FIAS, Türkiye Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Ortamı Analizi ve Yatırımın Önündeki İdari Engeller Raporu, Şubat 2001, s.26. Örnek olarak, Türkiye'de, yukarıda belirtilen rakip ülkelere kıyasla hepsinden fazla uluslararası endüstri kümeleri yer almaktadır. Türkiye'deki iç pazardaki rekabet seviyesi, İspanya dışında bütün bu ülkelerin üstündedir ve Türkiye'deki iç pazar rekabeti yerli unsurlardan kaynaklanmaktadır. Ülke, gelişmiş ve gelişmekte olan 59 ülke arasında 20. sırada yer almakta ve bu kategoride rakiplerine göre ortalama olarak daha iyi bir performans sergilemektedir.

Tablo 3.6. Yıllar İtibariyle DYY Girişleri (Milyon dolar)

İspanya	1991-1996 (yıllık ort.)	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Girişler	9512	7697	11797	15758	37523	28005	21193	11666	18361

Kaynak: World Investment Report. 2002,2004 ve 2005'den yararlanılarak oluşturulmuştur.

1986 yılında İspanya'nın AB'ne tam üyeliği ile Birlik, güneye doğru genişlemiştir. 1993'te Tek Pazar'ın oluşumu ve 2000 yılında AB Parasal Birliği ile AB'ne ihracat olanakları ve Birlik içinde rekabet ortamı artmıştır. İspanya, DYY'ların çekilmesi konusunda bir taraftan makroekonomik önlemleri uygularken, diğer yandan da ülkedeki yatırım iklimi koşullarını oluşturmuştur. Yukarıda Tablo 3.6'da görüldüğü gibi, bu sürecin etkisiyle, İspanya'da DYY'larda büyük artışlar yaşanmaya başlanmıştır. AB'ne üyelikle birlikte, İspanyol halkının kişi başına geliri yaklaşık 20 yıl içerisinde 3000 dolar seviyesinden yaklaşık 18000 dolar seviyesine ulaşmıştır. Sağlanan bu başarıda DYY'ların çok büyük bir rolü bulunmaktadır. İspanya, DYY çekme konusunda bu yarışa geriden başlamasına rağmen büyük başarılar sağlamıştır. İspanya örneği bu açıdan da önem taşımaktadır.

İspanya'da yerli küçük ve orta ölçekli işletmelerin gelişmesi ve yeniden yapılanmasına dayalı olarak sağlanan yerel ekonomik kalkınma, UAŞ'lerin etkinliğinin artarak çoğalması, beşeri sermayedeki etkinleşme gibi birtakım dönüşümler; sermaye, bilgi ve teknolojiye küresel hareketliliği daha da artırmıştır. Dolayısıyla, İspanya'da yeniden yapılanma ve küresel entegrasyonun etkisiyle üretimdeki yerel kapasitenin artmasıyla ülkenin ihracat olanakları da genişlemiştir. Öte yandan, AB'nden gelen DYY akışları incelendiğinde, bunların reel GSMH düzeyi, enflasyon oranı, hükümet politikaları ve ekonomik istikrar ile de yakından ilişkili olduğu yapılan çalışmalarda sıklıkla belirtilmektedir. Özellikle İspanya'nın AB'ne entegrasyonundan sonra bu durum daha da belirginleşmiştir. Dolayısıyla, DYY'ların yarısından çoğu son yıllarda AB ülkelerinden gelmektedir. Bu doğrultuda, ülkedeki istihdam düzeyinin artması sağlanmış, ekonominin

geneline yayılan bir büyüme ve kalkınmayla birlikte ülkenin genel refah düzeyi yükselmiştir.

Ayrıca İspanya'da istikrarlı büyüyen bir ekonomi de önemli etkenler arasındadır. Ancak, EK I - Tablo I'de de görüldüğü gibi, son birkaç yıldır İspanya'da DYY'larda yaşanan DYY girişlerindeki yavaşlamanın nedenlerinden biri de önceki yıllara oranla İspanyol ekonomisindeki büyüme hızının yavaşlamasıdır.

İspanya örneğinin çalışılması önem taşımaktadır, çünkü 1980'lerde İspanya, ekonomik büyüme ve DYY faaliyeti açısından en dinamik ülkelerden biridir ve iç akışlardaki cazibesini güçlendirmektedir. Yine 1991'de İspanya, DYY girişlerinde 10.5 milyar dolara ulaşmıştır. Bu oran, ABD, İngiltere ve Fransa'nın ardından dünyadaki en fazla içe yönelik artıştır. Aynı yıl dış akışlar da 3.6 milyar dolar olmuştur. 1990 yılında DYY stokları 10 yıl öncesine göre 13 kat fazladır. Yine aynı yıl İspanya; Almanya, Fransa ve İtalya gibi ülkelere oranla, GSMH'nin yüzdesi bakımından daha çok iç DYY çekmiştir, öte yandan dışarıya yatırımı daha azdır. İspanya deneyimini, DYY'larda giderek artan önemli roller oynayan Avrupa, Doğu Asya ve Latin Amerika'nın deneyimiyle karşılaştırmak yararlıdır.¹⁸⁰

Yukarıda değinildiği üzere, 1959 yılından itibaren başlayan liberalleşme faaliyetleri ile birlikte İspanya'da meydana gelen köklü yeniden yapılanmaya, tarihsel süreç içerisinde AB'ne giriş öncesi ve sonrası dönemleri anlatan başlıklar altında bakılabilir:

¹⁸⁰ A.g.e., s. 207.

3.4.3.1. AB'ne Giriş Öncesi Dönem (1959 - 1986)

1959'daki yurtiçi tasarrufları desteklemek, istikrarlı kur rejimi sağlamak, teknoloji transferlerini kolaylaştırmak yönündeki bazı liberal ekonomik reformlar, DYY'lara çeşitli roller vermiştir. Ayrıca, korumacı politikalarda da değişiklikler yapılmış, katı tarife engelleri kaldırılmıştır.

Büyüme potansiyeli yüksek olan yurtiçi pazarda endüstri ve tüketim mallarının ithalatındaki cezalandırıcı vergilendirme nedeniyle de 1959-1973 döneminde DYY girişleri artmıştır. Örneğin, otomotiv endüstrisinde hükümet yüksek tarife ve sert kurallar uygulamıştır. 1970'lerin ortalarından itibaren görülen bu yukarı doğru eğilimi, kısmen hükümet düzenlemelerindeki değişiklikler kolaylaştırmıştır. 1973 dünya ekonomik krizi ve 1973 sonrası demokrasiye geçiş çabaları, İspanya'da DYY'ları yavaşlatmıştır. Yabancı uygulamaları kontrol eden kurumlar, Ticaret Bakanlığı'nın yabancı yatırım otoritesini ve kontrolünü üstlenmesiyle ortadan kalkmıştır. 1973-1974 ve 1976-1977'de içe yönelik DYY'larla ilgili işlemler, basitleştirilmiş, benzer değişimler 1973'deki ilk kapsamlı yasayla ve 1978'deki çeşitli liberal yasalarla başlayarak dışa dönük DYY'larda da gerçekleştirilmiştir. 1980'lerin ortalarına dek yıllık bazda artış ve düşüşler olmuştur. Bunun nedenleri arasında, ikinci petrol şoku, 1981'de ekonomideki global dünya gerilemesi ve 1982'deki sosyalistlerin seçim zaferi sonrası oluşan belirsizlik ortamı sayılabilir.¹⁸¹

Dolayısıyla, İspanya'da tarife korumalarının kaldırılmasının büyük ölçüde ticaret yaratıcı etkileri olmuştur. İspanya'daki yüksek maliyetli ürünlerin yerini AB'nde düşük maliyetli ithal mallar almıştır. Böylece, artan rekabet yoluyla yapılan bölgesel düzenlemeler, İspanyol üretiminin entegrasyonunda dinamik etkilere yol açmıştır. 1980'lerde özel firmalar, emek becerilerini ve ürün farklılaştırmada yatırımlarını artırmış, öte yandan

¹⁸¹ A.g.e., s. 212 - 214.

hükümet ağırlıklı olarak altyapı ve mesleki eğitim yatırımlarına önem vermiştir.

1980'lerden itibaren İspanya, dünyada DYY'ların yöneldiği ülkelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu başarının arkasında yatan temel faktörlerin başında ekonomi ve hükümet politikaları gelmektedir. Bununla birlikte, geniş iç pazar, ucuz işgücü, AB ülkeleri ile tarihsel ve kültürel ilişkilerin yanında bölgesel konum avantajları da bu başarıda etkin rol oynamıştır.

Yine, nitelikli işgücü, destek endüstrileri ve altyapı gibi konularda ülke, iyi sayılabilecek bir konumdaydı. Ayrıca, 1983'ten itibaren altyapı, eğitim ve işgücü eğitiminde uygulanan etkili politika ve yatırımlar sonuç vermiş ve bunlar İspanya'nın yerle (L) ilgili avantajlarını artırmıştır.¹⁸²

Ülkede kısa dönemde sağlanan politik ve ekonomik istikrar; DYY yasalarının liberalleşmesi ve pazarın açılması yönündeki politikalar; 1970'lerin sonunda demokrasiye yumuşak geçiş; 1980'lerde enflasyonun durması ve 1986'da AB'ne tam üyelik DYY'larda büyük artışlara yol açmıştır. Pazarın büyüklüğünden ve gelişmesinden etkilenen yabancı yatırımcılar; ülkede sağlanan fiyat istikrarı, ekonomik ve ticari liberalleşme süreciyle birlikte İspanya'ya yönelmişlerdir.

3.4.3.2. AB'ne Giriş Sonrası Dönem (1986 - 2004)

XX. yy.'ın son on-onbeş yılında ekonomilerin yapısının değişmesine neden olan, birbiriyle ilişkili liberalizasyon, teknolojik değişim ve yenilikler ile küreselleşme süreçlerinden söz edilmişti. Bu süreçler, önceleri Avrupa kökenli iç pazara yönelik uyumlu tanımlanan İspanya'ya da yeni bir boyut kazandırmıştır.

¹⁸² A.g.e., s. 225.

Bu dönemin başlıca özellikleri; AB üyeliği bağlamında ekonomik liberalleşme, hızlı ekonomik büyüme, üretim ve özel girişimin artmasıdır. AB üye ülkelerinden gelen DYY'lar 1986 öncesindeki oranlarla karşılaştırıldığında yaklaşık 2 katına çıkmıştır.¹⁸³ İspanya örneğinde, ölçek ekonomileri gibi daha geleneksel faktörlerle beraber, ekonomik faaliyetin motoru olarak teknolojinin rolü büyük önem taşımaktadır.

Portekiz, Yunanistan ve İrlanda'nın aksine İspanya, yapılan bir OECD çalışmasında teknolojik gücün üç alanında gelişme kaydetmeyi başarmıştır (Archibugi ve Pianta 1992: 76 - 77). Bu üç alan, fabrikasyon metaller, endüstri makinaları ve özellikle otomobil parçaları olmak üzere motorlu araçlardır.¹⁸⁴

İspanya'da 1990'lı yılların ortalarından günümüze kadar, DYY girişlerinin artışında, M&A'lar yoluyla gerçekleşen DYY'ların büyük rol oynadığı bilinmektedir. DYY'lar komple yeni yatırımlardan çok varolan firmaların alınmasına yönelik olmuştur. Bu süreçte, yabancı yatırımcılar, hızla pazara girmek ve pazar payı elde etmek için endüstri düzeyindeki engelleri aşmak amacını da taşımışlardır.

Bu konuda, en aktif yatırımcılar, İngiliz ve Fransız firmaları olmuştur. Öte yandan, M&A'lar daha çok gıda, içecek, kimya ve ilaç alanlarında yoğunlaşmıştır. Bu yatırımlar özellikle gıda işleme, içecek ve otomobil parçaları gibi endüstrilerde yalnız İspanya'da değil, aynı zamanda İspanyol firmalarının önemli bir varlığa sahip olduğu diğer AB ülkelerinde pazar payı elde etmek için uluslararası İspanyol firmalarını satın almaya veya birleşmeye de yönelik olmuştur.¹⁸⁵

DYY girişleri ile ev sahibi ülkenin kalkınma düzeyi ve gelecek yatırım türleri arasında yakın ilişki bulunmaktadır. Gelişme düzeyi düşük olan bir

¹⁸³ A.g.e., s.215.

¹⁸⁴ A.g.e., s.229.

ülkenin üst düzeyde yaratılan malları yoktur ve ülkenin avantajı doğal mallarıdır (hammadde ya da ucuz üretim faktörleri). Ülke geliştikçe yaratılan mal stoğu ve sermaye stoğu artar. Sermaye stoğundaki artış, doğal malların marjinal üretkenliğini ve bu malların göreceli fiyatını artırır. Bu süreç, doğal mal arayışındaki içe dönük DYY'lardan yaratılan malları hedefleyen DYY'lara geçişe yol açar. Dolayısıyla, ülkenin sermaye başına düşen gelirinin, ülkeye gelen faktör amaçlı DYY yüzdesiyle negatif ilişkide olması beklenir. Ayrıca ülkenin sermaye başına düşen geliri, mal amaçlı yatırım yüzdesiyle olumlu ilişkidir.¹⁸⁶

Bu doğrultuda, bir ülkede genel anlamda ve yenilik içeren mallarda gerçekleştirilen üretim düzeyi, o ülkenin gelişmişlik düzeyi kadar bilimsel ve sosyal düzeyi ile de yakından ilişkilidir. Bilimsel gelişmişliğin ve teknolojinin yüksek olduğu ülkelerin DYY çekmedeki başarıları yüksektir. Yine, yatırımcılar genellikle, kendileri için stratejik önem taşıyan ve potansiyel pazar büyüklüğü yüksek olan ülkelere yönelmektedirler.

İspanya'ya yönelik DYY'lardaki hızlı artış, finans ve hizmet endüstrilerine yönelik DYY'lar nedeniyle 1990'lı yılların başında meydana gelmiştir. Ancak, üretime yönelik olanlar 1986 sonrası uyumlu bir şekilde artsa da, bu artış genel DYY'lardan daha düşük orandadır. Toplam DYY'larda üretimin payı son on yılda özellikle 1986 sonrası düşmüştür. 1986 - 1989 döneminde ise, DYY iç akışında üretimin oranı yüzde 45 olmuştur. Bu düşüş, gayrimenkul, finans ve sigorta gibi üretim dışı faaliyetlerde DYY'ların artmasıyla açıklanmaktadır.¹⁸⁷

¹⁸⁵ A.g.e., s.215, 227; Notes, s.235.

¹⁸⁶ A.g.e., s. 217-218.

¹⁸⁷ BAJO - RUBIO, Oscar ve Simon SOSVILLA - RIVERO., " An Econometric Analysis of Foreign Direct Investment in Spain, 1964-89 ", 2001, s.105.

İspanya'daki UAŞ'ler ya da kontrolünün yüzde 50'sinden çoğu yabancı yatırımcılarda bulunan İspanyol firmalar, diğer firmalara oranla çok daha yüksek düzeyde AR-GE yatırımı yapmaktadırlar.¹⁸⁸

İspanya, yukarıda anlatılan gelişmeler yanında, AB'nde ve Tek Pazar'da rekabetini artırma ve DYY girişleri konusunda başarı sağlama konusunda; ölçek ekonomilerinden yararlanmış, esnek üretim süreçlerini benimsemiş, küçük ve orta boy işletmelerin gelişmesine ve teknolojik yeniliklere büyük ölçüde önem vermiştir. Bu konular da İspanya'nın DYY girişlerinde sağladığı başarılarla önemli ölçüde yer tutmuştur.

IDP (Investment Development Path - Yatırım Gelişme Yolu) Kuramı'na göre de, ülkenin ekonomik kalkınması ne kadar üst düzeydeyse ve yatırım yolunda ne kadar ileri boyuttaysa, bu ülkenin firmaları lisans ya da ortaklık yerine içsel olarak sahip oldukları sahiplik avantajlarını daha fazla kullanabilmekte ve daha fazla DYY çekebilmektedirler. İspanya örneği, IDP Kuramı'na uygun özelliklerdeki ülkelere özgü dinamiklerin çoğuna sahiptir. Dunning ve Narula (1994), bu durumu, içe yönelik DYY'ları; doğal mallar (hammadde, ucuz işgücü) ve gelişmekte olan yurtiçi pazar ve birincil endüstri kolları etrafında gruplanan belli destek endüstrilerindeki teknolojik avantajların gelişiminin çektiği şeklinde ifade etmektedir. Bu özellikler, İspanya örneğinde görülmektedir. Dışa yönelik DYY'ların gelişmesi de IDP paradigmasının öngörülleri ile uyuşan bir dizi oluşum sergilemektedir.¹⁸⁹

1980'lerin ortalarından itibaren İspanya'nın edindiği deneyimlere göre, doğal mallara ilişkin yer avantajları ortadan kalksa bile, içe yönelik DYY'larda hızlı artış olmaktadır. Yurtiçi pazarın artması, içe yönelik DYY artışını kısmen açıklamaktadır. Daha da önemlisi, endüstride yerleşik yurtiçi ve uluslararası konuma sahip şirketlerin yer almasıdır.

¹⁸⁸ A.g.e., s. 229.

¹⁸⁹ A.g.e., s. 231-233.

İspanya'nın DYY çekmesinde rol oynayan faktörlerin başında, Tek Avrupa Pazarı'nın oluşturulması, firmaların geniş pazarlar için üretim yapmalarına ortam hazırlamıştır. Bu durum, firmaların üretimi artırarak ölçek ekonomileri gerçekleştirmesini teşvik etmiştir. Böylece, firmaların üretim maliyetlerinin azalması sağlanmıştır. 1993 sonrası ihracatın artması ve iç pazar üzerindeki tarife korumalarının kaldırılmasının uluslararası rekabeti artıracığı düşünülmüştür. Dolayısıyla, rekabete devam etmek için firmalar, artan üretim nedeniyle yatırımlarını artırmışlardır. Bu tür düzenlemeler ilk olarak, mevcut kapasitenin daha yoğun kullanılması ve ikinci olarak, küçük ve etkinliği az olan şirketlerin ortadan kalkması ve yeni, daha geniş çaplı uzmanlık alanlarının gelişmesi şeklinde olabilir (Cecchini vd. 1988, s. 78).¹⁹⁰

AB ile entegrasyon, AB üyeleri arasındaki rekabeti artırmış ve İspanya'da üretimin artmasına yol açmıştır. UAŞ'ler de bu eğilime büyük katkılarda bulunmuşlardır. 1986'dan sonra genişleyen AB'nde ve 1993 sonrası oluşturulan Tek Avrupa Pazarı'nda İspanyol endüstrisinin karşılaştığı en önemli konu, daha standart süreçlerin bulunduğu üretim evrelerinde ve sektörlerde üretkenliği artırmak ve teknolojiyi modernize etmek olmuştur.

İspanya'nın pek çok bölgesi yeniliklere açık bir yapı içindedir (Rodriguez Pose 1999) ve dolayısıyla ölçek ve kapsam ekonomilerine ulaşmak ve AB pazarının gereksinimlerine göre düzenleme yapmak için firmaların süreç ve ürün teknolojisi geliştirme potansiyeli bulunmaktadır. Pratten (1988), maliyet tasarruflarının, ölçek ekonomilerini henüz tam olarak kullanamayan ve teknolojide geride kalmış Tek Avrupa Pazarı'ndaki üretim alanlarında oluşabileceğini savunmaktadır.¹⁹¹

Dolayısıyla, AB'nde İspanyol endüstrisinin rekabet edebilmesi ve bunu sürdürebilmesi için, teknolojik yenilikler temel bir önem taşımaktadır. Söz konusu bu yenilikler kapsamında seçilmiş bölge ve merkezlerde yeni

¹⁹⁰ HAMILTON, F.E. Ian and Andrés Rodríguez-Pose. "European Integration and Local Capacities for Manufacturing Adjustment and Change: the Case of Spain", *Urban Studies*, Vol. 38, No. 7, 1103-1120, 2001, s. 1105.

teknolojik koşullara uyum sağlayabilme noktasında gerekli niteliklere sahip insan kaynaklarına olan ihtiyaç da ön plana çıkan konulardan olmuştur.

Ölçek ekonomilerine ulaşma, büyük pazarlarda ya da büyük pazarlara yakın yerlerde teknolojik yenilikler yaratma noktasında teşvik edici bir faktör olmuştur. Bu durum ayrıca, daha uzmanlaşmış firmaları teşvik ederek, müşterilerle tedarikçiler arasındaki bazı bağlantıları yoğunlaştırabilmektedir. Bu durumlar aynı zamanda, yerel girişimciliğin geliştirilmesini, küçük ve orta ölçekli işletmelerin güçlendirilmesini de büyük ölçüde sağlayabilmektedir. Dolayısıyla, yaratılan bu sinerji, ekonominin geneline yayılarak çok yönlü etki ve gelişimler sağlayabilmektedir.

3.5. Uluslararası Yatırım Anlaşmaları

Uluslararası yatırım anlaşmaları, taraf olan devletlerin çıkarlarının karşılıklı olarak gözetildiği anlaşmalardır. 1960'lı yıllara kadar bu tür anlaşmalara pek sık rastlanmıyordu. Yatırımların karşılıklı korunması anlaşmaları devletlerarasında çeşitli vesilelerle yapılan dostluk, kültür, ticaret, çevre vb. gibi anlaşmalar kapsamındaki bazı kurallarla sağlanmaya çalışılıyordu.

DYY'ların yönü de, 1960'lı yıllara kadar GÜ'lerden gelişmemiş, az gelişmiş veya GOÜ'lere doğru tek yönlü olarak gerçekleşmekteydi. Dolayısıyla, ikili anlaşmaların oluşması için gerekli koşullar pek oluşmamıştı. Ancak, 1960'lardan itibaren GÜ'lerle söz konusu diğer ülkeler arasındaki yatırım akışları çift yönlü hale gelerek artmış ve konunun uluslararası hukuk kurallarınca düzenlenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Yatırım kurallarından bazıları gönüllü, bazıları bağlayıcıdır. Dolayısıyla, yatırım kuralları birden fazla boyuta sahiptir. Bu kuralların

¹⁹¹ A.g.e., s. 1106.

oluşturduğu zorunluluklar, coğrafi alana ve kapsama dayalı olarak da farklılaşabilmektedir. Uluslararası yatırım anlaşmaları çok taraflı, iki taraflı ve bölgesel ve bölgelerarası anlaşmalar olarak üç gruba ayrılmaktadır. Bu anlaşmalar aşağıda anlatılacaktır:

3.5.1. Çok Taraflı Yatırım Anlaşmaları

DYY'ların artırılmasına ve geliştirilmesine yönelik, kapsamlı çok taraflı kurallar yaratılması ile ilgili çalışmalar, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde yürütülmüş ve başarısız olmuşlardır. Söz konusu çalışmaların arasında önde gelenler; 1970'lerin sonunda ve 1980'lerde gerçekleştirilen UAŞ Hareketlerine İlişkin Birleşmiş Milletler Yasası ve 1990'ların sonunda gerçekleştirilen OECD'nin Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (MAI)'dir. Yine, ILO (International Labour Organization - Uluslararası Çalışma Örgütü)'nun UAŞ'ler ve Sosyal Politika Hakkındaki İlkeler Deklarasyonu, bir dizi çalışma ile ilgili konuyu ele almaktadır. Çok Taraflı Yatırım Garantisi Anlaşması (MIGA), çok taraflı şemalarla bölgesel ve ulusal yatırım garanti çalışmalarını tamamlayarak genişlemektedir.¹⁹²

UNCTAD 2003, Dünya Yatırım Raporu'na göre,¹⁹³ GOÜ'ler için gelecekte Uluslararası Yatırım Anlaşmalarına ilişkin en önemli zorluk, bu tür anlaşmaların DYY artışına yapacağı potansiyel katkı ile kalkınma odaklı ve daha fazla kar amaçlı DYY politikalarını sürdürme arasında denge kurmak olacaktır. Bunun için, ülkelerin taraf oldukları Uluslararası Yatırım Anlaşmaları ile oluşturulan zorunluluklar çerçevesinde bu tür politikaların kullanılması için esnek bir politika alanına ihtiyaç bulunmaktadır.

Uluslararası Yatırım Anlaşmaları'nda diğer temel amaçların yanında kalkınmanın sağlanması da önem taşımaktadır. Anlaşmaların yapısı, GOÜ'ler

¹⁹² UNCTAD, A.g.e., 2003, s. 92.

¹⁹³ A.g.e., 2003, s. xvii.

için özel ve farklı uygulamalar yoluyla kalkınma konularını içermektedir. Bunun için gelişmiş ve GOÜ taraflarının zorunlulukları birbirinden farklı olmaktadır. Burada önemli olan, taahhütlerin kapsamını belirleme yaklaşımıdır. Bu yaklaşımlar farklı niteliktedir. Örneğin, “**Negatif liste**” yaklaşımı kapsamında ülkeler, genel taahhütler konusunda anlaşmakta ve daha sonra bu taahhütlerin uygulanmayacağı alanların tümünü listelemektedir. Bu yaklaşım, uzlaşma olmayan konuların envanterini oluşturma eğilimi taşımaktadır. Ayrıca, tahmin edilebilirliği de artırmaktadır. İkinci bir yaklaşım olarak nitelendirilebilecek “**Pozitif liste**” (GATS türü) yaklaşımında, ülkeler kabul ettikleri taahhütleri ve bunlarla ilgili koşulları listeler. Bu yaklaşımın avantajı; ülkelerin kendi yapılarına uygun taahhütlerde bulunmaları ve bunları gerçekleştirmeye ilişkin koşulları belirlemeleridir. Bu nedenlerden dolayı, pozitif liste yaklaşımı genellikle, negatif liste yaklaşımına göre kalkınmaya daha çok katkı sağlayacak niteliktedir. İki yaklaşım, burada iki özellikle ilişkilidir; birincisi, bir anlaşmanın hukuki özelliği, mekanizma ve etkileridir, ikincisi de, teşvik tedbirleri ve teknik yardımlardır.¹⁹⁴

Uygulamada, GOÜ'lerin anlaşma yapılırken gerekli değerlendirmeleri yapmak için, gerekli tüm bilgilere sahip olması mümkün olmamaktadır. Sonuç olarak, negatif liste yaklaşımı, ülkelerin taahhütte bulunmak isteyeceğinden daha fazla liberalleşme içerebilir. Ancak pozitif liste yaklaşımı da, önemli ölçüde liberalleşmelere yol açabilmektedir. Çünkü, pratikte görüşmeler, ülkelerin daha yüksek ve geniş kapsamlı taahhütlerde bulunması yönünde baskı yaratabilir. Ayrıca, taahhütte bulunulduktan sonra ise, bunu tersine çevirmek zordur. (IIA)'larının uygulanması da, organize edici bir ilke olarak, kalkınmanın esnekliğiyle tasarlanabilir.¹⁹⁵

Uluslararası Yatırım Anlaşmalarında, gelişmekte olan ve GÜ'lerin arasındaki mevcut dengesizlikler, GÜ tarafının GOÜ tarafına destek olmasıyla giderilebilir. Buna bir örnek, TRIPS (Trade Related Aspects of

¹⁹⁴ UNCTAD, A.g.e., 2003, s. xvii-xviii.

¹⁹⁵ A.g.e., 2003, s. xviii.

Intellectual Property Rights) Anlaşması'dır. Bu anlaşmada GÜ'ler, AGÜ'lere teknoloji transferini kolaylaştırmak için taahhütte bulunmaktadır. Burada önemli olan bir diğer konu da yatırımı yapan ülkenin DYY akışını teşvik etmek için GOÜ'lere taahhütte bulunmasıdır. Bu taahhütün yanısıra, ilgili uluslararası organizasyonlar yoluyla, teknik yardıma yönelik uluslararası girişimlerde de bulunabilmektedir. Konunun önemi ve gelişmekte olan çoğu ülkenin kısıtlı kapasitesi dikkate alındığında, bu konular DYY ile ilgili politika analizi ve gelişmesini finanse etmede, bireysel ve kurumsal gelişmelerde önemli olmaktadır. Kurumsal gelişmeler de, DYY'ları çekmek ve DYY'lardan daha fazla yararlanmak için GOÜ'lere yardımlar içermektedir.

3.5.2. İki Taraflı Yatırım Anlaşmaları

İki Taraflı Yatırım Anlaşmaları, yatırımın bağlı olacağı kuralların karşılıklı olarak düzenlemesiyle gerçekleştirilir. Dolayısıyla, yatırımcı ülke ve ev sahibi ülkeler, devletlerin alacağı yatırım kararlarına göre konum değiştirebileceğinden söz konusu anlaşmalar, her iki devletin çıkarlarını da optimum düzeyde gözetmek durumundadır.

Yatırım anlaşmalarında, özellikle yatırımların korunması ve teşvikine ilişkin iki taraflı yatırım anlaşmalarında, yatırımlara sağlanan hukuki koruma bakımından standart hale gelmiş birtakım özellikler bulunmaktadır. İster iki taraflı ister çok taraflı olsun, yatırım anlaşmalarının asıl amaçları; söz konusu bu yatırımları global bazda yaygınlaştırarak etkinliklerini artırmaktır. İki taraflı yatırım anlaşmalarındaki temel amaçlardan biri de yatırımcı ülkenin ev sahibi ülke nezdinde ne gibi bir hukuki ortama sahip olacağına kanunlarla sabit hale getirilmesidir. Dolayısıyla, söz konusu devletlerin uluslararası hukuka göre sorumluluk taşımaları sağlanmaktadır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda yatırımlarla ilgili uluslararası kurallar yaratmaya ilişkin en önemli çabalar, Havana Charter çerçevesinde

yapılan çalışmalardır. Savaş sonrasında, dünya ekonomisinin IMF ve Dünya Bankası'ndan sonra üçüncü ayağını teşkil etmesi düşünülen Uluslararası Ticaret Örgütü (ITO) Anlaşması, Mart 1948'de Küba'nın Havana kentinde "Havana Charter" adı ile 56 ülke tarafından imzalanmıştır. Ancak, ilgili ülke hükümetlerince benimsenmemiş ve başarısız olmuştur. ITO'nun faaliyete geçmesine kadar olan dönemde geçici olarak çalışması düşünülen GATT, ITO'nun işleyememesi sonucunda, GATT'ın 1.1.1995'de DTÖ'ne dönüşmesine kadar işlevini sürdürmüştür.

Ocak 1948'de yürürlüğe giren GATT'ın faaliyetleri, genel anlamda dış ticaretin serbestleştirilmesini sağlamaya yönelik olmuştur. Bu kapsamda serbest dış ticaret sistemi anlayışında engel olduğu düşünülen gümrük vergilerinin (tarifelerin) düşürülmesi, tarife dışı engellerin kaldırılması, bazı engel ve farklı muamelelerin kaldırılması gibi konular GATT'ın temel amaçları arasında olmuştur. Bu oluşumun temel düşüncesi; alınan önlemler sonucunda, dış ticarete rekabetin artmasıyla malların kalitesi artacak, fiyatlar düşecek, dış ticaret hacmi artacak ve bu durum, üretim artışlarına yansyarak dünya üzerinde genel refah düzeyini artıracaktır, şeklinde ifade edilebilir.

Bu kapsamda, BIT (Bilateral Investment Treaties - İki Taraflı Yatırım Anlaşmaları)'ler öncelikle korumaya, ardından, liberalleşmeye verdikleri önemle; DYY'ların korunması ve teşvik edilmesine yönelik yatırım kuralları oluşturma açısından daha başarılı olmuşlardır. Daha sonra, serbest ticaret anlaşmaları devreye girmiştir. BIT'ler ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerle ilgili genel anlaşmalardan ortaya çıkmıştır. İlk BIT'in imzalandığı 1959'dan bu yana BIT'lerin sayısı sürekli artmıştır.¹⁹⁶

BIT'ler, DYY'ların korunması için en yaygın şekilde kullanılan uluslararası anlaşmalardır. Bu anlaşmalar geçmişte, komşu ülkeler arasında imzalanırken, son zamanlarda ise farklı bölgelerdeki ülkeler arasında

¹⁹⁶ UNCTAD, A.g.e., 2003, s. 88. 1989'da 385 BIT imzalanırken, 1990'ların ikinci yarısından itibaren BIT'lerin sayısı yaklaşık olarak iki katına çıkmış ve bu sayı 2002'de 2181'e ulaşmıştır.

imzalanmakta ve anlaşmanın ayrı bir bölümünde yatırım taahhütlerine yer verilmektedir. Bu anlaşmalarda ele alınan başlıca konular, yatırım öncesi ve sonrasındaki uygulamalar; “En Çok Gözetilen Ülke” (MFN - Most Favoured Nation) uygulaması; performans koşullarına ilişkin yasaklamalar ve Ticaretle İlgili Yatırım Önlemleri (TRIMs) anlaşmalarında yer alanların ötesine geçmektedir. Bunların başlıcaları, devletler arasındaki ve yatırımcı firma ile evsahibi ülke arasındaki sorunların çözümü; teşvik ve koruma; sermaye, gelir ve karlar içeren ödemelerin serbest transferini garanti altına alan transfer maddeleridir.¹⁹⁷

Yatırım anlaşmalarının hemen hepsinde ortak bir nokta da “national treatment” - ulusal muamele - denilen eşit işlem koşuludur. Ayrıca, MFN “En çok gözetilen ülke” kaydı da, yatırım anlaşmalarının tamamında bulunan ortak özelliklerden biridir. Bu durum, anlaşmaya taraf olan devletlerden birinin, gelecekte yapacağı herhangi bir anlaşma ile yatırımlara daha elverişli ortam yaratması halinde, aynı elverişli ortamın halihazırdaki karşı taraf yatırımcısına da sağlanmasını zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla, yatırıma taraf olan ülkeler, sadece birbirleriyle olan yatırım anlaşmalarına değil, aynı zamanda ev sahibi ülke ile üçüncü bir ülke arasındaki herhangi bir yatırım anlaşmasına da bağlı kalabileceklerdir.

3.5.3. Bölgesel ve Bölgelerarası Anlaşmalar

Küreselleşme süreci ile birlikte, DYY konuları ile ilgilenen bölgesel ve bölgelerarası anlaşmaların sayısında da önemli artışlar yaşanmaktadır.

Ancak, bunların hepsi tamamen yatırımlarla ilgili değildir. Bir bölümü, sermaye hareketlerini ve mevcut olmayan uygulamaları içeren OECD liberalleşme yasaları (1961) ve Uluslararası Yatırım ve UAŞ'ler hakkındaki

¹⁹⁷ A.g.e., 2003, s. 89. Son zamanlarda imzalanan bu tür bir anlaşma örneği, Yeni Çağda Ekonomik Ortaklıklar Amaçlı

OECD Deklarasyonu (1976) gibi çalışmalardır. Bu tür anlaşmalara ilişkin, son zamanlarda gerçekleştirilen örnekler, ASEAN Yatırım Alanına İlişkin Çerçeve Anlaşması ve ANDEAN (And Dağları Ülkeleri Topluluğu - Venezüella, Kolombiya, Ekvador, Peru ve Bolivya) Topluluğu'nun 291 sayılı kararıdır. BIT'lerin ve İki Taraflı Serbest Ticaret Anlaşmaları'nın aksine bölgesel anlaşmalarının tümü bağlayıcı değildir. Asya - Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC)'nde DYY'larla ilgili bağlayıcı olmama niteliği, 1994 yılında APEC Bağlayıcı Olmayan Yatırım İlkelerinde benimsenmiştir.¹⁹⁸

Bölgesel entegrasyonların bölge içi yatırımları teşvik ettiği bilinmektedir. Bu durum, UAŞ'lerin üretim ağlarının genişlemesini de sağlamaktadır. Ayrıca, DYY'lar konusunda bölgesel bazda politika çerçeveleri iyileşmeye devam etmektedir. Dolayısıyla, daha iyi nitelikte bir ticaret ve yatırım çerçevesinin, bölgesel ticaret ve DYY'lar üzerindeki kısıtlamaların liberalleştirilmesi ve uygulama kısıtlamalarının azaltılması yoluyla gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda, bölgelerdeki ticaret ve yatırım akışlarının artırılması gerçekleşmiş olacaktır.

Bölgesel serbest ticaret anlaşmalarının büyük bölümü günümüzde, aynı zamanda en azından ilkesel olarak serbest yatırım anlaşmalarıdır. NAFTA (North America Free Trade Agreement) ve MERCOSUR (The Southern Common Market) protokolleri bunun örneğidir.¹⁹⁹

TRIMs hakkındaki WTO anlaşması, Uruguay Turu'nun bir parçası olarak benimsenen ticaretle ilgili yatırım önlemlerini yasaklamaktadır. Yine Uruguay Turu sonucunda imzalanan GATS (General Agreement on Trade in Services - Hizmetlerle İlgili Ticaret Genel Anlaşması), DYY'lara uygun bir şekilde, ticaret varlığı da olmak üzere her tür uluslararası hizmet sunumunu içeren kapsamlı kurallar içermektedir. GATS, üye ülkelere, hizmet faaliyetlerinin liberalleşmesinin kapsamı ve hızı hakkında önemli oranda

Japonya - Singapur Anlaşmasıdır.
¹⁹⁸ A.g.e., 2003, s. 91.

esneklik vermektedir. Bununla birlikte GATS, üye ülkelerin yapmak istedikleri faaliyetleri ve bunu yaparken uygulayacakları koşulları ve sınırlamaları kendi taahhüt planları dahilinde gerçekleştirmelerini sağlamaktadır. Ayrıca, Uruguay Turu'nda Fikri Mülkiyet Haklarının Korunması ile ilgili olarak da kurallar benimsenmiştir.²⁰⁰

Uluslararası yatırım anlaşmalarındaki bazı koşulların potansiyel etkileri tam olarak bilinemeyeceği için, bir ülkenin doğru seçimlerde bulunması kolay değildir. Karmaşıklıklar, bölgesel düzey için, NAFTA deneyiminde; bölgelerarası düzeyde de, MAI görüşmelerinde yaşanmıştır. TRIMs Anlaşması ise bu durumları çok taraflı düzeyde ortaya koymuştur. Uluslararası yatırım anlaşmalarının gelişmekte olan yapısı dikkate alındığında diğer olumsuzlukların, anlaşmaların uygulanması ve yorumlanmasında ortaya çıkma eğilimi taşıdığı görülmektedir.²⁰¹

Bu nedenle, hükümetler bu tür zorlukları minimum düzeyde tutmayı sağlamak durumundadır. Dolayısıyla, öncelikle GOÜ'lerin zorunluluklarının niteliği, özel ve farklı hakların açıklanması için başta uygun koşullar sağlanması ile gerçekleştirilebilir. Daha da ötesi, uluslararası düzeyde yeni taahhütlerden ortaya çıkabilecek idari yük, GOÜ'lerde ağırlığın yapısını bozabilecektir. Çünkü bu durum, çoğunlukla anlaşmaların uygulanması için gerekli beşeri ve mali kaynaklardan yoksundur. Dolayısıyla, yeni anlaşmalara girmeden önce, başka politika seçeneklerinin değerlendirilmesinde ve taahhütlerin uygulanmasında GOÜ'lere yardımcı olmak için kapasite oluşturucu teknik ortaklıkların önemini göstermektedir.²⁰²

Küresel bazda giderek daha çok artan oranda hizmetlere, fikri mülkiyet haklarına ve rekabete dayanan, ticaret ve yatırımla ilgili koşullar içeren kapsamlı bölgesel anlaşmalara yönelik bir eğilim bulunmaktadır.

¹⁹⁹ A.g.e., 2003, s. 91.

²⁰⁰ A.g.e., 2003, s. 91-93.

²⁰¹ A.g.e., 2003, s. xix.

²⁰² A.g.e., 2003, s. xix.

Ülkeler açısından zorluk, hangi düzeyde ve bağlamda olursa olsun gelecekte yapılacak uluslararası yatırım anlaşmalarının hedefleri, içeriği, yapısı ve uygulamaları görüşülürken kalkınma odaklı bir denge bulabilmektir. Kısacası, daha fazla DYY çekebilmek ve DYY'lardan daha fazla yararlanabilmek için politikaların desteklenmesinde, uluslararası yatırım anlaşmalarının, küresel anlamda etkin bir entegrasyon içinde olması gerekmektedir.

3.5.4. Bölgesel Bir Anlaşma Örneği: NAFTA

Kanada, Meksika ve ABD tarafından oluşturulan NAFTA (North America Free Trade Agreement), Ocak 1994'de yürürlüğe girmiş ve Batı yarıkürede ilk kuzey-güney bölgesel entegrasyon anlaşması oluşmuştur. Anlaşma, bu üç ekonomiyi mal, hizmet ve bilgi konularında daha ileri düzeyde uluslararası ticarete ve hemen hemen tüm endüstri dallarında birbirleriyle yatırım yapmaya açmıştır. NAFTA kapsamında tarife kesintilerinin son turu 1 Ocak 2003'de gerçekleştirilmiştir. Tarım ürünlerinde ise bu tarih, 2008'dir.²⁰³

NAFTA, bölge içi ticarete önemli bir artışa neden olmuştur. Kuzey Amerika'daki mal ve hizmet içeren bölge içi ihracat, 2002 yılında Kuzey Amerika'dan yapılan toplam ihracatın yüzde 56'sı olmuştur. Bu oran, 1996'da yüzde 49 ve 1980 yılında yüzde 34 idi. (Rugman ve Brain; pp. 5,16). Ancak bu ticari etki, Kanada ve Meksika'da daha güçlü bir şekilde meydana gelmiştir. 1980'lerin sonunda Kanada ve Meksika'nın ticaretinin yüzde 75'i ABD ile idi ve 2002 yılında bu oran, yüzde 85'in üzerine çıkmıştır. Buna benzer bir yapı, Kanada ve Meksika'nın ABD'den yaptığı ithalatta da görülmüştür. Ancak, bu ilişki ABD için pek söz konusu değildir. ABD'nin 1996-2001 döneminde diğer iki ekonomi ile olan ticareti, 1980'deki ticaretiyle son derece benzerlik göstermektedir. NAFTA içi DYY'lar ise, 1986'da global

²⁰³ A.g.e., 2003, s. 58.

DYY dış stoğunun yüzde 30'u iken, 1999'da bu oran yüzde18'e gerilemiştir (Eden ve Li 2003). ABD dış stoğunun Kanada payı, önemli bir etken olmuştur. Bu pay, 1989'da yüzde 17'den 2000'de yüzde 10'a düşmüştür (Rugman ve Brain 2003). NAFTA, ABD UAŞ'lerinin Kanada'daki bazı şirketlerini kapatmasına ve Kanada pazarını desteklemek için ABD ihracatını kullanmasına neden olmuştur. Büyük çaplı ekonomilerle, düşük nakliye maliyetleriyle ve küçük çaplı ürün farklılaşması ile karakterize edilen endüstrilerin, tarifeler ortadan kalktıktan sonra bu tür yerle (L) ilgili değişiklikler yaşadığı görülmüştür (Eaton vd. 1994).

Sonuç olarak, NAFTA ile mal ve hizmetlerde uluslararası ticaret serbestleşerek daha çok artmış, ancak DYY akışları ise bu doğrultuda yetersiz kalmıştır. Bununla birlikte, NAFTA'nın DYY'lar üzerindeki etkisine ilişkin çok fazla çalışma bulunmamaktadır. Firmaların yer stratejilerinin DYY akış ve stoklarında meydana getireceği makro düzey değişimlerin ortaya konulabilmesi de bu alanda önemli bilgiler sağlayabilecektir.

3.5.5. Bölgesel Anlaşmalar ve Asya'daki DYY'lar Üzerindeki Etkileri

Bu anlaşmalar, yatırımcı ve yatırımın yapıldığı ülkelerdeki düzenleme çerçevesinin daha açık, net, istikrarlı, öngörülebilir hale gelmesini ve gelecekteki DYY akışlarındaki engelleri azaltmayı amaçlayan anlaşmalardır.

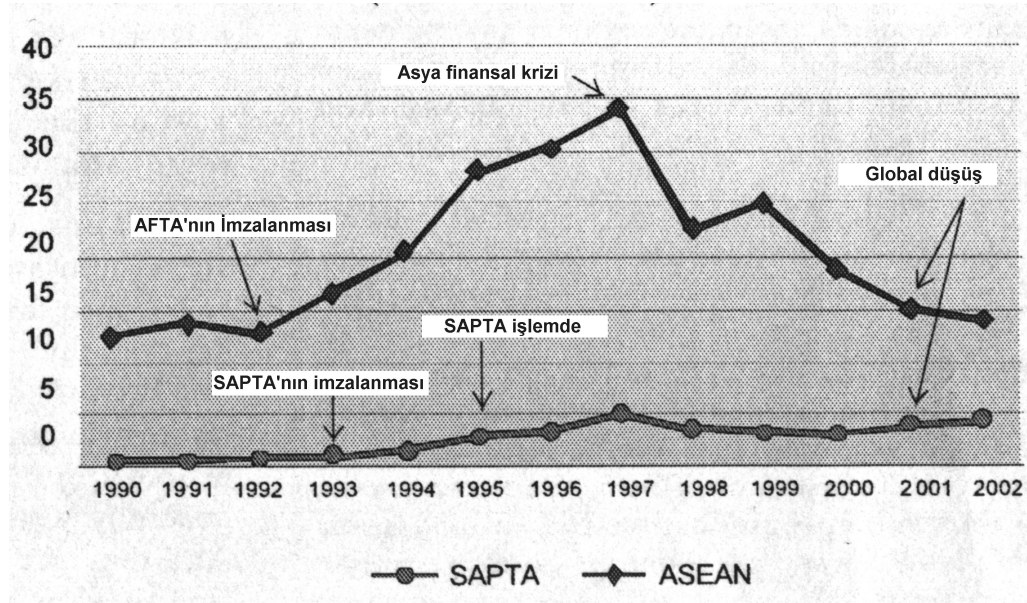
Örneğin, firma düzeyinde yapılan çeşitli araştırmalardan elde edilen bulgulara göre, ASEAN (Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği), ANDEAN Serbest Ticaret Anlaşması (AFTA), UAŞ'lerin bölgeye yatırım yapma kararlarını etkilemiştir. Bu durum özellikle, otomotiv ve elektronik endüstrilerinde yaşanmıştır (Baldwin 1997; Dobson ve China 1997; Japon Araştırma Enstitüsü 2001). Ancak, otomotiv endüstrisinde yapılan bazı iyileştirmeler de olmuş ve bunlar akış dağılımı üzerinde olumlu etkiler yaratmıştır (Farrel ve Findlay 2001).

ABD'nin dışa dönük DYY'larına ilişkin yapılan bir regresyon analizinde, yatırım alan başlıca ASEAN ülkeleri (Malezya, Filipinler, Singapur, Tayland) 1994 yılı için analizin tahmin ettiği kadar fazla DYY almıştır (Lipseş 1999). Bu durum, AFTA'nın ABD'den gelen DYY akışları üzerinde olumlu etkiler yarattığı şeklinde değerlendirilebilir. ASEAN alt bölgesine yönelik DYY akışları özellikle AFTA'nın imzalanmasından sonra ve 1997-1998 Asya Finansal Krizi'ne dek istikrarlı bir şekilde artmıştır. Güney Asya Bölgesel İş Birliği (South Asian Association for Regional Cooperation) (SAARC)'ndeki Tercihli Ticaret Anlaşması alt bölgesindeki DYY akışları, 1993'de sözleşmenin imzalanmasından itibaren artmaktadır.²⁰⁴

Söz konusu bölgelerde gerçekleşen DYY giriş miktarının gösterildiği aşağıda Şekil 3.3'de de görüldüğü üzere, 1992 yılında AFTA'nın imzalandığı yıl sonrasında sıçrama eğilimi gösteren DYY giriş hızının 1995'e doğru yükselen oranla arttığı, 1995 sonrasında önceki dönem kadar yüksek olmamakla birlikte, artma eğilimini sürdürdüğü ve 1997'de 35 milyar dolar olarak doruğa ulaştıktan sonra, Asya Finansal Krizinin doğurduğu olumsuz etkilerle inişe geçmiştir. ASEAN bölgesel ticaret anlaşması, DYY'ları harekete geçirmiştir. Ancak, imzalanan çok sayıda ticaret düzenlemesi ve aynı zamanda yeni pazarların DYY'lara açılmasıyla (Orta ve Doğu Avrupa ve Çin gibi) bölgeye DYY akışlarında düşüşler yaşanmıştır.

²⁰⁴ A.g.e., 2003, s. 47.

Şekil 3.2. Asya ve Pasifik: ASEAN (Association of South East Asean Nations) ve SAPTA (South Asian Preferential Trade Area)'ya DYY Girişleri, (1990 - 2002) (Milyar dolar).

Kaynak: World Investment Report, 2003, s. 47.

Asya'da son zamanlardaki bölgesel düzenlemelerin çoğu, serbest ticaret alanlarına (AFTA, Singapur - ABD, ASEAN - Çin, Kore Cumhuriyeti - Şili) ve bölgesel yatırım ortaklıklarına (ASEAN Yatırım Alanı) yöneliktir. Bu tür düzenlemeler, pazara erişim garantisi sağlamakta, daha çok üründe daha düşük tarife kesintisi programı içermekte ve tarife dışı engelleri hedeflemektedir. Ayrıca, üretim girdi ve kaynaklarının kolaylaştırılmasını sağlamakta ve yatırım konularını kapsamaktadır. DYY'lar için, bu serbest ticaret yatırım anlaşmalarının cazipliği; pazarlar, kaynaklar ve etkinlik arayışında olan işlemleri etkileyebilecek bu unsurlarla artırılabilir (Heinrich ve Konan 2001).²⁰⁵

²⁰⁵ A.g.e., 2003, s. 47.

Asya'nın diğer bazı bölgelerine yönelik olarak, aşağıdaki öngörüler yapılabilir :²⁰⁶

- Diğer Güney Asya ülkelerinin Güney Asya Serbest Ticaret Alanı (SAFTA) ile artacak olan yerle ilgili (L) avantajlara sahip olarak mütevazı ölçüde DYY akışını çekmeye devam etme olasılığı yüksektir.

- Irak ve Batı Asya'daki diğer ülkeler, politik gelişmelere, ekonomik reformlara ve güvenlik algılamalarına dayalı olarak petrol ve gaza yönelik DYY'ların itmesi sonucunda DYY akışlarında hızlı bir artış yaşayabilir. Buna ek olarak, Irak ve Afganistan'daki yeniden yapılanmalar, inşaat ve altyapı sektörlerindeki DYY akışlarını artırabilir. Orta Asya'da ise, petrol ve gazın egemen konumunu sürdürmeye devam etmesi beklenebilir.

- Kuzey Doğu Asya ile Güney Doğu Asya arasındaki bölge içi yatırımın artması olasıdır, çünkü, daha çok sayıda UAŞ, etki arayışındaki DYY'larını da bölgenin hızla genişlemekte olan ekonomilerine yöneltmeye devam etmektedir. Daha gelişmiş ekonomiler (Çin, Hong Kong (Çin), Malezya, Kore Cumhuriyeti, Singapur ve Tayvan) bölgedeki diğer ekonomiler için DYY'ların önemli bir kaynağı olmayı sürdürme eğilimindedir. Bölgesel üretim ağları, kısmen ikili ve bölgesel anlaşmaların etkisi nedeniyle büyüyebilir. Genel olarak, DYY rekabeti Asya içinde ve diğer bölgelerle yoğunlaşma eğilimindedir.

- Pasifik Adaları ekonomilerinin ise yakın gelecekte, mütevazı düzeyde DYY akışı almaya devam etmesi olasıdır. Asya ve Pasifik Bölgesi'nin daha düşük gelirli ülkeleri için tercihli anlaşmaların yavaşlatılması, tekstil gibi endüstrilerde bu ülkelerin rekabet konumunu daha da zayıflatabilir.

²⁰⁶ A.g.e., 2003, s. 52.

Genel olarak uluslararası yatırım anlaşmalarının sayısının artması, bu anlaşmaların yapısı ve özellikle son yıllardaki ulusal politikalar DYY'ları daha hoş karşılar hale gelmiştir. GOÜ'lerin yaşadığı zorluk, kalkınma merkezli bir denge oluşturabilme konusunda yoğunlaşmaktadır. Dolayısıyla, ikili, bölgesel ve çok taraflı yatırım anlaşmaları, ülkelerin ekonomik gündemlerinin baş sıralarında yer almaktadır. Yatırım alan ülkelerin çoğu için bu durumlar, DYY çekme konusunda önemli faaliyetlerdir.

3.6. Ekonomik Entegrasyon Hareketleri ve DYY'lar

Ekonomik bütünleşmede son aşama, ekonomik birliklerdir. Ekonomik birlikler, mal hareketlerinin serbestleştirilmesi yanında üretim faktörlerinin de serbest dolaşımını sağlamayı gerektirirler. Bunlar, uygulanacak ortak politikalarla üyeler arasındaki ekonomik, mali, sosyal politika ve diğer alanlardaki tüm farklılıkların giderildiği kuruluşlardır. Öyle ki, birliği oluşturan ülkeler, adeta bir ülkenin çeşitli bölgeleri durumuna gelirler. Bunu sağlamanın başlıca yolu ise, belli başlı tüm politika alanlarında ortak uygulamalara girişilmesi ve bu konulardaki bireysel egemenlik haklarının ülkeler üstü bir kuruluş olan Birliğe devredilmesidir. Siyasal birleşme ile ekonomik birlikler arasında yakın ilişki bulunmaktadır. Çoğu kez, siyasal birleşmeye giden yolun ekonomik birleşmeden geçtiği görülmektedir. Almanya'nın siyasal birliğinin 1834 yılında kurulan Zollverein'den (gümrük birliği) sonra gerçekleştirilmesi bu konuya bir örnektir.²⁰⁷

DYY arayışı ve bu yatırımları kendi ülkelerine çekerek, büyüme ve kalkınmalarını güçlendirip, sağlam bir ekonomiye sahip olma amacındaki ülkeler, giderek artan şekilde uluslararası yatırım anlaşmaları gerçekleştirmektedirler. Bu anlaşmaları yaparken de birtakım kurallar ve bunların içeriği ve uygulaması gündeme gelmektedir. Bu kurallardan bazıları,

²⁰⁷ SEYİDOĞLU, Halil. Uluslararası İktisat -Teori, Politika ve Uygulama, İstanbul, 1994, s. 432.

genel yatırım politikaları ile ilgilidir. Bunlar da, hem yerli hem de yabancı yatırımları ve yatırımcıları etkileyen politikalardır (rekabet kuralları, rüşvet karşıtı vb. önlemler). Bazı kurallar ise, DYY çerçevesinin önemli tüm unsurlarını ya da bunların çoğunu içermektedir (DYY kabulü ve oluşması, sorun çözme mekanizmalarındaki uygulama standartları gibi). Sayıları artan uluslararası yatırım anlaşmalarının, yatırım kuralları yaratırken kısmen örtüşen, kısmen birbirini tamamlayan, karmaşık bir taahhüt ağı meydana getirdikleri de ifade edilebilir.

Uluslararası yatırım anlaşmalarının sağladığı etkinlik konusunda, uluslararası platformda son 15 - 20 yıldır çok farklı bir yatırım ortamı ve koşulları oluştuğu ve bunun da makro ekonomik göstergelerde ve diğer sosyopolitik ve kültürel alanlarda kendini gösterdiği düşünülmektedir.

3.7. DYY'ların AB Üzerindeki Etkileri

AB genelinde DYY'lar, daha önce de değinildiği üzere, dünyadaki toplam DYY ihracat ve ithalatında çok önemli bir paya sahiptir. Bu pay, AB'nin içinde bulunduğu politik, ekonomik, teknolojik ve sosyal gelişmelere bağlı olarak artan bir yapı içerisinde yer almaktadır. AB'ndeki altyapı, ekonomik ve politik istikrar, AR-GE'deki gelişmelerle birlikte ileri teknolojik yapı, DYY'ları teşvik edici bir ortam oluşturmuştur. Bunların yanısıra, Euro'ya geçiş sürecinde yaşanan ve gerçekleştirilen parasal birtakım düzenlemeler de söz konusu bu yatırımlar üzerinde olumlu bir yapı yaratmıştır.

II. Dünya Savaşı sonrasında birçok ekonomist tarafından, Avrupa'nın ekonomik büyümesi ve refahı üzerinde yapılan bilimsel çalışmalar, DYY'ların büyük oranda, gittikleri ekonomilerde üretim işlevlerinde büyük gelişme ve artışlara neden olduklarını göstermektedir. Dolayısıyla, DYY'lar Avrupa kıtasında olduğu gibi uluslararası üretkenlik ve büyümede de önemli bir yer tutmakta ve bu durum günümüzde de artarak devam etmektedir. Bu

bağlamda, sağlanan bu ekonomik açılımlar sonucunda artan DYY'lar, sosyal harcamaların azalmasına ve devletlerin kendi toplumlarına olan sorumluluklarını ihmal etmelerine yol açmamış; bilakis AB ülkelerinde milli gelirin önemli bir oranı artarak sosyal sorumluluk harcamalarına ayrılmaktadır. AB ülkelerinde sosyal harcamaların oranı yüzde 25'ler düzeyinde iken, bu oran, ülkemizde yüzde 10'ları bulamamaktadır.

Bölgesel düzeyde AB genişlemesi, Orta ve Doğu Avrupa'ya yönelik DYY iç akışlarını etkileyen en önemli politika gelişmelerinden biri olmuştur. Bu durum, üye olmayan ülkelerdeki DYY'ları da etkilemiştir. Ancak, bu etki farklı bir şekilde meydana gelmiştir. Bulgaristan ve Romanya dışında AB'ye katılan ülkeler üst - orta ya da yüksek gelir düzeyine sahip ülkelerdir. AB üyesi olmayan bölge ülkeleri ise, genelde alt - orta gelir düzeyinde bulunmaktadır. Bu durumun da, yeni üye olan ülkelerde DYY girişlerinde artışlara yol açması beklenebilir.

AB'ne katılan ülkeler, DYY rejimlerini AB düzenlemeleriyle uyumlu hale getirmek zorundadırlar. Burada iki amaç bulunmaktadır. Bunlar, AB düzenlemelerine uymak ve bölgesel kalkınma fonları gibi AB kaynaklarından elde edilecek faydaları en üst düzeye çıkarmaktır.²⁰⁸

DYY'lar AB içindeki bütünleşmeyi artırmıştır. Yeni teknoloji transferi, ileri üretim standartları, yönetim ve organizasyon ve diğer birçok alandaki katkılar ile yeni üye ülkelerin ekonomilerinin modernleşerek ilerlemesinde büyük rol oynamışlardır. Bununla birlikte, yeni üye ülkelerdeki yerel şirketlerin üretim ve hizmet alanlarında ilerlemeleri, istihdam konusunda da önemli artışlar sağlamıştır.

²⁰⁸ A.g.e., 2003, s. 64. Örneğin, DYY'lara ilişkin olarak, Slovakya'nın yabancı yatırımcılara yönelik bazı özel teşvikleri ve Macaristan'ın sadece büyük çaplı yatırımcılara uygulanan 10 yıllık vergi erteleme gibi örnekler verilebilir. Bu iki ülke, AB kurallarına uymak amacıyla, 2002 yılında yatırım uygulamalarında değişiklikler yapmışlardır. Öte yandan, bu ülkeler, yatırımcılara daha çekici gelebilecek bir çerçeve oluşturmaya çalışmaktadırlar.

AB üyeliği kapsamında, uluslararası rekabet temelinde bazı ülkeler, şirket vergilerini indirmektedir. 2004 yılında bu vergiler, mevcut AB ülkelerinin vergi ortalamasından daha düşük hale gelmiştir. Ancak, bu vergi oranları, İrlanda gibi DYY'lar konusunda önde gelen ülkelerdeki vergi oranlarından hala daha yüksek konumdadır. AB genişlemesi ayrıca, üye olmayan ülkelere de fırsatlar sunmaktadır. Çünkü montaj türü üretim, yüksek maliyetli üye ülkeler yerine, söz konusu ülkelerin tercih edilmesine yol açabilecektir. Orta gelirli ülkelerin yeniden yapılanmasıyla emek yoğun DYY'lar, Orta ve Doğu Avrupa ve Asya'daki düşük maliyetli ülkelere yönelebilecektir.

Yeni AB üye ülkeleri, emek yoğun malların tercihleri haline gelebilir. Bu ülkelerin ileri eğitilmiş işgücü ve rekabetçi üretim maliyetleri bu noktada avantaj yaratabilir. AB'nin yasal rejimi, bölgede insanların, malların ve sermayenin serbest hareketi için gerekli çerçeve sunabilir. DYY açısından varolan pazar potansiyelinin artması, AB yapılanmasının bir sonucu olarak da değerlendirilebilir. Bununla birlikte, yeni üye olan ülkelerde bu durumun olumlu yansımalarının daha çok yaşanabileceği öngörülebilir. AB üyesi olmayan ülkeler de, etki arayışı içinde bulunan DYY'ları çekme konusunda sınırda olmanın potansiyel avantajlarından yararlanabileceklerdir.

BÖLÜM 4

TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR: POLİTİKA VE UYGULAMA

4.1. Tarihsel Gelişim

Türkiye'de DYY'ların tarihsel gelişiminin başlangıcı, Osmanlı Devleti dönemine uzanmaktadır. Osmanlı Devleti zamanında kapitülasyonlar kapsamında ülkeye, özel imtiyazlı birçok yabancı şirket gelmiştir. Bunların büyük çoğunluğu, daha çok demiryolları, liman işletmeleri, ulaştırma, elektrik, havagazı gibi altyapı yatırımları ve bankacılık, sigortacılık, madencilik gibi hizmet ve endüstri alanlarında faaliyet göstermişlerdir.

O yıllarda, DYY'lar içinde en önemli yeri tutan demiryolları yatırımları konusunda oldukça fazla ödümler verilmiştir. Yabancı şirketler bağlı buldukları ülkelerden dünya fiyatları üzerinde gerekli makina teçhizatı ithal etmiş, demiryolları yapımı boyunca taş ocaklarının mülkiyetine sahip olabilmek, tuğla ve kiremit fabrikaları kurabilmek, arkeolojik kazılar yapabilmek gibi birçok alanda değişik imtiyazlara sahip olmuşlardır. Demiryollarının yapımında yabancı UAŞ'lerin ülkeye gelerek faaliyet göstermesi, uluslararası sermaye hareketleri bakımından oldukça önem taşımaktadır.²⁰⁹

Osmanlı Devleti'nin 1838 yılında imzaladığı Ticaret Anlaşması'yla ülkeye önce İngilizler, daha sonra da diğer yabancılar girmiştir. Böylece, dış ticaretten sağlanan gelirler büyük oranda ortadan kalkmış, özellikle demiryolları ve diğer altyapı yatırımlarının finansmanının ve diğer bazı askeri harcamaların artmasının etkisiyle birlikte devlet borçlanma sürecine girmiştir. Oysa, 1854 yılına kadar devletin dışarıya borcu yoktu. Devletin iç borçları da

hazinece ihtiyaç görüldükçe gerekli olan para içeriden borç alınarak sağlanıyor ve bu iç borçlanmalar, hisse senedi ve on yıllık sergi (bir çeşit hazine bonusu) ve tahvil biçiminden oluşuyordu. Bunların devir ve ferağı birçok kayıt ve işleme bağlı tutulmuş olduğundan ticareti yapılabilir duruma gelmesi de zaman almıştır.²¹⁰

Çeşitli ticaret güvenceleri sağlayan kapitülasyonlar, her yenilenmesinde biraz daha genişletilmiş ve zamanla Avrupa'nın Orta Doğu'yu iktisadi olarak sömürme aracı haline gelmiştir. XIX. yy.'ın ikinci yarısından itibaren borçlarını ödeyemez duruma gelen Osmanlı Devleti'nde 1881 yılında Düyun-u Umumiye İdaresi kurulmuş ve büyük ölçüde yabancılar tarafından yönetilmiştir. Kapitülasyonların sağladığı ayrıcalıklar ve imparatorluğun ekonomik ve siyasal güçsüzlüğünden yararlanarak kendilerine büyük bir hareket alanı yaratan yabancı şirketlerle birlikte, dış borçlanmalar daha sonraki yıllarda imparatorluğun çöküşünü hazırlayan önemli faktörler olmuştur.²¹¹ Bunların başında, İstanbul - Ankara Demiryolu Hattı'nın Anadolu'da yarattığı değişimler yer almıştır. Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında Avrupalı yatırımcıların demiryolu yapımı zamanında oldukça fazla imtiyazlara sahip olmaları ve bu imtiyazları suistimal etmeleri, Osmanlı ülkesinde daha o zamanlarda yabancı sermayeye karşı olumsuz düşüncelerin de ötesinde adeta bir düşmanlık havası oluşturmuştu. Yine, Rumeli demiryolları için verilen imtiyazların da daha inşaat başlamadan devlete ağır hukuki ve mali yük getirmesiyle birlikte yaşanan suistimaller, devletin demiryolu politikasını değiştirmesini gerekli kılmıştır.

Yukarıdaki açıklamaların etkisiyle 1870 yılına gelindiğinde, Osmanlı Devleti, hiçbir yabancı şirkete imtiyaz vermeden "kendi demiryolunu kendin yap" anlayışına ulaşmıştı. İşte bu anlayışın ilk ürünü, Haydarpaşa - İzmit

²⁰⁹ Borsa Rehberi (1928), Borsa Tarihi Araştırmaları, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayınları, İkinci Baskı, Nisan 1992, s.15.

²¹⁰ A.g.e., s. 15.

²¹¹ CÖMERT, Faruk. Dr. "Yabancı Sermayenin Dünü Bugünü ve Geleceği, Hazine Dergisi, Sayı12, Ekim 1998, s. 11-13'den aktaran Fulya BAYRAKTAR, Dünyada ve Türkiye'de DYSYları, TKB AŞ., Araştırma Md.lüğü, Ocak 2003, Ankara.

demiryolu olmuştur. ²¹² Dolayısıyla, proje maliyetinin iç borçlanma yoluyla karşılanması tercih edilmiştir. Haydarpaşa - İzmit demiryolu hattı, İstanbul'u Anadolu'ya bağlayacak olan Anadolu Demiryolu Projesinin baş hattı olma özelliğini taşımasından dolayı önemliydi. ²¹³

Osmanlı Devleti, başarı ile yaptığı demiryolunu işletme konusunda aynı başarıyı gösterememiştir. 1880'de hattın işletmesi İngilizlere ait bir şirkete kiraya verilmiştir. ²¹⁴ 1888 yılında Prusyalı Alfred Von Kaula'nın temsil ettiği Deutsche Bank'ın önderliğindeki bir konsorsiyum, Haydarpaşa - İzmit demiryolunun tüm haklarıyla beraber Anadolu Demiryolları imtiyazını devletten almayı başarmıştır. Konsorsiyum, İzmit'ten itibaren demiryolu inşaatına devam ederek 1890'da 50 km.'lik İzmit - Adapazarı hattını tamamlamıştır. 1891'de Bilecik'e ve sonra 1893'te de Ankara'ya ulaşmıştır. ²¹⁵

Osmanlı Devleti zamanında, demiryolu yapımında halkın maddi manevi büyük desteği olmuştur. Demiryolunun daha yapımı sürerken dahi geçtiği bölgelerdeki değişimler dikkat çekmekte idi. Demiryolları ülkenin üretim ve tüketim yapısında, iç ve dış ticaret yapısında, vergi gelirlerinde çok büyük olumlu gelişmeler yaratmıştır.

Daha öncede ifade edildiği gibi, Osmanlı Devleti, 19.yy'ın ikinci yarısından itibaren, elektrik, su, telefon, demiryolları, hava gazı, rıhtımlar gibi pek çok kamu hizmetinin kuruluş ve işletimini imtiyaz yöntemiyle yabancı yatırımcılara bırakmıştır. O dönemde, bu yatırımlarla ilgili bu imtiyaz sözleşmelerini düzenleyen herhangi bir yasa ve düzenleme de var

²¹² İlk keşifleri 1870'de 450 bin Osmanlı Lirası olarak yapılan demiryolu 90 km. olacaktı. Yapımına Sultan Abdülaziz zamanında 4 Ağustos 1871 tarihinde başlanmıştır. Bunun için de demiryolu tahvilleri çıkartılıp vilayetlerde satışa sunuldu. Satışların yavaş gitmesi üzerine, Bank-ı Osmani ve İtibari-i Umumi-i Osmani'den yüzde 9 faizle 300 bin Osmanlı Lirası borç alındı. Bu borçlar tahvil gelirleriyle ödenmeye çalışıldı. A.g.m., s. 55

²¹³ ÖZTÜRK, Cemil. "Tanzimat Devri'nde Bir Devletçilik Teşebbüsü: Haydarpaşa-İzmit Demiryolu", Çağın Yakalayan Osmanlı, (Ed. E. İhsanoğlu- M. Kaçar), İstanbul, 1995,s.271-287 den aktaran SATAN, Ali Dr., "Anadolu'nun Çehresini Değiştiren Devrim, İstanbul-Ankara Hattı", Rail Life, TCDD Aylık Dergisi, Ekim, 2003, Ankara, s. 55.

²¹⁴ İnşaatın başlamasından 4 ay sonra yolun 1. kısmı olan Tuzla-Haydarpaşa hattı, ardından 21 ay sonra ise 1873'te Haydarpaşa-İzmit hattı tamamlanarak hizmete açılmıştır. Ancak, Osmanlı Devleti, demiryolu hattının uzatılmasını istiyordu. Bunun için kiracı şirkete de öncelikler tanıyordu. Fakat bu İngiliz şirketinin ve diğer Avrupalı konsorsiyumların müracaatları Hükümet tarafından kabul görmemiş ve gerekli izinler verilmemiştir. Bu arada yeni yolların yerli sermaye ile ve "milli şirket" aracılığı ile yapılması fikri de imparatorluğun içinde bulunduğu iktisadi zorluklar nedeniyle tercih edilememiştir. SATAN, Ali. Dr. A.g.m., s. 56.

olmadığından, yapılan imtiyaz sözleşmelerinde Düyun-u Umumiye İdaresi'nin de baskısıyla hep karşı taraf lehine hükümler yer almıştır.²¹⁶

Cumhuriyet sonrası gelişmeler, 1980 öncesi ve sonrası olarak iki başlık altında ele alınabilir:

4.1.1. 1980 Öncesi Dönem

1930 yılında kabul edilen 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki Kanun kararları aslında DYY'lar hakkındaki ilk yasal düzenlemeleri içeriyor olsa da bu konuda aşağıda açıklanacağı üzere birçok kısıtlamalar mevcuttu. Dolayısıyla, 18.1.1954 yılında yürürlüğe giren 6224 sayılı “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu”, içinde bulunulan döneme göre, oldukça liberal bir yasa konumunda idi. Ancak, 6224 Sayılı Kanun, 1980 öncesi dönemde yabancı sermayeyi ülkemize çekmede yetersiz kalmıştır.

18 Ocak 1954 tarihinde yürürlüğe giren 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu, dönemin DYY'ları için gerekli yasal altyapıyı sağlayan oldukça liberal bir mevzuattı. Ancak yatırım ortamının geliştirilmesine yönelik olarak gösterilen reform çabalarına karşın; 6224 sayılı yasanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren doğrudan yatırımlara ilişkin olarak ortaya çıkan kavram ve uygulama farklılıklarını karşılamadaki ve yatırımcıların haklarını uluslararası standartlarda korumadaki eksikliği, yeni bir kanunun hazırlanması ihtiyacını doğurmuştur. Yasanın isminde “Teşvik” ibaresinin yer almasının nedeni, yasanın o yıllar için teşvik unsuru olarak kabul edilebilecek kar transferi, eşit muamele gibi hususları içermesi idi. Ancak, yasanın yürürlükte kaldığı yaklaşık yarım yüzyıllık zaman dilimi içerisinde, ekonomik

²¹⁵ A.g.m., s. 56.

²¹⁶ Bu duruma tepki olarak, II. Meşrutiyet'in ilanının hemen başında çıkarılan kanun “Menafi-i Umumiye Mütteallik İmtiyazlar Hakkında Kanun” dur. Bu kanun, imtiyaz yöntemini düzenleyen ilk kanundur. 1910 tarihli bu kanunda dikkati çeken nokta, kamu hizmetlerine ilişkin imtiyazların sadece Türk anonim şirketi statüsündeki şirketlere verileceğidir. Borsa Rehberi (1928), Borsa Tarihi Araştırmaları, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayınları, İkinci Baskı, Nisan 1992, s. 185.

hayatta yaşanan gelişmeler ve ilgili mevzuatta yapılan değişiklikler, söz konusu hususların teşvik aracı yerine, genel kabul görmüş uluslararası yatırım ilkelerine dönüşmesine neden olmuştur.²¹⁷

Yabancı sermayeli kuruluşlara yatırım izni verilmesi, bu kuruluşların sermaye artırımları, faaliyet alanlarında değişiklik yapabilmeleri gibi konularda Bakanlar Kurulu Kararı'nın beklenmesi, 6224 sayılı kanunun en önemli eksikliklerini oluşturmuştur. 1980 sonrasında ortamında 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik kanunu yetersiz bulunarak, yabancı sermayeyi özendirme amacıyla aşağıdaki önlemler alınmıştır:

- Yabancı sermayenin faaliyet alanları genişletilmiş, özellikle tarım, madencilik ve bir dizi hizmet alt kesimlerine yabancı sermayenin girişi kolaylaştırılmıştır.
- Toplam 500 milyon doları aşan garantisiz ticari borçların yabancı sermaye yatırımına dönüştürülmesine olanak tanınmıştır.
- Sermaye giriş ve çıkışlarında serbestleştirmeye gidilerek yabancı sermayeye güven verici bir ortam sağlanmıştır.
- Serbest bölgeler kurularak yabancı sermayenin yerli sınırlamaların dışında çalışmasına olanak tanınmıştır.²¹⁸

Cumhuriyetin ilk yıllarında yabancı sermayeli şirketlerin ülkeye çekilmeye çalışılmasına rağmen, bu dönemde yapılan millileştirmeler, ülkeye istenilen ölçüde yabancı sermayenin gelmemesine yol açmıştır. Türkiye'de cumhuriyetin kuruluşundan 1950 yılına kadar aslında yabancı sermayeye

²¹⁷ T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, "Yeni Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Hakkında", www.hazine.gov.tr.

²¹⁸ KEPENEK, Yakup ve Nurhan YENTÜRK. Türkiye Ekonomisi, Genişletilmiş Altıncı Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1994, s. 288 den aktaran Nejla ADANUR AKLAN, "Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları, Dış Ticaret Dergisi, Temmuz 1997, Yıl. 2, Sayı 6, s. 28, Ankara.

bilinçli bir karşı politika izlenmemesine rağmen DYY'lar konusunda bir gelişme sağlanamamıştır.

Bu dönemde dünya ekonomisindeki konjonktürel gelişmeler ile 1929 - 1930 Dünya Ekonomik Krizi'ne bağlı olarak, yabancı özel yatırımlarda önemli bir gelişme olmamıştır. Ayrıca, işbaşına gelen hükümetler, ülkenin ekonomik kalkınmasına yabancı sermayenin katkısını teşvik etmeye yönelik önlemler de almamışlardır. II. Dünya Savaşı'nın bitmesiyle, yeni dünya ekonomik düzenine yön vermek amacıyla kurulan Uluslararası Para Fonu (IMF) ile Dünya Bankası'na (IBRD - International Bank for Reconstruction and Development Policies) Türkiye'nin katılımı ve Marshall Yardımı'ndan yararlanmaya başlaması, ABD'den mali ve askeri yardım sağlaması ve en önemlisi Savaş sonrasında oluşan ikili kutupta kapitalist sistemin içinde yer alması sonucunda Türk Hükümeti, yabancı yatırımcıların Türkiye'de yatırım yapmasını kolaylaştırıcı mevzuat değişikliklerine yönelmiştir. Bu çerçevede özellikle, 1946 seçimlerinden sonra yasal düzenlemeler için hazırlıklara başlanılmış, Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu ve Petrol Kanunu gibi önemli yasalar daha sonra çıkarılmıştır.²¹⁹

1974 yılından itibaren etkisini göstermeye başlayan, asıl petrol şokları ile onların dolaylı şokları Türk ekonomisinin ithalat maliyetini büyük ölçüde artırmıştır. Ekonominin ara malları ve yatırım mallarının büyük ölçüde ithalata bağlı olması, endüstriyel üretimin iç piyasaya dönük karakteri, ihracat yapısının zayıflığı ve genellikle ekonominin döviz kazanma gücünün yetersiz olması, 1974 sonrasında dolaylı - dolaysız petrol şoklarının büyük bir bölümünü ekonominin sırtına yüklemiştir.²²⁰

Ekonomide, döviz sıkıntısıyla birlikte yaşanan enerji darboğazları ve ara mal yetersizliğinin de etkisiyle üretim büyük ölçüde aksamış, bu durum

²¹⁹ KARLUK, Rıdvan Prof. Dr., "Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı", Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye, T.C.M.B., Ankara, 2001, s. 104.

üretim maliyetlerinin yükselerek arz daralmaları yaşanmasına yol açmıştır. Genel arz daralışı ve maliyetlerdeki artışlar karşısında toplam talep gereği kadar daralmamış ve enflasyon o yıllarda yüzde 100'leri aşmıştır. Dolayısıyla, Türkiye'de 1980 sonrası dönemde dış kaynak gereksinimi önemli ölçüde artmıştır.

Türkiye, 1954'de, 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'nu çıkardıktan sonra ve bu yasa çok da liberal hükümler içermesine rağmen, 1980 yılına kadar, 26 yıl süresince yalnızca 228 milyon dolar yatırım çekebilmiştir. Bu seviyenin dikkate alınabilir bir değer taşımadığı açıktır. Yine, 1980 yılına kadar Türkiye'ye gelen şirket sayısı veya uluslararası yatırımcı sayısı da 100'ün altındadır. Bunların çoğunun da uluslararası yatırımcı niteliğini taşımayan çok küçük kuruluşlar olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla, DYY'lar konusunda daha kapsamlı ve çok yönlü düşünülmesi gerekliliği bulunmaktadır.

1980'den önce Türkiye'de yabancı sermaye konusuna daha çok ideolojik yaklaşıyordu. O dönemin ülkede önde gelen yönetici ve girişimcilerinin büyük çoğunluğu yabancı sermayenin yerli sermayeyi istismar ederek, ekonomiyi olumsuz yönde etkileyeceğini düşünmekteydiler. Açıkçası, dönemin koşulları da bu fikirlere destek olur nitelikteydi. Dolayısıyla, DYY'lar konusunda ülkede izlenen politikalar oldukça ihtiyatlı ve çekimser bir yapı içindeydi.²²¹

1980'lerden sonra ise, gerçekleştirilen liberalleşme faaliyetlerinin yanında, ülkemizde yaşanan sosyal, kültürel ve makroekonomik yapıdaki

²²⁰ BAŞKAYA, Fikret. Türkiye Ekonomisinde İki Bunalım Dönemi-Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına, Birlik Yayınları, Ankara, 1986, s. 153-154 den naklen Güner KOÇ AYTEKİN, Avrupa Birliği ve Türkiye Sermaye Piyasalarının Gelişim Süreci ve İlişkileri, Yayınlanmamış Master Tezi, G.Ü., s.146, 1999, Ankara.

²²¹ Örneğin, 1969 yılındaki İtalyan ve onu takiben Fransız ortaklı otomotiv firmalarına bakacak olursak, o tarihlerde her iki teşebbüs için ayrı kararname çıkarılmıştı ve bu kararname aslında, tamamen birbirinin aynı kararnamelerdi. O sıralarda yabancı sermayenin, yalnız endüstri şirketlerine katılması isteniyordu. Bu nedenle satıcı şirketlere ve dağıtım şirketlerine yabancı sermayenin katılmasına izin verilmiyordu. Dolayısıyla, imalat ve satış şirketi olarak her iki firma da iki ayrı şirket kurmak zorunda kalıyordu. İkinci bir ilke de, satış şirketinin tamamen yerli sermayeye ait olması idi. İmalat şirketinde ise, hisse ve yönetimde çoğunluğun Türklere ait olması gerekmekteydi. Kar payları, royaltiler ve tasfiye paylarının transferi izne tabi idi; lisans, know-how, teknik yardım anlaşmaları da aynı esasa bağlanmıştı. Hatta otomobil satış fiyatları dahi, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın denetimi altında idi. Yabancı personel çalıştırılması ve bu yabancı personelin çalışma sürelerinin uzatılması da ayrı bir izne tabi kılınmıştı. BOZER, Ali . " Türkiye'deki Yabancı

gelişmelerin de DYY girişleri üzerinde olumlu etkileri olduğu ifade edilebilir. Faiz oranlarının serbest bırakılması, para, sermaye ve bankacılık sektöründeki yapılanmalar ve yasal düzenlemeler, devlet müdahalesinin birçok konuda en aza indirilmesi, kısaca serbest rekabete dayalı piyasa ekonomisine geçilmiş olması DYY'lar üzerinde ve küreselleşme sürecinde uluslararası entegrasyon yönünde önem taşıyan başlıca konular olmuştur.

4.1.2. 1980 Sonrası Dönem

24 Ocak 1980 öncesinin genel ekonomik tablosu yukarıda açıklandığı üzere pek olumlu değildir. 1974'den itibaren süregelen ödemeler dengesi krizlerine çeşitli uygulamalarla çare bulunmaya çalışılsa da 1980 yılı başına gelindiğinde o zamana kadar izlenen politikalarla krizden çıkışın mümkün olmadığı anlaşılmıştı. Dolayısıyla, bu duruma çözüm bulabilmek için, uluslararası finansal kuruluşlarla temasa geçilmiş ve **“24 Ocak Kararları”** olarak bilinen istikrar önlemleri gündeme gelmiştir.

Böylece, Türkiye ekonomisinde, 24 Ocak 1980 Kararları ile yeni bir dönem başlamıştır. 24 Ocak Kararları'na dengeleri bozulmuş, yüksek enflasyondan bunalmış bir ekonomiyi istikrara kavuşturmak için alınan önlemler gözüyle de bakılmıştır. Ancak, 1980 ve 1990 döneminde alınan önlemler ve gerçekleştirilen ekonomik adımlarla, bütün bu sürecin bir ekonomik reform süreci olduğunu söylemek mümkündür. 24 Ocak 1980 Kararları içinde yabancı sermaye girişlerini özendirme politikaları da önemli bir yer tutmuştur.

24 Ocak 1980 tarihli ekonomik istikrar önlemleri kapsamında, yabancı sermaye hareketleri ile ilgili düzenlemeler de yapılmıştır. 25 Ocak 1980 tarihli ve 8/168 sayılı **“Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi”** ile Türkiye'ye

yabancı sermaye girişi teşvik edilmiştir. Alınan teşvik tedbirleri arasında yerli ve yabancı sermaye oranı ile kar ve ana sermaye transferi üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması, yabancı teknik ve idari personel istihdamına izin verilmesi ve altyapı ile ilgili kamu yatırımlarında yap - işlet - devret modeli ile joint - venture (ortak yatırım) şeklindeki girişimlerin kabul edilmesi yer almaktadır. Kararname'nin yürürlüğe girmesinden sonra Başbakanlığa bağlı Yabancı Sermaye Dairesi kurulmuş ve daha sonra da Devlet Planlama Teşkilatı'na bağlanmıştır. 17 Temmuz 1991 tarihinde ise söz konusu daire, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü haline getirilerek Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı bünyesine alınmıştır. 9 Kasım 1994 tarihli ve 4059 sayılı Kanun ile Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlıklarının ayrılması ile de söz konusu Genel Müdürlük Hazine Müsteşarlığı bünyesinde kalmıştır.²²²

24 Ocak 1980 tarihli ekonomik dengeleme ve yapısal düzenlemelerle ilgili uygulamaya konulan program, birçok alanda liberalizasyon ve kamusal alanda köklü reformları içermektedir. Özellikle enerji sektöründe, özel yatırımları öngören Yap-İşlet-Devret (YİD) Modeli ve birtakım programlar bu dönemde ilk defa uygulamaya konulmuştur. Ancak söz konusu dönemde köklü reform hareketlerine rağmen, tamamlanamayan birtakım eksiklikler ve çok sayıdaki kısıtlamalar devam etmiştir. Yap-İşlet-Devret Modeli de istenilen düzeyde gelişme gösterememiştir.

1986 ve 1992 yıllarında, üzerinde değişiklik yapılan çerçeve kararları ile ilgili son düzenlemeler, 7 Haziran 1995 tarihinde yürürlüğe giren 95/6990 sayılı "Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı" ile yapılmıştır. Her seferinde daha liberal bir anlayışla gerçekleştirilen düzenlemeler sonucunda ortaya çıkan mevzuata göre, yabancı yatırımcılar tekel veya özel ayrıcalık oluşturmamak koşuluyla, Türk özel sektörüne açık olan her alanda her türlü mal ve hizmet üretimine yönelik faaliyette bulunabilmektedir.

²²² Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Ö.I.K. Raporu, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, Mayıs 2000, s.8 den naklen Fulya BAYRAKTAR, Dünya'da ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Türkiye

Söz konusu mevzuat kapsamında: Yabancı yatırımcılar, Türk yatırımcılarla aynı hak ve sorumluluklara sahiptir, yabancı ortakların payına ilişkin herhangi bir kısıtlama bulunmamaktadır, yabancı sermaye olarak getirilen dövizler, Türk Lirası'na çevrilmeden döviz tevdiat hesaplarında tutulabilmektedir. Yine kar payı, royalti, tasfiye payı vb. kazançlar serbestçe ülke dışına transfer edilebilmektedir. Lisans, know-how, teknik yardım ve yönetim anlaşmalarının onaylanması zorunluluğu kaldırılmış olup, tescil yaptırılması yeterli görülmektedir. Dış kredi anlaşmalarının onaylanması zorunluluğu bulunmamaktadır.²²³

Kasım 1983'te kurulan hükümet, ekonominin dışa açılmasını ana hedef olarak seçmiş ve yeni düzenlemeler getirmiştir. Değişikliklerin ilk aşamasında Maliye Bakanlığı'na verilmiş birçok yetki, Başbakanlık bünyesinde oluşturulan Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'na aktarılmıştır. Ayrıca, "Türk Parasının Kıymetini Koruma Mevzuatı" önemli değişikliklerle yeniden düzenlenmiş ve kambiyo kısıtlamaları belirgin şekilde gevşetilerek ve döviz işlemleri bankalara çekilerek konvertibiliteye geçiş yönünde adımlar atılmıştır. Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki 17 sayılı Karar ve buna bağlı bir seri karar ile tebliğ 1984 başından itibaren uygulamadan kaldırılarak, 28 ve 30 Sayılı Kararlarla Kambiyo Mevzuatına belirgin bir serbestlik getirilmiştir.²²⁴

Türkiye, 1980'lerden sonra, ülkedeki tasarrufların yetersizliği dolayısıyla yatırım yapılamadığı gerçeğini daha iyi anlamıştır. Bunun

Kalkınma Bankası A.Ş., Ocak 2003, Ankara, s. 48.

²²³ Türkiye, mevzuata ilişkin düzenlemeleri gerçekleştirdikten sonra, 57 ülke ile "Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması"ni imzalamış olup, bu anlaşmalardan 36'sı (ABD, Almanya, Arnavutluk, Avusturya, Bangladeş, Beyaz Rusya, Belçika-Lüksemburg, Bulgaristan, Çin, Danimarka, Endonezya, Estonya, Güney Kore, Gürcistan, Hırvatistan, Hollanda, İngiltere, İspanya, İsrail, İsveç, İsviçre, Japonya, Kazakistan, Kırgızistan, Kuveyt, Macaristan, Makedonya, Moldova, Özbekistan, Pakistan, Polonya, Romanya, Tacikistan, Tunus, Türkmenistan ve Ukrayna ile yapılan) yürürlüğe girmiş bulunmaktadır. Ayrıca, Türkiye, 42 ülke ile de (Avusturya, Norveç, Güney Kore, Ürdün, S. Arabistan, Tunus, Romanya, Hollanda, Pakistan, İngiltere, Finlandiya, K.K.T.C., Fransa, Almanya, İsveç, Belçika, Danimarka, İtalya, Japonya, BAE., Macaristan, Kazakistan, Makedonya, Arnavutluk, Cezayir, Moğolistan, Çin, Hindistan, Malezya, Mısır, Polonya, Türkmenistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Özbekistan, ABD., Beyaz Rusya, Ukrayna, İsrail, Slovakya, Kuveyt ve Rusya) "Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması" imzalamıştır. Türkiye ayrıca, Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (MIGA) ile Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözümlemesi için Uluslararası Merkez (ICSID)'e de taraftır. BAYRAKTAR, Fulya. Dünya'da ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Ocak 2003, Ankara, s. 49, 50.

²²⁴ BORATAV, Korkut. "İktisat Politikaları Alternatifleri Üzerine Bir Deneme"- Kriz Gelişimi ve Türkiye'nin Alternatif Sorunu, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1984, s.89'dan aktaran KOÇ AYTEKİN, Güner, Avrupa Birliği ve Türkiye Sermaye Piyasalarının Gelişim Süreci ve İlişkileri, Yayınlanmamış Master Tezi, G.Ü.,1999, s.157, Ankara.

sonucunda da hükümetler DYY'ların üretime, istihdama, ihracata, verimliliğe, teknolojik ve yönetim konularındaki ilerlemeye ve daha birçok makroekonomik katkılarına yönelik olarak politika değişikliği içerisine girmiş ve bu konuda ülkenin konjonktürel durumunun olumsuzluğuna rağmen, geçmişe göre oldukça önemli ilerlemeler kaydetmiştir.

Türkiye'de 1980 sonrası dönemde yoğunlaşan dış kaynak ihtiyacı, kısa vadeli sermaye ithalini de gündeme getirmiştir. 11 Ağustos 1989 tarihli resmi Gazete'de yayımlanan, Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki Kanuna dayalı olarak çıkarılan 32 Sayılı Kararname ile yabancı sermaye üzerindeki miktar kısıtlamaları kaldırılmış ve yabancıların Türkiye'deki menkul kıymet piyasasından alım yapabilmelerine izin verilmiştir. 32 Sayılı Kararname ile serbestleşme sürecine giren Türkiye'de reel faiz oranlarının yükselmesinin etkisiyle sermaye girişlerinde önemli artışlar olmuştur.²²⁵

32 Sayılı Kararname ile getirilen diğer bir yenilik, gayrimenkuller ve aynı haklar üzerindeki blokaj hükmünün kaldırılmasıdır. Buna göre, yabancıların döviz bozdurmaksızın yurt içinde elde ettikleri gayrimenkullere ve aynı haklara ait gelirlerin, yurtiçinde kullanımı veya yurtdışına transferi serbest bırakılmıştır. 32 Sayılı Kararname ile sadece kısa vadeli sermaye girişi teşvik edilmemiş, aynı zamanda özel sektöre ara girdi ithalatında da kolaylıklar sağlanmıştır.²²⁶

Yine, 1994 yılında Rekabeti Koruma Kanunu kabul edilmiş ve Rekabet Kurulu oluşturulmuştur. Fikri ve sınai mülkiyet hakları konusunda da ulusal ve uluslararası bazda girişimlerde bulunulmuş, Türk Patent Enstitüsü kurulmuştur. Türkiye'nin Gümrük Birliği ilişkisi de bu adımların atılmasında etkin rol oynamıştır. Büyük ölçüde önem taşıyan bu konular, DYY girişlerinde önem taşıyan temel unsurlar olmuşlardır. Dolayısıyla, DYY girişlerinde en azından daha istikrarlı bir yapı oluşmaya başlamıştır.

²²⁵ ADANUR AKLAN, Nejla. "Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları, Dış Ticaret Dergisi, Temmuz 1997, Yıl.2, Sayı 6, s. 28, Ankara.

7.6.1995 tarih 95/6990 sayılı yabancı sermaye çerçeve kararının yürürlüğe girmesiyle, Türkiye’de yabancı sermaye rejimi daha liberal bir hale getirilmiş ve bazı bürokratik işlemler ve formaliteler azaltılmıştır. Daha sonra, 24.8.1995 sayılı tebliğ ile yabancı sermaye uygulamasına açıklık getirilmiş ve bu tebliğ de 21.6.1996 tarihinde tadil edilmiştir.²²⁷

Tüm bu süreçte yeterli olmamakla birlikte, önemli gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. 1980’li yıllarda, bilindiği üzere öncülüğünü özel sektörün yapacağı ihracat ağırlıklı ekonomik bir program yürürlüğe konulmuştu. Program, ithalatta liberalizasyon sağlama, esnek kur politikası, ihracat teşvik önlemleri, faiz oranlarının serbest bırakılması gibi bir dizi reform hareketini içeriyordu. Ancak, 1980’li yılların reformlarının sınırlı nitelikte olması ve birtakım eksiklik ve yetersizliklerin korunarak devam etmesi sonucunda bu yıllarda da önemli DYY girişi sağlanamamıştır. Ayrıca, para piyasaları ve finansal birtakım kurumların devletin yönetiminde olması da bu sürecin olumsuz işleyişindeki nedenler arasında görülmektedir.

Yabancı yatırımcıların bazı şikayetlerinin etkisiyle, 13.8.1999 tarihli ve 4446 sayılı kanun ile 1982 T.C. Anayasası’nın bazı maddelerinde doğrudan doğruya kamu hizmetleri ile ve kamu hizmeti imtiyaz sözleşmeleriyle ilgili değişiklikler yapılmıştır. Anayasanın ilgili maddesine “4446 sayılı kanun ile kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinde bunlardan doğacak uyuşmazlıkların milli veya milletlerarası tahkim yoluyla çözümlenmesi öngörülebilir” cümlesi eklenmiştir. Böylece, bu sözleşmelerden doğacak olan uyuşmazlıkların çözümü Danıştay’ın görev alanı dışına çıkartılmış oluyordu. 18 Aralık 1999 tarih ve 4492 sayılı kanun ile Danıştay Kanununun ve İdari Yargılama Usulü Kanununun ilgili maddeleri değiştirilmiş, Danıştay’ın imtiyaz sözleşmeleri üzerindeki inceleme görevi, o da iki ayla bağlı olmak üzere görüş bildirme görevi haline dönüştürülmüş ve ancak tahkim yolu öngörülmemiş olan

²²⁶ A.g.m., s. 28 - 29.

²²⁷ BOZER, Ali., “ Türkiye’deki Yabancı Sermayeli Firmalar, Sorunları, Gelişme Perspektifleri (Dünü ve Bugünü)”, Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye, TCMB, Ankara, 2001, s. 146.

imtiyaz sözleşmelerinden doğan anlaşmazlıklara ilişkin davaların idari yargıda görüşüleceği öngörülmüştür, yani Anayasaya uyum sağlanmıştır.²²⁸

Yabancı sermayeyi çekebilmek için 1980'li yıllardan itibaren çeşitli yasal bazı düzenlemelere de gidilmiştir. Bunlar, 4 Aralık 1984 yılında çıkartılan 3096 sayılı Türkiye Elektrik Kurumu Dışındaki Kuruluşların Elektrik Üretimi, İletimi ve Dağıtımını ile Görevlendirilmesi Hakkında Kanun'dur. Daha sonra, 1988 yılında 3465 Sayılı Karayolları Genel Müdürlüğü Dışındaki Kuruluşların Erişme Kontrollü Karayolu, Otoyolu Bakımı, Yapımı ve İşletilmesiyle Görevlendirilmesi Hakkında Kanun ve 1994'te 3996 Sayılı Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hakkında Kanun çıkartılmıştır.²²⁹

2000 ve 2001 yıllarında yaşanan derin ekonomik krizler sonucunda uygulanacak yeni ekonomi politikasının çerçevesi "Ekonomik Politikalar Bildirgesi" olarak ortaya konulmuştur. Söz konusu bildirgenin "Türk Ekonomisinde Özel Sektörün ve Yabancı Yatırımın Rolünün Artırılması" başlıklı bölümünde "önemli bir miktara ulaşmış bulunan dış borç stoğunu azaltabilmek ve ekonomiyi daha çok modernize edebilmek için orta vadede DYY çekme zorunluluğu vardır" ifadesi yer almıştır.

Gerçekleştirilen birtakım iyileştirme ve düzenlemelere rağmen DYY'larla ilgili söz konusu kanunda yukarıda ve daha önce de değinilen eksiklikler ve yetersizlikler bulunmaktaydı. Söz konusu bu yetersizlikler, hem yerli hem de yabancı yatırımcılar tarafından da ifade edilmekteydi. Dolayısıyla, konunun taşıdığı önem nedeniyle, beklenen yeni **Doğrudan Yabancı Yatırımlarla İlgili Kanun 17.6.2003 tarihinde 4875 sayılı karar ile Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu** olarak kabul edilmiştir. İlerleyen bölümlerde bu yeni kanunun neler getirdiği incelenecektir. Bu bağlamda, uluslararası

²²⁸ GÜNDAY, Metin Prof. Dr., "Uluslararası Tahkim Alanında Türkiye'de Gerçekleştirilen Yasal Düzenlemeler", Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye, T.C.M.B., Ankara 2001, s.188 - 190.

²²⁹ A.g.e., s. 186.

tanımlara da uygun olarak yeni yasanın ismi “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu” olarak belirlenmiştir.

Yeni yasa ile Türkiye’deki yatırım ortamının liberal niteliğini öne çıkaran bir yasa hazırlanmıştır. Zira bir ülkenin yatırım mevzuatı, o ülkenin uluslararası yatırımlara olan bakış açısını yansıtması bakımından önemlidir. Doğrudan yatırımlara ilişkin temel yasa olarak tasarlanan yeni “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu” ile esas olarak, ülkemizin uluslararası yatırımlara yönelik eşitlikçi ve liberal yaklaşımı yansıtılmakta ve yasaya “yatırımcıya açık ve anlaşılır mesajlar veren” ve yatırımcının değişik mevzuatlar gereği sahip olduğu haklar ve tabi olduğu yükümlülükleri gösteren “yasal bir rehber” niteliği kazandırılmıştır.²³⁰

4875 sayılı yasayı, yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik reform hareketlerinin önemli bir parçası olarak görmek mümkündür. Burada yatırımcı tanımında ilk defa yerleşiklik esası getirilmektedir. Dolayısıyla, bu tanıma, gelirini yurtdışında sağlayan Türk çalışanları da girmektedir. Yabancı yatırım ve yatırımcı konularında uluslararası standartlarda tanımlar getirmekte ve yabancı yatırımcıların Türkiye’deki hakları ve yükümlülükleri konusunda yasal bir rehber oluşturmaktadır. Bu yasanın DYY girişini artırma bakımından geçmişteki yasa ve uygulamalardan farklı özellikleri bulunmaktadır. Bunları kısaca özetlersek; izin prosedürünün kaldırılması; Yeni kanun ile yabancı sermayeli olarak kurulacak şirketlerin şirket kuruluşu için Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü’nden almak zorunda oldukları ön izin kaldırılmıştır. Böylece kuruluş işlemi tamamen yerli sermayeli şirketlerde olduğu gibi gerçekleştirilecektir. Türkiye’de kurulan yabancı sermayeli şirketler, Türk Şirketi sayıldığından bu şirketlerin hak ve yükümlülükleri de Türk Ticaret Kanunu ve diğer mevzuatla Türk şirketleri için belirlenen hak ve yükümlülükler çerçevesinde olacaktır.

²³⁰ T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, A.g.y., www.hazine.gov.tr.

Bu bağlamda, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'nden daha önce alınan; şirket ve şube kuruluş izni, yerli şirketlere yabancıların iştirak izni, yatırım izni, şirket faaliyet konusu değişikliklerine ilişkin izinler, sermaye artış ve hisse devir izinleri, dolaylı iştirak izinleri, lisans, know-how, teknik yardım, franchise anlaşmalarının tescil izinlerinin kaldırılması yönünde düzenlemeler yapılmıştır. ²³¹ Ancak, daha önce kurulmuş olan ve bu Kanun kapsamında kurulan yabancı sermayeli şirketler bir Türk Şirketi kimliği ile yerli şirketlerin alması zorunlu olan her türlü izini almak ve gerekli tüm yükümlülükleri yerine getirmek zorundadır.

Dolayısıyla, yabancılara karşı eşit muamele ilkesi kapsamında yabancı yatırımcıların haklarının iyileştirilmesi konusunda da, 6224 Sayılı Kanun'da öngörülmüş bulunan milli muamele esasına bu kanunda da yer verilerek, ülkemizde yabancı yatırımcıların yerli yatırımcılarla eşit hak ve yükümlülüklerle tabi olmalarının esas olduğu, bu ilke uygulamasından ancak aksine bir kanun hükmünün varlığı halinde ve söz konusu hükümde yer alan esaslar çerçevesinde ayrılacağı hususu belirtilmiştir. ²³²

Yabancı yatırımcılara eşit muamele yapılması yanında, **kamulaştırmaya ilişkin olarak**, Anayasa ve Kamulaştırma Kanunu'nda yer alan ilkelerin, ikili yatırım anlaşmalarımız ve diğer uluslararası anlaşma metinlerinde yer aldığı şekliyle düzenlenmesi sağlanmış, kamulaştırmanın anılan mevzuatlarda belirtilen koşullar yerine getirilmeksizin gerçekleştirilemeyeceği ifade edilmiştir. Yine Kanun'da **transferler konusunda**, Kanunda yabancı yatırımcıların Türkiye'deki faaliyet ve işlemlerinden doğan net kar, temettü, satış, tasfiye ve tazminat bedellerinin,

²³¹ T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, "Yeni Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Hakkında", www.hazine.gov.tr, s. 1.

²³² Kanun'a göre, Türkiye'de Türk Ticaret Kanunu hükümlerine göre kurulan yabancı sermayeli şirketler, Türk şirkettirler. Dolayısıyla, bu şirketlere ayrıcalıklı bir muamele uygulanması ya da farklı teşvik unsurları verilmesi söz konusu olmadığı gibi, bu şirketler farklı yükümlülüklerle de tabi değildir. Yabancı yatırımcıların Anayasa'da ve ilgili diğer kanunlarda yer alan haklarına ilişkin hususlar (milli muamele, kamulaştırmaya karşı koruma, taşınmaz edinimi, uluslararası tahkim) yeni Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu'nda teyit edilmektedir. Yeni kanuna göre, yabancı sermayeli şirket kurmak için eskiden varolan, 6224 Sayılı Kanun ve ilgili mevzuata göre, yabancı ortak başına asgari 50.000 ABD Doları sermaye getirilmesi şartı ve limited ya da anonim şirket kurma zorunluluğu da ortadan kaldırılmıştır. T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, "Yeni Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Hakkında", www.hazine.gov.tr, s. 1.

lisans, yönetim ve benzeri anlaşmalar karşılığında ödenecek meblağlar ile dış kredi, anapara ve faiz ödemelerinin, bankalar veya özel finans kurumları aracılığıyla yurt dışına serbestçe transfer edilebileceği hükmü açıkça ifade edilmiştir.

Öte yandan, **taşınmaz edinimi konusunda**, Türkiye’de Türk hukukuna uygun olarak kurulan ve idare merkezinin Türkiye’de bulunduğu, yabancı yatırımcıların ortaklığıyla kurulan ya da iştirak edilen şirketler, Türk şirketi sayılmaktadır. Bu şekilde Türk tüzel kişiliği kazanmış bulunan şirketlerin gayrimenkul edinimine ilişkin olarak, Köy Kanunu ve Tapu Kanunu’nda herhangi bir kısıtlama bulunmaması nedeniyle, söz konusu şirketlerin gayrimenkul edinimi serbestisinin Kanunda yer alması amaçlanmıştır. Bunun yanısıra, Türk Ticaret Kanunu’nun 137. maddesi uyarınca, ticaret şirketlerinin, hak iktisap etmeleri ve borç altına girmeleri, söz konusu işlemlerin şirket sözleşmesinde yazılı işletme mevzuu kapsamında yer alması şartıyla mümkündür. Şirket işlemlerine ilişkin olarak, Türk Ticaret Kanunu’nda yer alan bu husus, kuruluş yeri ve idare merkezi esasına göre, Türk şirketi sayılan yabancı sermayeli şirketler için de geçerlidir. Ayrıca, yabancı gerçek kişilerin Türkiye’de gayrimenkul edinimine ilişkin olarak **karşılıklılık ilkesi** geçerliliğini korumaktadır.

Bir başka düzenleme olarak, yabancılık unsuru taşıyan uyuşmazlıkların çözümlenmesinde **uluslararası tahkime** başvurmanın usul ve esasları, 4686 sayılı Milletlerarası Tahkim Kanunu ile düzenlenmiştir. Bu çözüm yoluna, ev sahibi ülke mahkemelerinin yanısıra, arabuluculuk ve uzlaşma gibi diğer uyuşmazlık çözüm yollarına başvurma olanakları ile birlikte kanunda yer verilmesiyle yabancı yatırımcıların uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin tereddütlerinin ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Ayrıca, yeni Kanun ile, yabancı yatırımcılar açısından önemi dikkate alınarak, **çalışma izni**

bakımından çalışma mevzuatına tabi olan yabancı personelin istihdamı konusuna, doğrudan yabancı yatırım kanununda yer verilmiştir.²³³

Son olarak, yıllık plan ve program hedeflerini, ülkenin genel ekonomik durumunu ve dünyadaki yatırım eğilimleri ile ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile özel sektör meslek kuruluşlarının görüşlerini dikkate alarak, yabancı yatırımlar konusunda yatırım önceliklerini ve tanıtım politikalarını oluşturma görevi, bu Kanun ile **Hazine Müsteşarlığı'na** verilmiştir. Yabancı yatırımlarla ilgili olarak izin / onay prosedürünün kaldırılmış olması nedeniyle, anılan görevin yerine getirilmesi, yatırımlar hakkındaki istatistiki bilgilerin kamu kurum ve kuruluşları ile meslek kuruluşlarından edinilmesini gerekli kılmaktadır. Bu amaçla müsteşarlık, ilgili birimlerden yatırımla ilgili bilgi istemeye yetkili kılınmıştır.

Yeni kanunla getirilen bu düzenlemeler, kanun kapsamına giren konularda uygulanacak olan usul ve esasları belirlemek üzere, daha sonra 20.8.2003 tarihinde yayımlanan Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Uygulama Yönetmeliği'nde belirlenmiştir.

4.2. DYY'ların Önemi

Dünyada ekonomiler, sürekli bir gelişim ve değişim içerisindedirler. DYY'lar da küreselleşme süreciyle birlikte çok büyük boyutlara ulaşmışlardır. DYY'lar ülkelerin kalkınma ve gelişmelerinde ve ekonomik krizlerden korunmalarında büyük önem taşıyabilmektedirler. Çünkü bu tür yatırımların ülkelerin kalkınma ve gelişmeleri üzerindeki katkıları diğer sermaye hareketlerine göre daha fazladır. Şöyle ki, kısa vadeli sermaye hareketleri bilindiği üzere ekonomik krizlere neden olabilmektedirler. Portfolyo yatırımlarının da DYY'lar kadar etkin bir yatırım argümanı olmaması ve diğer

²³³ 6.9.2003 tarihinde yürürlüğe giren Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanununda, Yabancı Uyruklu Personel İstihdamı Hakkında Yönetmelik'le de çalışma hayatı ile ilgili mevzuat yürürlüğe girmiştir. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgiler bu mevzuatta yer almaktadır.

uluslararası finansman kaynaklarının da günümüzde yeterli düzeyde bulunmaması nedeniyle DYY'lar neredeyse başka alternatif bırakmayan ve zorunluluk taşıyan bir konuma yükselmişlerdir.

Bu bağlamda, diğer GOÜ'ler gibi Türkiye de yüksek finansman açıklarını giderebilme ve ekonomik gelişmesini sağlayabilme noktasında, söz konusu bu yatırımlardan en rasyonel şekilde yararlanma durumundadır. DYY akımlarının borç yaratmayan bir dış finansman kaynağı olması nedeniyle giderek önemi artmaktadır. Böylece, Türkiye'nin ekonomik büyümesini sağlaması, istihdam düzeyini artırması, ileri üretim teknolojilerinin ve yönetim tekniklerini getirebilmesi ve bu etkilerin olumlu diğer ekonomik yansımaları ile birlikte, ekonomik gelişme ve ilerleme sağlayabilmesi amaçlanmaktadır.

4.3. DYY'ların Sektörel ve Miktar Bakımından Dağılımı

Ülkemiz, yukarıdaki bölümlerde anlatıldığı üzere, oldukça liberal yapıda bir mevzuata sahip olmasına; dinamik nüfusu, jeo-stratejik konumu ve büyük ekonomik potansiyeline rağmen, global DYY'lardaki payı açısından istenilen düzeye ulaşamamış ve performansı oldukça düşük düzeyde kalmıştır.

Aşağıda Tablo 4.1.'de görüldüğü üzere, 1980'li yıllarda DYY'lardaki yeni, iştirak ve sermaye artışları baz alınarak verilen izinler de 1980'li yılların sonlarına doğru bir artış eğilimi başlamış ve bu durum 2002 yılında toplam 2243 adet izin ile son bulmuştur.

Şöyle ki, burada önemli bir konuda açıklama yapmamız gerekmektedir. 17.06.2003 tarihinde yürürlüğe giren 4875 sayılı yeni Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ile yabancı sermayeli şirketlerin ve şubelerin kuruluşu ve faaliyetlerine ilişkin izin sistemi kaldırılmış olduğundan, izine dayalı istatistiklerin 30.06.2003 tarihinden sonra artık yayımlanmayacağı

Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü tarafından bildirilmiştir.

Bu nedenle, aşağıda sunulan Tablo 4.1., Tablo 4.2., Tablo 4.3, Grafik 4.1, Grafik 4.2 ve Grafik 4.3.'e ait istatistikler en son 2002 verileri ile sunulabilmiştir. Ancak, daha sonraki tablolarda 2005 yılına kadarki verilerle yeni tablolar oluşturulmuştur.

Bu kapsamda, aşağıda Tablo 4.1'de izin verilen DYY'ların yatırım türlerine göre dağılımı gösterilmektedir. 1980 - 1990 yılları arasında verilen yabancı sermaye izin tutarı, toplam 6.4 milyar dolara ulaşırken, yıllık ortalama izin tutarı 456 milyon dolar olmuştur. 1991 - 2000 yılları arasında ise verilen yabancı sermaye izin tutarı 21 milyar dolar olurken, yıllık ortalama izin tutarı ise 2.1 milyar dolara çıkmıştır.

Tablo 4.1. DYY İzinlerinin İzin Türlerine Göre Dağılımı

Yıllar	Yeni Şirketler İçin Düzenlenen İzinler				Mevcut Şirketler İçin Düzenlenen İzinler		
	Yeni (Adet)	%	İştirak	%	Sermaye Artışı	%	Toplam (Adet)
1980	35	36	20	21	42	43	97
1981	122	36	71	21	145	43	338
1982	60	36	35	21	72	43	167
1983	23	22	6	6	74	72	103
1984	172	63	12	4	87	32	271
1985	147	63	23	10	64	27	234
1986	245	67	30	8	89	24	364
1987	331	51	73	11	251	38	655
1988	321	39	154	19	350	42	825
1989	560	37	427	28	526	35	1.513
1990	593	32	231	12	1.036	56	1.860
1991	825	42	169	9	972	49	1.966
1992	311	17	410	23	1.098	60	1.819
1993	521	25	288	14	1.254	61	2.063
1994	205	14	245	17	1.028	70	1.478
1995	1.033	35	575	20	1.330	45	2.938
1996	2.693	70	518	14	625	16	3.836
1997	471	28	428	25	780	46	1.679
1998	438	27	556	34	653	40	1.647
1999	521	31	505	30	673	40	1.699
2000	1.564	45	1.100	32	813	23	3.477
2001	231	8	809	30	1.685	62	2.725
2002	216	10	617	28	1.410	63	2.243
Toplam	11.638	34	7.302	21	15.057	44	33.997

Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Raporu, 2003, s.48.

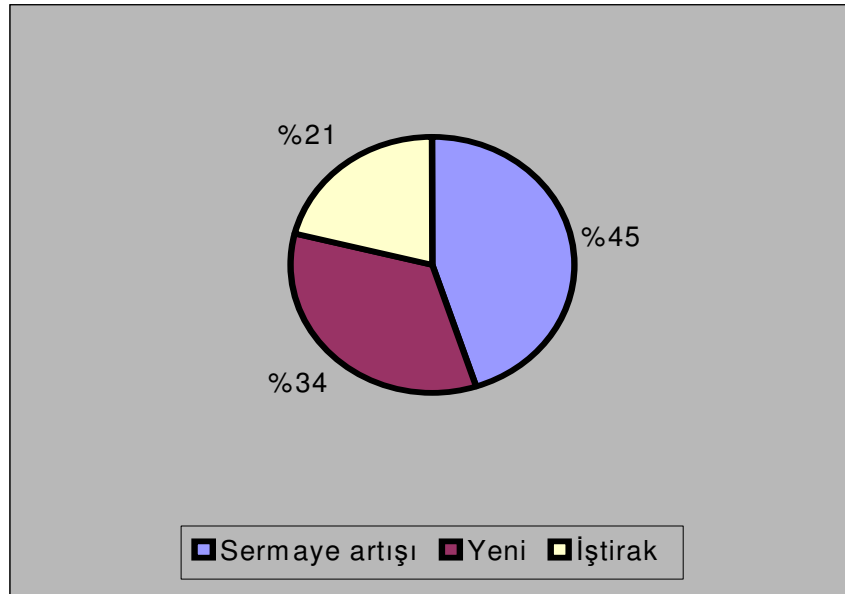
Açıklama Notu: 17.06.2003 tarihinde yürürlüğe giren 4875 sayılı yeni Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ile yabancı sermayeli şirketlerin ve şubelerin kuruluş ve faaliyetlerine ilişkin izin sistemi kaldırılmış olduğundan, izine dayalı istatistiklerin 30.06.2003 tarihi itibari ile artık yayımlanmayacağı Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü tarafından bildirilmiştir.

Dolayısıyla, yukarıdaki tablolarda 2003, 2004 ve 2005 yılı değerleri bu kapsamda gösterilememiştir. Ancak bu yıllara ait değerler; Tablo 4.4., Tablo 4.5. ve izleyen diğer tablolarda ele alınmıştır.

Aşağıda, Tablo 4.2'de görüldüğü üzere, 31.12.2002 tarihi itibariyle izin verilen yabancı sermaye tutarı kümülatif olarak, 33.997 milyon dolara ulaşmıştır. 2002 yılında izin verilen miktar 2.243 milyon dolar olarak bir önceki yıla göre yaklaşık yüzde 18 azalmıştır. 2002 yılı değeri, yine 2000 yılı değerine göre de yaklaşık olarak yüzde 36 oranında azalma göstermiştir.

Yukarıda da ifade edildiği üzere, komple yeni yatırımların düşüklüğü Türkiye'nin DYY'lardan elde edeceği yararları nispeten azaltmaktadır. Aşağıda Grafik 4.1'de görüldüğü üzere, 1980 - 2002 yılları arasındaki dönemde, sermaye artışlarının oranı yüzde 45 ile ilk sırada yer alırken, yeni şirket kuruluş izinleri de yüzde 35'le ikinci sırada bulunmaktadır. Bunu, mevcut yerli sermayeli şirketlere, yabancı sermaye iştiraki için verilen izinler yüzde 21'lik bir oranla izlemektedir.

Grafik 4.1. Türkiye'de İzin Verilen DYY'ların Yatırım Türlerine Göre Dağılımı (1980-2002)

Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Raporu, 2003, s. 49.

Bu bağlamda, bir ülkeye gelen DYY'lar içinde ülkenin ekonomik gelişmesinde en önemli rolü, daha önce kavramsal çerçeve ve teorik açıklamaların yapıldığı bölümlerde de açıklanmaya çalışıldığı üzere, komple yeni yatırımlar oluşturmaktadır. DYY girişlerinde bu konu büyük önem taşımaktadır.

Yine aşağıda, Tablo 4.2.'de görülebileceği üzere, 1980'li yıllarda yaklaşık olarak 100 milyon dolarlık rakamlarla başlayan yatırımlar, 1980'li yılların sonlarına doğru yaklaşık 700 milyon dolarlık rakamlara ulaşmış ve 1990'lı yılların başından sonuna kadar da bu rakamın biraz üstünde, ortalama olarak 900 milyon dolar civarında seyretmiş ve Gümrük Birliği'nin tamamlanmasıyla 2000'li yılların başına kadar DYY'larda artış yaşanmamıştır. Bu durumda, rekabet politikalarına uyum sağlama başta olmak üzere birçok unsurun etkili olduğu ifade edilebilir. İstisna rakamlar olarak, 2000 ve 2001'deki rakamlar da, büyük oranda 1.5 milyar dolarlık İtalyan ortaklı GSM yatırımından ve yapılan diğer özelleştirme kalemlerinden kaynaklanmaktadır.

Tablo 4.2. Türkiye’de Yıllara Göre DYY’lar

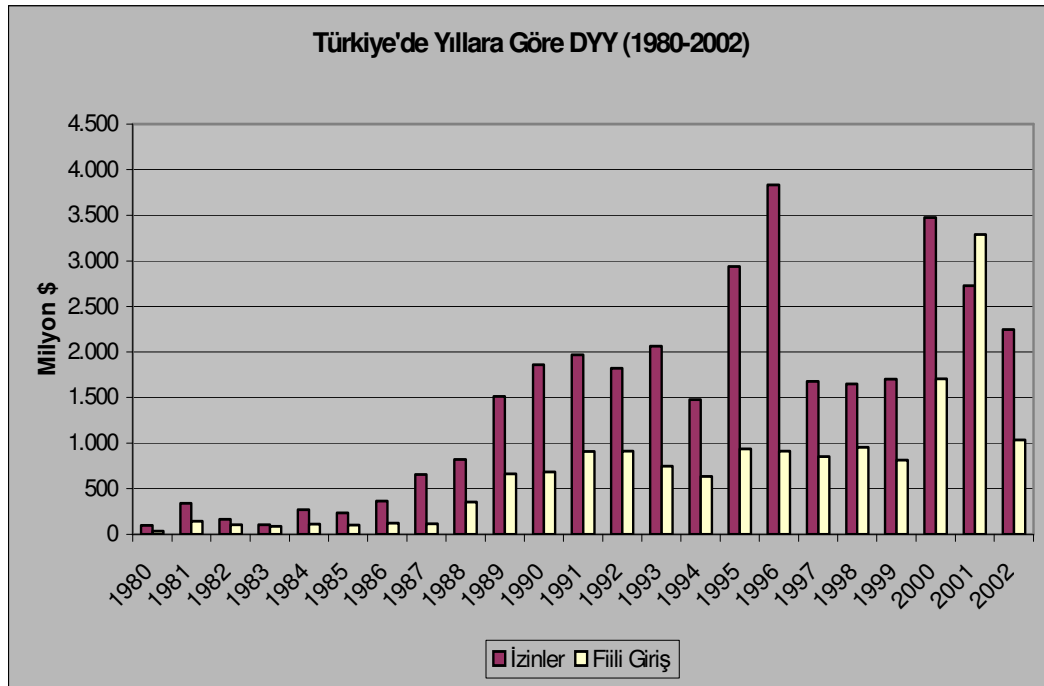
Yıllar	İzinler (Milyon dolar)	Fiili Giriş (Milyon dolar)	Firma Sayısı (Adet)
1980	97	35	78
1981	338	141	109
1982	167	103	147
1983	103	87	166
1984	271	113	235
1985	234	99	408
1986	364	125	619
1987	655	115	836
1988	821	354	1.172
1989	1.512	663	1.525
1990	1.861	684	1.856
1991	1.967	907	2.123
1992	1.820	911	2.330
1993	2.063	746	2.554
1994	1.478	636	2.830
1995	2.938	934	3.161
1996	3.836	914	3.582
1997	1.678	852	4.068
1998	1.646	953	4.533
1999	1.700	813	4.950
2000	3.477	1.707	5.328
2001	2.725	3.288	5.841
2002	2.243	1.037	6.311
Toplam	33.995	16.217	6.311

Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı,
Yabancı Sermaye Raporu, 2003, s.47.

Yukarıda Tablo 4.2.’de ve aşağıda Grafik 4.2.’de de görüldüğü üzere, yine burada, önemli bir nokta olarak, verilen yabancı sermaye izinleri ile fiili gerçekleştirmeler arasındaki farkın neden oluştuğu konusu dikkat çekmektedir: Bu nedenlerden en önemlisi, yatırımların gerçekleşme süreleridir. Yapılan yatırımlar çoğu durumlarda iznin verildiği yılda tamamlanamamakta sonraki yıllarda da devam edebilmektedir. Bu da fiili girişlerin yıllara yayılarak gecikmeli gerçekleşmesine neden olmaktadır. Fiili gerçekleştirmelerle izinler arasındaki farkın bir başka nedeni ise, çeşitli sebeplerle, verilen izinlerin yatırıma dönüştürülememesidir. Son bir neden olarak da iznin verildiği yıl ile

yatırımın gerçekleşme dönemi arasında oluşan kur farkları gösterilebilir. Yatırımların ithal girdilerin dışında kalan kısımları, döviz kurlarındaki artışlardan dolayı öngörülen dövizden daha düşük miktarlarda karşılanmaktadır. Dolayısıyla, öngörülen izin ile gerçekleşme arasında bir fark oluşmaktadır.²³⁴

Grafik 4.2. DYY İzinleri ve Fiili Girişler (1980-2002)

Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Raporu, 2003, s.47.

Yine yukarıdaki tablo ve grafiklerden izlenebileceği üzere, Türkiye'ye 1980'den 2002 yılına kadar gelen DYY rakamları istenilen ölçüde yatırım girişi olmadığını ortaya koymaktadır. Yine de, 1980 yılından sonra alınan ekonomik önlemler ve liberalizasyon süreciyle birlikte ülkede yavaş da olsa bir toparlanma sürecine girildiği gözlenmektedir. Ancak, 1980'den 1987'ye kadar ortalama 100 milyon dolarlık rakamlarla süregelen DYY miktarları; 1980'lerin ortalarından itibaren alınan ilave önlemlerin de etkisiyle, 1988'de ilk kez 354

²³⁴ T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Raporu, 2002, Ankara, s.8.

milyon dolar rakamına ulaşmış ve bu yıldan sonra, izleyen iki yılda yaklaşık iki katına, daha sonraki yıllar da da 3 katına çıkarak, 1990'lı yılların sonuna kadar yaklaşık olarak bu düzeylerde seyretmiştir. 2000 yılında yapılan GSM ihalesi nedeniyle bu ve ertesi yılda toplam 5 milyar dolarlık bir rakama ulaşılmıştır. 2002 yılında tekrar 1 milyar dolar düzeyinde bir giriş gerçekleşmiştir. Yukarıda da ifade edildiği üzere, 2003 yılından itibaren istatistiklerin yayımlanmasında izin faktörü kaldırıldığından 2002'yi izleyen üç yılın değerlendirmesi de en son yayımlanan veriler eşliğinde aşağıdaki bölümlerde ele alınacaktır.

Aşağıda Tablo 4.3'de de DYY izinlerinin sektörel dağılımlarının gösterildiği tablo yer almaktadır.

Tablo 4.3. DYY İzinlerinin Sektörel Dağılımı (Milyon dolar)

Yıllar	İmalat	%	Tarım	%	Madencilik	%	Hizmetler	%	Toplam
1980	89	92		0,0		0,0	8	8,5	97
1981	247	73	0,86	0,3	0,98	0,3	89	26,4	338
1982	99	59	1,06	0,6	1,97	1,2	65	39,2	167
1983	89	87	0,03	0,0	0,02	0,0	14	13,4	103
1984	186	69	5,93	2,2	0,25	0,1	79	29,2	271
1985	143	61	6,37	2,7	4,26	1,8	81	34,5	234
1986	193	53	16,86	4,6	0,86	0,2	153	42,0	364
1987	294	45	13,00	2,0	1,25	0,2	347	53,0	655
1988	491	60	27,35	3,3	5,62	0,7	297	36,2	821
1989	950	63	9,36	0,6	11,69	0,8	541	35,8	1.512
1990	1.214	65	65,56	3,5	47,19	2,5	534	28,7	1.861
1991	1.095	56	22,41	1,1	39,82	2,0	810	41,2	1.967
1992	1.274	70	33,59	1,8	18,96	1,0	493	27,1	1.820
1993	1.569	76	21,05	1,0	11,37	0,6	462	22,4	2.063
1994	1.107	75	28,27	1,9	6,20	0,4	336	22,7	1.478
1995	1.996	68	31,74	1,1	60,62	2,1	849	28,9	2.938
1996	641	17	64,10	1,7	8,54	0,2	3.123	81,4	3.836
1997	872	52	12,22	0,7	26,70	1,6	767	45,7	1.678
1998	1.017	62	5,75	0,3	13,73	0,8	610	37,0	1.646
1999	1.123	66	16,19	1,0	6,76	0,4	553	32,6	1.700
2000	1.105	32	59,74	1,7	5,01	0,1	2.307	66,3	3.477
2001	1.245	46	134,38	4,9	29,11	1,1	1.317	48,3	2.725
2002	892	40	32,82	1,5	17,29	0,8	1.301	58,0	2.243
Toplam	17.931	53	608,64	1,8	318,20	0,9	15.138	44,5	33.995

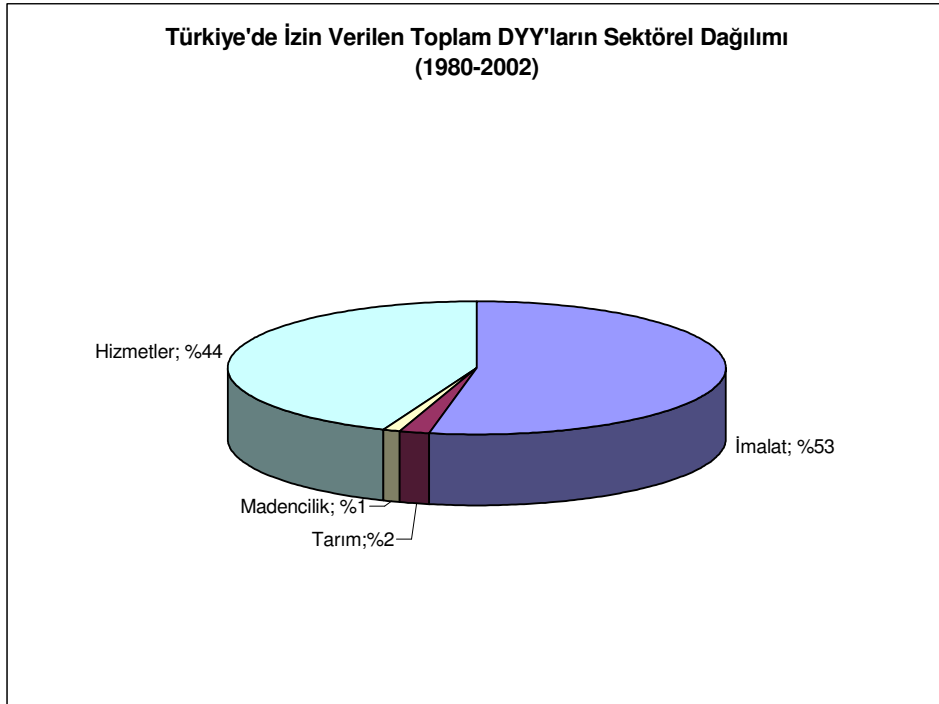
Kaynak: T.C.Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Raporu, 2003, s.46.

Yukarıda Tablo 4.3.'de de görüldüğü gibi, verilen yabancı sermaye izinlerinde görüldüğü gibi, hizmetler sektörünün payı artmaktadır. Hizmetler sektörü, sıralamada birinci sırayı alırken bunu imalat, tarım ve madencilik sektörleri takip etmektedir. 2002 yılında düzenlenmiş olan 2.243 milyon dolar tutarındaki iznin yüzde 58'i hizmetler sektörü, yüzde 40'ı imalat sektörü, yüzde 1.5'u tarım sektörü ve yüzde 0.8'i de madencilik sektöründeki yatırımlardan oluşmaktadır.

Konu, aşağıda Grafik 4.3'de değerlendirildiğinde; 1980-2002 dönemine sektörel olarak genel anlamda bakıldığında, verilen yaklaşık 34

milyar dolarlık iznin 15.138 milyon doları imalat (%53); 15.138 milyon doları hizmetler (%44); 608 milyon doları tarım (%2) ve 318 milyon doları ise madencilik (%1) sektörlerindeki yatırımlara dağılmış durumdadır. Görüldüğü gibi, tarım ve madencilik sektörleri DYY'lar bakımından oldukça az ilgi görmektedir.

Grafik 4.3. Türkiye'de İzin Verilen Toplam DYY'ların Sektörel Dağılımı (1980-2002)

Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Raporu, 2003, s. 48.

2001 yılı itibariyle verilen yabancı sermaye izinleri, imalat sanayiinde; taşıt araçları imalat sanayi, taşıt araçları yan sanayi, kimyasal ürünler, elektronik sanayi, gıda sanayi, basım yayın sanayi, içki sanayi olmak üzere sıralanabilir. Hizmetler sektöründe ise; bankacılık ve diğer finansal hizmetler, ticaret, haberleşme, yatırım finansmanı, otel, pansiyon ve kamping işletmeciliği ve sigortacılık alt sektörlerinde yoğunlaşmıştır. 2002 yılında düzenlenen izinler ise, alt sektörler bazında incelendiğinde gıda sanayi, ticaret, bankacılık, diğer

finansal hizmetler, sigortacılık ve diğer kimyasal ürünlerin ilk beşte yer alan sektörler olduğu görülmektedir.²³⁵

Yukarıda ifade edildiği üzere, 2003 yılından itibaren DYY'lara verilen izin faktörü ortadan kalktığı için, 2003 yılından itibaren istatistikler artık fiili gerçekleşme yönünde yayımlanmaya başlamıştır. 2005 yılına kadar verilen izin ve gerçekleşen DYY akımlarının sektörel dağılımı en son Mayıs 2006'da yayımlanan veriler altında aşağıda Tablo 4.4. ve Tablo 4.5.'de değerlendirilmiştir.

²³⁵ A.g.e., s. 4 - 5.

Tablo 4.4. Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Sektörlere Göre Dağılımı (Adet)

Sektörler	1954-1999 (Birikimli)	2000	2001	2002	2003	2004*	2005*	1954-2005* (Toplam)
Tarım, Avcılık ve Ormancılık	61	6	6	4	27	30	32	166
Balıkçılık	11		2	1	2	2	6	24
Madencilik ve Taşocakçılığı	67	10	8	17	13	32	46	193
İmalat Sanayii	1180	97	89	83	266	369	450	2534
<i>Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı</i>	126	8	7	8	17	50	40	256
<i>Tekstil Ürünleri İmalatı</i>	116	3	12	13	66	62	83	355
<i>Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı</i>	153	11	7	6	27	45	38	287
<i>B.Y.S. Makina ve Teçhizat İmalatı</i>	91	9	6	7	20	29	33	195
<i>B.Y.S. Elektrikli Makina ve Cihazların İmalatı</i>	70	12	14	5	22	19	19	161
<i>Motorlu Kara Taşıtı, Römork ve Yarı-Römork İmalatı</i>	105	14	11	7	17	18	18	190
<i>Mobilya İmalatı: B.Y.S. Diğer İmalat</i>	27	2	3	6	12	28	44	122
<i>Diğer İmalat</i>	492	38	29	31	85	118	175	968
Elektrik, Gaz ve Su	49	10	5	5	8	15	10	102
İnşaat	144	9	25	20	30	138	336	702
Toptan ve Perakende Ticaret	1471	153	179	206	434	920	792	4155
<i>Motorlu Taşıtlar ve Motosikletlerin Satışı, Bakımı ve Onarımı: Motorlu Taşıt Yakıtının Perakende Satışı</i>	44	10	5	10	22	18	41	150
<i>Toptan Ticaret ve Ticaret Komisyonu</i>	1307	130	151	184	357	830	656	3615
<i>Perakende Ticaret</i>	120	13	23	12	55	72	95	390
Oteller ve Lokantalar	475	39	53	43	61	77	179	927
Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama Hizmetleri	280	45	48	43	92	218	267	993
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	79	8	6	14	13	7	21	148
Gayrimenkul Kiralama ve İş Faaliyetleri	244	58	43	41	87	235	523	1231
Kamu Yönetimi ve Savunma, Zorunlu Sosyal Güvenlik	16				3	3	9	31
Eğitim Hizmetleri	9		3		12	12	18	49
Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler	44	5	4	7	29	29	54	163
Diğer Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	60	15	13	11	42	42	79	261
Evlerde Yapılan Hizmet İşleri	1						1	3
Uluslararası Örgütler ve Temsilcilikleri	1						2	3
Toplam	4192	455	484	495	2129	2129	2825	11685

*Geçici veriler.

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Mayıs 2006.

Bu bağlamda, aşağıda Tablo 4.5’de gösterildiği üzere, 2005 yılı sonu itibariyle 9684 adet yabancı sermayeli şirket ve şube kurulmuş olup, 2001 adet yerli sermayeli şirkete de yabancı sermaye iştiraki gerçekleşmiştir. Toplamda 11.685 adet yabancı sermayeli şirket ülkemizde faaliyette bulunmaktadır.

Tablo 4.5. Kuruluş Türlerine Göre Uluslararası Sermayeli Şirketler (Adet)

	1954-1999 (Birikimli)	2000	2001	2002	2003	2004*	2005*	Toplam
Yeni	3549	322	335	357	873	1596	2292	9324
İştirak	499	114	117	117	199	470	485	2001
Şube	144	19	32	21	33	63	48	360
Toplam	4192	455	484	495	1105	2129	2825	11685

* Geçici veriler.

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Mayıs 2006.

Uluslararası yatırımcılar açısından önceki bölümlerde açıklandığı üzere, önemli kolaylıklar getiren 4875 sayılı “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu”nun 17 Haziran 2003 tarihinde yürürlüğe girmesiyle, Türkiye’de uluslararası sermayeli şirket sayısında Tablo 4.5’de ve Tablo 4.6’da görüldüğü üzere hızlı bir artış yaşanmıştır. Yeni Kanun’un yürürlüğe girdiği tarihten günümüze kadarki süreçte, önceki yıllarda kurulmuş olan toplam uluslararası sermayeli şirket sayısından daha fazla uluslararası sermayeli şirket kurulmuştur.

Yine, DYY girişlerinde izin faktörü yürürlükten kalktıktan itibaren istatistiklerin fiili gerçekleşmeler bazında ele alınmasıyla yeni tabloların oluşturulması gündeme gelmiştir. Dolayısıyla, bu durum gözetilerek uluslararası sermayeli şirketlerin ülkelere göre dağılımları aşağıda Tablo 4.6.’da gösterilmektedir.

Bu firmaların ülke gruplarına göre, dağılımına bakıldığında ise, yine aşağıda Tablo 4.6.’da AB ülkelerinin 6.153 adet firma ile birinci sırada yer aldığı görülmektedir. AB ülkelerini Yakın ve Orta Doğu Ülkeleri ortaklı

uluslararası sermayeli şirketlerin izlediği görülmektedir. Yine Tablo 4.6.'dan izlenebileceği üzere, AB ülkeleri ortaklı sermayeli şirketlerin içinde 2.045 adet şirketle Almanya birinci sırayı alırken, onu 926 şirket ile İngiltere, 925 şirket ile de Hollanda izlemektedir. İran ise son üç yıldaki büyük artışlarla 703 firmaya ulaşmış, A.B.D'ni geçerek dördüncü sırada yer almıştır. A.B.D. ise, toplam 624 firma ile beşinci sırada yer almaktadır. Bu ülkeleri, firma sayıları bakımından Rusya Federasyonu, Fransa, İtalya, Irak ve İsviçre takip etmektedir.

Ayrıca, aşağıda Tablo 4.7'de görüldüğü üzere, Belçika - Hollanda orijinli Fortis Bank'ın Dışbank'ın %93'ünü ve İtalya orijinli Unicredito'nun Yapı ve Kredi Bankası'nın %57'sini satın alması Belçika ve İtalya'nın 2005 yılında Türkiye'ye en çok yatırım yapan ülkeler arasında yer almalarında etkisi büyük olmuştur.

Tablo 4.6. Türkiye'deki Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Ülkelere Göre Dağılımı (Adet)

Ülkeler	1954-1999 (Birikiml)	2000	2001	2002	2003	2004*	2005*	1954-2005 (Toplam)
AB Ülkeleri	2191	270	248	231	466	1079	1668	6153
<i>Almanya</i>	780	81	66	65	155	378	520	2045
<i>Fransa</i>	209	23	16	23	33	74	81	459
<i>Hollanda</i>	345	65	39	46	71	145	214	925
<i>İngiltere</i>	280	30	40	35	67	144	330	926
<i>İtalya</i>	175	23	26	16	31	78	68	417
<i>Diğer AB Ülkeleri</i>	402	48	61	46	109	260	455	1381
Diğer Avrupa Ülkeleri (AB Hariç)	508	40	48	48	142	293	353	1432
<i>İsviçre</i>	184	10	15	18	19	36	31	313
<i>Bulgaristan</i>	19	1	4	4	19	29	31	107
<i>Ukrayna</i>	24	4	4	3	10	26	37	108
<i>Rusya Federasyonu</i>	138	17	16	13	50	109	127	470
<i>K.K.T.C.</i>	51	2			6	22	24	105
<i>Diğer</i>	92	6	9	10	38	71	103	329
Kuzey Afrika Ülkeleri	48	3	7	12	20	27	43	160
Diğer Afrika Ülkeleri	16	1	2	1	10	17	18	65
Kuzey Amerika	280	35	37	44	61	108	118	683
<i>A.B.D.</i>	263	31	35	40	54	98	103	624
<i>Kanada</i>	17	4	2	4	7	10	15	59
Orta Amerika ve Karayipler	27	5	4	1	3	8	12	60
Güney Amerika	5		2			4	2	13
Yakın ve Orta Doğu Ülkeleri	846	67	79	110	276	386	411	2175
<i>Azerbaycan</i>	63	7	12	13	37	61	64	257
<i>Irak</i>	121	11	16	26	41	56	64	335
<i>İran</i>	270	15	20	26	111	135	126	703
<i>İsrail</i>	37	9	7	11	25	34	29	152
<i>Suriye</i>	120	6	4	12	17	21	34	214
<i>Diğer</i>	235	19	20	22	45	79	94	514
Diğer Asya	235	24	47	38	115	171	173	803
<i>Çin Halk Cum.</i>	63	10	16	13	46	58	31	237
<i>Japonya</i>	39	2	7	4	6	16	9	83
<i>Güney Kore Cum.</i>	34	3	12	3	17	17	18	104
<i>Pakistan</i>	17		2	2	10	10	10	51
<i>Afganistan</i>	13	3	1	4	5	6	6	38
<i>Diğer</i>	69	6	9	12	31	64	99	290
Avustralya ve Yeni Zelanda	9	3				21	16	49
Diğer Okyanusya ve Kutup Böl. Ülkeleri	27	7	10	10	12	15	11	92
Toplam	4192	455	484	495	1105	2129	2825	11685

*Geçici veriler.

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Mayıs 2006.

Tablo 4.7. 2005 Yılında Türkiye'ye En Çok DYY Gerçekleştiren Beş Ülke

Ülke	DYY* (Milyon ABD Doları)	Türkiye'deki Şirket Sayısı
ABD	1.886	624
İng. Virjin Adaları	1.593	64
Lübnan	1.500	90
Belçika	1.075	198
İtalya	676	417

*TCMB'nin 2005 yılı için yaptığı yeniden yatırımda kullanılan kazançlar tahmini hariç tutulmuştur.

Kaynak: T.C.M.B., 2006.

2005 yılı, Türkiye'nin çektiği DYY'lar bakımından geçmiş yıllara göre, önemli bir sıçrama yılı olması bakımından önem taşımaktadır.

DYY çekmede en çok miktara ulaşan sektörler bakımından değerlendirme yapıldığında, aşağıda Tablo 4.8'de görüldüğü üzere, bankacılık (holdingler dahil) ve telekomünikasyon sektörünün 2005 yılı performanslarının dikkat çektiği görülmektedir. Özellikle bankacılık sektöründe 2005 yılında yaşanan birleşme ve devralmalar 3.7 milyar ABD Dolar'lık bir DYY girişine ulaşılmasına neden olmuştur.

Tablo 4.8. 2005 Yılında En Fazla Yatırım Çeken Beş Sektör

Sektörler	DYY Girişi (Milyon ABD Doları)	Şirket Sayıları
Bankacılık & Finans	3.715	105
Telekomünikasyon	3.247	172
Gayrimenkul Faaliyetleri	1.841	384
Kimyasal Madde ve Ürünler	222	287
Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünler	173	73
Toplam	9.198	1.021

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2005 Yılı Raporu, Mayıs 2006.

Telekomünikasyon sektöründe ise, Türk Telekom'un özelleştirilmesi sonucunda Oger Firması tarafından sağlanan 1.5 milyar Dolar'lık ve Turkcell'in hisselerinin satışı sonucunda sağlanan 1.6 milyar Dolar'lık DYY

girişleri sektörün en büyük iki işlemi olmuştur. Telekomünikasyon sektörü, son yıllarda DYY girişlerinde artan bir trend izlemektedir.

Telekomünikasyon sektöründe yer alan yabancı sermayeli firmalar, telekomünikasyon ekipmanları üretimi ve taşıyıcılık hizmetleri konusunda faaliyet göstermektedirler. Telekomünikasyon ekipmanları üretiminde Alcatel, Teletaş ve Nortel, Networks, Netaş sektörün önde gelen üretici firmaları olarak dikkat çekmektedirler. Telekomünikasyon ekipmanları sanayiinde faaliyet gösteren diğer firmalar ise başta Ericsson olmak üzere daha çok ticari faaliyette bulunan firmalardır. Taşıyıcılık hizmetlerinde ise GSM operatörleri Telsim, Turkcell ve Avea önemli uluslararası sermayeli şirketlerdir.²³⁶

Gayrimenkul sektöründe de aşağıda Tablo 4.9.'da görüldüğü üzere; 2003, 2004 ve 2005 yılında dikkate değer bir artış izlenmektedir. 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırım Kanunu'nun 2003 yılında yürürlüğe girmesinden sonra, özellikle bu sektörde kurulan firma sayısında büyük artışlar yaşanmaktadır. Özellikle Antalya ve Muğla gibi turistik illerde yoğunlaşma görülmektedir.²³⁷

Bu bağlamda, ülkemizde yabancıların gayrimenkul edinmesini kolaylaştıran (2003'te çıkarılan ve Anayasa Mahkemesi'nce Nisan 2005'te iptal edilen), Tapu Kanunu'nda değişiklik yapılmasına dair yeni yasanın, yapılan bazı düzenlemeler çerçevesinde, 26 Temmuz 2005'te yürürlüğe girmesiyle, yabancı yatırımcıların bu alandaki taleplerinde büyük artışlar yaşanmaya başlamıştır. Yasa kapsamında, yabancı uyruklu gerçek kişiler, karşılıklı olmak kaydıyla, Türkiye'de işyeri ve mesken olarak kullanılmak üzere, "uygulama imar planı mevzii imar planı" içinde mesken ve işyeri olarak ayrılan taşınmazları edinebilecektir. Gerçek kişilerin Türkiye genelinde edinebileceği taşınmazların toplamı 2.5 hektarı geçemeyecek ve bu miktarı

²³⁶ Hazine Müsteşarlığı, Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2005 Yılı Raporu, s. 53-54, Mayıs 2006.

²³⁷ A.g.y., s. 54-55, Mayıs 2006.

30 hektara kadar artırmaya Bakanlar Kurulu yetkili olacaktır. Ayrıca yasada, yabancı gerçek kişilere bir ilde satılabilecek toplam arazi miktarı, o ilin toplam yüzölçümünün binde 5'ini geçemeyecektir.

Yine yasa kapsamında, yabancı şirketler, özel kanun hükümleri çerçevesinde, yatırım amaçlı taşınmaz edinebileceklerdir. Taşınmazlar üzerinde sınırlı aynı hak tesis edebilecek ve yabancı vakıf, dernek, kooperatif, cemiyet, topluluk veya cemaatlerin Türkiye'de arazi satın almasını önlemek amacıyla, tüzel kişinin "ticaret şirketi" olması gerekliliği de bulunmaktadır. Satış kapsamı dışındaki alanlar konusunda ise, yabancı uyruklu gerçek kişilerle yabancı şirketler sulama, enerji, tarım, maden, sit, inanca ve kültürel özellikleri nedeniyle korunması gerekli alanlarda ve askeri yasak bölgelerde arazi edinemeyeceklerdir. Özel koruma alanlarıyla, flora ve fauna özelliği nedeniyle korunması gereken hassas alanlar ve stratejik yerlerde kamu güvenliği ve ülke yararı bakımından sakıncalı görülen alanlar Milli savunma Bakanlığı ile Bakanlar Kurulu tarafından belirlenecektir.

Türkiye, doğal güzellikleri, iklimi, kültürü, zenginlikleri, yakınlığı, ucuzluğu ve daha birçok avantajlı konumu ile yabancıların tatil, dinlenme, yaşama ve yatırım yapma konusunda tercih edebilecekleri bir ülke konumundadır. Günümüzde yabancılar, İspanya, Portekiz, Yunanistan, Güney Kıbrıs ve Türkiye gibi ülkeler arasında seçim yaparak yatırımlarını değerlendirmektedirler. Bu doğrultuda, ülkemiz yazlık ve emeklilere konut gibi konularda bu ve benzeri ülkelerle rekabet etmek durumundadır. Dolayısıyla, gayrimenkul satışında, yabancıların AB ülkelerinde mülk edinimlerinin de incelenerek bu alanda yeni modeller çerçevesinde çalışmalar yürütülmelidir.

Bu bağlamda, İspanya Modeli'nin Türkiye'de uygulanması ile ilgili olarak da çalışmalar bulunmaktadır. Bu modelde konutlar, proje aşamasında satılmakta ve altyapı çalışmaları inşaatçı firmaya ait bulunmaktadır. Bu kapsamda, özellikle Avrupalı yabancılar gayrimenkul alımında İspanya ve Portekiz gibi ülkelerin ardından Türkiye'de özellikle İstanbul, İzmir, Antalya

gibi illerin yanında Alanya, Bodrum, Didim, Kuşadası, Fethiye gibi turistik bölgelerde alımlarda bulunmaktadır. Bu konuda, İstanbul ve özellikle güney ve batı sahillerimiz dışında da stratejik açılımlar sağlayarak ve uzun vadeli kazanımlar gözönünde tutularak bu talebin en rasyonel şekilde değerlendirilebilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda katma değeri yüksek projelerle ülkemize otel, hastane (sağlık turizmi) ve diğer turistik tesislerin kazandırılmaları da ülke kalkınmasında önemli rol oynayabilecektir.

Yabancılara gayrimenkul satışlarının artması, stratejik bölgeler hariç olmak üzere, ülke kalkınmasında önemli yararlar sağlayabilecektir. Bu doğrultuda, gayrimenkul sektörünün gelişmesiyle gecekondulaşma, kaçak yapılaşma ve kayıtdışılığın önlenmesinde önemli katkılar sağlanabilecektir. Yine, inşaat sektörü gelişecek, işçilik, ara malı ve kullanılan diğer malzemelerin kullanımıyla bu yöndeki katma değer artacak ve diğer sektörleri de olumlu bir şekilde etkileyebilecektir. Yakın zaman içerisinde mortgage sisteminin de işlerlik kazanmasıyla birlikte bu alanda Türkiye önemli kazanımlar sağlayabilecektir. Bunların yanısıra, yabancılar ülkemizde yatırım yapmakla birlikte, buldukları yörenin sosyo ekonomik, kültürel, eğitim, sanat vb. faaliyetlerine katkıda bulunarak yaşam kalitesinin ve genel refah düzeyinin artmasında da önemli derecede rol oynayabileceklerdir.

Ancak, yabancılarla gayrimenkul satışında Avrupa'da çok ciddi kontrol ve denetim mekanizmalarının bulunduğu bilinmektedir. Ülkemizin de bu konuda gerekli bilinç ve sorumluluk içerisinde hareket etmesi büyük önem taşımaktadır. Aksi halde bu konuda elde edilebilecek kazanımlardan gerektiği ölçüde yararlanılamaması sonucu ortaya çıkabilecektir.

Tablo 4.9. (2000-2005) Döneminde Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Bileşenlerine Göre Dağılımı (Milyon dolar)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Toplam (Net)	982	3.352	1.137	1.752	2.837	9.686
Doğrudan Yabancı Sermaye Sermaye (Net)	982	3.352	1.137	754	1.494	7.845
Giriş	1.707	3.374	622	613	1.041	8.264
Çıkış	-725	-22	-5	-8	-100	-346
Yeniden Yatırımda Kullanılan Kazançlar				132	204	168*
Diğer Sermaye	520	17	349	-241
Gayrimenkul (Net)	998	1.343	1.841

*Tahmin

Kaynak : TCMB

4.4. Türkiye'nin Yükselen Pazarlardaki Konumu

Burada, Türkiye'nin DYY'lar konusunda bulunduğu yeri ve potansiyeli ifade edebilme açısından önemli görülen bir örneğe yer verilecektir:

Yapılan araştırmalara göre; Türkiye, 1994 yılının ikinci yarısında ABD tarafından geliştirilen, Yükselen On Büyük Pazar "Ten Big Emerging Market" Stratejisi içinde gösterilen bir ülke konumundaydı. Yükselen On Büyük Pazar Stratejisi, 2000'li yıllar için ABD'nin, dış ekonomik ilişkilerinin gelişeceği yönü tayin etmeye yönelik bir stratejisidir. Bu stratejide yer alan on ülkenin (Çin, Güney Kore, Endonezya, Hindistan, Meksika, Brezilya, Arjantin, Güney Afrika, Polonya ve Türkiye) 1994 yılı sonunda yapılan tahminlere göre, 2000 yılında toplam olarak bir AB ve bir Japonya büyüklüğüne ulaşacağı öngörülmüştür. ²³⁸

Stratejinin 2010 yılı için öngörüsü ise, bu on ülkenin AB artı Japonya hacmine ulaşmasıdır yani, gelişmekte olan bu on büyük pazarın 2010 yılında ABD için AB artı Japonya önemine sahip olacağı öngörülmüştür. 2000 yılında

²³⁸ ARIMAN, Abdurrahman. "Türkiye'ye Daha Fazla Yabancı Sermaye Çekebilmek İçin İzlenmesi Gereklî Politikalar", Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye, TCMB, Ankara, 2001, s. 132.

bu 10 ülkeden Türkiye hariç, 9 ülkenin öngörülen hedeflerin ötesine geçtiği, aşağıda tasarlanarak oluşturulan Tablo 4.10.'da görülmektedir. Ne yazık ki Türkiye, bu 10 ülke içinde hem ticaret hem yatırım hacmi olarak öngörülen hedefleri gerçekleştiremeyen bir ülke konumundadır.

Bu noktada, Türkiye'nin bu 10 ülke arasındaki yerinin belirlenmesi, bu stratejinin mimarı eski Amerikan Dış Ticaret Müsteşarı Jeffrey E. Garten'in ifadesiyle, Türkiye'nin potansiyelinin belirlenmesi açısından önemlidir. Garten, 1995 yılı Mart ayında Türkiye'ye gelip İstanbul'da iş dünyasına “**Ten Big Emerging Market**” stratejisi ile ilgili bilgi verirken yaptığı konuşmanın başlığını “Turkey - A Pivotal Big Emerging Market ” olarak ifade etmiştir. Jeffrey E. Garten, konuşmasından önce yapmış olduğu temaslarda gördüğü genel eğilimi, konuşmasının başlığını da değiştirerek “Türkiye, bu on ülke arasında bir ülke değil, Türkiye bu on ülke arasında en önemli iki ülkeden biridir. Bu ülkeler de Çin ve Türkiye'dir ” vurgulamasını yapmıştır.²³⁹

Burada, ABD'nin on yıl önce öngördüğü bu stratejiye dayanarak, söz konusu bu ülkeleri biraraya getirmek suretiyle bir durum değerlendirmesi yapıldığında ve ilgili ülkelerin 1991-2004 yılları arasındaki DYY girişlerini yansıtan aşağıdaki Tablo 4.10. elde edilmiştir.

Tablo 4.10.'a göre de Türkiye'nin DYY çekme potansiyeli açısından yaklaşık on yıl önce öngörülen ikinci en başarılı ülke olabilme yerine, sondan ikinciliğe yerleşebilmesi DYY'lar konusundaki performansını ortaya koymaktadır.

Tablo 4.10. Yükselen 10 Büyük Pazar (Ten Big Emerging Market) Stratejisi'ndeki Söz Konusu Ülkelerin DYY Performansları (Milyon dolar)

Ülkeler	1991-1996 (Yıllık Ort.)	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	1991-2004 (Yıllık Ort.)	Sıralamadaki Yeri
Çin	25476	44237	43751	40319	40772	46846	52700	56824	60331	45695	1
G.Kore	1234	2844	5412	9333	9283	3528	1972	2301	7735	4849	6
Endonezya	2985	4678	-356	-2745	-4550	-3279	-1523	-6853	1035	-1179	10
Hindistan	1085	3619	2633	2168	2319	3403	3449	4599	7849	3458	7
Meksika	7351	14160	12170	12856	15484	25334	13627	10278	18244	14389	3
Brezilya	3633	18993	28856	28578	32779	22457	16566	9635	18146	19960	2
Arjantin	4309	9160	7291	23988	11657	3206	1003	298	4274	7243	4
G.Afrika	450	3817	561	1502	888	6789	754	471	800	1781	8
Polonya	2119	4908	6365	7270	9341	5713	4119	4011	12600	6272	5
Türkiye	751	805	940	783	982	3266	1037	488	2741	1310	9

Kaynak: UNCTAD, WIR. 2003, 2004 ve 2005'den yararlanılarak tasarlanmış ve oluşturulmuştur.

Yukarıda Tablo 4.10'da görüldüğü üzere Çin, DYY girişlerinde sürekli artan istikrarlı bir yapı içerisinde. G. Kore, Hindistan, Meksika, Brezilya, Arjantin geçtiğimiz yıllarda önemli yapısal olumsuzluklar ve krizlerle karşılaşmalarına rağmen, DYY girişlerindeki performanslarını belli bir düzeyde tutmayı başaramışlardır. Bu ülkeler içinde Polonya'ya gelen DYY'lar 2000 yılına kadar belli bir artış içinde olmasına karşın, 2000 yılından sonra bu ülkedeki özelleştirme faaliyetlerinin neredeyse tamamlanmış olmasından ve DYY'lardaki global düşüş etkisinden dolayı çok büyük düşüşler olmamasına rağmen bir miktar azalma eğilimi yaşanmıştır. Ülke, 2004 yılında tekrar artış trendine girmiştir.

Tablo 4.10.'da başlangıçta oldukça olumlu bir grafik sergilemesine rağmen, 1997 yılındaki Asya Finansal Krizi ve sonrasında yaşadığı bazı olumsuzluklar nedeniyle, diğer bazı Asya ülkelerinde olduğu gibi, Endonezya'da da durum, DYY girişleri bakımından olumsuz yönde etkilenmiştir. Bunun üzerine krizden kurtarma amaçlı olarak, IMF ve Dünya Bankası, söz konusu Asya ülkelerine resmi kaynaklı sermaye hareketleri

sağlamıştır. Ayrıca 2004 yılında global DYY'lardaki artışla birlikte Endonezya da 2004 yılından itibaren DYY'larda tekrar pozitif yönlü gerçekleştirmeler yaşanmaya başlamıştır. Yine, G.Afrika' da ülkeye 1996'dan 2001 yılına kadar olan süreçte özellikle 1997 ve 2001 yıllarında yaşanan özelleştirmelerin de etkisiyle önemli sayılabilecek DYY girişleri gerçekleşmiştir. Ancak, ülke son iki yıldır özelleştirmelerin hızının düşmesiyle birlikte, bu konuda düşüş trendi göstermiş, 2004 yılında tekrar artış trendine girmiştir.

Ülkemizin durumu ise; taşıdığı yüksek potansiyele rağmen, son 25 yıldır büyük ölçüde politik nedenlerin etkisiyle gerçekleştirilemeyen yapısal değişiklikler nedeniyle hedeflere ulaşamamıştır. Ancak, Türkiye'de özellikle 2001 yılında yaşanan büyük ekonomik krizin ardından yürütülmeye başlanan ekonomik istikrar programı ve AB ile entegrasyon kapsamında sağlanan gelişmeler, DYY'lar konusunda kabul edilen Yeni Kanun ve düzenlemelerin de etkisiyle son bir kaç yıldır DYY girişlerinde önemli miktarlarda artışlar yaşanmaktadır.

4.5. DYY'lar ve Özelleştirme İlişkisi

Türkiye'de cumhuriyetin kuruluşundan bu yana ekonomik gelişmeyi hızlandırabilmek amacıyla kamu iktisadi kuruluşlarının (KİT'ler) sayısı giderek artmıştır. Bu kuruluşlar, Türkiye'de endüstrinin ve ekonominin gelişmesinde çok önemli rol oynamışlardır. Ancak, Türkiye'nin dışa açık büyüme sürecine girdiği 1980 sonrası dönemde piyasa ekonomisi ve dolayısıyla özel sektörün önemi artmış ve devletin ekonomideki ağırlığının azaltılması ve düzenleyici rolünün artırılması konuları gündeme gelmiştir.

Ayrıca, kamu kuruluşları, kuruluş amaçları bakımından sosyal ve ekonomik refahın artırılarak ulusal kalkınma hedeflerinin dışına çıkmış,

aksine sosyal refahı azaltıcı ve milli geliri düşürücü yönde etki yapmaya başlamışlardır. Türkiye’de bütçe açıklarının giderek artmasıyla birlikte iç ve dış borçlar da sürekli yükselmeye başlamıştır.

Bu doğrultuda, zaman içinde KİT’lerin bir bölümünün verimli bir şekilde işletilememesi ve personel fazlalığı sonucu, ülke ekonomisine yük olmaları ve özel girişimlerin artarak gelişmesiyle birlikte özelleştirme faaliyetleri de önem kazanmaya başlamıştır. Devletin düzenleyici rol üstlenirken, ekonomide de aktif olarak yer alması rekabet ortamının oluşması yönünde engel teşkil ettiğinden söz konusu faaliyetlerin önemi giderek artmıştır. Bu nedenle, dönemin en önemli gelişmelerinden biri de kamu kuruluşlarının özelleştirilmesi olmuştur. Bu durum, DYY girişlerini önemli ölçüde etkileyen bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

KİT’lerin özelleştirme programları yoluyla, yabancı yatırımcılara satılması, küresel anlamda DYY’ların artışına neden olmuştur. DYY girişlerinde önemli bir rol oynayan özelleştirme faaliyetleri ekonomilerin liberalleştirilmesinde önemli bir araç olarak ortaya çıkmıştır. Konuya Türkiye açısından baktığımızda, özellikle son yıllarda özelleştirme faaliyetleri ile birlikte ülkemize gelen DYY’larda ve yabancı sermayeli şirket sayısında önemli artışlar kaydedilmektedir. Bu bağlamda, Türkiye küreselleşme süreci ile birlikte yerelleşme sürecini de yaşamaktadır ve konunun önemi bu noktada daha da artmaktadır.

Özelleştirme, bir ülkenin rekabete dayalı bir pazar ekonomisini teşvik etmeye hazır olduğuna dair çok uluslu yatırımcılara verdiği bir mesaj olarak görülmektedir. DYY’lar bir ülkenin özelleştirme sürecine ek olarak, yönetim tecrübesi ve pazarlama kanalları sağlaması açısından faydalı olabilmektedir. Ülkelerin altyapılarını geliştirme ve özelleştirme hedeflerine ulaşmada DYY’lara önemli ölçüde ihtiyaç duyduğu gözönüne alınacak olursa, özelleştirme ve altyapı yatırımlarına özel sektör katkısını sağlamak için bu bakımdan iyi bir ortama ihtiyaç duymaktadırlar. Türkiye, özelleştirme

faaliyetlerine aynı zamanda, daha fazla DYY çekmek için de ihtiyaç duymaktadır.²⁴⁰

Yukarıda da ifade edildiği gibi, Türkiye’de özelleştirme faaliyetlerinden sonra, ülkemizde faaliyet gösteren yabancı sermayeli şirket sayısında artışlar yaşanmıştır. Tekel konumundaki mal ve hizmetleri üreten kamu kuruluşlarının özelleştirilmesiyle, yabancı yatırımcılar geniş tüketici kitlesine sahip bir piyasaya doğrudan özelleştirilen kuruluşların hisse senetlerini almak yoluyla girebilmişlerdir.

Türkiye’de KİT’lerin özelleştirilmesini sağlamak üzere çıkartılan yasa (17.3.1984 tarih ve 2983 sayılı) ile Kamu Ortaklığı İdaresi kurulmuştur. Özelleştirilmesine karar verilen kamu iktisadi teşebbüs ve kuruluşlarının hisseleri bu kuruluş devredilmekte ve daha sonra da özelleştirme, bu hisse senetlerinin halka arzı yoluyla gerçekleştirilmektedir. Halka arz, yerli halka olduğu kadar yabancılara da açıktır. Bugüne kadar çimento, demir-çelik, elektrik, elektronik, vs. alanlarında bazı KİT’lerin bu şekilde özelleştirilmesi yapılmıştır. Bu arada özellikle, çimento endüstrisi alanında bazı şirketlerin hisseleri yabancı yatırımcılarca satın alınmıştır.²⁴¹

Türkiye’de uygulanmakta olan ekonomik programla, enflasyonu düşürmeyi, kamu borç stoğunu azaltmayı, kamu maliyesini düzenlemeyi amaçlayan sıkı para ve maliye politikaları ile sürdürülebilir bir büyüme ve makro - ekonomik istikrar hedeflerine ulaşılmaya çalışılmaktadır. Bununla birlikte, devletin ekonomik faaliyetlerden çekilerek daha etkin bir hale gelmesi ile daha güçlü ve rekabetçi bir özel sektör yaratılması ve özel girişimciliğin önünü açmayı hedefleyen yapısal reformların hayata geçirilmesi gerekmektedir.

²⁴⁰ FIAS, Türkiye Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Ortamı Analizi ve Yatırımın Önündeki İdari Engeller Raporu, s.18, Şubat 2001.

²⁴¹ SEYİDOĞLU, Halil. A.g.e., s. 519.

Bu bağlamda, Türkiye’de üretici KİT sistemi yeniden yapılanmayı son derece güçleştirecek biçimde tahrip edilmiş durumdadır. Son yıllarda KİT çalışanlarının işlerini ve geçimlerini korumak için verdikleri mücadele anlaşılabilir, ancak sadece kamu kesimindeki istihdam düzeyini korumaya yönelik bir strateji ile Türkiye’nin büyüme ve teknolojik gelişme sorunları çözülemez. Temel sorun, neoliberal yapılanma dışında seçenek veya seçenekler arama ve bulma sorunudur.²⁴²

Bu noktada, Türkiye’nin kendi koşullarına özgü özelleştirme faaliyetleri ile birlikte, söz konusu KİT’lerin serbest piyasa mekanizması içinde faaliyet göstermeleri sağlandığı takdirde, kaynakların daha etkin kullanımı sağlanarak verimlilik artabilecek ve ekonomik yapının güçlenmesi sağlanabilecektir. Ayrıca, özelleştirme faaliyetleri ile birlikte, rekabetçilik artabilecek ve ekonomik yapının etkinliğinin artması sağlanabilecektir. Yine, özelleştirmeler yoluyla, menkul değerler piyasasında, hisse senedi ihraçları ile tasarrufların yatırıma dönüşümleri de sağlanabilecektir. Böylece, bu piyasaların da gelişerek sağlam bir yapıya kavuşturulması sağlanabilecektir.

Ancak DYY’lar özelleştirme, YİD (Yap - İşlet - Devret) uygulaması yoluyla gelen yabancı şirketler etkin bir denetim altında olmalı; yeni teknoloji getirme, yerli ortak alma, (mümkün olan durumlarda) ihracat yapma, yerli eleman kullanma, çevreyi koruma ve girecekleri üretim kesimleri gibi konular birtakım koşullarla sınırlanmalı ve yaptırıma bağlanmalıdır (Çin, Hindistan, G.Kore gibi Asya ülkeleri böyle yapmaktadırlar).²⁴³

Telekomünikasyon, demir - çelik ve petrol sektörleri, Türkiye açısından stratejik önem taşıyan sektörlerdir. 2005 yılında yukarıda sözedilen KİT’lerin özelleştirme ihaleleri yapılmıştır. Türk Telekom’un ihalesinde en yüksek teklifi veren Oger Telekom, İtalyan Telekom Italia ve İngiliz BT

²⁴²TÜREL, Oktar. Prof.Dr. “Özelleştirme Üzerine Notlar”, ODTÜ, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi, Temmuz 2003, www.bagimsizsosyalbilimciler.org.

²⁴³KAZGAN, Gülten. Tanzimattan XXI. Yy’a Türkiye Ekonomisi, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 484.

Telconsut şirketlerinden oluşan bir konsorsiyuma blok satış yöntemiyle yüzde 55 oranındaki hisse 6.5 milyar dolar karşılığında devredilmiştir. Yine aynı şekilde Türk sanayisinin iki öncü kuruluşu olan Tüpraş ve Erdemir ihalelerinde de aynı yol izlenmiş ve bu iki büyük tesisin de ülkemizdeki yerli girişimci gruplara devir kararı alınmıştır. Tüpraş'da yüzde 51'lik hissenin blok satış yöntemiyle Koç - Shell Ortak Girişim Grubu'na 4.140 milyar dolara devir kararı alınmıştır. Bu bağlamda, ülkemizde Telekom, Tüpraş ve Erdemir'in özelleştirilmesi konularında yaşanan birtakım sıkıntılara rağmen söz konusu işletmelerin ülke ekonomisine ve refahına sağlayabileceği katkılar gözönünde bulundurularak oluşturulabilecek yaklaşımlar büyük önem taşımaktadır.

Yine, Türkiye'de yabancı yatırımcıların ilgi gösterdikleri ve yabancı payının hızla arttığı sektörlerin başında bankacılık sektörü gelmektedir. Türkiye'de bütçe açıklarının giderek artması borçlanma maliyetlerinin yükselmesine yol açmıştır. Bu kapsamda, kamu bankalarının görev zararları da artarak sistem sorunları ve büyük bir bankacılık krizi yaşanmıştır. Türk bankacılık sistemindeki kamu bankaları, özel bankalara göre büyük aktiflere sahip olmalarına rağmen karlılık açısından özel bankaların gerisinde kalmışlar ve görev zararlarının katlanarak artması sonucu, sistem çökme noktasına gelmiştir. Hazineye aktarılan görev zararları, kredi maliyetlerinin yükselmesi, ekonomik daralma, milli gelirin düşmesi gibi temel makroekonomik sorunlara yol açmış ve sosyal refahı zayıflatmıştır. Ayrıca, kamu bankalarındaki aşırı istihdam ve verimsizlik konuları da olumsuzluklara yol açmakta ve bu durum özelleştirme uygulamalarında da sorunlar yaratmaktadır. Bu doğrultuda, günümüz itibariyle yabancı yatırımcılar, bankacılıkta aktif büyüklükler bakımından hisselerin üçte birini oluşturmakta ve bu alana olan yabancı yatırımcı ilgisi giderek artmaktadır.

Dolayısıyla, ülkemizde yabancı bankaların sayısı ve yoğunluğu, sektörde en çok tartışılan konulardan biri haline gelmiş bulunmaktadır. Bu doğrultuda, gündeme gelen düzenleme ve sınırlandırmalar üzerinde önemle durulmaktadır. Bu kapsamda, Koç Finansal Hizmetler A.Ş. ile Uni Credito

yüzde 50 - 50; Fransız BNP Paribas, TEB'in yüzde 42.12'sini; Fortis, Dışbank'ın yüzde 89.3'ünü; GE Consumer Finance, Garanti Bankası'nın yüzde 25.5'ini; Koçbank, Yapı Kredi Bankası'nın yüzde 57.42'sini; Yunan NBG Finansbank'ın yüzde 46'sını, Belçikalı Dexia Bank, Denizbank'ın yüzde 75'ini satın almış bulunmaktadır. Yine son zamanlarda A.B.D.'li Citigroup, Akbank'ın %20'sini satın alarak stratejik ortaklık gerçekleştirmişlerdir. Bu doğrultuda, yabancı yatırımcılarla görüşmeleri süren bankalar arasında, Şekerbank, Oyakbank, Tekstilbank, Alternatifbank gibi bankalar da bulunmaktadır. Söz konusu bu satışların da gerçekleşmesi durumunda Türk bankacılık sektöründe aktiflerin yaklaşık yarısı yabancıların eline geçmiş olacaktır.

Ayrıca, özelleştirme kapsamında kamu mülkiyetinde bulunan Ziraat Bankası, Vakıflar Bankası ve Halk Bankası'nın özelleştirilmesi, bu üç bankanın toplam pazar payının yaklaşık yüzde 30'unu oluşturması durumu da gözönünde bulundurulduğu zaman, yabancıların Türk bankacılık sektöründeki payını ve ağırlığını belirleyecek olması bakımından da büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda, söz konusu bankaların özelleştirme strateji ve şekilleri üzerinde önemle durulması ve bu konuda gerekli önlem ve sınırlamaların getirilmesi gerekmektedir. Dünyada DYY'ların yoğun olduğu birçok ülkede, bankacılık sektöründe, yabancı sermaye konusunda sınırlandırmaların bulunduğu bilinmektedir. Bu kapsamda, özellikle aktif büyüklüğü ile sektörün en büyük bankası olan Ziraat Bankası'nın belirli oranda kamusal ağırlığının korunmasının, ulusal çıkarlarımız bakımından önem taşıdığı düşünülmektedir. Diğer iki bankanın da kamusal paylarının kademeli olarak halka arz ile yüzde 50'nin altına düşürülerek, kalan kısmının da blok halinde yapılabilecek satışının, sermayenin tabana yayılması bakımından önem taşıdığı ifade edilebilir.

Türkiye'de uzun yıllar boyunca yönetimler, stratejik öneme sahip kuruluşlarda gerekli yeni yatırımları ve etkin yönetim stratejilerini oluşturamadığı gibi bu işletmeleri politik süreçlere dahil ederek ülke

ekonomisinin birçok yönden olumsuz olarak etkilenmesine neden olmuşlardır. Bu doğrultuda yapılacak özelleştirmelerde, her bir özelleştirmenin kendi cephesinden değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, ulusal stratejik çıkarlar ve kamu yararı gözetilerek özelleştirme işlemleri gerçekleştirilmeli ve bu işletmelerin küresel rekabet ortamında yer alabilmeleri sağlanmalıdır. Bu bağlamda, küresel ölçekte rekabetçiliğini artırabilen sektörler, yeni DYY girişlerinde de önemli ölçüde rol oynayabilecek ve ülke kalkınmasında etkinliği yüksek olabilecek yeni yatırımlara zemin oluşturulabilecektir.

Ancak, özelleştirme faaliyetleri ile KİT'lerin yönetim ve mülkiyetlerinden devlet otoritesinin kaldırılması amaçlanırken, telekomünikasyon, enerji, bankacılık ulaştırma gibi bazı sektörlerde doğru politikalar uygulanmaz ve gerekli önlemler alınmazsa özel sektör de kendi içinde bir tekelleşme ve bağımlılık yaratabilir. Ayrıca, menkul değerler piyasaları yoluyla, özelleştirme faaliyetleri sonucunda KİT hisselerinin satışından sağlanacak gelir dağılımının az sayıda kişi ya da grubun eline geçmesi de olumsuz ekonomik sonuçlar doğurabilecektir.

Ayrıca, KİT sisteminin mali varlık açısından tükenmişliği, rasyonel olmayan bir şekilde kamu taşınmazlarının satışı ya da kiralanması ve doğal / tarihsel sit alanlarının daha yoğun kullanılması yolu ile kaynak bulma arayışları, ulusal geleceğimiz bakımından olumlu görülmemektedir. Bu konuda da gerekli düzenlemelerin oluşturulmasında ulusal çıkarlarımızın gözetilmesi büyük önem taşımaktadır.

Yukarıda söz edilen işletmelerin özelleştirilmelerine yönelik birtakım eleştirilerin bazı haklı yönleri bulunsa da, DYY'lar, özellikle Türkiye gibi geçmişi ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklarla dolu ülkelerde önce, doğal olarak hazır kuruluşlara yönelmektedirler. Daha sonra, ülkenin genel konjonktürel durumuna göre, yani siyasi, ekonomik ve hukuki yönden istikrar ortamını görmeye başlayınca da istihdam yaratıcı alanlarda yeni yatırımlarda

bulunabilmektedirler. Bu işleyişin etkisi, ekonomide büyüme ve ülke refahının artması şeklinde görülebilmektedir. Dolayısıyla, DYY'ların kısa dönemli etkileriyle değil, uzun dönemli etkileriyle analiz edilmesi önem taşımaktadır.

4.6. DYY'ların Genel Ekonomik Etkileri

Ülkelerin, özellikle de GOÜ'lerin ekonomik kalkınma ve refahlarını artırmak amacıyla başvurdukları DYY'lar, ekonomiye yayılarak birçok makro değişkeni etkilemekte ve bu etkiler, milli gelir ve ödemeler dengesi gibi temel makroekonomik göstergeler üzerinde doğrudan görülebilmektedir. Bu göstergeler, özellikle uluslararası ekonomik karşılaştırmalarda ve ülkelerin ekonomik performanslarını yansıtmada büyük önem taşımaktadır. Ancak bu etkiler, gelişmiş ve GOÜ'lerde farklılık göstermektedir.

DYY'lar hem yatırımcı hem de özellikle yatırım yapılan ülke açısından birçok yönde katkılar sağlayabilmektedirler. DYY'lar üretim, yatırım, istihdam, milli gelir, fiyatlar, gelir düzeyi, ekonomik kalkınma, ihracat, ithalat, genel refah düzeyi, rekabet, endüstriyel ve ticari verimlilik, kalite ve standartlar, AR-GE, eğitim, sosyo-kültürel kurum ve değerler, endüstriyel yan kuruluşların oluşması gibi birçok alanda önemli ve dinamik bir etkiye sahiptir. Bu konular, Birinci Bölüm'de genel hatlarıyla açıklanmaya çalışılmıştı. Ayrıca, burada konu, Türkiye yönünden de değerlendirilmeye çalışılacaktır.

4.6.1. Tasarruf Açığı Yönünden

GOÜ'lerin en belirgin özelliklerinden biri de, sermaye birikimlerinin yetersiz olmasıdır. Söz konusu ülkelerde genelde var olan hızlı nüfus artışları, vergi gelirlerindeki yetersizlik ve diğer yapısal ve kurumsal olumsuzluklar nedeniyle tasarruflar yetersiz kalmaktadır. Yetersiz tasarruflar nedeniyle de yatırıma dönüşecek sermaye yapısı yeterince

oluşmamaktadır. Dolayısıyla, bu ülkelerin kalkınma süreçlerinde karşı karşıya kaldıkları tasarruf - yatırım darboğazı yani sermaye yetersizliği uluslararası tasarrufların ülkeye yatırım olarak çekilebilmesiyle giderilebilmektedir. Bu nedenle DYY'lar, ulusal ekonomik kalkınmanın sağlanmasında rol oynayan önemli bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır.

DYY'lar gittikleri ülkede yeni iş alanları açmakta, işsizliği azaltma ve önleme yönünde önemli rol oynamaktadır. Bu katkılar, sadece ilgili ana kuruluşla sınırlı kalmayarak yan faaliyet alanlarına ve sektörlerle de yayılmaktadır.

4.6.2. İstihdam Etkisi

Kalkınma sürecinde olan ülkemizin en önemli sorunlarından biri, kuşkusuz, istihdam sorunudur. Türkiye'de DYY'ların ne kadar istihdam yarattığı, verimliliği ve ücret düzeylerini ne şekilde etkilediği konusunda tatmin edici, net verilere ulaşmak pek mümkün olamamaktadır. Ancak, baştan beri açıklanmaya çalışılan teorik beklentilerin ülkemiz için de geçerli olduğu ifade edilebilir. Dolayısıyla, ülkemiz DYY'lar konusunda yıllardır istenilen düzeyde bir performans sergileyemediğinden dolayı DYY'ların olası katkılarından da kısıtlı miktarda yararlanabilmiştir.

Ülkemizdeki DYY'ların yarattığı istihdam konusunda net bir rakam vermek mümkün değildir. Bu konuda bazı yetkililer tarafından yapılan açıklamalarda, yabancı sermayeli şirketlerin dolaylı ve dolaysız olarak 1 - 1.5 milyon kişilik istihdam yarattığı ifade edilmektedir.²⁴⁴ Yine, yapılan bir çalışmada, teşvik belgelerinden elde edilen bilgilere göre yaklaşık 500 bin kişinin yabancı sermayeli kuruluşlarda istihdam edildiğinin tahmin edildiği ve

²⁴⁴ ATAKLI, Aynur. "Türkiye'de Yabancı Yatırımlar", İşveren, Şubat 1997, s. 9'dan aktaran GÜNDOĞAN, Naci, A.g.e., s.29.

buna dolaylı istihdam etkisi de ilave edildiğinde, bu rakamın 1 milyon civarında olduğu belirtilmektedir.²⁴⁵

Aşağıda Tablo 4.11’de görüldüğü üzere, DYY’ların yarattığı istihdamı tahmin edebilme konusunda yardımcı olabilecek, teşvik almak üzere hazırlanan yatırım raporlarının incelenmesine dayanan bir diğer çalışmada da, istihdam başına düşen sabit yatırım miktarından hareketle, sermaye yatırımlarının yarattığı yaklaşık istihdam hesaplanmaya çalışılmıştır. Bu verilerden hareketle, DYY’ların her sektörde ilgili yıl için yarattığı istihdam miktarına ulaşmak mümkün olabilmektedir.²⁴⁶

Tablo 4.11. Değişik Sektörlerde İstihdam Başına Düşen Sabit Yatırım Tutarı

İstihdam Başına Yatırım (1000 Dolar)

Sektörler	1995 Yılı	1996 Yılı
Tarım	62.4	58.7
Madencilik	54.1	54.1
İmalat	115.8	88.4
Hizmetler	58.9	61.5

Kaynak: MESS (Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası), Endüstri İlişkilerinde Son Durum, Ya. No. 223, 1996, s.16’dan aktaran GÜNDOĞAN, Naci. Yrd. Doç.Dr. “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve İstihdam Üzerine Etkileri, Hazine Dergisi, Ocak-Nisan 2002, Sayı:14, s. 21.

Yapılan bu çalışmaya göre, farklı sektörlerdeki istihdam maliyetleri farklılık arz etmekle birlikte, ortalamasının 65-70 bin dolar arasında olduğu söylenebilir. Bu konuda MESS’in yaptığı bir çalışmada da buna yakın bir rakam çıkmaktadır. MESS de ülkemizde bir kişi için istihdam yaratmanın maliyetini ortalama 70 bin dolar olarak hesaplamıştır.²⁴⁷

²⁴⁵ CÖMERT, Faruk. “İstihdam Sorunu ve Yabancı Sermaye”, Hazine Dergisi, Ocak 2000, s.13’den aktaran GÜNDOĞAN, Naci, A.g.e., s.29.

²⁴⁶ KAYNAR, Nezih. “1995 ve 1996 yıllarında Teşvikli Yatırımlarda Sabit Yatırım-İstihdam ilişkisi”, DPT Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Mayıs 1997’den aktaran GÜNDOĞAN, Naci, A.g.e., s. 29.

²⁴⁷ MESS, Endüstri İlişkilerinde Son Durum, Ya. No. 223, 1996, s. 16’dan aktaran GÜNDOĞAN, Naci. A.g.e., s.30.

Konunun daha iyi açıklanabilmesi açısından örnek olarak, 2005 yılında ülkemize giren yaklaşık 9.7 milyar dolarlık DYY miktarı ele alındığında ve bir kişi için istihdam yaratmanın maliyetinin yaklaşık 70 bin dolar olduğu düşünüldüğünde, o yıl içinde gelen DYY'ların yaklaşık 140 bin dolaysız istihdam yarattığı ifade edilebilir. Ayrıca, bu hesaplama dolaylı istihdam etkisi de eklendiğinde (UNCTAD'ın hesaplamalarına göre, her yeni iş başına dolaylı olarak bir ya da iki yeni iş yaratıldığı varsayıldığında), bu rakamın yaklaşık 300 - 350 bin civarında olduğu söylenebilir.

Bu basit hesaplama yönteminden hareketle, Hazine Müsteşarlığı verilerine göre, 1980-2005 yılları arasındaki fiili girişin yaklaşık 30 milyar dolar olarak gerçekleştiği gözönüne alındığında, Türkiye'nin toplam DYY'larının 450 bin civarında doğrudan istihdam yarattığı, buna dolaylı istihdam etkisini de eklediğimizde bu rakamın 1 milyon civarında olduğu genel hesaplamalara dayanarak ifade edilebilir. Burada bulunan rakamların, yukarıda Faruk Cömert'in çalışmasındaki Hazine Müsteşarlığı'nın teşvik belgelerinden elde edilen yabancı sermayeli kuruluşlarda istihdam edilen rakamlarla hemen hemen aynı sonuçları verdiği görülmektedir.

Türkiye, zaman içinde 30 milyar dolar değil de yaklaşık 100 milyar dolar civarında bir DYY girişini sağlayabilseydi, ülkemiz bugünkü durumundan çok farklı durumda olabilirdi ve yukarıdaki hesaplamalar varsayımı altında bugünkü işsizlik problemi büyük olasılıkla bu ölçüde olmazdı. Dolayısıyla, işsizliğin büyük oranlara yükseldiği ülkemizde, özellikle komple yeni yatırımlara yönelik gelecek DYY'ların işsizliği önleme konusunda büyük katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

4.6.3. Rekabet Politikaları, Yasal Yapı ve Vergi Politikaları Yönünden

Yatırım ve rekabet politikaları ekonomide birarada ele alınmaktadır. Burada yasal yapı, yatırımcıları önemli ölçüde etkilemektedir. Şöyle ki, yatırımcıların kendi ülkelerindeki birtakım yasalar, yatırımcıların dış ülkelere yatırım yapmalarında rol oynamaktadır. Evsahibi ülkelerin yasal yapısının DYY'ları çekme yönünden olumlu bir yapıda olması yatırımcıların tercihlerinde belirleyici bir faktör olmaktadır.

Özellikle GOÜ'lerin, düzenleme politikaları uygulama kapasitesinin desteklenmesi ve geliştirilmesi DYY'lar konusunda önem taşımaktadır. Yine, özellikle GOÜ'lerde, bazı konularda rekabeti sağlamak çoğunlukla zordur. Bu nedenle düzenleyici mekanizmalara gerek bulunmaktadır. Yerel firmaların ya da olası tekel durumuna sahip UAŞ'lerin konumlarından dolayı rekabete direnmeleri olasılığı da yüksek olduğundan; rekabetin ve düzenleyici mekanizmaların teşvik edilmesi, yerel ekonomilerin kazancını artırabilmektedir. Dolayısıyla, bu durum, UAŞ'lerin güçlerinin kontrolünde de etkili araçlardan biri olabilmektedir.²⁴⁸ Ayrıca, UAŞ'lerin pazarda yerel ortaklarının bulunması, söz konusu ülke ekonomilerine bu anlamda daha fazla fayda sağlayabilecektir.

DYY'lar ayrıca, doğrudan rekabete girmeyen firmaların karlarını da etkileyebilmektedirler. Piyasaya yeni giren firmaların işlemleri, üretim girdi ve çıktılarına ilişkin talebi değiştirerek ilgili endüstri kollarının karlarında değişiklik yaratabilir. Ayrıca yatırımlar, bölgesel ve ulusal vergi gelirlerini ve kamu harcamalarını da etkileyebilmektedir. Bu firmalar, yüksek vergi ve nitelikli işgücünün rekabetin artması yoluyla, karlarında olumsuz etkiler doğuracağını düşünebilirler.²⁴⁹ Dolayısıyla, uzun dönemde yabancı

²⁴⁸ A.g.e., s. 73.

²⁴⁹ Bazı çalışmalarda, DYY politikaları da dahil olmak üzere, yatırımcı ve yatırım yapılan ülkenin ekonomi politikalarının etkileri de ampirik olarak incelenmiştir. Örneğin, Root ve Ahmed (1978), 1966-1970 döneminde 41 GOÜ'ye üretim alanındaki DYY akışlarının yatırım yapılan ülkenin şirket vergi düzeyleriyle ilişkili olduğunu saptamıştır. BREWER, Thomas L., "Effects of Government Policies on Foreign Direct Investment As A Strategic Choice of Firms: An Expansion of Internalization Theory", International Trade Journal, Fall 92, Vol. 7 Issue 1, s.115.

yatırımcılar, ticaretle ilgili yasal yapıyı olumlu veya olumsuz yönde etkileyebilirler.²⁵⁰

Bu bağlamda, DYY'larla ilgili yasal yapı ve düzenlemelerin açık bir şekilde yapılması, söz konusu yatırımların çekilmesi noktasında çok önemli bir yer tutmaktadır. Vergi sistemi avantajlı olmayan, karışık bir yapıda olan ve etkin bir adalet ve hukuk sistemi olmayan ülkelere DYY'lar gitmemektedir. Ayrıca, belirsizliğin bulunduğu ülkelere de yatırımcılar ilgi göstermemektedirler.

DYY'ların, dünya genelinde, rekabet koşullarının sağlandığı sektörlerde yoğunlaşmış olduğu görülmektedir. Rekabete dayalı piyasa ekonomisine geçiş sürecinde, verimliliği ve karlılığı yüksek özel sektör kuruluşlarına daha fazla yer verilmesi anlayışıyla, devletler küçülme ve diğer sosyal görevlerini daha etkin bir şekilde yerine getirebilme konusunda önemli atılımlar yapma noktasına gelmektedirler. Türkiye'de de bu yönde son yıllarda gerçekleştirilen yapısal reformlar ve düzenleme çalışmalarının olumlu sonuçları görülmeye başlamıştır.

Rekabet politikaları, Türkiye'nin gerçekleştirdiği yapısal reformlar alanında önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye'de devletin ekonomiye doğrudan müdahalesinin azaltılması yönünde de bu alandaki politikaların etkisi büyüktür. Türkiye'de yıllardır DYY'ların girişini sağlayabilecek yönde rekabet politikalarının sağlam bir tabanı oluşturulamamıştır. Söz konusu sağlam tabanı oluşturacak yasa ve yönetmelikler, hükümetlerin durum ve anlayışına göre, değişik şekillerde yorumlanmış ve bunun sonucunda değişik uygulamalar ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, ortaya çıkan bu keyfi uygulamalarda haksız rekabet ve güvensizliğin bulunduğu ortamlar yaratılmıştır.

²⁵⁰ MC CULLOCH, Rachel. "New Perspectives on Foreign Direct Investment ", Foreign Direct Investment, Ed. By A. FROOT, Kenneth. The University of Chicago Press, s. 48.

Resmi kayıtlara göre, kişi başına milli gelirin yaklaşık 5000 Dolar civarında olmasının yanısıra, kayıtdışı ekonominin de kayıtlı ekonomi kadar büyük olduğunu ve kayıt dışı rakamlarla, kişi başına milli gelirin (satınalma gücü paritesine göre) iki katına yakın olduğu telaffuz edilmektedir. Hiç şüphesiz kayıtdışılık, ekonominin genelinde olduğu kadar, DYY'lar için de olumsuz bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, Türkiye sahte ürünler bakımından dünyadaki önemli yerlerden biri durumundadır. Bu durum da yine, rekabet politikaları ve karlılık anlayışı üzerinde olumsuz etkilerde bulunan faktörlerden biridir.

Genel anlamda, DYY'lar ülkeye geldiği zaman tabi olacağı işlemler, üçlü bir sistem üzerinde oturmaktadır. **İlki**, ev sahibi ülkenin yatırım mevzuatıdır. Nitekim yabancı yatırımcılar bir ülkeye yatırım yapma kararını verdiği zaman ev sahibi ülkenin, yatırım mevzuatına tabi olacaklarını bilirler. **İkinci olarak**, yabancı bir yatırımcı ev sahibi bir ülkeye geldiği zaman devletin kurum ve kuruluşlarıyla yatırım mukavelesi yapar. Bu mukavele, yapılacak yatırımın hukuki çerçevesiyle ilgili olarak, karşılıklı hakları ve yükümlülükleri tespit eder. Burada, yatırım mukavelesi olarak özellikle belirtilmesinin nedeni, "uluslararası sözleşmeler" ile karışmaması içindir. **Son olarak da**, ulusal yatırım mevzuatı ve yatırım mukavelesinin varlığına rağmen, yatırımların tabi olacağı üçüncü ayak, uluslararası sözleşmelerdir. ²⁵¹

Burada ²⁵², birçok ülkenin, yatırımların karşılıklı korunması ve teşviki konusunda uluslararası sisteme katılmış olduklarını ve en azından iki taraflı anlaşmalar yapmış oldukları belirtilmektedir. Yatırımcı veya ev sahibi ülke arasında, yatırımların teşviki ve korunması konusunda iki taraflı uluslararası sözleşme yoksa bile en azından her iki devlet, örneğin 1965 tarihli Washington Sözleşmesi'ne ya da 1958 New York Sözleşmesi'ne taraftır. Bu durumda da, diğer konularda olmasa bile uyumsuzluk durumunda, sistemin

²⁵¹ TIRYAKIOĞLU, Bilgin Doç Dr. " Doğrudan Yabancı Yatırımlara İlişkin Uluslararası Düzenlemeler ", T.C.M.B., Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye, Ankara, 2001, s. 168.

üçüncü ayağı işleyecektir. O halde, DYY'ların uluslararası hukukta korunması konusunu sunarken bu üçlü sistemin birlikte ele alınması gerekmektedir.

Ülkemizde ne yazık ki, özellikle vergi politikaları konusunda, makro-ekonomik politikalardan daha çok, Hazine'ye gelir sağlayıcılık noktasının ön plana alınabilmesinden dolayı bazı olumsuzluklar yaşanabilmektedir. Yine, DYY'lar konusunda, Türkiye'deki vergi mevzuatının birçok ülkeye göre, avantajlı olmaması ve kurumlar vergisi, KDV gibi vergilerin de birçok ülkeye göre yüksek olması DYY'lar üzerinde olumsuz etki yapmaktadır. DYY'larda başlangıç döneminde vergi tatili konusu, birçok ülkenin uyguladığı bir yöntem olarak bilinmektedir.²⁵³

Vergi sistemini belirleyen değişkenlerin ülkenin iktisadi örgütlenmesi, ekonominin kalkınma aşaması ve siyasal iktidarın yapısı ile yakından ilişkili olduğu belirtilmektedir. Vergi sistemimizin kalkınma ve piyasa ile uyumu için alınması gereken önlemler arasında;

- Makro matrahın gelir vergisinden tüketim vergisine kaydırılması,
- Düz oranlı tarifeye geçilmesi,
- Optimal vergi yükünün büyüklüğü,
- Kayıtdışı ekonominin kayıt altına alınması gereği konuları öne çıkarmaktadır.²⁵⁴

Son birkaç yıl içinde, özellikle gelir vergilerinde olmak üzere diğer vergilerde de önemli sayılabilecek düzeyde indirimler gerçekleşmiştir, ancak,

²⁵² A.g.e., s. 168.

²⁵³ Örneğin, Malezya'da 10 yıl vergi tatili bulunmaktadır. Orada yatırım yapacak yatırımcılar 10 yıl vergi ödemeyeceklerini bilmektedirler. "10 yıl vergi ödemedi olur mu?" diye bir soru akla geldiği zaman, Türkiye'de de zaten ödenmediği bilinmektedir. Yine, Türkiye'de orta ölçekli bir endüstri kuruluşu 2-3 yılda yatırımını yapmakta, sonra en az 3-5 yıl zarar etmektedir. Bir işletme hemen kara geçmemekte, 3-5 yıldan sonra başa-baş noktasına varmak için ilk yaptığı karlarından zararlarını düşmektedir. Daha sonra da teşvik almışsa yatırım indirimini uygulamaktadır. Bu süreç, ortalama olarak 8-10 yıl sürmektedir. Türkiye'nin eksiği bunu telaffuz edememesidir. Bu vergiler zaten alınmadığı halde, teşvik olarak da kullanılamamaktadır. ARIMAN, Abdurrahman Dr., "Türkiye'ye Daha Fazla Yabancı Sermaye Çekebilmek İçin İzlenmesi Gerekliliği Politikalar", T.C.M.B., Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye, Ankara, 2001, s. 139.

yine de bu konuda dünya geneliyle karşılaştırıldığında Türkiye'nin mali politikaları da dahil olmak üzere, daha etkin ve uygulanabilir politikalar geliştirilmesi gerekmektedir.

DYY'lar konusunda birçok konuda getirilen iyileştirmeler arasında, izin alma uygulaması da kaldırılmıştır. Bir yatırımcı, artık, Türkiye'de bir Türk vatandaşı gibi doğrudan vergi dairesine müracaat ederek, Hazine'den izin almaya gerek kalmadan faaliyete geçebilecektir. Hazine'ye sadece bilgi verme koşulu bulunmaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye'de DYY'larla ilgili olarak, mevzuattaki gelişmelere paralel olarak, ulusal ve uluslararası alanlarda önemli gelişmeler sağlanmıştır. Ulusal anlamda, daha önce de değinildiği üzere, 1994 yılında Rekabeti Koruma Kanunu kabul edilerek, Rekabet Kurulu oluşturulmuştur. Fikri ve sınai mülkiyet hakları ve bunların korunması konularında önemli kararlar alınmış ve Türk Patent Enstitüsü kurulmuştur. Bu konular, DYY'ların girişini özendirme bakımından büyük önem taşımaktadır. Yine, serbest rekabet ve yatırımların karşılıklı korunması ve teşvik anlaşmaları, çifte vergilendirmeyi önleme konularında birtakım anlaşmalar imzalanmış ve Tahkim Kanunu çıkarılmıştır. Bu tür faaliyetler, DYY'lar konusunda ülke çekiciliğini artıran önemli konulardır.

Dolayısıyla, 17 Haziran 2003 tarihinde yürürlüğe giren, dünyadaki en başarılı uygulamalar ve uluslararası standartlar esas alınarak çıkarılan yeni DYY'lar Kanunu, bu konularda etkin yasaları yürürlüğe koymaya çalışmıştır. Ancak, uygulama safhasında genel anlamda halen birtakım eksiklikler olduğu bilinmektedir.

²⁵⁴ AKALIN, Güneri. Prof.Dr., "21.yy.da Piyasa Uyumlu Türk Vergi Sisteminin Stratejisi Nasıl Olmalıdır?", Türkiye İktisat Kongresi-2004, 5-9 Mayıs 2004, Basın Bülteni.

4.6.4. Ödemeler Dengesine Etkisi

Ödemeler dengesi (balance of payments), ülkelerin belirli bir dönem içerisindeki dış ekonomik ve mali ilişkilerini ortaya koyması ve uluslararası ekonomik ilişkilerde ülkelerin genel ekonomik yapısını yansıtması bakımından büyük önem taşımaktadır.

DYY'ların ödemeler dengesine olan net etkisini de, büyük ölçüde bu yatırımların ülkenin ithalat ve ihracatı üzerindeki etkileri belirlemektedir. DYY'ların getirdiği dövizler, uzun dönemde ithalatı ikame edici ve ihracatı artırıcı etkiler oluşturarak evsahibi ülkenin ödemeler dengesinin düzelmesine katkıda bulunmaktadır.²⁵⁵

Cari açıkların karşılanmasında da, DYY'lar, ev sahibi ülkenin ödemeler dengesi üzerinde olumlu etkiler yaratmaktadır. Önce, yatırım için ülkeye gelen ilk kurucu yatırım sermayesi, bir defaya mahsus olmak üzere, ev sahibi ülkenin ödemeler dengesine olumlu katkıda bulunur. DYY, üretime başladığı zaman, gerek ihracat yoluyla ve gerekse ithal ikamesi şeklinde ödemeler dengesine olumlu yönde etkide bulunmaya devam eder.

Uluslararası sermaye hareketleri yönünden konuya baktığımız zaman sıcak para olarak adlandırılan kısa vadeli sermaye hareketlerinin toplam sermaye içindeki payının artması, finansal krizlere neden olabilmektedir. Ayrıca, sıcak para hareketleri, ulusal paranın aşırı değerlenmesine (döviz kurunun düşmesine) ve ithalatın artarak ihracatın azalmasına yol açabilmektedir. Dolayısıyla, kısa vadeli sermaye hareketleri cari açıkları artırıcı yönde etkiler yaratabilmektedir. İşte bu açıkları daha da büyütmek bakımından kısa vadeli sermaye girişleri yerine DYY'ların çekilebilirliği çok daha sağlıklı etkiler yaratabilecektir. Başka bir deyişle, DYY'ların toplam sermaye girişleri içindeki payının artması, kısa vadeli

²⁵⁵ SEYİDOĞLU, Halil. Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama, İstanbul, 1994, s.135.

sermaye hareketlerindeki giriş payının da azalması anlamına gelebilecektir. Bu bağlamda, DYY'lar uzun vadeli kaynak yetersizliği karşısında en iyi alternatif olarak görülebilmektedir.

Özellikle, Türkiye açısından cari açık dengesindeki büyüme büyük bir sorundur. Bu nedenle de dış finansman gereklidir. Dış sermaye hareketleri içinde de daha önce değinildiği üzere, daha avantajlı bir yapıda olması nedeniyle DYY'ların ülkeye istenilen düzeyde çekilebilmesi sağlanabilirse, ülkede yukarıda saydığımız iyileştirici etkiler görülebilecek ve ödemeler dengesi üzerinde olumlu etkiler sağlanabilecektir.

Dış ödemeler dengesi, aynı zamanda uygulanan ekonomik ve mali politikaların bir sonucu olduğundan, politika uygulamalarındaki başarının da bir göstergesidir. Dış ödemeler dengesindeki bir açık veya fazla ülke ekonomisi üzerinde geniş kapsamlı etkiler doğurur. Örneğin, ülkedeki milli gelir ve çalışma düzeyi, kalkınma hızı, döviz kurları, enflasyon oranı, ücret artışları, gelir dağılımı ve dış borçlar gibi temel ekonomik değişkenler dış ödemeler dengesi durumuyla sıkı sıkıya ilişkilidir. Dolayısıyla, ülkenin dış ekonomik ilişkilerinin sağlıklı bir yolda olup olmadığının belirlenmesi, bir sorun varsa gerekli önlemlerin alınması ve politika düzenlemelerinin yapılabilmesi için, dış ödemeler dengesi istatistiklerinin sürekli olarak izlenmesi gerekir.²⁵⁶

4.6.5. Milli Gelir Etkisi

DYY'ların en temel etkisinin milli gelire olan net katkısı olduğu ifade edilebilir. DYY'ların ülkenin üretimine olan etkisi, ülkenin GSMH'sını da doğrudan etkilediğinden bu etkinin milli gelir üzerindeki etki ve önemi büyüktür.

²⁵⁶ KARLUK, Rıdvan. Türkiye'de Yabancı Sermaye yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı, Büyüme ve Yabancı Sermaye, T.C.M.B., Ankara, 2001, s. 132.

Ülkelerarası gelişmişlik düzeylerinin karşılaştırılmasında genel olarak kişi başına düşen milli gelir olgusu kullanılmaktadır. Kişi başına düşen milli gelir reel olarak arttıkça ülke refahının arttığı da kabul edilmektedir. Dolayısıyla, milli gelirin artırılmasını da üretim ve yatırımlardaki artışlar sağlamaktadır. Burada önemli olan nokta, DYY'ların üretimde kullandığı tüm girdileri kendisinin üretip üretmediğidir. Bu girdilerin bir kısmı ithal ediliyorsa, bunların ülke GSMH'sından düşülmesi gerekeceğinden ödemeler dengesi olumsuz yönde etkilenebilecektir. Dolayısıyla, ithalat ve ihracat rakamlarının bir ülkenin milli gelir dengesi üzerinde çok önemli rolü bulunmaktadır. Ülkeye girecek DYY'larla, ülkedeki yatırımlar artacak ve üretim artışı da sağlanmış olacaktır ki bu durum da, ihracat ve ithalata yansiyarak milli gelir üzerinde dengeleyici ve olumlu etkiler yaratabilecektir.²⁵⁷

Örneğin, 1985'te 1.330 ABD doları olan kişi başına milli gelir, 2000'li yıllara kadar inişli - çıkışlı bir yapı sergilemiş, istikrarlı bir büyüme ortamı sağlanamamış ve yaklaşık olarak 2000 dolar seviyesini aşamamıştır. 2003'te yaklaşık olarak 3.400 dolar, 2004'te 4.200 dolar ve 2005'de ise 5.000 dolar seviyelerine ulaşabilmiştir. Yine aynı dönemde Türkiye'de bulunan yabancı semayeli şirket sayısı, 1954'ten 2000'e kadar 4.192 adet iken DYY girişlerinin artış trendine girdiği 2000 yılından 2005 yılı sonuna kadar 11.685 adete ulaşmıştır. Yine aynı şekilde DYY girişlerinde de 1954 - 2000 yılları arasında gerçekleşen net DYY girişleri yaklaşık 12 milyar dolar iken 2000 - 2005 yılları arasında ise net DYY girişleri sırasıyla 982; 3.352; 1.137; 1.752; 2.837; 9.686 milyon dolar olarak toplam 20 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. Burada DYY girişleri ile milli gelir artışları arasında bu bağlamda bir ilişki kurulabilir.

²⁵⁷ Türkiye'nin gelişmiş ülkelerin refah düzeylerini yakalayabilmesi için, ortalama olarak yıllık en az yüzde 10 civarında bir büyüme hızını gerçekleştirebilmesi gerekmektedir. GSMH, yılda yüzde 10 oranında 20 yıl süre ile artarsa, nüfus artışı ihmal edildiğinde mevcut S/H katsayısının değişmemesi varsayımı altında 2600 dolarlık milli gelir, 10 yılda 6500 dolara, 20 yılda ise ancak 17000 dolara çıkabilir. II. Dünya Savaşı sonrasında ekonomileri yıkılmış olan Almanya ve Japonya gibi ülkeler, 1950 -1970 döneminde yıllık ortalama yüzde 10'un üzerindeki bir büyüme sağlayarak gelişmişlerdir. Bu gelişmenin temel sebebi, bu ekonomilere özellikle ABD kaynaklı dış kaynak girişleri olmuştur. - KARLUK, S. Rıdvan. Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı, Büyüme ve Yabancı Sermaye, T.C.M.B., Ankara, 2001, s. 110 - 111.

Dolayısıyla, ülkelerin ekonomik kalkınmasında özellikle sabit sermaye yatırımları çok önemli bir role sahiptir. Eğer ülkenin, kalkınma ve gelişme yolunda yeterli kaynağı yoksa yani yatırımlarını finanse edecek yeterli düzeyde tasarrufa sahip değilse, ya ülke rezervlerini kalkınma için kullanacak ya borçlanma yoluna gidecek ya da DYY'ları ülkesine çekmenin yollarını arayacaktır. İlk iki öneri de pek sağlıklı yöntemler değildir. O halde, özellikle Türkiye gibi, tasarruf yetersizliği, cari açık ve yüksek borç ödemeleri içinde olan ülkelerin DYY'lardan en optimal şekilde yararlanma politikaları içinde olmaları gerekmektedir. Türkiye'nin kendi özkaynakları ve tasarrufları ile şimdiye kadar bu kalkınma atılımını gerçekleştiremediğinden hareketle, DYY'ları çekme noktasında, uygun politikaları acil bir şekilde uygulamaya geçirmesi gerekmektedir.

4.6.6. Teknoloji, Yönetişim ve Bilgi Faktörleri Yönünden

Artan küreselleşme süreciyle birlikte, özellikle iletişim ve bilgisayar teknolojilerindeki gelişmelerde yaşanan büyük artış, ürün yaşam sürelerinin kısalması ve giderek artan rekabet koşulları, işletmeleri amaçlarına ulaştıracak en önemli araçlardan olan teknoloji ve bilgi faktörlerini, her zamankinden daha önemli hale getirmiştir. Bu nedenle UAŞ'ler, DYY'lar yoluyla bilim, teknoloji ve etkin yönetimle birlikte, ilgili kurumlarla daha yakın ilişkiler içine girmeye ve bunları geliştirmeye çok daha fazla önem verir hale gelmişlerdir.

Ancak, Türkiye'de bu konuda bugüne kadar ortaya konulan politikalar, genel geçerliliği tartışmasız unsurlar içermelerine ve önemli bazı kurumsal ve yasal değişiklikler getirmelerine karşın, hedefleri bakımından tam olarak uygulamaya konulamamışlardır. Bunun nedenleri arasında, bilim ve teknoloji alanında paylaşılan bir ülke vizyonunun uzun yıllar tam olarak ortaya konulamamış olması ve önerilen politika uygulamalarındaki yetersizlikler sayılabilir.

Dolayısıyla, refah toplumuna ulaşma sürecinde, bilim ve teknolojiden etkin bir araç olarak yararlanılmasını sağlamak üzere, Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu 13 Aralık 2000 tarihli toplantısında 2003-2023 yılları için Türkiye'nin Bilim ve Teknoloji Stratejileri Belgesi'nin hazırlanması kararını almıştır. Yaklaşık bir yıl süren hazırlık çalışmaları ardından, 24 Aralık 2001 tarihli 7. Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu toplantısında, Projenin adı "Vizyon 2023: Bilim ve Teknoloji Stratejileri " olarak belirlenmiş; projenin ana teması, temel yaklaşımı ve bu kapsamda yürütülecek alt projelerin ayrıntılı içeriği ile yürütme planı ve yönetim şekli onaylanmıştır.²⁵⁸

Vizyon 2023 Projesinin ana ilkeleri; Cumhuriyetimizin 100. yılında, Atatürk'ün işaret ettiği çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma hedefi doğrultusunda;

- Bilim ve teknolojiye hakim,
- Teknolojiyi bilinçli kullanan ve yeni teknolojiler üretebilen,
- Teknolojik gelişmeleri toplumsal ve ekonomik faydaya dönüştürme yeteneği kazanmış bir "refah toplumu" yaratmak olarak belirlenmiştir.²⁵⁹

Bu projenin hazırlanması ve üzerinde önemle durulması ve bu yönde olumlu çalışmaların yapılıyor olması Türkiye'nin bilim ve teknoloji politikalarında önümüzdeki günlerin daha iyiye ve ileriye giden bir rotada olduğunun göstergesi olarak algılanabilir. Bu yönüyle, böyle bir vizyonun ortaya konulmuş olması bile Türkiye'nin geleceğine ilişkin stratejik bir planın uygulamaya konulması bakımından önemlidir.

Konuyu Türkiye açısından değerlendirdiğimiz zaman, uluslararası ticaretin ve Türkiye'nin giderek dünya ekonomisi ile entegrasyonunun artması ile birlikte teknoloji transferleri de artmaktadır. Söz konusu bu transferlerin etkisiyle ülkede birçok alanda gelişme kaydedilmektedir. Bu konuya yönelik

²⁵⁸ <http://vizyon.2023.tubitak.gov.tr/genelbilgi/>

²⁵⁹ <http://vizyon.2023.tubitak.gov.tr/genelbilgi/>

olarak, ülkemizde birtakım teşvik politikaları oluşturularak, uygulamaya konulmuştur. Ancak, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi konjonktür nedeniyle, yeterli ve gerekli düzeyde gelişmeler sağlanamamıştır.

Birçok yönden zamanında gerçekleştirilemeyen politikalar nedeniyle, ülkemiz, bulunması gerektiği yerden çok daha geride kalmıştır. Yine de çok istikrarlı ve yeterli bir yapı taşıyorsa da Türkiye, 1980'li yıllardan itibaren uluslararası ticarete önemli mesafeler almış ve özellikle ihracat artışı gerçekleştirdiği tekstil, otomotiv, demir-çelik, elektrikli makina ve cihazlar, şişe ve cam endüstrisi gibi alanlarda teknolojik gelişmeler sağlayabilmiştir. DYY'ların sözedilen politikalar çerçevesinde ülkeye çekilebilmesiyle farklı sektörler yoluyla da teknolojik ilerlemelerin önü daha çok açılmış ve hızlanmış olabilecektir.

4.6.7. Uluslararası İlişkiler ve Politik Faktörler Yönünden

Uluslararası ilişkiler ve politik faktörler, ülkelerin DYY çökmelerindeki etkinliğini belirlemede çok büyük önem taşımaktadır. Burada konu, genel anlamda olduğu kadar DYY'lar bakımından da büyük önem taşımaktadır. Küreselleşen dünyamızda, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası ekonomik ilişkilerin serbest ve liberal hale gelmesinde başta GATT (Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması) ile onun yerini alan WTO (Dünya Ticaret Örgütü) gelmek üzere diğer uluslararası örgütler etkin rol oynamışlardır. 1948 yılında GATT'nin imzalanması ve daha sonra 1.1.1995 yılında resmen WTO'ya dönüşerek kurumsal bir yapı oluşturması ile uluslararası ekonomik entegrasyon kavramı daha da önem taşımaya başlamıştır.

Günümüzde üç kıtada üç ayrı bloklaşma yaşanmaktadır. Avrupa kıtasında Avrupa Birliği (AB), Amerika kıtasında Amerika-Kanada-Meksika arasındaki NAFTA (North America Free Trade Association: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması), Asya'nın Uzak Doğu Bölgesinde ise, Asya

Pasifik Ülkeleri Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (APEC), uluslararası ticaretin liberalizasyonu ve serbestleştirilmesi yönünde en önemli ekonomik entegrasyon örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bunların içinde, şüphesiz en başarılı olan ve Türkiye'yi en çok ilgilendiren, Avrupa Birliği'dir. AB, bilindiği üzere, ekonomik ve siyasi bir entegrasyon hareketidir. Birlik, kısa sayılabilecek bir sürede, geniş anlamda, belirli bir coğrafyayı paylaşan ülkelerin; pazarlarını, ekonomilerini, siyasi ve stratejik güçlerini biraraya getirmek suretiyle küresel anlamda bir ekonomik birlik haline gelmiştir. Birliğin ekonomik alanda en son başarısı ise, parasal birliği gerçekleştirmesidir. Bununla birlikte, siyasi bir birlik anlamı da taşımaktadır. AB, büyük nüfusu ve yüksek alım gücüyle dünya ekonomisinde önemli bir yere sahip olup yine, dünya genelindeki DYY hareketlerinin önemli bir bölümünü de yönlendirmektedir. AB, DYY'larının büyük çapta hem ithalatçısı hem de ihracatçısı durumundadır.

Türkiye, AB bünyesinde Gümrük Birliği'ne 6 Mart 1995 tarihinde girmiştir. 1996 yılı başından itibaren Türkiye'de, AB ile GB'ne girdiği için AB'nden yapılan ithalat da; gümrük vergileri sıfırlanmış, gümrük vergilerine eş etkili vergiler (fonlar, harçlar, vs.) kaldırılmış, ithalat yasakları, kota gibi miktar kısıtlamaları ve bunlara eş etkili önlemler (ticari-teknik, idari ve standart engelleri) kaldırılmıştır.

Ayrıca, AB'nin talep ettiği Tüketiciyi Koruma Kanunu ve Anti-Tekel Kanunu'nu (Rekabetin Korunması Hakkında Kanun) sırasıyla 8 Mart 1995 ve 13 Mart 1994'de çıkartarak Temmuz 1997'de de Rekabet Kurulu'nu oluşturmuştur. Diğer taraftan Türkiye, AB dışındaki ülkelere (3. ülkelere) yaptığı ithalatta da AB'nin Ortak Gümrük Tarifesi'ni, bazı istisnalar dışında, uygulamaya koymuştur.²⁶⁰

²⁶⁰ ÇARIKCI, Emin. Türk Dünyasında Ekonomik Gelişmeler ve Türkiye - AB İlişkileri, Ankara, 2004, s. 257-258.

Bu arada Türkiye, 1997 Güneydoğu Asya'da başlayan ve 1998 Rusya Krizi ile etkisini genişleten uluslararası ekonomik krizlerden olumsuz bir şekilde etkilenmiştir. Ayrıca, 17 Ağustos 1999 Marmara Depremi, Türkiye'nin ekonomik aktivite olarak en ağırlıklı bölgesinde gerçekleştiğinden, bu durum DYY girişlerini de olumsuz yönde etkilemiştir. (Şöyle ki, 17 Ağustos 1999 Marmara Depremi'nin meydana geldiği 7 ilin GSYİH içindeki payı yüzde 34.7, endüstri katma değeri içindeki payı ise, yüzde 46.72'dir. - KARLUK, Rıdvan , A.g.e., s.105. -) Depremden sonra konut, ticari ve sınai yapı, yol-otomobil, köprü, diğer altyapı, ulaşım aracı, makina teçhizat ve mamul - yarı mamul mal stoklarında önemli kayıplar ortaya çıkmıştır. Yaşanan bu olumsuzluklardan sonra Türkiye, 2000 ve 2001'de büyük ekonomik krizler yaşamış, dolayısıyla, DYY'lardaki performansında olumlu gelişmeler kaydedilememiştir.

DYY'lar, küreselleşme sürecini hızlandırmakta ve küresel rekabette etkinliği artırma konusunda çok önemli rol oynamaktadırlar. Türkiye, bu anlamda AB ile yürüttüğü tam üyelik sürecini en kısa zamanda tamamlama amacını taşımaktadır. AB üyeleri, küresel ekonomi ve siyasetin en önemli unsurlarından olup, bu konularda öncü ve belirleyici konumda bulunmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'nin de en kısa zamanda Birliğe katılarak, varolan sistem ve politikalarını Birlik norm ve standartlarıyla uyumlaştırması ülkenin uluslararası konum ve politik ilişkilerini olumlu yönde etkileyeceği düşünülmektedir.

Özellikle son yıllarda AB'ne tam üyelik süreciyle ilgili gerçekleşen gelişmeler ve yine 2001 ekonomik krizinden sonra IMF ile stand - by anlaşmaları çerçevesinde gerçekleştirilen yapısal uyum programları, Türkiye ekonomisine olumlu dış bakış açısı sağlamada etkili olmuş ve DYY girişlerinde geçmiş yıllara göre büyük girişler yaşanmaya başlanmıştır. Bu durumun etkisi de GSMH başta olmak üzere temel makroekonomik göstergelerle birlikte teknolojik yapıda da görülmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda, daha önceki bölümlerde incelendiği üzere, DYY girişleri

konusunda başarılı olmuş ülkelerin uluslararası ve politik ilişkilerinde daha etkin konumda buldukları düşüncesinden hareketle, ülkeye çekilebilecek etkin DYY'ların bu konularda önemli etkilerde bulunabileceği düşünülmektedir.

4.6.8. Sosyo - Kültürel Yapı ve Psikolojik Faktörler Yönünden

Artan küreselleşme süreci ile birlikte ekonomik yapının yanında ülkeler, sosyal, kültürel ve psikolojik faktörler yönünden de birbirleriyle büyük etkileşimler içerisindedir. DYY'lar bu etkileşim sürecinde büyük bir rol oynamaktadırlar. Şöyle ki, Türkiye de, yeniçağın olgusu olarak görülen küreselleşme sürecinde başarılı olabilmek ve DYY'lardan ülkeye en üst düzeyde fayda sağlayabilmek için gerekli politikaları gerçekleştirebilme yönünde gereken çalışmalar pek yeterli olamamıştır. Küreselleşme sürecinde gerekli başarıyı gösteremeyen ve dünyaya entegre olamayan ülkelerin ekonomik gelişimleri kadar, sosyal ve kültürel değerlerinin de olumsuz bir yapı içinde bulunduğu günümüzde görülmektedir.

Küreselleşme sürecinin en önemli araçlarının başında gelen DYY'lar, Türkiye'nin sosyo-kültürel ve psikolojik faktörler yönündeki gelişiminde de büyük önem taşımaktadır. Ülkenin ekonomik refahı en az o ölçüde sosyal ve kültürel alanlar üzerinde de etkili olmaktadır. Bu çerçevede, ülkemizde hala, eğitim, sağlık, kadın-erkek eşitliği gibi konularda büyük sorunlar ve eksiklikler bulunmaktadır. Her ne kadar son yıllarda bu konularda STK'ları ve uluslararası organizasyonların da desteği ile önemli gelişmeler kaydedilmiş olsa da içinde bulunulan konum yeterli düzeyde bulunmamaktadır.

Bu bağlamda, Türkiye'nin, sosyo-kültürel ve psikolojik faktörler yönünden gelişim göstermesi gerekmektedir. Bu gelişim de ancak, bireysel eğitim ve donanımın gereken düzeylere çıkarılması ile gerçekleştirilebilir. Bu gelişimlerin gerçekleştirilebilmesinde uygulanması gerekli politikaların

oluşturulması yanında öncelikle güçlü bir ekonomik yapının bulunması ve sürdürülebilirliği gerekmektedir. Bunun için de, gerekli stratejik politika ve yöntemlerle ülkeye çekilecek DYY'ların ekonomik kalkınma üzerinde anahtar bir rol oynayacağı ifade edilebilir.

4.7. DYY Girişini Özendirme Koşul ve Politikaları

Küreselleşme sürecinde hem gelişmiş hem de GOÜ'ler, DYY'ları çekme konusunda birbirleriyle büyük bir rekabet içerisinde. Ancak bu rekabet ortamında ülkemizin şimdiye kadar yeterince başarılı olamadığı düşünülmektedir.

Özellikle, DYY'ların çekilebilmesi konusunda örnek ülkeler olması bakımından, Üçüncü Bölüm'de Çin, İspanya ve kısmen Hindistan'ın incelenmesinde, bu ülkelerin DYY'lar konusunda sağladıkları başarılar, Türkiye'de yatırım iklimi koşullarının iyileştirilmesi gereğini ortaya çıkarmaktadır. Bu doğrultuda, aşağıdaki koşulların sağlanmasının büyük önem taşıdığı düşünülmektedir.

4.7.1. Ekonomik ve Siyasi İstikrar

Türkiye, uzun yıllardır gerek ekonomik gerekse siyasi istikrarı sağlama yönünde iyi bir performans gösterememiştir. Koalisyon hükümetleri, askeri müdahaleler, 1980 sonrası ekonominin dışa açılması sürecinde yaşanan ekonomik krizler ve hükümet politikalarındaki yetersizlikler ekonomik ve siyasi istikrarsızlığın yerleşmesinde rol oynamıştır. Ülkede, belirli dönemlerde ekonomik istikrar programları uygulamaya konulmuşsa da bunlardan da istenilen sonuçlar elde edilememiştir.

Dolayısıyla, günümüzde ekonomik istikrar sağlanması, enflasyonun indirilmesi, iç tasarrufların ve sabit sermaye yatırımlarının artırılması, kişi başına düşen milli gelirin artırılması, bütçe açıklarının kapatılması, kayıt dışı ekonominin önlenmesi, kamu kesimi ve etkin bir vergi reformu, özelleştirme, devletin ekonomik anlamda küçültülerek daha etkin hale getirilmesi, AB'ne uyum politikalarının başarıyla sağlanabilmesi gibi hedeflere ulaşmak çok büyük önem taşımaktadır. Yine, politik istikrarsızlık, her zaman DYY'ların önündeki en önemli engel olmuştur.

Ayrıca, DYY'lar, Türkiye'de hiçbir zaman bilinçli bir şekilde ulusal ekonomik gelişme stratejisinin bir unsuru gibi algılanmış görünmemektedir. Bunun sonucu olarak ta, yabancı yatırımcılar ülkenin potansiyel cazibesine rağmen büyük ölçekli yatırımlar için genellikle teşvik edici olmayan ekonomik ve siyasal bir çevre ile karşılaşmışlardır.²⁶¹ Bu noktada son zamanlara kadar, DYY'lar konusunda etkin ve kararlı bir istek ve irade ortaya konulamamıştır. Bu bağlamda, DYY'ları çekebilme noktasında gerekli ekonomik ve siyasi istikrarın sağlanması temel önem taşımaktadır.

4.7.2. Saydamlık (Açıklık) Politikası

Birçok politika konusunda belirleyici özelliğe sahip olan saydamlık, şeffaflık yani açıklık politikasıyla, ülkede etkinlikte bulunacak yerli ve yabancı yatırımcıların karşılaşabilecekleri risk ve belirsizliklerin gerekli politikalar ile giderilmeye çalışılması önemli konuların başında gelmektedir. Dolayısıyla, burada uygulanacak hukuk ve iktisat politikalarındaki açıklık çok büyük derecede önem taşımaktadır. Adil ve hukuka dayalı etkin bir adalet sisteminin bulunmadığı ortamları yatırımcılar tercih etmemektedirler.

²⁶¹ FIAS (Dünya Bankası Yabancı Yatırım Danışmanlık Servisi). Türkiye Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Ortamı Analizi ve Yatırımın Önündeki İdari Engeller Raporu, Şubat 2001, s.12.

Bir ülkede gerek politik gerekse ekonomik alanlarda oluşturulacak yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik çalışmaların etkinliği ancak o ülkenin siyasi ve ekonomik bakımdan açık bir ortam sağlayabilmesi ile mümkündür.

Bir başka önemli nokta olan yolsuzluk konusunda ise, ülkemizle ilgili olarak yatırımcılar, kritik durumlarda, özellikle gümrüklerde ve imar izinlerinin söz konusu olduğu belediye işlemlerinde görevlilerin adil olduklarına inanmadıklarını belirtmişlerdir. Uluslararası Saydamlık Enstitüsü'nün 2000 yılındaki yolsuzluk algılama endeksine göre; Türkiye yolsuzluk açısından 90 ülke arasında 50. sırada yer almaktadır.²⁶² FIAS'ın bu değerlendirmesinden yola çıkarak ülkemiz, birtakım bürokratik, idari ve hukuki engellerin ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmaları gerçekleştirdikçe ve gerekli adımları attıkça hem yatırımların önünü açacak hem de yolsuzluklara karşı gereken önlemleri almış olacaktır.

4.7.3. Hukuk Kurallarının Düzenlenmesi

Aslında Türkiye, daha önce de vurguladığımız üzere, geçmişte de oldukça liberal sayılabilecek bir mevzuata sahip ülke olmuştur. Ayrıca son olarak yürürlüğe giren 17.06.2003 tarih ve 4875 sayılı yeni Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ile, özellikle son yıllarda varolan eksiklikler büyük ölçüde giderilmiş ve gerçekten dünyadaki en liberal politikalara sahip ülkelerden biri konumuna gelmiştir. Ancak, söz konusu bu mevzuatın diğer hukuki konularla ilgili yasa ve mevzuatla uyum içinde olmadığı da bir gerçektir.

Ülkemizde yine, uygulama safhasında birtakım sıkıntıların yaşandığı bilinmektedir. Ayrıca, birçok konuda adalet ve hukuk sisteminin yetersizliği ve etkin olmaması ile ilgili problemler ve olumsuzluklar da bulunmaktadır. Bu

konu ile ilgili yalnızca yabancı yatırımcılar değil, ülkemizin yatırımcıları da sıkıntı duymaktadır. Ancak, Türkiye AB'ne giriş süreci kapsamında özellikle son yıllarda, yargı reformu ile ilgili birçok konuda adımlar atmış ve amaçlanan hedeflere ulaşma noktasında oldukça olumlu mesafeler katetmektedir.

Bu çerçevede yasalar, kararnameler ve tüzüklerin kabul edilip yürürlüğe girmesinden önce, ilgili meslek kuruluşlarını ve iş dünyasının temsilcilerini davet ederek görüşlerini dinlemek ve sonra da bu görüşleri değerlendirmek önem taşımaktadır. Bu yaklaşımla, özel sektörün endişe ve düşüncelerini dikkate alan, ihtiyaçlarını karşılayan bir mevzuatın oluşması sağlanabilecektir. Bu prosedür, tüm batı Avrupa ülkelerinde ve ABD'nde uygulanmakta ve yasa tasarılarının dayandığı bilgi tabanını da güçlendirmektedir.²⁶³

Yine, önemli bir nokta, DYY'larla ilgili çerçeve mevzuat ne kadar iyi olursa olsun, bununla ilişkili birtakım alt mevzuatların da düzenlenerek birbirleriyle uyumlu hale getirilmesi sağlanmadıkça, birtakım problemler sürekli yaşanabilecektir. Böyle bir durum söz konusu olduğunda, doğal olarak yabancı yatırımcı yatırım yapmaktan kaçınacaktır. Bu bağlamda, yatırımcılar, yatırım yaptığı ülkede herhangi bir uyumsuzluk çıktığı zaman, nelerle karşılaşacağını bilmek ve kendisini güvende hissetmek isterler. DYY'ların büyük oranda, GÜ'ler arasında hareket etmesinin başlıca nedenlerinden biri, söz konusu ülkelerde sağlanan güven ortamı ve bu ortamın istikrarı olarak gösterilebilir.

Türkiye'de uzun yıllardır süregelen bürokrasi ve bunun yarattığı olumsuzluklar da DYY girişlerini oldukça olumsuz yönde etkilemiştir. Bu konularda rakibimiz konumundaki diğer ülkeler, ekonomik yapılarını hızla iyileştirip yenilerken ne yazık ki Türkiye'de, bu konularda da gerekli politikalar oluşturulamamıştır. Ancak, son yıllarda söz konusu alanlarda atılan önemli ve

²⁶² A.g.e., s.17.

²⁶³ A.g.e., s.14.

kararlı adımlar sayesinde, daha iyiye doğru bir gidişin işaretleri oluşmaya başlamıştır. Kanunların ve mevzuatın uygulamasındaki eksiklikler ve yetersizliklerden kaynaklanan sorunlar, yürürlüğe giren yeni Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ile önemli ölçüde giderilmiştir. Yine, bu konu ile ilgili diğer birtakım alanlarda yapılan kapsamlı çalışmalar sonucunda, yıllardır gerçekleştirilmesi gereken konular, büyük ölçüde uygulamaya konulmaya başlanmıştır. Daha liberal ve olumlu ekonomik ve yasal felsefeye dayanan bu yeni düzenlemelerin etkisinin birçok alanda yaşama geçirilmesi büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, bu alanda yasaların daha etkin uygulanması ve uyumsuzlukların çözümüne ilişkin etkin mekanizmaların geliştirilmesi de önemli konuların başında gelmektedir.

4.7.4. Fikri Mülkiyet Hakları

Yine önemli bir konu olarak, Fikri Mülkiyet Hakları (Intellectual Property Rights) FMH'nin korunması, özellikle yüksek teknoloji ve yenilik içeren bilgisayar yazılımı ve ilaç firmaları gibi sektörlerde büyük önem taşımaktadır. Küreselleşme sürecinin üretimde daha da etkinleşmesiyle, FMH'nin etkin olarak korunması birçok yönden giderek daha önemli bir durum arz etmektedir.

Türkiye'de FMH ile ilgili yasal çerçevenin tamamı nispeten yeni olup, bu konuda Dünya Ticaret Örgütü'ne üyelik ve AB'ne giriş sürecinden doğan yükümlülüklerin yerine getirilmesi amacıyla oldukça fazla çaba sarf edilmiştir. Türkiye, bu konudaki çabalarını, korsanlık ve FMH ile ilgili ihlalleri, ilave sistematik gözlemler yoluyla, satış noktaları, açık pazarlar ve diğer dağıtım noktalarında engelleyerek artırmak istemektedir. Bu çabalar, özel ihtisas mahkeme üyelerinin yoğun bir şekilde eğitilmesiyle de desteklenmelidir.²⁶⁴ Bu konularda da yeterli olmamakla birlikte, İstanbul ve Ankara'da ilgili

²⁶⁴ A.g.e., s.15-16.

mahkemeler kurulmuş ve FMH ile ilgili olarak yargıçların eğitimine önem verilmektedir.

FMH'na ilişkin mevzuat, değişik patent (Patent haklarının korunmasına ilişkin 1995 tarihli 551 sayılı KHK) ve markalar (Markaların korunmasına ilişkin 1995 tarihli 554 sayılı KHK) ve endüstriyel tasarımlara (Endüstriyel tasarım haklarının korunmasına ilişkin 1995 tarihli 554 sayılı KHK) ilişkin değişiklik yasa ve tebliğlere ve uygulamaya ilişkin mevzuata (1998 yılına ait, markaların korunmasına ilişkin; 556 Sayılı KHK ile endüstriyel tasarım haklarının korunmasına ilişkin; 554 Sayılı KHK'nin uygulanışına ilişkin mevzuat) dağılmış durumdadır. Buna ilaveten Türkiye, bu alandaki başlıca konvansiyonları ve anlaşmaları imzalamış ve onaylamış bulunmaktadır. Bunların çoğu son on yıl içinde onaylanmıştır.²⁶⁵

FMH ile ilgili ilgili tüm yasal çerçeve, Türkiye için yeni sayılmakla birlikte, Dünya Ticaret Örgütü, TRIPS üyeliği ve AB'ne giriş sürecinden kaynaklanan yükümlülükleri yerine getirme noktasında Türkiye'nin, önemli çalışmalarda bulunduğu ifade edilebilir. Bu doğrultuda Türkiye, FMH konusunda daha sıkı önlemler alınması ve bunların sürekli bir denetim ve kontrol mekanizması ile takibi konusunda da gerekli çalışmaları artırarak sürdürmesi büyük önem taşımaktadır. Bu konularda birtakım olumlu çalışmalar bulunsa da bunların yeterli düzeyde olduğunu söylemek mümkün değildir.

FMH alanında, bilgi toplumunda telif hakkı, kendine özgü veri tabanı koruması, kamuya ödünç verme, sanatçıların yeniden satış hakları, kiralama hakları yönünden Fikir ve Sanat Eserleri Kanununda daha fazla değişiklik yapılmalıdır. Yine, korsanlık ve sahtecilik Türkiye'de önemli bir problem olmaya devam etmektedir. Özellikle, İngilizce ders kitapları, telif hakkı konusu optik diskler (filmler, müzik, yazılım, referans malzemeleri, vs.), internet

²⁶⁵ A.g.e., s.53.

korsanlığı (basılı medyanın dağıtımı ve görsel - işitsel eserlerin izinsiz olarak yayınlanması) yaygın olarak karşılaşılan durumlardır.²⁶⁶

Türkiye'deki ihlal sayısının yüksekliği, buna karşılık bu suçları işleyenlere karşı açılan davaların ve uygulanan yaptırımların yetersizliği ve çeşitli alanlarda korsanlığa karşı mücadelenin etkili ve yeterli olduğu söylenemez. Bu konuda daha etkili mücadele için, güvenlik ve emniyet birimleri, gümrük makamları ve yargı arasında kurumlararası işbirliğinin artırılması, yasal düzenlemeler, uygulama önlemleri ve eğitimle birlikte idari kapasitenin güçlendirilmesi önem taşımaktadır. Bu alanda en önemli konulardan biri de, kamuyu bilgilendirme noktasında ciddi yetersizliklerin de bulunduğu söz konusu yasadışılık konusunda halkın bilinç ve eğitim düzeyinin artırılmasıdır. Ayrıca, FMH'nin ihlali, sorumlu kurumlar tarafından pek ciddi bir suç olarak görülmemeye eğilimindedir. Bu konuda kamuoyu, bu ihlallerin hırsızlık gibi ciddi bir suç olduğu konusunda bilinçlendirilmeli ve bilgilendirilmelidir. Bununla birlikte, hukuki yaptırımların da bu konuda gereken önlemleri alma ve uygulama noktasında gerekli sorumluluk çerçevesinde olması DYY'ların çekilebilirliğinde büyük önem taşımaktadır.

4.7.4.1. Uluslararası Tahkim

Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (MAI) 'nın "Uyuşmazlıkların Çözümü" başlıklı bölümünde uluslararası tahkim konusunda ortaya çıkabilecek tüm uyuşmazlıklar, devletten - devlete ve yatırımcıdan - devlete işletilen prosedürler şeklinde düzenlenmiştir. Bu çerçevede, oluşabilecek bir uyuşmazlık halinde, uyuşmazlığa neden olan konularda, öncelikle müzakere etme, uzlaşma ve arabuluculuk sağlanmaya çalışılmaktadır. Burada önemli bir nokta da, tahkime gidilebilmesi için öncelikle görüşmelerin yapılması ve diğer tüm süreçlerin denenmesinin gerekliliğidir. Bu süreçler de belli bir gizlilik içinde yürütülmektedir. Sonuçta, Tahkim Kurulu, varolan uyuşmazlıklar

²⁶⁶ A.g.e., s.55.

hakkında, anlaşma hükümleri doğrultusunda ve uluslararası yasalar çerçevesinde karar vererek uygulanmasını sağlayabilecektir. Dolayısıyla, söz konusu bu uygulamalar, DYY girişleri sağlama konusunda büyük önem taşımaktadır.

Ülkemizde de, 1927 tarihli Medeni Kanun'un 516. maddesine göre; özel anlaşmalar yurtiçi tahkime tabi olabilmektedir. Türkiye'de bu tür bir tahkim, Medeni Kanun hükümleri tarafından düzenlenmiştir. Örnek olarak, Ticaret Odası gibi profesyonel kuruluşların uzlaşmazlık konularında karar vermelerini sağlayacak bir kurumsal tahkim sistemi de Türkiye'de mümkündür. Uluslararası tahkim, Avrupa Konvansiyonu'nun Uluslararası Ticari tahkime ilişkin onayı ve New York Konvansiyonu'nun onaylanmasıyla 1991 ve 1992'den itibaren mümkün olmuştur (3730 ve 3731 sayılı yasalar ile onaylanmıştır). Taraflar, ICC (Uluslararası Ticaret Odası) ve UNCITRAL (Birleşmiş Milletler Uluslararası Ticaret Kanunu Komisyonu) gibi tahkim kurallarını uygulayabilmektedirler. Taraflar ayrıca, bir başka ülkenin medeni kanununun uygulanması konusunda da mutabık kalabilirler.²⁶⁷

Anayasa'ya göre devletle özel sektör arasındaki uluslararası tahkim yasağı, özellikle imtiyaz sözleşmelerinin söz konusu olduğu belli sektörlerde, yabancı yatırımcılar açısından ciddi bir problem teşkil etmekteydi. 1999'da Anayasa'nın 125. maddesinde yapılan değişiklik ile imtiyaz sözleşmeleri ile ilgili olarak, bir devlet kuruluşu ile özel sektör arasında oluşabilecek ihtilafların uluslararası tahkim yoluyla giderilmesine olanak sağlanmıştır. 1999 yılına ait 4446 Sayılı Yasa; Anayasa'nın 125. Maddesi şu şekildedir: İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır (Ek: 13.08.1999 - 446/2.md.).²⁶⁸

Yine, kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinde bunlardan doğan uyuşmazlıkların milli ve milletlerarası tahkim yoluyla çözülmesi öngörülebilir. Milletlerarası tahkime ancak yabancılık unsuru

²⁶⁷ A.g.e., s.52.

²⁶⁸ A.g.e., s.52.

taşıyan uyuşmazlıklar için gidilebilir. YİD (Yap İşlet Devret) Yasası (3996 Sayılı Yasa) ile Enerji Yasası'nda da (3096 Sayılı Yasa) gerekli değişiklikler yapılmıştır. 4501 sayılı Tahkim Yasası da; imtiyaz sözleşmeleri ile ilgili tahkime ilişkin ana prensipleri belirlemiştir (2000 Yılına ait 4501 Sayılı Yasa). Bu yasanın önemli bir özelliği, anayasa değişikliğinden önce imzalanmış bulunan imtiyaz sözleşmelerine de tahkim yolunu açabilmesidir.²⁶⁹

Yürürlüğe giren yeni DYY'lar Kanunu'na göre, yabancılik unsuru taşıyan uyuşmazlıkların çözümlenmesinde milletlerarası tahkime başvurma usul ve esasları, 4686 Sayılı Milletlerarası Tahkim Kanunu ile düzenlenmiştir. Bu çözüm yoluna, ev sahibi ülke mahkemelerinin yanısıra, arabuluculuk ve uzlaşma gibi diğer uyuşmazlık çözüm yollarına başvurma olanakları ile birlikte kanunda yer verilmesiyle, yabancı yatırımcıların uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin tereddütlerinin ortadan kaldırılması amaçlanmıştır.²⁷⁰ Bu doğrultuda, DYY girişlerinde söz konusu bu gelişmelerin etkisiyle olumlu gelişmeler ve geçmiş yıllara göre artışlar yaşanmaya başlamıştır.

4.7.5. Kalite Anlayışı ve Standartların Oluşturulması

Günümüzün yoğun rekabet ortamında ayakta kalabilmenin en önemli koşullarından birisi, ürün ve hizmet kalitesinde dünya standartlarının altında kalmamak ve bunlarla uyum içerisinde olabilmektir. Uluslararası ticarete mal ve hizmet akışını kolaylaştırma ve sağlama yönünden bu konu çok büyük bir önem taşımaktadır.

Kalite anlayışında, Toplam Kalite Yönetimi, bütün iş yaşamını, bilinç düzeyini ve aslında yaşam tarzını hedef alan bir felsefedir. Kalite, bir yandan özelliklere uygunluk, yani hataların minimuma indirilmesi, diğer yandan

²⁶⁹ A.g.e., s.52 - 53.

²⁷⁰ T.C. Başbakanlık, H.M., Yeni Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Hakkında Bilgi Notu, s.1.

müşteri istek ve beklentilerini karşılamanın da ötesine geçebilmektir. Bu kavram, güvenilirlik, duyarlılık, emniyet, dayanıklılık ve göreceli fiyat gibi kavramları da içine almaktadır. Kalite anlayışı, bir anlamda müşterinin mükemmellekle ilgili algılamasına kuruluşun verdiği karşılık olarak görülebilir. Dolayısıyla, bir ülkenin genel olarak gelişme düzeyi ürettiği mal ve hizmetlerin kalitesiyle ölçülebilir. Her şeyin en iyisini yapabilme ve başarabilme duygusu, insan yaşamının en temel olgularından biri olduğundan, insanların ve toplumların gelişme ve ilerlemelerindeki en temel değerlerden biridir.

Bu doğrultuda, uluslararası ticarete de standartlara yönelme ve bununla ilgili örgütlenme çalışmaları giderek artan ve önem taşıyan bir konudur. Uluslararası düzeyde bir “dünya dili” olan endüstriyel ve teknik standartlar konusu, uluslararası ilişkileri olumlu ve uyumlu bir düzeyde geliştirmenin en önemli araçlarından birisi olarak görülmektedir. Dolayısıyla, AB’ne üye ülkeler arasındaki tarifeler ortadan kalkmış ve malların serbest dolaşımı ile ilgili ortam büyük ölçüde sağlanmıştır. Birlik düzeyinde sağlanan akreditasyon ile laboratuvarların, belgelendirme ve muayene kuruluşlarının üçüncü bir tarafça belirlenen teknik kriterlere göre düzenli aralıklarla denetlenmeleri ve değerlendirilmeleri sağlanmaktadır.

Türkiye’nin de AB’ne tam üyelik hedefi doğrultusunda, Birlik sistemine uyum gerektiğinden, varolan eksiklik ve yetersizliklere rağmen, bu yöndeki çalışmalar konusunda ülkemiz geçmişe kıyasla çok büyük bir yol almıştır. Bu konulardaki gereklilikler, hem yasal zemini hem de bu yasal zemini oluşturacak altyapının oluşturulmasını gerekli kılmaktadır. Bu çerçevede, DYY’ların girişinde de önemli gelişmeler sağlanabilecektir.

Türkiye yönünden, endüstriyel ve teknik standartlar konusunda sistem kurma ve söz konusu standart ve düzenlemelerin AB ile uyumlaştırılmasının sağlanması büyük önem taşımaktadır. Ekonomik ve sosyal bakımdan hedeflenen noktalara gelebilmek için DYY’ları ülkemize çekebilme gerekliliğinin çok daha fazla hissedildiği günümüzde, kalite

anlayışıyla birlikte, endüstriyel ve teknik standartların ekonomik yaşamdaki önemi birçok konuda belirleyici hale gelmiştir. Bu durum, günümüzde ürünlerin satış ve pazarlanması aşamasında üstünlük sağlamanın ötesinde, ihracatın da bir önkoşulu haline geldiğinden, küresel fiyat ve kalite rekabetiyle başedebilecek nitelikte üretim yapabilmek kaçınılmaz olmuştur.

AB düzeyinde öngörülen bu yapılanma ile birlikte, ülkemiz endüstrisi, önemli ölçüde gelişebilecek ve hem üretim işlemlerinde hem de ürün kalite düzeyinde yükselmeler sağlanabilecektir. Dolayısıyla, ürünlerimiz sadece Birlik kapsamında değil, uluslararası piyasalarda da yüksek rekabet gücüne erişebilecektir. Kısaca, AB ile uyumlu etkin bir standardizasyon ve kalite sisteminin oluşturulmasının dış ticaretimize ve iç piyasaya önemli ölçüde yararları olacak ve bu durum, DYY girişlerini de doğrudan olumlu yönde etkileyebilecektir.

4.7.6. Stratejik Konum

Türkiye'nin jeo-stratejik konumu, DYY'lar açısından önemli bir merkez olma özelliği taşımaktadır. Türkiye, AB, Karadeniz, Orta Asya ve Orta Doğu Ülkeleri arasında, Avrupa ile Asya'nın birleştiği noktada, bir köprü konumundadır. Doğu - Batı ve Kuzey-Güney ekseninde bir kavşak noktasında bulunmaktadır. Bu durum DYY'lar ve dolayısıyla UAŞ'lerin, uluslararası ilişkileri açısından büyük önem taşımaktadır.

Ayrıca, Türkiye'nin özellikle Orta Asya Cumhuriyetleri, Doğu Avrupa Ülkeleri ve Orta Doğu Ülkeleri ile var olan kültürel ve tarihi ilişkileri de bu noktada önemli avantajlar sağlamaktadır. Yine, Orta Doğu'daki istikrarsız sosyo - politik ortam nedeniyle Türkiye bu noktada da stratejik bir öneme sahip bir ülkedir.

Bu doğrultuda, Türkiye'nin başka pazarlara kolaylıkla erişme konumunda ve potansiyelinde olması önemli bir avantaj olarak görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye, DYY'lar ve UAŞ'ler açısından önemli bir merkez konumundadır. Bununla birlikte, ülke içinde ve komşu ülkelerde yaşanabilecek önemli gerginlikler ise, DYY girişlerini olumsuz yönde etkileyebilecektir.

4.7.7. Tanıtım ve Lobi Faaliyetleri

Yabancı yatırımcılar, dünyadaki yatırım fırsat ve olanaklarını sistemli bir şekilde takip edememektedirler. Ayrıca, bilgi ve risk algılama konularında eksiklik ve yetersizlikler olabilmektedir. İşte bu noktada, yatırım tanıtım kurumları devreye girerek yatırımların seyrini değiştirebilmektedirler.²⁷¹ Özellikle dış tanıtım faaliyetleri, ülkemizin yurtdışındaki çeşitli temsilcilikleri ve STK'ları vasıtasıyla, etkin birtakım politikalar üretilerek artırılabilir. Burada, Yatırım Promosyon Ajanslarının önemi açıkça ortaya çıkmaktadır. Etkin bir kurum, doğru ve iyi haberleri çok daha hızlı ve etkin bir şekilde duyurabilmektedir. Böylece, DYY girişlerinin artırılmasında da önemli düzeyde etkili olabilmektedirler.

Dolayısıyla Türkiye'nin de, DYY'ları çekebilme konusunda büyük bir potansiyele sahip bir ülke konumunda olmasından hareketle, tanıtım ve lobi faaliyetleri konusunun büyük önem taşıdığı bilinmektedir. Ancak, bu konuda ülkemiz yeterli düzeyde değildir. Yabancı yatırımcılar ve ülkeler, Türkiye'yi yukarıda da açıklamaya çalıştığımız gibi, oldukça önemli bir merkez olarak görmektedirler. Bu doğrultuda, Türkiye'nin çok daha iyi tanıtım ve lobi faaliyetleriyle birlikte gerekli politika ve stratejileri yürütebilmesi ile DYY girişlerinde olumlu sonuçlar sağlanabilecektir.

²⁷¹ Örneğin, Kosta Rika Yatırım Tanıtım Kurumu CİNDE'nin, imaj geliştirme, yatırım hedeflerinin belirlenmesi ve yatırımcı hizmetleri fonksiyonlarının birlikte hareket etmesi, Intel'in Kosta Rika'ya çekilmesi konusunda kilit unsur olmuştur. Bu yatırım, o dönemden sonra, ülke için ileri teknoloji yatırımlarında teşvik edici bir unsur oluşturmuştur. FIAS (Dünya Bankası Yabancı Yatırım Danışmanlık Servisi)'. Türkiye Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Ortamı Analizi ve Yatırımın Önündeki İdari Engeller Raporu, Şubat 2001, s. 68.

4.7.8. Ülke Riski ve İmajı

Çeşitli alanlarda var olan yolsuzluklar, insan hakları, eğitim, kültür ve sosyal alanlardaki problem ve yetersizlikler, ülkenin ekonomik ve siyasi istikrarı yanında büyük önem taşıyan konulardır. Türkiye'nin son yıllarda, özellikle AB ile yürüttüğü uyum çalışmalarıyla birlikte olumlu sayılabilecek bir performans sergiliyor olması yanında, ne yazık ki bir imaj sorununun olduğu da gerçektir.

Bu durumu en yakından hisseden sadece yabancı yatırımcı değil, Türkiye'den malını ihraç etmeye çalışan tekstil üreticisi, beyaz eşya üreticisi ve bu endüstrilerin, derneklerin başkanları tarafından da ifade edilen; "Türkiye'nin imaj sorununu halletmeden, bizim firmalarımızın imajını yerleştirebilmemiz, markalarımızı dünya çapında bir hale getirebilmemiz mümkün değildir. Bizim dünya tecrübemiz bunu göstermektedir" yönündeki açıklamalarıdır. Bunları söyleyen yabancı yatırımcı değil, Türkiye'den ürünlerini ihraç etmeye çalışan ihracatçılar ve dünya markası yaratmaya çalışan Türk üreticileridir.²⁷²

Yine, uluslararası rating kuruluşlarının ülke risklerini ortaya koyan değerlendirme ve derecelendirme çalışmalarında Türkiye'nin ülke riski yüksek ülkeler arasında olduğu görülmektedir. Bu durum da, yatırım yapılabirlik ölçütlerini daha baştan olumsuzla çevirmiş olmaktadır. Bunun alt nedenlerine inildiğinde, özellikle son 20-30 yıldır ülkede süregelen siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar ve yetersizlikler görülebilir. Bunların yanında bir de, ülkede yaşanan sosyal istikrarsızlık ve terör olaylarının da eklenmesi DYY girişlerinde olumsuz yönde etkide bulunmuştur.

Türkiye'nin uluslararası boyutta ve ülke koşullarına en uygun şekilde, hedefe odaklı ve etkin bir tanıtım stratejisi oluşturarak ülkenin bu yöndeki

²⁷² ARIMAN, Abdurrahman. "Türkiye'ye Daha Fazla Yabancı Sermaye Çekebilmek İçin İzlenmesi Gerekli Politikalar"- Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye, TCMB, Ankara, 2001, s. 138.

çekiciliğini artırabilmesi büyük önem taşımaktadır. Böyle bir tanıtım mekanizması, DYY ortamının iyileştirilmesi konusunda çok önemli bir rol oynayabilecektir.

4.7.9. Yatırım Ortamının İyileştirilmesi

Ülkelerin DYY çekme amacıyla girdikleri rekabette en önemli konulardan biri de yatırım ortamının iyileştirilmesi yönünde atılan adımlardır. Yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik atılacak kararlı adımlar, yatırım promosyon faaliyetlerinin de etkin bir şekilde yürütülmesi, öngörülebilir ve açık yönetim koşullarının sağlanması DYY'ların çekilebilmesinde büyük önem taşımaktadır. İyi yönetimi doğru uygulayabilen ve rekabet koşullarını sağlayabilen ülkeler, yatırım maliyetlerini düşürerek risklerin azaltılmasını da sağlayabilmekte ve ülkeye gelebilecek DYY'ların etkinliğinde önemli derecede rol oynayabilmektedirler.

DYY'ların, dolayısıyla yabancı yatırımcıların, yatırım konusunda her zaman başka alternatifleri bulunmaktadır. Ülkenin ekonomik ve siyasi istikrarının yanında, birçok yönden cazip bir pazar olması, altyapı, ulaşım, insan kaynakları, iletişim ve hammadde kaynaklarının elverişli ve uygun olması gibi unsurlar da bu konuda büyük önem taşımaktadırlar. Bu ve benzeri koşulların toplamı ülkelerin yatırım iklimini oluşturmaktadır.

Ancak yatırım iklimi, yalnızca ekonomik ortamla değil, hukuki ve sosyal konuların da elverişli olduğu bir ortamla ilgilidir. Ekonomik iklim ne kadar iyi olursa olsun, eğer hukuki iklim, yatırımcılar açısından elverişli bir yapıda değilse, DYY'ların gelmesi noktasında olumlu bir ortam oluşamayacaktır.

IMF niyet mektuplarında Mayıs 2001'e kadar yapısal reformlar başlığı altında yer alan konular arasında yabancı sermaye yatırımlarına değinildiği

görülmemektedir. Sadece özelleştirme başlığı altında hedefler belirlenmekte ancak bunun da DYY ile bağı kurulmamaktadır. Mayıs 2001'den sonra ise, "küreselleşme ve bunun ekonomiler üzerinde yarattığı etki ile küreselleşme eğilimleri karşısında ülke ekonomilerinin sürdürülebilir bir kalkınmayı sağlayabilecek, verimliliği ve rekabeti artırabilecek yapıları geliştirebilmeleri gereği dünyada gözlenen iki önemli olgu olarak tanımlanmıştır. Hem küreselleşmenin getirdiği yeni sorunlar ve sorumluluklar, hem de teknoloji ve beşeri sermaye ağırlıklı büyüme zorunluluğu, ülkelerin ekonomilerinde yapısal reform hamlesine girişmesini gerekli kılmıştır" şeklindeki yaklaşımlarla daha geniş bir açıdan yapısal reformlara yaklaşılmış ve yatırım ortamının iyileştirilmesi önemli bir yapısal reform alanı olarak saptanmıştır.²⁷³

Yatırım ortamının iyileştirilmesi konusuna çok daha geniş bir perspektiften bakma gerekliliği bulunmaktadır. Şöyle ki bu süreç, yatırımcının yatırım kararı almasından başlayıp, yatırımın gerçekleştirilmesi ve işletme sürecine geçmesi kapsamında yatırımla ilgili bütün süreçleri içermektedir. Dolayısıyla bu süreçlerin, dinamik bir yapısı olup sürekliliği bulunmaktadır. Bu nedenle, kamu ve özel sektör işbirliğinin bu sürecin başarıya ulaşmasında ve devamında çok büyük rolünün bulunduğu inanılmaktadır.

Türkiye'de, en fazla çekiciliğin bulunduğu alanların başında, geniş yurt içi pazar ile eğitilmiş iş gücü gelmektedir. Bu konudaki ortak görüş oldukça güçlüdür ve FIAS 2001 Türkiye Raporu için gerçekleştirilen iki gayriresmi çalışma da dahil tüm araştırmalarda bu nokta öne çıkmaktadır. Yerli sermayenin sahip olduğu şirketlerin gücü ve rekabetçi yapısı da bir diğer olumlu konudur. Türkiye'deki yerli sermayeli şirketler, diğer ülkelerden çok daha fazla oranda, UAŞ'lere yüksek kalitede mal ve hizmet sağlayabilen tedarikçiler olma işlevine sahiptir. Türk ortaklıklar ayrıca, hükümetle olan ilişkilerin yürütülmesindeki yardımcı fonksiyonları nedeniyle de tercih

²⁷³ Hazine Müsteşarlığı, Hazine Dergisi, Cumhuriyetin 80. Yılı Özel Sayısı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü adına Gn. Müd. Yrd. Dilek EMİL tarafından hazırlanmıştır, 2003, Ankara, s.119-120.

edilmektedir.²⁷⁴ Ayrıca, Türkiye'nin jeo-stratejik konum avantajları, iç pazar avantajlarını ihracat yönünden de güçlendirmektedir.

Yine, DYY girişleri konusunda rekabetçi piyasa koşullarının varlığı daha önce de açıklandığı üzere çok önemlidir. Küresel anlamda rekabet ortamının varlığı, yalnızca fiyat ve maliyet unsurlarından oluşmayıp, ülkenin yapısal koşullarının uygunluğuna da büyük oranda bağlı bulunmaktadır. Bu anlamda oluşabilecek bir rekabet ortamı daha sağlıklı ve kalıcı katkılarda bulunabilecek ve DYY'ların çekilebilirliği konusunda önemli olabilecektir.

Yine DYY'ları çekme noktasında, YASED (Yabancı Sermaye Derneği), Türkiye'deki Ticaret ve Sanayi Odaları, Hazine Müsteşarlığı yurt dışı temsilcilikleri, KOSGEB - AB Programı, TOBB (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği), KOBİ (Küçük ve Orta Boy İşletmeler)'ler ve ilgili STK'ları önemli katkılarda bulunabilecek konumdadırlar. Dolayısıyla, söz konusu bu kuruluşların DYY'ların çekilmesi konusunda ulusal bir duyarlılık ve sorumluluk içinde olmaları büyük önem taşımaktadır.

4.7.10. AB'ne Tam Üyelik Politikası

Yukarıda açıklanmaya çalışılan, DYY'ları çekme konusundaki başarılarımızı artırabileceğine inanılan başlıca politikaların, ülkemizin uluslararası konumda bulunması gereken yeri belirleme noktasında da büyük önem taşıdıkları düşünülmektedir.

Bu doğrultuda, AB ile ilişkilerimiz çok önemli bir yer tutmaktadır. Bilindiği üzere, AB-Türkiye ilişkileri uzun bir geçmişe sahiptir. Bu süreç, kısaca hatırlanacak olursa, 1963 yılında Türkiye - AET üyelik perspektifini içeren bir Ortaklık Anlaşması ve 1995'te Gümrük Birliği imzalanmıştır. Aralık

²⁷⁴ IMD (Uluslararası Yönetim Geliştirme Merkezi), "Dünya Rekabet Yıllığı", 2000' den naklen FIAS, Türkiye Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Ortamı Analizi ve Yatırımın Önündeki İdari Engeller Raporu, s. 11, Şubat 2001.

1999'da Helsinki'de, Avrupa Birliği Konseyi, Türkiye'nin AB'ne tam üyelik konusunda aday olduğunu açıklamıştır. Aralık 2002'de yine, Kopenhag Konseyi "Aralık 2004'de AB Konseyi, Komisyon'un raporu ve tavsiyesinden hareketle, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdiğine karar verirse, AB, Türkiye ile katılım müzakerelerini gecikmeksizin başlatacaktır" kararı çıkmıştır. Son olarak ta 17 Aralık 2004 tarihinde AB Konseyi tarafından 3 Ekim 2005'te Türkiye ile tam üyelik müzakerelerine başlama kararı alınmıştır.

AB üyeliği, Türkiye açısından ekonomik olarak, öncelikle işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı, Birlik içindeki rekabet olgusu ve kapasitesinin oluşmasını gerekli kılmaktadır. Bu ortamın yaratılmasında da Türkiye'nin konjonktürel durumu göz önüne alındığında, DYY'ların önemi daha da artmaktadır.

Türkiye, Avrupa tarihinin birçok döneminde Avrupa siyasetinde önemli bir yer tutmuştur. Bununla birlikte Türkiye, Avrupalı ülkelerin içinde yer aldığı diğer tüm önemli kuruluşların içinde yer almış ve II. Dünya Savaşı'ndan itibaren Avrupa politikalarının şekillendirilmesinde önemli rol oynayan ülkelerden birisi olmuştur.

Türkiye'nin Birliğe katılımı, gerek AB gerekse Türkiye açısından zorlu bir süreç olabilecektir. Ancak bu süreç, etkin yönetilirse her iki taraf için de önemli kazanımlar sağlanabileceğine inanılmaktadır. Türkiye'nin katılımı konusunda ortaya konulan genel değerlendirmelere göre, önümüzde en az 10 yıllık bir süreç bulunduğu düşünülmektedir. Bu süreç içerisinde, her iki taraf ta birtakım değişimler yaşayacak ve bu değişimler çok yönlü etkilerde bulunabilecektir.

Dolayısıyla, AB'ne üyeliğin gelişim süreci incelendiği zaman, bunun ülkemizin kazanılmış bir hakkı olduğu düşünülmekte ve Türkiye'nin bu noktadan geri adım atmaması gerektiğine inanılmaktadır. Yine de ülkemizin,

AB entegrasyonu olmayacakmış gibi küresel anlamda entegrasyonunu geliştirmek ve ilerletmek yolunda çaba göstermesi, hemen AB'ne girecekmiş gibi de AB'ne uyum çalışmalarını yerine getirme konusunda gereken adımları en hızlı şekilde atmaya devam etmesi gerekliliğine inanılmaktadır. Burada, Türkiye'ye sonucu önceden garanti edilemeyen açık uçlu olarak sunulan bu süreçte, müzakere ve onaylama sürecinde oluşabilecek birtakım olumsuzlukların ulusal çıkarların da gözetilerek aşılmaya çalışılması önem taşımaktadır. Birliğe üyelik, Türkiye için ne kadar önemli ise, Türkiye'nin üyeliğinin de AB için en az o kadar önemli olduğuna inanılmaktadır. AB'nin bu aşamadan sonra, Türkiye'ye karşı olumsuz yaklaşımının çok büyük stratejik bir hata olacağı; ancak gerçekleştirilecek üyeliğin yalnızca ekonomik değil birçok açıdan ve küresel anlamda her iki tarafın da faydasına olacağı açıktır. Herşeyden önemlisi de Türkiye'nin AB'ne giriş yönündeki tüm bu çabaları, öncelikle kendi dünya politikası ve değerleri için göstermesi önem taşımaktadır.

AB Konseyi tarafından kabul edilen ve yeni Katılım Ortaklığı Belgesi'nde belirtilen önceliklere uygun olarak, Türkiye'de özellikle son yıllarda kabul edilen geniş kapsamlı anayasal ve yasal değişikliklerle, siyasi reform sürecinde önemli ilerlemeler sağlanmıştır. Bunlara paralel olarak, Ulusal Program revize edilmiş ve Program doğrultusunda, AB'ne uyum amaçlı hukuki, kurumsal ve ekonomik konularla ilgili düzenleme çalışmaları da sürdürülmektedir.

Türkiye, 70 milyonu aşkın nüfusu, dünyanın en büyük 20 ekonomisinden biri olması, geniş pazar olanakları sunması ve AB'ne giriş konusunda yapılacak olumlu çalışmalar sonucunda, önümüzdeki birkaç yıl içinde DYY girişlerinde önemli artış ve gelişmeler gerçekleştirebilecektir. Bu artış ve gelişmeler sonucunda, artan ekonomik refah ile birlikte olumlu gelişmeler de sağlanabilecektir.

Geçmiş dönemlerde, yatırım ikliminde açıklanmaya çalışılan yetersizlik ve eksiklikler nedeniyle, DYY projeleri ile ilgili riskler artmış ve ülkemize yönelik yatırım planlarının istenilen düzeyde gerçekleşmesi sağlanamamıştır. Ancak, son yıllarda Türkiye’de, oldukça kapsamlı ekonomik reform ve istikrar programları oluşturulmuş ve uygulamaya konulmuştur. 1996’da AB ile Gümrük Birliği’nin yürürlüğe girmesi ve son olarak 17 Aralık 2004’te, Brüksel’de Tam Üyelik Müzakereleri’ne başlama kararı noktasında alınan tarih ve 3 Ekim 2005’de Tam Üyelik Müzakerelerine başlama tarihi, Türkiye’nin AB ile ekonomik bağlarını daha da güçlendirme yönünde atılan adımlar olarak görülebilir. AB müktesebatının iç hukuka dahil edilmesi süreci, reformların gündemini şekillendirmekte ve Müktesebat’ın örnek teşkil etmesiyle de reform sürecinin daha sağlıklı sürdürülmesi sağlanabilecektir.

Türkiye - AB ilişkilerinin, yalnızca ekonomik bir perspektif değil, Türkiye’nin gelişmiş AB ülkelerinin ekonomik, hukuki, siyasi, askeri, sosyal vd. birçok alandaki düzeylerine ulaşmada çok yönlü bir perspektif sunduğu ve bu Birliğin bir sistemler bütünü olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, yürütülen Ekonomik Program ve ülkede sağlanan siyasi istikrar ile birlikte DYY’lar konusunda önceki yıllara göre daha olumlu bir atmosferin oluşmaya başladığı da ifade edilebilir.

AB’ne tam üyelik süreci, ekonomik ve siyasi istikrarsızlık konusundaki riskleri azaltarak gerek AB ülkelerinden gerekse dünya genelinden gelecek DYY’larda artış sağlama noktasında büyük katkılar sağlayabilecektir. Bu yöndeki gelişme ve ilerlemelerin yaratacağı etkiler bakımından, 1990 sonrasında, Doğu Avrupa ülkelerinde yaşanan gelişmeler örnek teşkil etmektedir.

Ancak, burada belirtilmesi gereken önemli bir nokta, “ne olursa olsun AB’ye tam üyelik politikası” değildir. Bu durum, özellikle şu an içinde bulunduğumuz konjonktürle de yakından ilgilidir. Ulusal çıkarlarımızdan ödün vermeksizin, ülkemizin hukuki, siyasi, ekonomik ve sosyal altyapısını AB

standart ve normlarıyla uyumlaştırması doğal olarak ÷lkemizi hedeflerine büyük ölçüde yaklaştırmış olacaktır. Bununla birlikte, AB'ne giriş yönünde atılacak söz konusu bu adımlar, süreç boyunca ÷lkeye fayda sağlayabilecek önemli değişim ve dönüşümlere yol açabilecek ve ÷lke gelişiminde de önemli derecede rol oynayabilecektir.

4.7.11. Diğer Politikalar

Küresel bilginin ve teknolojinin yarattığı yeni dünya düzeninde, ekonomik ve siyasi sistemler de büyük değişim ve dönüşüm geçirmektedirler. Günümüze kadar, ekonomik, siyasi ve sosyal konular hep güç kavramına odaklanmışlardır. Artık bilgi ve teknoloji, en önemli güç aracı olduğuna göre, toplumun yapılanmasını sağlayacak temel ilke de sorumluluk olacaktır. Bilgi toplumu, kesinlikle sorumluluğa dayalı bir düzen gerektirmektedir. Bu sorumluluğun yerine getirilmesindeki en etkin değer de insanın kendisi ve yarattığı farklılıklardır.

Uluslararası rekabet gücü, büyük ölçüde teknolojik üstünlüğe ve fiyat rekabetine dayanmaktadır. Türkiye'nin de dünyanın yeni ekonomik düzeninde rekabetçi bir konuma gelebilmesi ve ekonomik kalkınmasını sağlayabilmesi için yatırım ve üretim miktarlarında artış sağlaması ve bunun kadar önemli olan teknolojik gelişmeyi optimum düzeye getirebilecek politikalar geliştirmesi ve uygulaması büyük önem taşımaktadır.

Teknolojinin iş dünyasına uygulanmasına I. Dünya Savaşı'ndan sonra, başlanmıştır. Böylelikle iş, küçük parçalara bölünerek, insanlar tek ve kesin tanımlanmış işleri yapmak suretiyle, verimlilik artışlarının yaşanmasına neden olmuşlardır. Böylece, ekonomilerin gelişmesiyle toplumsal refah düzeyinde de sürekli artışlar yaşanmaya başlamıştır. Dolayısıyla, günümüzün gelişmiş teknolojileriyle yatırımların artırılmasına çalışılırken bir yandan da verimliliğin artırılmasına çalışılmaktadır. Bilgi ve teknoloji, etkin insan kaynağı

ile birleşince ekonomik performansın da belirleyicisi haline gelmektedir. Çünkü üretim ve verimlilik aslında beraber yol alması gereken faktörlerdir. Verimliliği artırabilmek için de başta ülkedeki tüm sistemleri iyileştirmek, teknolojik değişimlere ayak uydurmak ve gelişmiş uluslararası sisteme entegre olmak gerekmektedir.

Bu bağlamda, DYY'ları çekebilmek için, izlenmesi gereken teknoloji politikalarının da hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, Türkiye, teknoloji ve bilgi açığını gidermek ve atılım yapabilmek için öncelikle, ülke koşul ve vizyonuna uygun modeller geliştirerek teknoloji politikasını uygulamaya koymalıdır. Türkiye'nin bu konuda deneyimlerinden yararlanabileceği birçok Asya ve Avrupa ülkesi bulunmaktadır. Bu konularda Çin, Hindistan ve İspanya örneklerine önceki bölümlerde yer verilmiştir. Bu bağlamda Türkiye, mevcut potansiyelini değerlendirerek daha büyük atılımlar yapabilecek ve önemli başarılar sağlayabilecek konumdadır. Ülkemizde de bu atılımı gerçekleştirebilecek insan ve bilgi kaynağının yeterli düzeylerde bulunduğu inanılmaktadır. Burada insan ve bilgi kaynağı potansiyeli çok geniş anlamda ve boyutta düşünülmektedir. Bu potansiyel, doğru bir şekilde harekete geçirildiği takdirde, DYY girişlerinin artmasıyla birlikte, teknolojik ilerleme ve yenilikler konusunda da önemli gelişmeler sağlanabilecektir.

DYY'lar gidecekleri ülkede nitelikli işgücüne de büyük ölçüde ihtiyaç duyarlar. Çünkü, günümüzde ürünlerdeki katma değer, daha çok önem kazanmış ve bunun için de eğitilmiş ve nitelikli işgücü ön plana çıkmıştır. Bu doğrultuda, çalışanlara yatırım yapılması büyük önem taşıyan konulardan biri haline gelmiştir. Bu yönde yapılacak yatırımlar, çalışanların işlerini daha iyi yapabilmelerini sağlarken, diğer yandan da verimlilik artışları sağlanabilmesinde önem taşımaktadırlar.

Ancak, hemen hemen tüm yabancı yatırımcılar, Türk işgücünün etkinliği konusunda hemfikirdirler. Yapılan son bir araştırmaya göre, eğitilmiş işgücünün temin edilebilirliği açısından Türkiye, Doğu Avrupalı rakiplerinden,

hatta bu bazda DYY çekmekte üstün başarı sağlamış bir ülke olan İrlanda'dan daha iyi düzeydedir. Türkiye ayrıca, yetkin üst düzey yöneticilerin sağlanabilirliği bakımından Macaristan, Polonya ve Çek Cumhuriyeti'nin çok önünde, dünyada 8. sırada yer almaktadır.²⁷⁵

Bu doğrultuda, küresel rekabetin çok büyük boyutlara ulaştığı dünyamızda, kalıcı avantajlar sağlamanın yolu işgücüne ve teknolojik yeniliklere yatırım yapmaktan geçmektedir. Türkiye, bu alanda özellikle son yıllarda teknoloji geliştirme merkezleri konusunda atılımlar yapmakta ve bu merkezler (teknoparklar) oldukça iyi donanımlara ve avantajlara sahip bulunmaktadır. Türkiye, bu konularda AB ile uyum sağlama yönünde birçok gelişme kaydetmekle birlikte yine de yeterli düzeyde bulunmamaktadır.

Vergi politikaları konusunda da ülkemizde, dolaylı vergileme alanında ve mevcut KDV yapısında eksiklikler bulunmakta; muaf tutulan işlemlerin ve uygulanmakta olan indirim oranlarının kapsamı, düzeyi ve yine özel düzenlemelerin kapsamı başta olmak üzere birçok alanda eksiklik ve yetersizlikler bulunduğu konusu, yerli ve yabancı yatırımlarca ifade edilmektedir. Yine, tüketim vergileri konusunda da bu vergilerin yapısı ve muafiyetler ile ilgili olarak birtakım düzenlemeler yapılmış olsa da bunların da yeterli olmadığı bilinmektedir. Türkiye'deki vergi oranları, enerji ve işgücü maliyetleri gibi konularda da birçok ülke ile kıyaslandığında oranların yüksek olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla, ülkemiz yatırımcılarının da bu ve benzeri nedenlerin etkisiyle dış ülkelerde yatırımlara yönelebildiği görülmektedir. Bu kapsamda, söz konusu alanlarda yapılabilecek gerekli düzenlemelerle DYY girişlerinde artışlar yaşanabilecektir.

Bu doğrultuda, vergilere sadece gelir sağlama fonksiyonları bakımından yaklaşmak doğru değildir. Vergi politikalarının makro düzeydeki dengelerle bir uyum ve örtüşme içerisinde olmaması, ülkemizde de sıklıkla

²⁷⁵ A.g.e., s.11.

yaşanılan ekonomik ve sosyal sıkıntıların yaşanmasına neden olabilmektedir. Dolayısıyla, vergi konusunda, öncelikli olarak vergi tabanının genişletilmesi ve vergi oranlarında gerekli indirimlere gidilmesini içeren bir vergi reformunun gerçekleştirilmesi DYY girişleri bakımından büyük önem taşımaktadır. Kayıt dışı ekonomi ile mücadele konusunda da bu yapılanma içerisinde, etkin denetim mekanizmalarının getirilmesi DYY girişlerinin sağlanmasında önemli katkılar sağlayabilecektir.

Gelişmişliğin temelinde yatan temel gerçek, eğitimidir. Bu bağlamda, ekonomik, sosyal, politik vd. alanlardaki süreçler eğitimle başlamakta ve sonu olmadığı için de eğitimle devam etmektedir. Bu nedenle, Türkiye'nin eğitim konusunda mutlak bir paradigma değişiminden geçmesi büyük önem taşımaktadır. Konu ile ilgili yapılan çalışmalarda, Türkiye'nin konumu son yıllardaki gelişmelere rağmen olması gereken düzeyin çok gerisindedir. Ayrıca, toplumsal cinsiyet eşitliği konusu da yoksulluğun azaltılmasında, ekonomik ve sosyal refahın yükselmesinde çok büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda, kadınların eğitim düzeylerinin yükseltilerek işgücü piyasasında daha fazla yer almalarını sağlayabilecek istihdam politikaları da büyük ölçüde önem taşımaktadır. Yine, özellikle Türkiye'de, günümüzde sayıları çok fazla olan lise mezunlarının iş bulabilmesinin oldukça zor olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla, söz konusu kitlenin gerekli mesleki ve beceri eğitimlerinden geçirilerek istihdam edilebilecekleri iş kolları yaratılması önemli konular arasında yer almaktadır.

Türkiye'nin göreceli geri kalmışlığı, uzun yıllar boyunca kötü yönetilmiş olmasının bir sonucudur. Bu doğrultuda, DYY'lar konusunda çekim alanı oluşturabilme konusunda, etkin ve iyi yönetim uygulayabilen ve rekabet koşullarını sağlayabilen ülkeler, yatırımların maliyetlerini azaltmanın yanında risk algılamalarını da azaltarak yatırımcıların o ülkeye daha olumlu yaklaşımlarını ve DYY girişlerini de daha fazla çekebilmeyi sağlayabilmektedirler. Bu bağlamda, Türkiye'de uygulanmakta olan ekonomi politikası içinde önemli bir yer tutan DYY'larla ilgili gerçekleştirilen yasa ve

düzenlemelerin yanında, yatırım ortamının iyileştirilmesi yönündeki reform programının temel unsurları arasında, iyi yönetim ve rekabet koşullarının sağlanması konularının da büyük önem taşıdığına inanılmaktadır.

Türkiye ekonomisinin, 1980'li yıllarda başlayan liberalleşme hareketlerine kadar kapalı bir ekonomik sistem içerisinde bulunmuş olması ve endüstrileşme sürecine de geç girmiş olmasının etkisiyle marka - tasarım alanında global sürecin gerisinde kalmıştır. Bu yıllara kadar İç pazardaki sınırlı sayıdaki üreticiler de rekabetçiliğin yeterli düzeyde bulunmadığı ortamlarda ürünlerini yüksek kar oranlarıyla satmışlardır. Küreselleşme süreciyle birlikte, dünya pazarları ile entegrasyon ve rekabetin artmasıyla pazarda varolmanın önemi, marka ve tasarım olgularıyla daha çok ön plana çıkmaya başlamıştır. Artık, kalite ve verimlilik kavramları birer ayrıcalık unsuru olmaktan çıkarak ürün ve hizmetlerin sunumunda bir gereklilik haline gelmiştir.

Marka ve tasarım, ülkemizde yıllarca yanlış algılanmış logo, ambalaj, reklam, kalite ve verimlilik gibi kavramlar gibi algılanmıştır. Oysa marka ve tasarım, uzun bir sürece yayılan ve yoğun çalışmalar gerektiren ve kalıcı bir temel sağlamaya yönelik etkinliklerin bütününden oluşmaktadır. Başka bir deyişle, tüketici ile ürün arasında kurulan, güven ve duygusal bağlar içeren bir ilişki olarak da algılanabilmektedir. Dolayısıyla, rekabetin çok yüksek boyutlarda yaşandığı bu süreçte markalar, firmalara ayrıcalıklar sunmakta ve avantajlar sağlayabilmektedirler.

Küreselleşen dünyamızda gelişmenin temposunun yükselmesinin ana nedeni, bilgi akışının ve iletişimin inanılmaz boyutlarda artmasıdır. Bu durum, DYY'lar ve dolayısıyla UAŞ'lerin başarılarında ve uluslararası dünyadaki yerlerini korumalarında en belirleyici faktörlerden biridir. Ayrıca, günümüz dünyasında ve gelecekte, en çok bilgiyi en iyi kullanan kuruluşların, ayakta kalabilen, gelişebilen ve büyüeyebilen kuruluşlar olabilecekleri düşünülmektedir. Piyasaların nabzını tutabilmek, trendlerdeki değişimleri

doğru algılayabilmek ve bunları en kısa zamanda uygulamaya geçirebilmek için de etkin yönetişim ve iletişim tekniklerinin uygulanması büyük önem taşımaktadır.

4.8. DYY'ların Belirleyicilerine İlişkin Bir Model Denemesi

Çalışmada, stratejik politika ve uygulamalar yoluyla ülke yapısına uygun bir şekilde girişi sağlanabilecek DYY'ların ülke kalkınmasında anahtar bir rol oynayabileceği savunulmaktadır. DYY'lar konusunda söz konusu politikaları ve yatırım iklimini şimdiye kadar yeterli düzeyde oluşturamayan, ancak son yıllarda gerçekleştirilen yapısal reformlarla birlikte gelişmeler kaydeden ülkemiz için DYY'lar günümüzde en önemli ekonomik konuların başında gelmektedir.

Bu doğrultuda, Türkiye'de DYY'ların belirleyicilerine yönelik olarak, günümüze kadarki süreçte, söz konusu yatırımların yetersiz düzeyde gerçekleşmesinin de etkisiyle, yapılan ampirik çalışmalar yeterli düzeyde bulunmamaktadır. Ancak, yine de eldeki verilerin en etkin şekilde kullanılmasıyla gerçekleştirilebilen bu çalışmalardan faydalı sonuç ve bilgilere ulaşılabilmektedir.

4.8.1. Modelin Seçimi

nceki bölümlerde de üzerinde önemle durulduğu üzere, DYY'lar özellikle GOÜ'lerin kalkınmalarında çok büyük rol oynamaktadırlar. XX. yy.'ın sonlarına doğru artan küreselleşme olgusu ile birlikte, söz konusu bu yatırımların önemi daha da artmış bulunmaktadır. Dolayısıyla, yatırımcılar da yatırım yapacakları ülke ve sektör konularında oldukça seçici davranmaktadırlar. Ayrıca yatırımcılar, yatırım kararı alırken, ülkelerin içinde

bulunduğu ekonomik, politik, sosyal vb. diğer etkenleri de dikkate almak zorundadırlar.

Bu doğrultuda, DYY'ların bazı belirleyicilerinin burada incelenmesine çalışılacaktır. Bu inceleme, ekonometrik modelin amacını da oluşturmaktadır. Bu çerçevede modelin oluşturularak, DYY'larda söz konusu değişkenlerin etkilerinin ne yönde olduğu araştırılmaya çalışılacaktır. Yapılacak bu ampirik çalışmanın önceki bölümlerde anlatılan konulara da katkıda bulunacağına inanılmaktadır.

Bu model, 1980 - 2005 yıllarını kapsamakta ve açıklanan değişken olarak fiili DYY girişleri alınmaktadır. Açıklayıcı değişkenler olarak da GSMH, Sanayi Sektörünün GSMH İçindeki Payı, Uluslararası Rezervler, Ortalama Reel Aylık cretler, Dış Borç Stoğu, Nominal Faiz Oranları, Bt Dengesi, zel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları ve Kamu Kesimi Borç Gereksinimi değişkenlerinin yıllık gerçekleşen değerleri alınmıştır. Bu değişkenler, bir yıl gecikmeli olarak kullanılmıştır. Dönem içindeki yapısal değişimleri ölçmek için de kukla (yapay - gölge) değişken tekniğine başvurulmuştur.

Yukarıda da ifade edildiği üzere, Türkiye'de DYY'lar konusunda yapılan çalışmalar artmakla birlikte, spesifik olarak konunun belirleyicileri ile ilgili yapılan ampirik çalışmalar yeterli düzeyde bulunmamaktadır. Bu nedenle, çalışmada, böyle bir modelin yer almasının yararlı olacağına inanılmaktadır.

Bu konuda, ilk modellerden birinin Gl G. Turan tarafından kurulduğu söylenebilir. Bu model, 1974 - 1985 yıllarını kapsamakta ve açıklanan değişken olarak izin verilen yabancı sermaye miktarı alınmaktadır. Açıklayıcı değişkenler de iç ekonomik ve dış ekonomik değişkenler olmak üzere ikiye ayrılmış ve GSMH'nın reel büyüme hızı, sabit sermaye oluşumu, ortalama günlük ücret ve GSMH deflatörü, i ekonomik; ticaret dengesi ile dış borçlar da dış ekonomik değişkenleri oluşturmaktadır. Bu değişkenler bir yıl

gecikmeli kullanılmış olup, dönem içindeki yapısal değişimi ölçmek için de kukla değişken tekniğine başvurulmuştur. Gül G. Turan'a göre sonuçların içinde en önemli olanları şöyledir: Sermaye oluşumu ve büyüme hızıyla ilgili değişkenlerin katsayıları bütün modellerde negatif bulunmuştur. Teorik olarak beklenenin aksine çıkan bu duruma ise, yabancı yatırımcılar için Türkiye'nin ekonomik performansının pek önemli olmadığı ve yabancı sermayenin düşük düzeydeki iç yatırımları artırmak için geliyor olabileceği şeklinde açıklama getirilmektedir. Ayrıca işçi ücretlerindeki artışın yabancı girişimciler için olumsuz etki yapmayacağını belirtmektedir (1987, Bölüm IV).²⁷⁶

Yine örnek olarak, Mehmet Genceli de 1991'de yabancı sermaye girişleri için çeşitli modeller denemesine rağmen, çoğunlukla çoklu doğrusal bağlantı sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Açıklayıcı değişkenler olarak da; döviz kuru, enflasyon oranı, kişi başına GSMH, reel GSMH'nin büyüme hızı, sabit sermaye yatırımları, ticaret dengesi ve cari işlemler dengesi gibi iç ve dış ekonomik değişkenleri seçmiştir. Mehmet Genceli'ye göre yabancı sermaye girişleri ile döviz kuru ve enflasyon arasında ilişki bulunmakta, fakat beklenenin aksine enflasyon yabancı sermaye girişlerini olumsuz etkilememektedir. Kişi başına GSMH etkili olsa bile önemi düşüktür. Ayrıca GSMH büyüme hızı da negatif çıkmıştır (1991, s. 84 - 89).²⁷⁷

Adalet Eren'e ait DYY'ların belirleyicilerine yönelik ekonometrik çalışmada ise, 1968 -1993 yılları arasındaki gerçekleşen DYY'lar bağımlı değişken olarak alınmıştır. Açıklayıcı değişkenler olarak da GSMH, Reel Döviz Kuru, Sanayi Sektörü Katma Değeri, Grevler, Uluslararası Rezervler, Borç Servis Oranı ve Enflasyon Oranı alınmıştır. Ayrıca, Kukla Değişken Tekniği ile de 1980 sonrası liberalizasyon faaliyetlerinin DYY'lar üzerindeki etkisi incelenmiştir. Tahmin sonuçlarına göre, DYY'ları etkileyen önemli değişkenler; iç pazarın ve satış hacminin bir göstergesi olan GSMH, Uluslararası Rezervler, İşçi ücretleri, döviz kuru ve sanayi sektörü katma

²⁷⁶ EREN, Adalet. Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımlarını Belirleyen Faktörler ve Ekonometrik Yaklaşım, G.Ü., S.B.E. Ekonometri Bölümü, Y.Lisans Tezi, Ankara, 1995, s. 57-58.

değeridir. Borç Sevis oranı, grevler ve enflasyon oranının DYY'ları etkileyen önemli değişkenler olmadıkları gözlenmiştir. 1980 sonrası liberalleşme hareketlerinin etkisini inceleyen kukla değişken ise, 1980 sonrası DYY'larda artma eğilimi olduğunu göstermiştir.²⁷⁸

Yine Türkiye 'de DYY'ların belirleyicilerine yönelik yapılan bir çalışmada da 1985 - 2001 yılları arasındaki veriler kullanılmıştır. Türkiye'de DYY'ların belirleyicileri olarak ülkenin piyasa büyüklüğü, kriz dönemleri ve yurtdışı yatırımlar istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Buna karşılık dış ticarete açıklık seviyesi ve işgücü maliyetleri istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur.²⁷⁹

Yapılan bir başka ampirik çalışmada (2002) ise, Türkiye'de DYY'ları etkileyen değişkenlerden, GSMH, Döviz Kurları, Borç/Servis Oranı'nın GSMH'ya oranını belirleyen borç değişkeni pozitif yönlü bulunmuşlardır. Yine liberalizasyon ve siyasi gelişmelerle ilgili olarak alınan kukla değişkenlerle ilgili etki ise pozitif yönlü sonuçlar vermiştir.²⁸⁰

DYY'lara yönelik belirleyici faktörlerin çok fazla ve çeşitli olmasından dolayı bu faktörlerin her birinin etkinliğini belirlemek mümkün değildir. Dolayısıyla, bazı ekonomik faktörlerin etkinliğini belirleme konusunda yapılan birtakım çalışmalarda literatürde şu sonuçlara ulaşılmıştır. Örneğin, **büyüme oranları** ile DYY'lar arasında Lunn (1980), Schneider & Frey (1985), Culum (1988) ve Billington (1999) pozitif yönlü ilişkiler bulurken; Nigh (1988) ve Tsai (1994) ise ilişkinin önemsiz düzeyde olduğunu bulmuştur. İkinci bir değişken olarak, **piyasa hacminin** DYY'lar üzerindeki belirleyicilik etkisi Dunning (1980), Nigh (1985), Tsai (1994), Billington (1999) ve Pistorresi (2000)'nin de gösterdiği üzere birçok çalışmada pozitif yönlü bulunmuştur. Üçüncü bir

²⁷⁷ A.g.e., s. 58.

²⁷⁸ A.g.e., s. 83.

²⁷⁹ BÜYÜKAĞAOĞLU, Şeniz İşil. Doğrudan Dış Yatırımların Belirleyicileri ve Türkiye Üzerine Ampirik Bir Çalışma, Ege Ün., S.B.E., İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2003, s. 123.

²⁸⁰ ULAŞ, Dilber. Uluslararası Pazarlara Giriş Stratejisi Olarak Ortak Girişimler (Joint Venture) ve Türkiye'de Uygulamaları, Doktora Tezi, Ankara Ün., S.B.E., İşletme Anabilim Dalı, 2002, s. 90-91.

açıklayıcı değişken olarak, **işgücü maliyetlerinin** etkisini araştıran bazı çalışmalarda ise, Caves (1974), Swedenborg (1979), Wheeler & Mody (1992) bu konuda pozitif yönde sonuçlara ulaşmışlardır. Dördüncü bir açıklayıcı değişken olarak, **bütçe açığı** konusunda ise, Schneider & Frey (1985) konu ile ilgili olarak negatif yönlü ilişkiler bulurken, Culum (1988) ve Tsai (1994) ise pozitif yönlü ilişkiler bulmuşlardır. Beşinci bir açıklayıcı değişken olarak **döviz kuru** ile ilgili yapılan çalışmalarda ise, Swenson (1994) bu konuda pozitif yönlü ilişkiler bulurken, Barrel & Pain (1988), Grubert & Mutti (1991), Hines & Rice (1994), Guisinger (1995), Cassou (1997) ve Billington (1999) da negatif yönlü ilişkiler bulmuşlardır. Yine döviz kuru değişkeni ile ilgili olarak DYY'larla ilişkisi konusunda Wheeler & Mody (1992), Jackson & Markowski (1995) ve Porcano & Price (1996) ise söz konusu değişkenin bu konuda önemsiz olduğu yönünde ampirik sonuçlar elde etmişlerdir.²⁸¹

Bu çalışmada da, Türkiye'de liberal ekonomiye geçişin başlangıç yılı olması nedeniyle 1980 yılı başlangıç olarak alınmıştır, bitiş yılı ise 2005 yılıdır. Çalışmada kurulan modeller Çoklu Regresyon Modelleri olup, Klasik En Küçük Kareler Yöntemi ve Kukla Değişken Tekniği kullanılmıştır.

4.8.2. Veriler, Özellikleri ve Veri Kaynakları

Model kurulmadan önce, veriler hakkında bilgi verilmesi anlaşılabilirlik yönünden yararlı olacaktır. Kullanılan değişkenler, özellikleri ve veri kaynakları aşağıda açıklanmaktadır.

²⁸¹ CHAKRABARTI, Avik. "The Determinants of Foreign Direct Investment: Sensivity Analyses of Cross - Country Regressions", *Kyklos, International Review for Social Sciences*, 2001, s. 91.

DYY: Gerçekleşen DYY'lar, milyon dolar.

T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı - Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Yabancı Sermaye Raporları ve UNCTAD, World Investment Reports, FDI inflows, by host region and economy adlı yayınlardan alınmıştır (2002, 2003, 2004, 2005).

X₁: GSMH, milyon dolar.

T.C. Başbakanlık – TÜİK, İstatistik Göstergeler, Ankara, (Cari fiyatlarla GSMH rakamları reel TL/\$ döviz kuruna bölünerek GSMH, ABD Doları cinsinden ifade edilmiş ve reel hale getirilmiştir).

X₂: GSMH içinde Sanayi Sektörü Payı, %.

T.C. Başbakanlık - TÜİK, İstatistik Göstergeler.

X₃: Uluslararası Rezervler, milyon dolar.

T.C. Başbakanlık – TÜİK, İstatistik Göstergeler.

X₄: Aylık Ortalama Net Asgari Ücret, dolar / ay.

T.C. Başbakanlık - TÜİK, İstatistik Göstergeler, (Cari rakamlarla oluşan aylık net asgari ücretler, yıllık ortalama TL/\$ döviz kuruna bölünerek reel aylık net asgari ücretler bulunmuştur).

X₅: Dış Borç Stoğu, milyon dolar.

(Reel TL / \$ kuruna bölünerek ABD Doları cinsinden ifade edilmiş ve reel hale getirilmiştir).

T.C. Başbakanlık - TÜİK, İstatistik Göstergeler.

X₆: Nominal Faiz Oranları, %.

T.C. Başbakanlık - TÜİK, İstatistik Göstergeler.

X₇: Bütçe Dengesi, milyon dolar.

(Reel TL / \$ kuruna bölünerek ABD Doları cinsinden ifade edilmiş ve reel hale getirilmiştir).

X₈: Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları, milyon dolar.

(Reel TL / \$ kuruna bölünerek ABD Doları cinsinden ifade edilmiş ve reel hale getirilmiştir).

X₉: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği, milyon dolar.

(Reel TL / \$ kuruna bölünerek ABD Doları cinsinden ifade edilmiş ve reel hale getirilmiştir).

Kukla Değişkenler:

X₁₀(D1): 1980 - 1983 Yıllarını Kapsayan Askeri Yönetim Dönemi,

X₁₁(D2): 1991 Yılı Körfez Krizi.

X₁₂(D3): 2001 Yılı Ekonomik Krizi.

4.8.3. Modelin Oluşturulması

Türkiye’de 1980 - 2005 yılları arasında gerçekleşen DYY girişlerinin seçilen hangi ekonomik, sosyal ve siyasi faktörlerden etkilendiğini yani belirleyicilerinin saptanabilmesi amacıyla Klasik En Küçük Kareler ve Kukla Değişken Tekniği kullanılarak model oluşturulmuştur. Burada (kukla değişkenler hariç), bir dönem gecikmeli değerler kullanılmıştır.

Modelin Denklemleri:

$$Y_t = c_0 + c_1 * X_{1(t-1)} + c_2 * X_{2(t-1)} + c_3 * X_{3(t-1)} + c_4 * X_{4(t-1)} + c_5 * X_{5(t-1)} + c_6 * X_{6(t-1)} +$$

$$c_7 * X_{7(t-1)} + c_8 * X_{8(t-1)} + c_9 * X_{9(t-1)} + c_{10} * D_1 + c_{11} * D_2 + c_{12} * D_3 + U_t$$

Y_t : t dönemindeki DYY girişleri,

$X_{1(t-1)}$: t -1 dönemindeki GSMH,

$X_{2(t-1)}$: t -1 dönemindeki GSMH içindeki Sanayi Sektörü Payı,

$X_{3(t-1)}$: t -1 dönemindeki Uluslararası Rezervler,

$X_{4(t-1)}$: t -1 dönemindeki Aylık Ortalama Net Asgari Ücret,

$X_{5(t-1)}$: t -1 dönemindeki GSMH İçindeki Toplam Dış Borç Stoğu,

$X_{6(t-1)}$: t -1 dönemindeki Yıllık Faiz Oranları,

$X_{7(t-1)}$: t -1 dönemindeki Bütçe Dengesi,

$X_{8(t-1)}$: t -1 dönemindeki Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları,

$X_{9(t-1)}$: t -1 dönemindeki Kamu Kesimi Borç Gereği,

D_1 : t dönemindeki (1980 -1983) Kesişim Kuklası,

D_2 : t dönemindeki (1991 Krizi) Kesişim Kuklası,

D_3 : t dönemindeki (2001 Krizi) Kesişim Kuklası,

U_t : Hata terimi.

4.8.4. Oluşturulan Modelle İlgili Varsayımlar

Bu bölümde, oluşturulan modelde yer alan değişkenlerle ilgili teorik beklentiler ifade edilecektir.

GSMH (X_1): Söz konusu değişken, yatırım alan ülkenin iç pazarının büyüklüğünü göstermesi ve buna bağlı olarak da ülkelerin ekonomik refah düzeyinin bir göstergesi olarak kabul edilmesi nedeniyle temel bir makro ekonomik göstergedir. Dolayısıyla, GSMH'daki istikrarlı büyüme, o ülkedeki ekonomik performansı ve artan pazar hacmini göstermesi bakımından da yabancı yatırımcılar için çekici bir unsur olarak görülmektedir, bu nedenle katsayısının pozitif (+) işaretli olması beklenmektedir.

GSMH İçinde Sanayi Sektörünün Payı (%) (X_2): Dünya genelinde DYY'ların 2/3'ten fazlasının sanayileşmiş ülkeler arasında gerçekleştiği gözönüne alındığında, bir ülkenin sanayileşme oranının yüksekliğinin o

ülkede yabancı yatırımcılar açısından cazip bir ortam oluşturacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla, bu değişkenin katsayısının pozitif (+) işaretli olması beklenmektedir.

Uluslararası Rezervler (%) (X_3): Ülkedeki toplam altın ve brüt döviz rezervlerinin toplamını gösteren bu oranın yüksekliği, o ülkede döviz sıkıntısı problemi ile karşılaşma olasılığının düşük olduğunu gösterir. Uluslararası rezervlerin yeterli düzeyde olması, yabancı yatırımcılar için bir güven unsurudur. Dolayısıyla, bir ülkenin toplam altın ve döviz rezervleri arttıkça o ülke, yabancı yatırımcılar için çekici hale gelebileceğinden bu değişkenin katsayısının pozitif (+) işaretli olması beklenmektedir.

Aylık Ortalama Net Asgari Ücret (\$ / Ay) (X_4): Bir ülkedeki ücretlerin düşük olması, maliyetler üzerinde düşürücü etki yapacağından yabancı yatırımcılar için yatırım ortamının çekiciliğini artıracaktır. Dolayısıyla, bu değişkenin katsayı işaretinin negatif (-) olması beklenmektedir. Bu değişkenin katsayı değerinin pozitif (+) olması yabancı yatırımcılar için olumsuz bir durum olacaktır.

Dış Borç Stoğu (X_5): Bir ülkedeki mevcut dış borçların toplamının ne kadar olduğunu gösteren bu oran, yabancı yatırımcılar için ülkenin genel ekonomik yapısı ile ilgili bir fikir vermesi açısından önemlidir. Ülkenin uluslararası makro ekonomik göstergelerinden biri olan bu oranın artması, ülkenin dış borç stoğunun GSMH içindeki payının yükselmesi anlamına gelecektir ki, bu durum yabancı yatırımcılar açısından ülke riski olarak algılanabilecektir. Dolayısıyla, bu durum yabancı yatırımcılar için olumsuz bir durum olacağından, bu değişkenin katsayı işaretinin negatif (-) olması beklenmektedir.

Nominal Faiz Oranı (X_6) : Bir ülkedeki faiz oranlarının yüksek olması o ülkede yatırım yapılabilirlik oranını düşürecektir. Faiz oranlarının yüksek olması, DYY'lardan daha çok kısa vadeli sermaye girişlerine yol

açabileceğinden ve borç yükünü daha da artırabileceğinden ekonominin genelini olumsuz yönde etkileyebilecektir. Dolayısıyla, bu değişkenin değerinin yüksek olması DYY'lar için olumsuz bir durum oluşturabileceği için, katsayı işaretinin negatif (-) olması beklenmektedir.

Bütçe Dengesi (X₇) : Bir ülkede bütçenin gelir ve giderleri arasındaki dengeyi gösteren ve ülkenin temel ekonomik performansının göstergelerinden biri sayılmasından dolayı yabancı yatırımcılar için önemli bir unsur olarak görülmektedir. Dolayısıyla, bütçe dengesinin açık vermemesi bekleneneğinden bu değişkenin katsayı işaretinin pozitif (+) olması beklenmektedir.

Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları (X₈) : Bir ülkede özel sektör sabit sermaye yatırımlarının ve dolayısıyla kişi başına düşen sabit sermaye stokunun yüksekliği ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin önemli göstergelerinden sayılmaktadır. Bu nedenle, ekonomik büyüme, istihdam gibi konulardaki olumlu etkisi nedeniyle de yabancı yatırımcılar için önemli bir unsurdur. Dolayısıyla, bu değişkenin katsayı işaretinin pozitif (+) olması beklenmektedir.

Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (X₉) : Bir ülkedeki idari teşkilatlanmadaki merkezi idare, mahalli idareler, katma bütçeli idareler, sosyal güvenlik kuruluşları, döner sermaye işletmeleri, KİT'ler ve bütçe dışı fonlar kamu kesimini oluşturmaktadır. Bu kurum ve kuruluşların açıkları ise, Kamu Kesimi Borçlanma Gereği'ni oluşturmaktadır. Dolayısıyla, bir ülkede bu açıkların yüksek olması istenilen bir durum olmadığından, bu değişkenin katsayı işaretinin negatif (-) olması beklenmektedir.

Kukla Değişkenler: Bu değişkenler, bağımlı değişkenin gelişimini ya da değişimini tanımlamak üzere oluşturulan değişkenlerdir. Kukla değişkenler, genellikle, belli bir durumda çeşitli nedenlerle ölçülemeyen değişkenlerin yerine gelebilecek benzerleri olarak türetilirler. Dolayısıyla,

herhangi bir ilişkide niteliksel faktörlerin etkisini göstermek için yalnızca 0 ve 1 değerlerini alabilen iki - değerli değişkenler olarak kullanılırlar.

Modelde kukla değişkenler kullanarak, ilgili yıllar arasında meydana gelen politik ve ekonomik değişiklikleri modele entegre etmek ve bunun yapısal değişime olan etkisini test etmek amacı taşınmaktadır.

X₁₀(D₁): Türkiye'de 1980 - 1983 yılları arasında yaşanan askeri yönetim döneminin yapısal etkisinin ölçülmesi amaçlanmaktadır. Burada askeri yönetim dönemi, yabancı yatırımcılarca açık ekonomi politikalarının uygulanabilirliği yönünden olumsuz bir durum olarak algılanacağından DYY'ları da olumsuz yönde etkilemesi beklenecektir. Dolayısıyla, D₁ kukla değişkeninin işaretinin negatif (-) olması beklenmektedir.

X₁₁(D₂): Burada D₂ kukla değişkeni olarak 1991 yılında yaşanan Körfez Krizi'nin ekonomideki yapısal etkisinin ölçülmesi amaçlanmaktadır. Ülkenin politik ve ekonomik konjonktüründe önemli bir döneme denk gelmesi açısından 1991 yılındaki bu krizin etkisinin ölçülmesi amaçlanmaktadır. 1991 Körfez Krizi yaşanan diğer krizlere göre yapısal olarak farklılıklar taşımaktadır. Bu kriz, bölgede büyük politik değişikliklerin ortaya çıkmasına da neden olmuştur. O nedenle, genel anlamda siyasi ağırlığı bulunmaktadır. Dolayısıyla, bu kukla değişkenin işaretinin de negatif (-) olması beklenmektedir.

X₁₂(D₃): D₃ kukla değişkeni olarak da 2001 yılında yaşanan büyük ekonomik krizin Türkiye'de yapısal değişimi ne oranda etkilediği test edilmek istenmektedir. Bu kriz, 1990 sonrası yaşanan diğer krizlere göre etkisini birçok yönden daha ağır bir şekilde göstermiştir. Dolayısıyla, bu kukla değişkenin işaretinin de negatif (-) olması beklenmektedir.

4.8.5. Regresyon Analizi

Regresyon analizi, ekonometrik çalışmalarda en çok kullanılan araçlardan biridir. Regresyon analizi, bağımlı veya açıklanan değişken Y ile bağımsız veya açıklayıcı değişken X (ya da X'ler) arasındaki ilişkiyi tanımlama ve bu ilişkinin derecesini hesaplama ile ilgilidir.²⁸²

Bağımlı değişkendeki toplam değişim iki bileşene ayrılır: Bunlar, regresyon doğrusu (ya da regresyon düzlemi) ile açıklanan değişim ve regresyon doğrusunun etrafında dağılan noktaların gösterdiği açıklanamayan değişimdir.²⁸³

(R^2) ile gösterilen çoklu belirlilik katsayısı, birden çok bağımsız değişkenli modellerde, bağımlı değişkende meydana gelen değişmelerin, modeldeki bağımsız değişkenler tarafından açıklanabilme oranını verir. Başka bir ifadeyle R^2 , Y'deki değişimin X'lerdeki değişmelerle açıklanan %'sini verir. R^2 'nin değeri 0 ile 1 arasında değişir. R^2 büyüdükçe, Y'deki değişimin modelin bağımsız değişkenleri ile açıklanan %'si de büyür ve regresyon doğrusunun, gözlemlere uyumunun yüksekliği artar, R^2 küçüldükçe bu uyum da bozulmaktadır.²⁸⁴

²⁸² TARI, Recep. Prof. Dr., Ekonometri, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1999, s.15.

²⁸³ EREN, Adalet. A.g.e., s. 66.

²⁸⁴ TARI, Recep. Prof. Dr., A.g.e., s. 77.

4.8.6. Ekonometrik Modelin Uygulaması

1980 - 2005 yıllarını kapsayan inceleme döneminde Türkiye’de gerçekleşen DYY’ların hangi değişkenler tarafından nasıl etkilendiğini araştırmak amacıyla Klasik En Küçük Kareler Yöntemi ve Kukla Değişken Yöntemi’ne göre elde edilen Doğrusal Regresyon Modeli ve sonuçları aşağıda incelenmektedir (Uygulama, RATS 5.1 - Regression Analysis of Time Series - programı ile bilgisayarda yapılmış ve sonuçlar aşağıdaki gibi elde edilmiştir).

Bağımlı Değişken (Dependent Variable) : DYY

Yöntem: En Küçük Kareler Yöntemi

Örnek (düzeltilmiş) : 1981 – 2005

Gözlem sayısı: 25

Temel Model:

$$DYY_t = C(0) + C(1)*X_1(-1) + C(2)*X_2(-1) + C(3)*X_3(-1) + C(4)*X_4(-1) + C(5)*X_5(-1) + C(6)*X_6(-1) + C(7)*X_7(-1) + C(8)*X_8(-1) + C(9)*X_9(-1) + C(10)*D_1 + C(11)*D_2 + C(12)*D_3 + U_t$$

	Coefficient	Std. Error	t-Stat.	Prob.
C(0)	-706.112671	4789.168342	-0.14744	0.88278512
C(1)	-37.429664	16.042400	-2.33317	0.01963917
C(2)	-56.979326	209.787387	-0.27161	0.78592567
C(3)	-0.112308	0.050638	-2.21784	0.02656577
C(4)	56.921662	9.815421	5.79921	0.00000001
C(5)	0.062525	0.018471	3.38504	0.00071167
C(6)	-10.073121	6.159709	-1.63532	0.10198112
C(7)	0.080809	0.079381	1.01799	0.30868347
C(8)	0.009077	0.008470	1.07167	0.28386622
C(9)	-0.169654	0.051207	-3.31307	0.00092278
C(10)	-392.94350	286.667512	-1.37073	0.17045942
C(11)	280.908118	154.614641	1.81683	0.06924354
C(12)	758.202819	253.779838	2.98764	0.00281140

Usable Observations	25
(Centered R ²)	0.944404
Düzeltilmiş R ²	0.960550
Degrees of Freedom	12
R Bar**2	0.888808
T x R**2	24,014
Bağımlı varyasyon	1214.1600000
(Std. Error of Dependent Variable)	1936.9765891
(Std. Error of Estimate)	645.8952322
Sum of Squared Residuals	5006167.8112
Durbin-Watson stat	2.378183

Ekonometrik çalışmada, yapılan regresyon analizi sonucunda kukla değişkenlerden D₁ - Askeri Yönetim Dönemi ve D₂ - Körfez Krizi değişkenleri $\alpha = 0.1$ anlamlılık düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmadıklarından, Modelden çıkarılarak DYY girişlerinde yapısal değişime neden olabilecek olan diğer kukla değişken, D₃ - 2001 Yılı Ekonomik Kriz değişkeni seçilerek yeniden analiz yapıldığında model tahmini daha iyi sonuçlar verebilecektir. Bu doğrultuda yeniden uygulanan Lineer Regresyon Analizi'nden aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir:

	Coefficient	Std. Error	t-Stat.	Prob.
C(0)	-1779.400754	4524.607176	-0.39327	0.69411869
C(1)	-33.354839	14.802226	-2.25337	0.02423606
C(2)	-5.939463	194.445734	-0.03055	0.97563192
C(3)	-0.117769	0.052451	-2.24533	0.02474725
C(4)	56.048430	9.975861	5.61841	0.00000002
C(5)	0.063695	0.018470	3.44853	0.00056364
C(6)	-12.185834	6.130073	-1.98788	0.04682523
C(7)	0.093833	0.077518	1.21047	0.22609791
C(8)	0.003351	0.012732	0.26319	0.79240169
C(9)	-0.161222	0.048522	-3.32268	0.00089156
C(12)	715.078278	248.315003	2.87972	0.00398025

Usable Observations	25
(Centered R**2)	0.942760
Çoklu Determinasyon Katsayısı (Uncentered R**2)	0.959384
Degrees of Freedom	14
R Bar**2	0.901874
T x R**2	23.985
Bağımlı varyasyon (Mean of Dependent Variable)	1214.160000
(Std. Error of Dependent Variable)	1936.9765891
(Std. Error of Estimate)	606.7585613
Sum of Squared Residuals	5154183.3243
Durbin-Watson stat	2.277897

D₁ ve D₂ kesişim kuklalarının çıkarılmasıyla programda yeniden uygulanan veriler sonucunda yukarıdaki sonuçlar elde edilmiştir. İlk uygulamadan farklı olarak sonuçlar içinde, genel anlamda farklı sonuç olarak bir tek faiz değişkeni değişim göstermiştir. Yani, reel faiz oranları hem istatistiksel hem de teorik olarak beklenen yönde sonuç vermiştir. İlk uygulamada ise sonuç, istatistiksel yönden anlamlı bulunmamıştır.

$$Y = C(0) + C(1) X_{1(t-1)} + C(2)X_{2(t-1)} + C(3)X_{3(t-1)} + C(4) X_{4(t-1)} + C(5)X_{5(t-1)} + C(6)X_{6(t-1)} + C(7)X_{7(t-1)} + C(8)X_{8(t-1)} + C(9)X_{9(t-1)} + C(10) D_1 + C(11) + D_2 + C(12) D_3 + U_t$$

Elde edilen sonuçlar altında yukarıdaki denklemde sonuçları yerine yazıldığı zaman modele ilişkin aşağıdaki denklem elde edilmiş olur.

$$Y = -1779.400754 - 33.354839 X_{1(t-1)} - 5.939463 X_{2(t-1)} - 0.117769 X_{3(t-1)} + 56.048430 X_{4(t-1)} + 0.063695 X_{5(t-1)} - 12.185834 X_{6(t-1)} + 0.093833 X_{7(t-1)} + 0.003351 X_{8(t-1)} - 0.161222 X_{9(t-1)} + 715.078278 (D_3) + U_t$$

$$t_{bi} \Rightarrow (-0.39327) \quad (-2.25337) \quad (-0.03055) \quad (-2.24533) \quad (5.61841) \\ (3.44853) \quad (-1.98788) \quad (1.21047) \quad (0.26319) \quad (-3.32268) \quad (2.87972)$$

(Burada parantez içindeki değerler, katsayılara ilişkin “ t - istatistik ” oranlarını göstermektedir).

$R^2 = 0.94$ (Çoklu Determinasyon Katsayısı). Bu değer, Y değişkenindeki değişimlerin, fonksiyondaki açıklayıcı değişkenlerdeki değişimler ile açıklanabilme oranını vermektedir. Çoklu belirlilik katsayısı R^2 , ne kadar büyük olursa, açıklayıcı değişkenlerin, bağımsız değişkeni açıklama oranı da o kadar büyük olmaktadır.

Durbin Watson (D.W) ist. = 2.27 (Otokorelasyon testi).

(d) değeri, $0 \leq d \leq 4$ olmalıdır.

Otokorelasyon, aynı değişkenin birbirini izleyen değerleri arasındaki ilişkinin derecesini araştırmaktadır. Otokorelasyon, modele dahil edilmeyen bağımsız değişkenlerden ya da modelin fonksiyonel olarak yanlış olmasından kaynaklanabilir. Otokorelasyonlu En Küçük Kareler Yöntemi sonuçlarının tahminleri etkin olmamaktadır. Bu doğrultuda, t ve F testlerinin sonuçları güvenilir olmamaktadır. Modelden elde edilen sonuca göre, ayrıca hata

terimlerinin birbiri ile ilişkili olması durumu olan otokorelasyon bulunmamaktadır.

Bir uygulamada eğer serisel korelasyon yoksa d 'nin 2 civarında olması beklenir. Bu nedenle, bu uygulamada d 'nin 2.27 bulunması ile birinci dereceden pozitif veya negatif otokorelasyon olmadığı varsayımı yapılabilir ve Modelin kabul edilebilir oranda ardışık bağımlılık gösterdiği ifade edilebilir.

4.8.7. Ekonometrik Model Sonuçlarının Değerlendirilmesi

Bu sonuçlara göre;

- GSMH Büyüme Hızı (X_1) ile DYY değişkeni arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır.
- GSMH İçinde Sanayi Sektörünün Payı (%) (X_2) ile DYY değişkeni arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır.
- Uluslararası Rezervler (X_3) ile DYY değişkeni arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır.
- Reel Ortalama Aylık Ücretler (X_4) ile DYY değişkeni arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır.
- Dış Borç Stoğu (X_5) ile DYY değişkeni arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır.
- Nominal Faiz Oranı (X_6) ile DYY değişkeni arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır.

- Bütçe Dengesi (X_7) ile DYY değişkeni arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır.
- Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları (X_8) ile DYY değişkeni arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır.
- Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (X_9) ile DYY değişkeni arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır.
- (2001 Yılı Ekonomik Krizi) D_3 Kukla Değişkeni ile DYY değişkeni arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır.

Ekonometrik analizlerde amaç, katsayıların gerçeğe en yakın şekilde tahminlerinin yapılabilmesidir. Ancak, tahmin edilen katsayılar yaklaşık değerler olduğundan, gerçek değerler değildirler. Eğer Modelde “U” hata terimi kullanılınsaydı ilişki kesin olurdu. Bu çerçevede, “U”; modelde bulunmayan veya değişkenlere ilişkin sayısal bilgi edinemediğimiz tüm değişkenlerin yerine kullanılabilir.

4.8.8. t - İstatistikleri

Modelde açıklayıcı değişkenlerden Reel GSMH Büyüme Hızı, Bütçe Dengesi ve Özel Sabit Sermaye Yatırımlarının t istatistiklerine bakıldığı zaman; istatistiklerin $\alpha=0.1$ anlamlılık düzeylerinde anlamlı çıkmadıkları görülmektedir. Ancak Modelin geneli göz önünde bulundurduğu zaman DYY'ları belirleyici olabilecek değişkenlerden on tanesi içinde yedi tanesinin çeşitli anlamlılık düzeylerinde anlamlı çıkması, çalışmanın bu değişkenlerle açıklanabilirlik oranını artırmaktadır. Bu doğrultuda;

- GSMH Büyüme Hızı, X_1 değişkeninin katma değeri, $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde anlamlı ancak iktisadi yönden beklentilere uygun çıkmamıştır. Yukarıda sözedilen bu konudaki diğer ekonometrik çalışmalarla tutarlı olarak bu değişken bu çalışmada da anlamlı bulunmamıştır. Bu durumu açıklamak üzere, yabancı yatırımcıların son zamanlara kadar Türkiye'nin genel makroekonomik ve politik istikrarından çok iç piyasaya yönelik yatırımlar için gelmiş oldukları ifade edilebilir.

- GSMH İçinde Sanayi Sektörünün Payı, X_2 değişkeninin katma değeri, hem $\alpha=0.1$ anlamlılık düzeyinde hem de iktisadi yönden beklentilerle uyumlu çıkmamıştır.

- Uluslararası Rezervler, X_3 değişkeninin katma değeri, $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde anlamlı ancak iktisadi yönden beklentilere uygun çıkmamıştır. Burada uluslararası rezervlerin Türkiye koşullarında, diğer etkenler gözönüne alındığında DYY girişlerini belirlemede çok önemli görülmediği ifade edilebilir. Dolayısıyla yabancı yatırımcıların DYY'ları teşvik için alınan önlemlerden, ithalatta liberalizasyon, kar transferleri gibi konular ve benzeri nedenlerden daha çok etkilendikleri yorumunu yapabiliriz.

- Reel Ortalama Aylık Ücretler, X_4 değişkeninin katma değeri, $\alpha=0.001$ anlamlılık düzeyinde anlamlı, ancak iktisadi yönden beklentilere uygun çıkmamıştır. Burada emek ücretlerindeki artış rekabetçilik üzerinde olumsuz etkide bulunacak düzeyde değildir. Ayrıca, ülkemizde son birkaç yıla kadar çok yüksek düzeyde seyreden enflasyon oranları dikkate alındığında ortalama ücretlerdeki artışın yüksek olmadığı görülür. Bununla birlikte işgücündeki verimlilik artışlarının etkisi de gözönünde bulundurulduğu zaman böyle bir sonucun çıkması olası hale gelebilir. Teorik beklentinin aksine, emek ücretlerindeki artışın, rekabetçilik üzerinde olumsuz etkide bulunacak düzeyde olmadığı ifade edilebilir.

- Dış Borç Stoğu, X_5 değişkeninin katma değeri, hem $\alpha=0.001$ anlamlılık düzeyinde hem de iktisadi yönden anlamlıdır.
- Nominal Faiz Oranı, X_6 değişkeninin katma değeri, hem $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde hem de iktisadi yönden anlamlıdır.
- Bütçe Dengesi, X_7 değişkeninin katma değeri, $\alpha=0.1$ anlamlılık düzeyinde anlamsız ancak iktisadi yönden anlamlı bulunmuştur.
- Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları, X_8 değişkeninin katma değeri, $\alpha=0.1$ anlamlılık düzeyinde anlamsız ancak iktisadi yönden anlamlı bulunmuştur.
- Kamu Kesimi Borçlanma Gereği, X_9 değişkeninin katma değeri, hem $\alpha=0.001$ anlamlılık düzeyinde hem de iktisadi yönden anlamlı bulunmuştur.
- 2001 Yılı Ekonomik Krizi, D_3 değişkeninin katma değeri, $\alpha=0.001$ anlamlılık düzeyinde anlamlı ancak iktisadi yönden anlamsız bulunmuştur. Ancak burada da 2001 yılındaki büyük ekonomik krize rağmen, DYY'lardaki artışlarda, Türkiye'de özel koşullar altında birtakım ekonomik istikrar politikalarının uygulamaya konularak IMF ile önemli bir stand-by anlaşması imzalanmış olmasının olumlu katkılarının olduğu ifade edilebilir. Çünkü, ülkeye güven açısından IMF ile yapılan bu tür anlaşmalar, yabancı yatırımcılar açısından yatırım yapacakları ülkeye karşı olumlu bakış açısı taşımalarında etkili olabilmektedir.

Burada t - istatistikleri anlamlılık düzeyleri bakımından GSMH İçinde Sanayi Sektörünün Payı, Bütçe Dengesi ve Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları'nın etkileri $\alpha=0.10$ anlamlılık düzeyinde anlamlı bulunmamış, ancak iktisadi yönden Bütçe Dengesi ve Özel Sektör Sabit Sermaye

Yatırımları'nın etkisi anlamlı çıkmıştır. Diğer değişkenler t istatistiklerinde anlamlı bulunmuşlardır. Dolayısıyla t - istatistikleri bakımından, daha önce de belirtildiği üzere, on değişkenden yedisi çeşitli anlamlılık düzeylerinde anlamlı bulunmuşlardır.

Yine Model'in sonucuna göre, R^2 'ye bakıldığında 0.9427 değerinin DYY girişlerindeki toplam değişimin %94.3'ünün denkleme dahil olan değişkenler tarafından açıklandığı ifade edilebilir.

4.8.9. Regresyon Parametrelerinin Anlamlılık Testi (F Testi)

Regresyon analizlerinde t testleri olumlu sonuç vermediği zaman F testi uygulanması yararlı olabilir. Çünkü açıklayıcı değişkenler arasındaki ilişkilerden dolayı, standart hatalar büyük ve t değerleri de küçük çıkabilir. Buradan da anlaşılmaktadır ki, çoklu regresyon modelinde sadece bir veya birkaç istatistik değerine göre karar vermek yanıltıcı olabilir.²⁸⁵

Çoklu regresyonda, regresyon sabiti dışındaki bütün parametrelerin anlamlı olup olmadığını, yani açıklayıcı değişkenlerin açıklanan değişken üzerinde etkili olup olmadıklarını anlamak için F testi uygulanmaktadır. Bütün açıklayıcı değişkenlerin etkisini (dolayısıyla bir bütün olarak regresyonu) test edebilmek için hipotez;

$H_0: b_1 = b_2 = b_k = 0$ olarak formüle edilir. Bu hipotez,

$H_1: b_1 \neq 0, b_2 \neq 0 \dots b_k \neq 0$ alternatif hipotezine karşı test edilir.

²⁸⁵ TARI, Recep, Prof. Dr. A.g.e., s.85.

Seçilen belli bir anlam düzeyi ve açıklayıcı değişken sayısı ile serbestlik derecesine göre F tablosundan bir F değeri bulunur. Örnekten elde edilen F değeri tablo F değerinden büyükse H_0 hipotezi reddedilir ve gerçek parametrelerin sıfırdan farklı olduğu sonucuna ulaşılır. Bu durumda " regresyon tümüyle anlamlıdır " demektir. ²⁸⁶

Regresyonla temsil edilen ilişkinin anlamlılığı arttıkça F^* 'ın değeri büyür. Demek ki genelde F^* 'ın yüksek değerleri bağımsız değişkenle açıklayıcı değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin varlığına işaretler. Katsayı tahminlerinin tek tek anlamlılık sınamalarını yaparken ise t istatistiği kullanılır. Bu sınamaya ile,

$H_0: b_i = 0$ hipotezine karşılık,

$H_A: b_i \neq 0$ alması hipotezinin sınaması yapılır.

Eğer t_{bi} değeri t tablo değerinden büyükse H_0 hipotezi reddedilerek alması hipotezi kabul edilir yani b_i tahmininin "istatistiksel bakımından anlamlı" olduğu sonucuna ulaşılır. ²⁸⁷

Aynı zamanda, Regresyon analizinde birden çok açıklayıcı değişkenin, açıklanan değişken üzerinde etkili olup olmadığını anlamak için de " **F - testi** " uygulanabilir. Bütün açıklayıcı değişkenlerin açıklanan değişken üzerindeki etkisini (dolayısıyla bir bütün olarak regresyonu) test edebilmek için hipotez;

$H_0 : \beta_2 = \beta_3 = \dots \beta_k = 0$ şeklinde formüle edilir. Bunun alternatifi, parametrelerin bir bütün olarak 0'dan farklı oldukları ve dolayısıyla, bütünüyle

²⁸⁶ A.g.e., s. 77.

²⁸⁷ EREN, Adalet. A.g.e. s. 66-67.

ele alındığında formüle edilen ilişkinin geçerli olduğu şeklinde belirtilebilir. Bunun için gerekli F formülü aşağıdaki gibidir:

$$F = \frac{R^2}{(1-R^2) / (n-k)} \times \frac{(n-k)}{(k-1)}$$

n: gözlem sayısı,

k: açıklayıcı değişken sayısı,

olmak üzere, $F = 0.84$ bulunmuştur.

Belli bir önemlilik düzeyinde F - Tablosu'ndan F (k-1, n-k) değerini buluruz. Örnekten elde edilen F değeri test F değerinden küçükse [$F < F_{\alpha}(k-1, n-k)$] ise hipotezi kabul, [$F > F_{\alpha}(k-1, n-k)$] ise hipotezi red ederiz.²⁸⁸

Çözümlediğimiz modelimiz üzerinde F testi uygulandığında; Hipotez ve alternatifi,

$$H_0: b_1 = b_2 = 0$$

$$H_A: b_1, b_2 \neq 0 \text{ 'dır.}$$

% 5 anlam düzeyi ve 10 açıklayıcı değişken sayısı ile 25 gözlem sayısına göre F Dağılımı Tablosu'ndan, F tablo değeri, 2.59 bulunmuştur.

²⁸⁸ ERTEK, Tümay.Prof.Dr. Ekonometriye Giriş, Beta Basım Yayım dağıtım A.Ş., Düzeltmeli tıpkı basım, İstanbul, 2000. A.g.e., s.218-219.

($F_{hes.} = 0.84$) < ($F_{tab.} = 2.59$) olduğundan, H_0 hipotezi kabul edilir. Yani, açıklayıcı değişkenler sıfırdan farklı değerlere sahip değildirler. Dolayısıyla bu değişkenlerden bazıları, DYY'ları etkileyen önemli değişkenler olarak görülmemektedir. Başka bir deyişle, regresyon analizi bütünsel anlamda anlamlı değildir. Eğer F testi sonucunda denklem bütünüyle anlamlı çıkmış olsaydı modeldeki değişkenler arasında çoklu bağlantı sorunu bulunduğu ifade edilebilirdi. Dolayısıyla, Modelin bu yönüyle de kabul edilebilir olduğu ifade edilebilir.

Hipotez testlerinin sonuçlarını değerlendirmede çok dikkatli olmak gerekmektedir. Çok anlamsız tahmin değerleri bulunduğu, herhangi bir test yapmaktan çok bu anlamsız sonuçların nedenleri üzerinde durmak daha yerinde olabilir. T testinde ve R^2 'nin test edildiği F testinde sonuçların örnek hacmine bağlı olacağı ve bu nedenle bazen teorik bakımdan beklenen sonuçlar alınamayacağı hatırlanmalıdır. T ve F testleri uygulanırken otomatik davranışlardan kaçınılmalı, iktisat teorisinin esasları daima gözönünde tutulmalıdır.²⁸⁹

²⁸⁹ ERTEK, Tümay, Prof. Dr. A.g.e., s. 220.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Uluslararası entegrasyon hareketlerinin ve küreselleşme olgusunun çok hızlı gelişme gösterdiği son yıllarda DYY'ların ekonomik kalkınma üzerindeki önemi daha da artmıştır. Bu doğrultuda, uluslararası sermaye hareketleri, ülkeler arasında farklı özelliklerle hareket etmektedir. Bunların içinde özellikle, sıcak para olarak adlandırdığımız kısa vadeli sermaye hareketleri, bazen ekonomik krizlere yol açabilmekte ve ülkelerin bazı olumsuzluklar yaşamalarına neden olabilmektedir. Sürelerinin sınırlı olması nedeniyle bu tür akımlar, üretime yönelik olmaktan çok, geçici finansman ihtiyaçlarını karşılamaya elverişli olduğundan söz konusu olumsuzlukların etkisi artmakta ve kalıcı hale gelebilmektedir.

DYY'lar özellikle GOÜ'ler açısından büyük önem taşımaktadırlar. Çünkü, söz konusu ülkelerin tasarruf miktarlarının yani sermaye oluşumlarının yetersiz düzeyde olması, yatırımlara da yeterli düzeyde kaynak bulunamaması anlamına gelmektedir. Yine, bu ülkelerin finansman açıklarının büyük olması nedeniyle son yıllarda söz konusu ülkelere daha çok kısa vadeli sermaye girişleri bulunmaktadır. Söz konusu sermaye girişlerinin de birçok yönden olumsuz etkileri olabilmekte ve özellikle küresel anlamda yaşanan finansal krizlerin oluşumunda önemli ölçüde rol oynayabilmektedirler. Özellikle, 1990'lı yıllarda Latin Amerika ve Güney Doğu Asya ülkelerinin bir bölümünde yaşanan ve birçok ülkeye yayılan finansal krizler bu konuda verilebilecek örneklerdir.

Dolayısıyla DYY'lar, finansman ihtiyacının karşılanabilmesi, cari işlem açıklarının giderilebilmesi ve dış borç yükünün finanse edilebilmesi bakımından günümüzde kilit rol üstlenmekle birlikte, artık ihtiyaçtan öte bir gereklilik ve zorunluluk haline gelmişlerdir. Diğer yandan, özellikle DYY'lar daha çok uzun vadeli ve yatırıma yönelik olmaları, üretim, istihdam, tüketim, verimlilik, gelir düzeyi gibi konularda artışlar sağlamaları yanında teknolojik ilerleme ve gelişmelere de yol açabilmektedirler. Bu bağlamda DYY'lar,

sermaye hareketleri içinde bulunan portfolyo yatırımlarına göre daha fazla önem taşımaktadırlar. Şöyleki, portfolyo yatırımlarında yatırımın yönetimi ve denetlenmesi söz konusu olamamakta; DYY'larda ise, bağlı şirketler ana şirketin doğrudan denetimi altında bulunmaktadır. Yine, portfolyo yatırımlarında yabancı yatırımcı üretim teknolojisi ve işletmecilik bilgilerini DYY'larda olduğu gibi beraberinde getirememektedir. Bu doğrultuda DYY'lar, ülkelerin ekonomik kalkınma ve refahı üzerinde çok daha fazla önem ve faydaya sahip olabilmektedirler.

Türkiye'de, DYY'ların geçmişi elli yıllık bir sürece dayanmaktadır. Bu süreç ile birlikte ve Osmanlı Devleti döneminde yaşanan yabancı sermaye deneyimlerini de gözönünde bulundurursak, DYY'ların Türkiye'de toplam yüzelli yıllık bir geçmişi bulunmaktadır. Türkiye'de cumhuriyetin kuruluşundan 1950'li yıllara kadar DYY'lar konusunda önemli bir gelişme sağlanamamıştır. Osmanlı Devleti'nde yaşanan olumsuz yabancı sermaye deneyimlerinden sonra da Türkiye'de bu yatırımlara karşı temkinli bir atmosfer oluşmuştur. Yine, Türkiye'nin 1970'li yılların sonlarında yaşadığı Dış Borç Krizi de birçok yönden ülkede olumsuzlukların yaşanmasına yol açmıştır. İç piyasada büyük ölçüde durgunluk yaşanmış, bankacılık ve özellikle krediler sistemi çöküntüye uğramıştır. Dolayısıyla, ülkede zaten sayıları çok az olan yabancı yatırımcıların çoğu da ülkeden ayrılmaya başlamışlardır.

Ayrıca, 1980'lere kadar Türkiye'de DYY konusuna daha çok ideolojik yaklaşılmaktaydı. Dolayısıyla, yabancı sermayenin yerli sermayeyi istismar ederek ekonomiyi olumsuz yönde etkileyeceği düşüncesi bulunmaktaydı. 1954 yılında çıkarılan ve içinde bulunulan zamana göre oldukça liberal sayılabilecek 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'nun yürürlükte olmasına rağmen, uygulamadaki birtakım eksiklik ve yetersizlikler nedeniyle hedeflenen düzeyde DYY girişi sağlanamamış; 1980 yılına kadar yaklaşık 25 yıl süresince sadece 228 milyon dolarlık bir yatırım gerçekleştirilmiştir.

1980'li yıllardan itibaren sağlanan ekonomik liberalleşme hareketleri ve DYY'lar konusunda yapılan mevzuat değişiklikleri ile birlikte söz konusu yatırımlarla ilgili yeterli olmasa da birtakım gelişmeler sağlanmıştır. 1980'li yıllarda, özel sektörün öncülüğünde ihracat ağırlıklı bir ekonomik program yürürlüğe konulmuştur. Bu program ticari liberalizasyon, esnek kur politikası, ihracat teşvik tedbirleri, faiz oranlarının serbest bırakılması gibi bir dizi reform hareketlerini içeriyordu. Bu dönemde, hükümetler IMF destekli istikrar programları da uygulamışlardır. Ancak, ne yazık ki uygulanan bu programlarla istenilen ölçüde başarı sağlanamamış, Türkiye ağır borç yükü olan bir ülke konumuna gelmiştir.

Günümüze kadar olan bu uygulamalarla, DYY'ları ülkeye çekme konusunda, hedeflenen düzeyde performans sağlanamamıştır. Ülkenin büyüme ve gelişme düzeyinin sınırlı kalmasında finansman açığı sorunu temel rol oynamıştır. Bunun sonucunda, ülkenin genelinde daha ileri düzeyde olması gereken fiziki, finansal ve teknolojik altyapı yatırımları da yeterli düzeyde gerçekleşmemiştir. Bununla birlikte, Türkiye'nin, ağır borç stokları ve bunların geri ödenme sıkıntıları, dış ticaret ve cari işlemler denge açıkları, gelir dağılımında bozukluk, yüksek oranlı işsizlik gibi sorunların yol açtığı ekonomik ve sosyal alanlardaki birçok sorunu aşabilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, DYY ihtiyacı hatta zorunluluğu içinde bulunan Türkiye'de, ekonominin sürekli ve sağlıklı büyümesi bakımından DYY girişleri büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'nin DYY'ları çekebilme politikaları büyük önem taşımaktadır. Yine, Türkiye'nin içinde bulunduğu AB'ne tam üyelik sürecinde, özellikle ekonomideki üretken kapasiteyi artırabilecek ve özellikle yeni yatırımlara yönelmeyi sağlayabilecek DYY politikalarının geliştirilmesi gerekmektedir.

Ülkemizde, DYY'ları yönlendirmesi nedeniyle önem taşıyan ve bu kapsamda, 1980'li yıllardan itibaren, yapılması gereken özelleştirmeler de, planlı ve stratejik bir şekilde gerçekleştirilememiş ve DYY girişlerine yönelik gerekli zemini hazırlayamamıştır. Bu koşullar altında, özellikle son yıllarda

Türkiye'ye gelen sermaye hareketleri kısa vadeli olmuştur. Yine, söz konusu sermaye hareketleri, sabit yatırım yerine kısa vadeli ve kar amaçlı para piyasalarına yönelmiş, gelir dağılımını bozan ve krizlerde rol oynayan bir nitelik arz etmiştir. Ayrıca, para piyasaları ve finansal birtakım kurumların devlet yönetiminde etkin bir şekilde faaliyet gösterememesi de bu sürecin olumsuz işleyişindeki nedenler arasında sayılabilir. Dolayısıyla, DYY'lar konusundaki beklentiler gerçekleşmemiştir.

Günümüzde DYY'lar, ülkelerde birçok sektörün gelişimi, disiplini ve verimliliği açısından bir gereklilik taşıyor hale gelmişlerdir. Özellikle, içinde bulunduğumuz, bilgi ve iletişim kavramlarının şekillendirdiği yenedünya düzeni içinde, Türkiye için, ekonomik ve sosyal refaha ulaşabilmek, istikrarlı ve sürdürülebilir bir büyüme sağlayabilmek büyük önem taşımaktadır. Bu konudaki kaynak yetersizliğini giderebilmek için de DYY'lar büyük bir potansiyele sahip bulunmaktadır. Şöyle ki, Türkiye 1980'li yıllarda ekonomide liberalizasyon konularında önemli gelişmeler kaydetmiş ancak ülkede başlatılan ekonomik açılımlar 1990'lı yıllar da dahil olmak üzere yapısal reformlarla desteklenememiştir. Yüksek enflasyonun egemen olduğu istikrarsız ekonomik ortam, artan işsizlik ve yoksulluk, ekonomik ve siyasi krizler ve belirsizlikler Türkiye ekonomisinin ağır kayıplar vermesine ve serbestleşmenin de yeterince etkinleşememesine yol açmıştır.

Bu kapsamda, Avrupa ülkeleri ise, II. Dünya Savaşı'ndan, ağır kayıplar vererek yıkılmış bir halde çıkmış olmalarına rağmen, kısa sürede toparlanarak ileri ülkeler konumuna yükselebilmişlerdir. Yine, 1980'li yılların sonuna kadar kapalı ekonomik rejimlerin uygulandığı bazı ülkeler, liberal ekonomik politikalar uygulayarak başarılı olurken Türkiye, bu önemli yılları ekonomik ve siyasi istikrarsızlığın etkisiyle ne yazık ki yeterli düzeyde değerlendirememiş ve uzunca bir zaman kaybetmiştir. Ülkemizde yürürlüğe giren, 17 Haziran 2003 tarihli ve 4875 sayılı yeni Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu, DYY'ları çekmek için geçmiş düzenlemelerin eksik taraflarını giderecek şekilde düzenlenmiş ve bu doğrultuda, DYY'lara

uluslararası standartlarda bir yapı kazandırılmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte, uygulama konusunda hala birtakım eksiklikler bulunmaktadır.

Dünyada DYY'lar sayesinde başarı sağlamış, kalkınma ve refahlarını artırmayı başarmış birçok ülke bulunmaktadır. Bu ülkelerin içinde Çin ve İspanya, kısmen de Hindistan örnekleri bu çalışmada incelenmiştir. Bu ülkelerin uyguladıkları strateji ve politikalar birçok ülke için olduğu kadar, Türkiye için de önemli deneyimler sunmaktadır. Çin, ülkede uzun yıllar süren kapalı ekonominin ardından 1979 yılından itibaren ekonomik liberalleşme hareketlerinin yanında yatırım ikliminde sağladığı gelişim ve değişimlerle DYY'lar konusunda üstün bir performans sergilemiştir. Çin ve Türkiye hemen hemen aynı yıllarda ekonomik liberalleşme konusunda adımlar atmaya başladıkları halde, uygulamada Türkiye yeterli performans gösterememiştir. Ancak günümüzde DYY'lar noktasında, Çin'in yarattığı büyük rekabet ortamında varolan ticari koşulları fırsata dönüştürme yolları bulunabilir. Örneğin, Çin gibi kalabalık ve alım gücü giderek yükselen bir ülkeye Türk üreticilerinin satabileceği birçok ürünün bulunduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda, Çin'de KOBİ'lerin de üretime yeni girmeleri bir fırsata dönüştürülerek, Türk KOBİ'lerinin bu noktada Çin KOBİ'leriyle ortaklık kurabilmeleri teşvik edilebilir ve bu durum, Türk firmalarının kısa sürede büyüyerek UAŞ'lerde pay sahibi olabilmelerinin de yolunu açabilir.

Bu doğrultuda, İspanya da özellikle kendi bölgesi içinde değerlendirildiği zaman, DYY'lar konusunda oldukça başarılı bir performans sergilemiştir. İspanya örneği de, özellikle Türkiye'nin AB'ne tam üyelik süreci kapsamında değerlendirildiğinde, Türkiye açısından yararlı deneyimler içermektedir. İspanya'da 1960'lı yıllardan itibaren başlayan liberalleşme hareketleri ve ekonomik istikrar sağlama yönündeki çabalarla birlikte oluşan ekonomik yapısal dönüşümler ve yatırım iklimindeki değişimler, DYY'larda büyük artışlar yaşanmasına yol açmıştır. İspanya örneği, ülkenin Avrupa ile yarışa geriden başlaması bakımından da önemli bir başarı örneği olarak kabul edilmektedir.

Çin ve İspanya örneklerinin yanısıra Hindistan örneği de, kısmen de olsa, DYY'lar konusunda başarılı deneyimler içermekte ve Türkiye için önem taşımaktadır. Hindistan'ın üretim sanayisi genel anlamda hammaddeye dayalı, emek yoğun ve çok ileri teknoloji gerektirmeyen ürünlerin ihracatına yönelik bir yapı içermekteyken, Hindistan, özellikle son yıllarda Bilgi Teknolojileri alanını çok iyi harekete geçirerek büyük bir pazar payı yaratmış ve bu alanda büyük gelişmeler sağlamıştır. Bu konuda Hindistan örneğine benzer şekilde yine, Güney Kore, Tayvan gibi ülkeler de otomotiv ve elektronik endüstrisi gibi seçtikleri öncü sektörlerle DYY'lar konusunda büyük başarılar elde edebilmişlerdir. Türkiye de bu konuda, mevcut potansiyelini iyi değerlendirerek kendi öncelikli sektörlerini belirlemek suretiyle DYY'larda atılım gerçekleştirebilir.

Bu bağlamda, özellikle bilişim sektörü, gerek yatırım maliyetlerinin düşük olması gerekse yarattığı yüksek katma değerle birlikte sürekli gelişim ve ilerlemeye açık bir sektör olduğundan, Türkiye için özel önem taşımaktadır. Yine, genç nüfusu ve ekonomik dinamizmi, bilgi teknolojileri ile desteklendiğinde büyük fırsatların ortaya çıkabileceğine inanılmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin, " bilişimle kalkınma modeli " ne uygun bir yapıda bulunduğu ifade edilebilir. Devletin de bu konudaki yatırımlara öncelik vererek bu alandaki ivmeyi artırması önem taşımaktadır. Dolayısıyla Türkiye, bilişim teknolojilerinin gelişmesi ve maliyetlerin düşmesiyle; eğitimde çok büyük değişim ve dönüşümlere yol açabilecek, sosyal eşitsizliklerin önlenmesinde de önemli ilerlemeler sağlayabilecektir. Bu doğrultuda, eğitim ve kamu hizmetlerinde yüksek katma değer sağlama ve düşük maliyetlerle istihdam yaratabilme gücü ortaya çıkabilecektir. Bilişim sektörü, iş süreçlerinde verimlilik artışlarına yol açması ve ekonomik istikrar bakımından da büyük önem taşıması yanında, ülkemizde ekonomik, sosyal ve siyasi gelişmenin de en önemli araçlarından birisi olarak görülmektedir. Özellikle Hindistan örneği, bu konuda yararlı deneyimler sunmaktadır. Dolayısıyla, bilişim ve teknoloji de olduğu kadar tüm alanlarda katma değer

ve inovasyona odaklanmak da ülke kalkınması açısından büyük önem taşımaktadır.

Temel piyasaların daha etkin işlemesini sağlamaya yönelik uygulanan bankacılık, telekomünikasyon, doğalgaz, elektrik, gibi alanlardaki yapısal reformların etkin bir zelleştirme programıyla gerçekleştirilmesi de önemli konular arasında bulunmaktadır. Bu işletmeler, birçok yönden Türkiye ekonomisi üzerinde çok önemli bir yere ve role sahip bulunmaktadır. Ancak, söz konusu işletmelerin AB ile uyum mevzuatıyla ilgili olarak, eksikliklerinin giderilerek küresel rekabet anlamında başarılı olabilmeleri için gerekli politikaların uygulanması gerekmektedir. Bu bağlamda, DYY'ları çekebilme konusunda başarılı olmuş ülkeler, söz konusu yatırımları ekonomik kalkınma ve büyüme dinamikleriyle uyumlu bir şekilde yapılandırarak gerçekleştirebilmişlerdir. Yine, planlanan stratejilerin kısa dönemli sonuçlar almak yerine uzun dönemli fayda elde etmeye yönelik olması da büyük önem taşımaktadır.

Bu doğrultuda, Türkiye'de yabancı yatırımcıların yoğun ilgi gösterdikleri ve yabancı sermaye payının hızla arttığı sektörlerin başında bankacılık sektörü gelmektedir. Ekonomik sistemin en önemli unsurlarından birini oluşturan bankacılık sistemi, 2001 yılı ekonomik krizinden sonra, önemli derecede yeniden yapılandırılarak uluslararası standartlar ile uyulaşma çabaları içinde olmuştur. Bu kapsamda, ulusal bazda olduğu kadar uluslararası piyasalarda da Türkiye'deki bankacılık sektörü ilgi çekmekte ve yakın takip altında bulunmaktadır. Ayrıca bankacılık sektörü, diğer sektörlerden farklı olarak istihbarat unsuru içermesi bakımından da büyük önem taşımaktadır.

Dolayısıyla, zelleştirme faaliyetlerinin tümünde olduğu gibi, bankacılık sektöründe de, ulusal çıkarların en st düzeyde korunarak belirli stratejik planlar dahilinde ve seçici davranılarak gerçekleştirilmesi ve bu alanda girişi sağlanabilecek DYY'lar önemli sonuç ve faydalar

yaratabilecektir. Şöyle ki, sağlanabilecek bu faydaların başlıcaları arasında, uluslararası sermaye hareketlerinin daha kolay gerçekleşebilmesi; sektörün uluslararası sisteme daha kolay entegre olabilmesi; Türk bankalarının dış piyasalara erişimlerinin daha kolay bir hale gelebilmesi; sektörel bilgi ve teknoloji girişi yanında kurumsal yönetim ve verimlilik artışlarına yol açabilmesi; finansal hizmetlerdeki çeşitlilik ve kalitenin artışına katkıda bulunabilmesi; menkul değerler piyasalarına katkıları ve kriz ortamlarında yaşanabilecek olumsuzluklarda sağlayabilecekleri katkılar sayılabilir.

Özelleştirmeler konusunda yine, özellikle Telekom, Tüpraş ve Erdemir konusunda yaşanan birtakım sıkıntılara rağmen, ülkemiz açısından ve uluslararası bakımdan olumlu sonuçlar ve yaklaşımlar oluşturmaya yönelik yeni açılımlara ihtiyaç bulunmaktadır. Demir - çelik, petrol ve telekomünikasyon sektörleri, Türkiye açısından, stratejik önemi bulunan sektörlerdir. Söz konusu sektörlerde yapılan özelleştirmelerde ulusal çıkarların ve kamu yararının en üst düzeyde gözetilerek gerçekleştirilmesinde fayda bulunmaktadır. DYY girişlerinin artmasıyla ekonomide sağlıklı gelişmelerin oluşmaya başlayacağı düşünülmektedir. Ancak, tezde savunulduğu üzere, ülkemiz açısından stratejik önemi olan sektör ve yatırımlarda DYY'ların egemen olmaması gerektiğine de inanılmaktadır. Bu konuda yine, örnek ülkeler olarak incelenen ve diğer birçok ülkede de uygulandığı şekilde ulusal çıkarlarımızdan ödün vermeyecek bir DYY politikası izlenmesi büyük ölçüde önem taşımaktadır.

Son yıllarda DYY'lar konusunda ve genel ekonomik yapıda sağlanan bazı gelişmelere rağmen, yeni yatırımlara yönelik DYY'ların hala yeterli düzeyde gerçekleşemediğini belirtmemiz gerekmektedir. Bu durumun da büyük ölçüde, bazı nedenlerin yanında, DYY'lara yönelik mevzuatın uygulamasındaki bazı sorunlardan, yapısal bazı reformların gerçekleştirilememesinden ve ekonomik istikrar sürecinin de henüz tamamlanamamasından kaynaklandığı ifade edilebilir. Türkiye, büyük ve dinamik nüfusu, büyük potansiyele sahip ekonomisi ve jeo-stratejik ve politik

konumu ile küresel rekabetin yoğun olarak yaşandığı dünyamızda, önemli bir ülke konumundadır. Türkiye'nin AB ile entegrasyon süreciyle birlikte bu konunun önemi daha da artmıştır. Dolayısıyla, rekabet edebilirliği yüksek bir ekonomi yaratmak yönünde gösterilebilecek her türlü çaba, DYY'ların çekilebilirliği konusunda olumlu katkılar sağlayabilecektir. Türkiye'deki hem özel hem de kamu sektörü kuruluşlarının AB'ne uyum sürecinde ciddi anlamda sektörel ve yönetsel anlamda yapısal değişimden geçmeleri ve küresel rekabet güçlerini artırarak, teknolojik yapılarını güçlendirmeleri gerekmektedir. Dünyada başarılı olmuş ve bu çalışmada da başarılı ülkeler kapsamında incelenen ülkelerin hemen hepsi bu konularda sağladıkları gelişimlerin etkisiyle, DYY'ları çekme konusunda başarı göstermişlerdir.

Türkiye'nin özellikleri gözönüne alındığında, özellikle ihracat ve istihdam yaratıcı etkileri olabilecek DYY'lara öncelik verilmesi ve teşvik edilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, küresel rekabetin çok büyük boyutlarda yaşandığı dünyamızda başarılı olabilme, seçilecek sektörlerin ihracat yeteneklerinin bulunmasını gerekli kılmaktadır. Türkiye'de günümüzde en yüksek ihracat yapılan sektörlerin başında tekstil gelmektedir. Ancak, Çin, bu konuda dünya tekstil pazarının yaklaşık yüzde 50'sini kontrol eder durumda olup çok rekabetçi bir yapıya sahip bulunmaktadır. Dolayısıyla Türkiye, tekstil dışında yeni stratejik alanlar belirlemek ve varolanları da geliştirmek zorundadır. Bu doğrultuda, Türkiye'nin, özellikle büyük ölçüde yenilik ve inovasyonu da içeren ihracata yönelik kendi öncelikli sektörlerini (core sectors) belirleyerek, kaynaklarını büyük ölçüde bu alanlara yönlendirmesi büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda, ilk bakışta turizm, sağlık, eğitim, enerji, hizmet, bilgi ve iletişim teknolojileri, otomotiv, gıda, taşımacılık, ambalaj, takı ve mücevherat, organik tarım ve tarımsal endüstri gibi sektörler ön plana çıkarılabilir. Böylelikle, doğru seçilmiş hedef sektörlerle yöneltilmiş kaynakların etkin kullanılması ile ülkenin rekabetçilik gücüne de büyük ölçüde katkı sağlanabilecektir.

Bu bağlamda, ülkemizde marka ve tasarım konuları da ön plana çıkarılması gereken konuların başında gelmektedir. Marka ve tasarım olguları, yatırımcılar açısından artık büyük rekabet avantajları sağlayan unsurlar olarak görülmektedir. Dolayısıyla, Türkiye de henüz markalaşmanın oluşmadığı niş alanların hızla doldurulması, DYY girişleri bakımından da büyük önem taşımaktadır. Türkiye genelinde özellikle reklam, satış - pazarlama ve iletişim alanlarında markalar yaratılması önem taşımaktadır. Bu doğrultuda, dünya markalarına yerel unsurların eklenebilmesi de gerekmektedir. Ülkemizde örneğin, teknoloji ve bilişim, enerji, turizm (sağlık turizmi), sağlık, eğitim, hizmet, tekstil, taşımacılık, tarım (organik tarım), takı ve mücevherat gibi alanlardaki ürünlerde markalaşma ve tasarım yoluyla yeni fırsatlar yaratılabilir. Sonuçta, Türkiye'nin ülke olarak da markalaşması gerekmektedir. Bu konuda, bu yıl içerisinde, İstanbul'un AB dışı şehirler kategorisinde Avrupa Kültür Başkenti seçilmiş olması da Türkiye'nin genel imaj ve marka konumlandırması bakımından önemli bir fırsat olarak değerlendirilebilir.

Yine, Türkiye ekonomisi bakımından küçük ve orta boy işletmeler (KOBİ), ekonominin temel taşı olmaları nedeniyle, ekonominin geneline yönelik istikrarın sağlanması ve marka - tasarım konularında fark yaratarak avantaj sağlayabilme bakımından büyük önem taşımaktadırlar. Ülkedeki istihdamın ve ekonomik katma değerinin çok büyük bölümünü oluşturan bu işletmelerin ülke ekonomisindeki rolleri büyük önem taşımaktadır. Şöyle ki, Türkiye genelinde istihdamın yaklaşık yarısı, endüstri sektöründe 10'dan az işçi çalıştıran KOBİ'lerdeki bu mikro işletmelerde bulunmaktadır. Söz konusu işletmeler, küçük ölçekli ve değişen iş ortamına uyum sağlamada çok daha esnek olmalarından dolayı birtakım ekonomik dengelerin sağlanmasında da önemli derecede etkindirler.

Dolayısıyla, marka - tasarım konularında ve DYY girişlerinin daha etkin bir yapı kazanabilmesinde bu işletmelerin AB'ne uyum süreciyle birlikte rekabet güçlerinin ve piyasa koşullarına uyumlarının artırabilmesi ve

geliştirebilmesi büyük önem taşımaktadır. Ancak KOBİ'lerde birtakım süreçler, birçoğunun aile şirketi olmasının da etkisiyle genel olarak profesyonel işletmecilik anlayışından uzak bir şekilde yönetildiğinden, bu durumun bilgi ile birleştirilmesi gerekmektedir. İnsanın ve işletmelerin en önemli sermayesinin bilgi olduğundan hareketle bu konu, AB'ne uyum süreci kapsamında da büyük önem taşımaktadır. Ayrıca ülkemizde, KOSGEB, marka oluşturma ve tanıtım, ihracat, yurtdışı fuarlara katılım, patent, pazar araştırmaları vb. konularda destek vermektedir. KOBİ'lerin bu desteklerden en etkin şekilde yararlanabilmeleri hem kendileri bakımından hem de ülke ekonomisi bakımından yüksek katma değer sağlayabilecektir.

KOBİ'ler konusunda yine önem taşıdığına inanılan bir diğer önemli konu da Türkiye'de KOBİ Borsası'nın kurulmasıdır. Türkiye'ye gelen yabancı sermaye, genellikle özelleştirme, şirket satın alma ve birleşmeleri yoluyla ve büyük yatırımlarla gerçekleşmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'nin küçük ve orta ölçekli yatırım yapabilecek yatırımcılara ihtiyacı bulunmaktadır. Ülkemizde özellikle benzer iş kollarındaki küçük şirketlerin birleşmeleri de yatırımların çekilebilirliğinde önemli olabilecektir. Böylelikle, bu kapsamdaki şirketlerin değeri piyasa koşullarında belirlenmiş olacak ve yatırımcı istediği zaman pozisyonunu değerlendirebilecektir. Dolayısıyla, şirketlerin değeri piyasada oluşmaya başlayacak ve bu doğrultuda, piyasaların etkinliği ve verimliliği artacak ve yarattıkları katma değer yükselecektir.

Bu doğrultuda, içinde bulunduğumuz bilgi çağında iletişim, yönetim ve bilgi faktörleriyle AR-GE faaliyetleri, küreselleşmenin de artmasıyla birlikte her zamankinden çok daha fazla önem kazanmıştır. Artık, bilginin dünya genelinde yayılması ve etkinleşmesi, mal ve hizmet ticaretinden ayrı kabul edilmemektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin, teknolojik ilerleme, araştırma ve geliştirme faaliyetleri (AR-GE); ve bu konulardaki bilgi düzeyini küresel anlamda hedeflenen düzeye getirebilmek için gerekli olan veri tabanı (database) sistemlerine ve bu alandaki bilişim faaliyetlerine en üst düzeyde

önem vermesi gerekmektedir. Bu bağlamda, bilgi ve AR-GE faktörleri konusunda daha fazla kaynak ayrılması büyük önem taşımaktadır.

AB yolunda da hızlı ilerleyebilmek ve DYY'ları çekebilirlik noktasında istekli ve kararlı olmak, içinde bulunduğumuz süreçte, Türkiye'nin geleceğini yakından ilgilendiren öncelikler arasındadır. Örneğin, Doğu Avrupa Ülkeleri, AB yolunda ilerleyerek ve DYY'ları ülkelerine çekerek büyük bir gelişme sağlayabilmişlerdir. Türkiye'ye de tam üyelik yönünde müzakerelerin başlama süreciyle birlikte, her yıl en az 10 milyar dolarlık DYY gelebilecek ve bu rakam müzakerelerin ilerleme sürecinde artarak devam edebilecektir. Bu doğrultuda, ülkemizde yaşanan işsizlik sorunun çözümünde büyük ölçüde yol alınmış olabilecektir. Bu kapsamda, AB'ne üyelik sürecinin etkin bir şekilde yönetilerek, Türkiye'nin, DYY'lar konusunda ülkeye özel koşul ve önceliklerine yönelik bir strateji belirlemesi gerekmektedir.

Devletin sosyal alanlarda adalet, eğitim, sağlık gibi temel hizmetleri kaliteli ve etkin bir şekilde sağlayabilmesi ve ekonomik alanda da düzenleyici ve denetleyici rolünü ön plana çıkarabilmesi büyük önem taşımaktadır. Özellikle eğitim konusunda, Türkiye'nin ciddi bir paradigma değişiminden geçmesi gerekmektedir. Eğitim, geleceğin anahtarı olduğundan, toplumların eğitilmesi, ekonomik kalkınma ve uygarlığın sağlanmasında da en önemli faktör olarak karşımıza çıkmakta ve ancak bilgiye dayalı kalkınma modelleri sürdürülebilir olmaktadır. Bireysel anlamda da edinilebilecek en büyük değer, eğitim ve bilgidir. Ülkemizin kalıcı anlamda kalkınabilmesi de ancak toplumun bilgi birikiminin artmasıyla gerçekleştirilebilir. Bu kapsamda, istihdamın artırılmasının da öncelikle eğitim konusundan geçmekte olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla, devletin eğitim harcamalarına bütçede mümkün olan en yüksek oranı ayırması büyük önem taşımaktadır.

Son olarak sözlerimizi, DYY'lar konusunda geçmişten gelen olumsuzluklara rağmen, 17 Şubat 1923'te İzmir'de toplanan, ilk Türkiye

İktisat Kongresi'nde Atatürk'ün DYY'lar konusunda yaptığı konuşma ile bitirmek istiyoruz : “ Ekonomik alanda düşünür ve konuşurken, sanılmasın ki dış sermayeye karşıyız; hayır, bizim memleketimiz geniştir. Çok emek ve sermayeye ihtiyacımız vardır. Kanunlarımıza uymak şartıyla, dış sermayeye gerekli olan güvenceyi vermeye her zaman hazırız. Yeter ki, yabancı sermaye, çalışmalarımıza eklensin ve bizim ile onlar için, yararlı sonuçlar versin ”, ifadesini kullanmıştır. Atatürk'ün burada ifade ettiği görüşler çok önemli ve anlamlıdır. Ayrıca Atatürk, burada geçmişte yabancılara sağlanan haksız ve üstün, tek taraflı imtiyazlar sonucunda yaşanan olumsuz tecrübelerin bu konuya örnek oluşturamayacağını da önemle belirtmektedir.

KAYNAKÇA

ADANUR AKLAN, Nejla. "Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları", Dış Ticaret Dergisi, Temmuz 1997, Yıl.2, Sayı 6, Ankara.

AKIN, Fehamet. EKONOMETRİ, Beta Basım A.Ş., Bursa, 2002.

ALPAR, Cem ve Tuba ONGUN. Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar, Türkiye Ekonomi Kurumu, Yayın No: 1985 / 3, Ankara.

ANDREOSSO-O'CALLAGHAN, Bernadette ve Jean-Pascal BASSINO, (2001), "Explaining The EU-Asean Intra-Industry Trade Through Japanese Foreign Direct Investment, The Case of High - Tech Industries", Journal of Asia Pacific Economy, 6 (2), June, s. 179-193.

A.Ü. Siyasal Bilgiler Fak. ve Türkiye Ekonomi Kurumu, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yayınları: 513, Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi, Ankara, 1982.

ARIMAN, Abdurrahman. "Türkiye'ye Daha Fazla Yabancı Sermaye Çekebilmek İçin İzlenmesi Gerekli Politikalar", Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye, TCMB, 2001, Ankara.

AXARLOGLOU, Kostas ve Painos KOUVELIS, (1999), "Multinational Corporations and The Hysteresis in Foreign Direct Investment Flows", International Advances in Economic Research, 5(2), May, s. 271.

BAJO - RUBIO Oscar ve Simon SOSVILLA-RIVERO. "An Econometric Analysis of Foreign Direct Investment in Spain, 1964–89, 2nd Conference on International Economics (Valladolid, June 1991).

BAKER, James C. ve Jr. John K. RYANS. "Multinational Corporation Investment in Less Developed Countries: Reducing Risk", Nebraska Journal of Economics & Business, Winter 79, Vol.18, Issue 1, p61, 9p.

BAKLANOFF, Eric N. "Spain's economic strategy toward the 2nations of its historical community: The 'reconquest' of... Journal of Interamerican Studies & World Affairs; Spring 96, Vol.38, Issue1, p105, 23p.

BALASUBRAMANYAM, V.N. M. SALISU ve David SAPSFORD, (1999), "Foreign Direct Investment as an Engine of Growth", The Journal of International Trade & Economic Development, 8:1,s.27-40.

BANDELJ, Nina. "Embedded Economies: Social Relations as Determinants of Foreign Direct Investment in Central and Eastern Europe", Social Forces, Dec 2002, Vol. 81, Issue 2, p.409, 34p.

BAŞKAYA, Fikret. Türkiye Ekonomisinde İki Bunalım Dönemi-Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına, Birlik Yayınları, 1986, Ankara.

BAYRAKTAR, Fulya. Dünya'da ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Ocak 2003, Ankara.

BERKÖZ, Lale. "The Interregional Location of Foreign Investors in Turkey", European Planning Studies, Dec 2001, Vol. 9, Issue 8, p979, 16p.

BERTHELEMY, Jean-Claude ve Sylvie DEMURGER, (2000), "Foreign Direct Investment and Economic Growth: Theory and Application to China", Review of Development Economics, Volume.4, Issue 2, Jun, s. 140–155.

BLANCH, Juliet. "ICSID Landmark Ruling", Lawyer, 4.7.2003, Vol.17, Issue 14, p27, 1/3p.

BORSA REHBERİ (1928), Borsa Tarihi Araştırmaları, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayınları, İkinci baskı, Nisan 1992, İstanbul.

BOZER, Ali. “ Türkiye’deki Yabancı Sermayeli Firmalar, Sorunları, Gelişme Perspektifleri (Dünü ve Bugünü) – I, Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye, TCMB, 2001, Ankara.

BOZER, Ali. “ Türkiye’deki Yabancı Sermayeli Firmalar, Sorunları, Gelişme Perspektifleri (Dünü ve Bugünü) – I, Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye, TCMB, 2001, Ankara.

BRENNAN, Murray. “Foreign Direct Investment and Economic Growth in China (Book)”, Journal of Contemporary Asia, 2002, Vol. 32 Issue3, p408, 3p; (AN 7181144).

BREWER, Thomas L., (1992), “Effects of Government Policies on Foreign Direct Investment As A Strategic Choice of Firms: An Expansion of Internalization Theory”, International Trade Journal, Vol. 7, No. 1, Fall, s. 111- 119.

BUCKLEY, Peter J. ve Mark CASSON, (1981), “The Optimal Timing of Foreign Direct Investment”, Economic Journal, Volume. 91, Issue 361, March, s. 75–87.

BUSINESS LATIN AMERICA. “Latin America, The Spanish Armada” Investment Trends, February 21st 2000.

CANCELADA, Gregory D. “Spain’s New Empire”, Hemisphere: A Magazine of the Americas; Fall 2001, Vol.10.

CHAITRONG, Wichit. “Economy: Panel Buoyed by Quarter Growth” , Business Source Premier, 06.17.2003.

CHAKRABARTI, Avik. "The Determinants of Foreign Direct Investments: Sensitivity Analyses of Cross- Country Regressions", *Kyklos*, 2001, Vol.54, Issue 1, 89–114.

CHOI, Jongmoo Jay, (1989), " Diversification, Exchange Risk, And Corporate International Investment", *Journal of International Business Studies*, 20(1), Spring, s.145 -155.

CONDON, Christopher ve Rose BRADY. "Global Wrapup" , *Business Week*, 6.23.2003, Issue 3838, p53,1/3p.

CÖMERT, Faruk Dr. "Yabancı Sermayenin Dünü Bugünü ve Geleceği, *Hazine Dergisi*, Sayı12, Ekim 1998, Ankara.

CULLEN – MANDIKOS, Bridget ve Alan MACPHERSON. "U.S. Foreign Direct Investment in the London Legal Market", *Professional Geographer*, Nov2002, Vol. 54 Issue 4, p491, 9p; (AN 7405433).

ÇARIKCI, Emin. *Türk Dünyasında Ekonomik Gelişmeler ve Türkiye - AB İlişkileri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.

D.P.T. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Yayın No: DPT:2514 – ÖİK:532, Ankara, 2000.

DEMİRCAN, Hayrettin. *Dünya’da ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Stratejileri*, T.C. Başbakanlık HM, Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Mart 2003.

DEMİRCAN, Hayrettin. *Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Stratejileri*, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Mart 2003.

DEVRAJ, Ranjit. "TRIMS - Trade Related Investment Measures" *New Internationalist*, May 2001, Issue 334, p16, 2p.

DRIFFIELD, Nigel ve James H. LOVE. "Foreign Direct Investment, Technology Sourcing and Reverse Spillovers", *The Manchester School*, Vol.71, No.6, December 2003, 1463-6786, 659-672.

DULUPÇU, Murat Ali. *Küresel Rekabet Gücü, Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme*, Nobel Yayın Dağıtım, Haziran 2001, Ankara.

DUNNING, John H. ve Alan M. RUGMAN (1985), "The Influence of Hymer's Dissertation on The Theory of Foreign Direct Investment", *American Economic Review*, Vol. 75, No.2, May, s. 228–232.

DUNNING, John H. ve R. NARULA, eds. (1996), *Foreign Direct Investment and Governments: Catalysts for Economic Restructuring*, London, New York; Routledge.

DUNNING, John H. (1970), *Conference on The Multinational Enterprise*, Reading, Eng.

DUNNING, John H. (1970), *Studies in International Investment*, London: Allen & Unwin.

DUNNING, John H. (1992), *Multinational Enterprises and The Global Economy*, Addison Wesley.

DUNNING, John H. (2001), "The Eclectic (OLI) Paradigm of International Production: Past, Present and Future", *Int. J. of the Economics of Business*, Vol. 8, No. 2, s. 173-190.

DUNNING, John H. ed. (1974), Economic Analysis and Multinational Enterprise, London: Allen & Unwin.

DUNNING, John H. ed. (1998), Globalization, Trade and Foreign Direct Investment. Elsevier Science Ltd. UK.

DUNNING, John H. ed. (2000) Regions, Globalization, and The Knowledge – Based Economy, Oxford University Press.

DUNNING, John H.(1993), The Theory of Transnational Corporations.

DURAN, Juan J. ve Fernando UBEDA. “The Efficiency of Government Promotion For Outward FDI: The Intention to Invest Abroad”, Centro Internacional Carlos V, Universidad Autonoma de Madrid, Multinational Business Review, Fall 2001.

DURAN, Mustafa. Teşvik Politikaları ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, T.C. Başbakanlık HM, Ocak 2003.

DURAN, Mustafa. Türkiye’de Yatırımlara Sağlanan Teşvikler ve Etkinliği, T.C. Başbakanlık HM, Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Kasım 2002.

ECO/WKP (2001) 37. “Annex: Estimation Procedure and Results For Germany, Mexico, Spain, Poland, Hungary and Czech Republic.

ECONOMIC TRENDS (Federal Reserve Bank of Cleveland). “Foreign Direct Investment “, Nov 99, p18, 1p, 1 graph ; (AN 2721192).

EFE, Birol. Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Analizi - İzmir Örneği, İzmir Ticaret Odası, İzmir, 2002.

EĞİLMEZ, Mahfi ve Ercan KUMCU. Ekonomi Politikası, Teri ve Türkiye Uygulaması, Remzi Kitabevi, İstanbul, Haziran 2004.

EKONOMİK FORUM. TOBB Aylık Yayın Organı, Dünya Yayıncılık, İstanbul, Yıl. 12, Şubat 2005.

EKONOMİK FORUM. TOBB Aylık Yayın Organı, Dünya Yayıncılık, İstanbul, Yıl. 11, Aralık 2004.

EKONOMİK FORUM. TOBB Aylık Yayın Organı, Dünya Yayıncılık, İstanbul, Yıl. 12, Ocak 2005.

EKONOMİK FORUM. TOBB Aylık Yayın Organı, Dünya Yayıncılık, İstanbul, Yıl. 12, Nisan 2005.

EKONOMİK FORUM. TOBB Aylık Yayın Organı, Dünya Yayıncılık, İstanbul, Yıl. 12, Mart 2005.

EKONOMİK YAKLAŞIM. Gazi Üniversitesi İktisat Bölümü, Üç Aylık Dergi, Sayı 26, Cilt 8, Sonbahar 1997, Ankara.

EKONOMİK YAKLAŞIM. Gazi Üniversitesi İktisat Bölümü, Üç Aylık Dergi, Sayı 27, Cilt 8, Kış 1997, Ankara.

EKONOMİK YAKLAŞIM. Gazi Üniversitesi İktisat Bölümü, Üç Aylık Dergi, Sayı: 29, Cilt 9, Yaz 1998, Ankara.

EKONOMİK YAKLAŞIM. Gazi Üniversitesi İktisat Bölümü, Üç Aylık Dergi, Sayı: 30, Cilt 9, Sonbahar 1998, Ankara.

EKONOMİK YAKLAŞIM. Gazi Üniversitesi İktisat Bölümü, Üç Aylık Dergi, Sayı:31, Cilt 9, Kış 1998, Ankara.

EKONOMİK YAKLAŞIM. Gazi Üniversitesi İktisat Bölümü, Üç Aylık Dergi, Sayı:32, Cilt 10, Bahar 1999, Ankara.

EKONOMİK YAKLAŞIM. Gazi Üniversitesi İktisat Bölümü, Üç Aylık Dergi, Sayı: 34, Cilt 10, Sonbahar 1999, Ankara.

EKONOMİK YAKLAŞIM. Gazi Üniversitesi İktisat Bölümü, Üç Aylık Dergi, Sayı: 35, Cilt 10, Kış 1999, Ankara.

EKONOMİK YAKLAŞIM. Gazi Üniversitesi İktisat Bölümü, Üç Aylık Dergi, Sayı: 38, Cilt 11, Güz 2000, Ankara.

EKONOMİK YAKLAŞIM. Gazi Üniversitesi İktisat Bölümü, Üç Aylık Dergi, Sayı: 40, Cilt 12, Bahar 2001, Ankara.

EKONOMİK YAKLAŞIM. Gazi Üniversitesi İktisat Bölümü, Üç Aylık Dergi, Sayı: 41, Cilt 12, Güz 2001, Ankara.

EKONOMİK YAKLAŞIM. Gazi Üniversitesi İktisat Bölümü, Üç Aylık Dergi, Sayı 42–43, Cilt 13, Kış-İlkbahar 2001, Prof. Dr. Cem ALPAR Özel Sayısı, Ankara.

EKONOMİK YAKLAŞIM. Gazi Üniversitesi İktisat Bölümü, Üç Aylık Dergi, Sayı: 44 – 46, Cilt 14, Kış 2003, Ankara.

EKONOMİK YAKLAŞIM. Gazi Üniversitesi İktisat Bölümü, Üç Aylık Dergi, Sayı:45, Cilt 13, Sonbahar 2002, Ankara.

EMERGING MARKETS MONITOR. "India: Budgets Taps Growth To Cut Deficit", 7.12.2004, Vol. 10 Issue14, p7.

ERTEK, Tümay. Ekonometriye Giriş, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., istanbul, 2000.

EUROMONEY. "A hunt for new dictators of growth", Sep2003, Vol. 34 Issue 412, p298, 6p; (AN 11006391).

EUROMONEY. "The foreign investment mystery", Sep2003, Vol. 34 Issue 412, p168, 2p, 1 chart, 1c; (AN 11006353).

EXPORT TODAY. "Catalonia's FDI Surge", Feb 99, vol.15 Issue 2, p8.

FAN, Chengze Simon. (1998), "Why China has been succssful in atttacting foreign direct investment: A Transaction cost approach", Journal of Contemporary China, 7(17), March, s.21-32.

FEILS, Dorothee J. ve Florin M. SABAC. "The Impact of Political Risk on The Foreign Direct Investment Decision: A Capital Budgeting Analysis", Engineering Economist, 2000, Vol. 45, Issue 2, p129, 15p.

FELDMAN, Gregory. Development in Theory " Essential Crises: A Performative Approach to Migrants, Minorities, and the European Nation-state", University of British Columbia.

FIAS (FOREIGN INVESTMENT ADVISORY SERVICE). TÜRKİYE - Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Ortamı Analizi ve Yatırımın Önündeki İdari Engeller Raporu, Şubat 2001.

FIAS (FOREIGN INVESTMENT ADVISORY SERVICE). TÜRKİYE - Yatırımın Önündeki İdari Engeller Rapor Ekleri, Haziran 2001.

FIAS (Foreign Investment Advisory Service). TURKEY A Diagnostic Study of The Foreign Direct Investment Environment, Feb.2001.

FIAS, Türkiye Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Ortamı Analizi ve Yatırımın Önündeki İdari Engeller Raporu, Şubat 2001.

FISHER, Karen T. ve Peter B. URICH. "TNCs: aid agents for the new millennium?", Development in Practise, Volume 11, Number 1, February 2001,

FITTIPALDI, Santiago. "Latin America on the Path to FDI Recovery", Global Finance, Sep2003, Vol. 17 Issue 8, p42, 2p; (AN 10671416).

GAILLARD, Emmanuel. "International Arbitration Law", New York Law Journal, 04.04.2002, Academic Search Premier.

GALTUNG, Johan. "A Structural Theory of Imperialism", Ed. George MODELSKI, W.H. Freeman and Company, San Francisco, 1979, s.155.

GLOBAL FINANCE, (2000), "Straight Talk on Direct Investing in Turkey", 14(10), October, s.100–101.

GRAY, Kevin R. "Foreign Direct Investment and Environmental Impacts – Is the Debate Over?" , Review of European Community & International Environmental Law, 2002, Vol. 11 Issue 3, p306, 8p; (AN 8699729).

GÜNDAY, Metin Prof. Dr."Uluslararası Tahkim Alanı'nda Türkiye'de Gerçekleştirilen Yasal Düzenlemeler", Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye, TCMB, Ankara, 2001.

HAMILTON, F.E. Ian ve Andrés RODRIGUEZ-POSE. "European Integratin and local Capacities for Manufacturing Adjustment and Change: The Case of Spain", Urban Studies, Vol. 38, No.7, 1103 -1120, 2001.

HARVEY, Charles ve Peter TAYLOR. "Mineral wealth and economic development: foreign direct investment in Spain", 1851–1913, *Economic History Review*, 2nd ser. XL, 2 (1987), pp.185–207.

HAUGEN, Robert A. (1993), *Modern Investment Theory*, Prentice -Hall, Inc.

HAZİNE DERGİSİ, Sayı: 2, Nisan 1996, Ankara.

HEINRICH, Molly. "Getting Rid of The MAI", *Ecologist*, Sep2002, Vol. 32, Issue 7, p41, 1/8p.

HONG KONG IMAIL, (2002), "China's FDI Inflows Forecast to Top US\$100b A Year", Dec 11, Item:2W81763204114, Database: Business Source Premier.

HUBERT, Florence ve Nigel PAIN. "Fiscal Incentives, European Integration and the Location of Foreign Direct Investment ", *The Manchester School*, Vol 70, No.3, June 2002, 1463–6786, 336–363.

HYMER, Stephen Herbert, (1976), *The International Operations of National Firms: A Study of Direct Foreign Investment*. MIT.

HYMER, Stephen Herbert, (1979), *The Multinational Corporation. A radical approach*, Cambridge University Press, USA.

IAMMARINO, Simona ve Grazia D. SANTANGELO., (2000), "Foreign Direct Investment And Regional Attractiveness in The EU integration Process - Some Evidence for the Italian Regions", *European Urban and Regional Studies*, 7(1), January, s. 5-18.

INSIGHT YASED. *Journal of Foreign Investors Association of Turkey*, Volume 1, Issue 3, December 1999.

INSIGHT YASED. Journal of Foreign Investors Association of Turkey, Volume 1, Issue 4, April 2000.

INSIGHT YASED. Journal of Foreign Investors Association of Turkey, Volume 2, Issue 1, June 2000.

INSIGHT YASED. Journal of Foreign Investors Association of Turkey, Volume 2, Issue 2, October 2000.

INSIGHT YASED. Journal of Foreign Investors Association of Turkey, Volume 2, Issue 3, January 2001.

INSIGHT YASED. Journal of Foreign Investors Association of Turkey, Volume 3, Issue 1, July 2001.

INSIGHT YASED. Journal of Foreign Investors Association of Turkey, Volume 3, Issue 2, October 2001.

INSIGHT YASED. Journal of Foreign Investors Association of Turkey, Volume 3, Issue 4, April 2002.

INSIGHT YASED. Journal of Foreign Investors Association of Turkey, Volume 4, Issue 1, July 2002.

INSIGHT YASED. Journal of Foreign Investors Association of Turkey, Volume 4, Issue 2, October 2002.

INSIGHT YASED. Journal of Foreign Investors Association of Turkey, Volume 4, Issue 3, January 2003.

INSURANCE FINANCE AND INVESTMENT (Euromoney Publications PLC).
“MIGA Adds Capacity Via Private Sector.”, 10.19.1998, Vol.3, Issue 21, p4,
1/3p (AN 1223591)

INSURANCE FINANCE AND INVESTMENT (Euromoney Publications PLC).
“MIGA Adds Capacity Via Private Sector), 10.19.1998, Vol.3, Issue 21, p4,
1/3p.

INTERNATIONAL DIRECT INVESTMENT STATISTICS YEARBOOK, 1994,
2000, Head of Publications Service, OECD.

İŞLETME ve FİNANS. Arjantin Krizi, Şubat 2002, No.191.

İŞLETME ve FİNANS. Arjantin’de Borçların Yapılandırılması, Nisan 2005,
No.229.

İŞLETME ve FİNANS. Enflasyonla Mücadelede Brezilya Deneyimi ve Türkiye
ile Karşılaştırılması, Temmuz 2001, No.184.

İŞLETME ve FİNANS. Irak Müdahalesi, Amerika’nın Yeni Dünya Politikası,
Türk-Amerikan İlişkilerinin Geleceği, Mart 2003, No.204.

İŞLETME ve FİNANS. Sosyal Politika Forumu-Küreselleşmenin Sosyal
Politikalara Etkisi, Şubat 2005, No.227.

İŞLETME ve FİNANS. Türkiye Ekonomisinde Büyüme ve Bölüşüm Sorunları,
Mayıs 2005, No.230.

İŞLETME ve FİNANS. Türkiye Ekonomisinde İstikrar-Dünyada Alternatif
Düzen, Nisan 2003, No.205.

KARLUK, Rıdvan Prof. Dr. "Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Katkısı", Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye, T.C.M.B. 2001.Ankara.

KAZGAN, Gülten. Tanzimat'tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, Bilimsel Sorunlar Dizisi, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1999.

KEPENEK, Yakup ve Nurhan YENTÜRK, Türkiye Ekonomisi, Genişletilmiş Altıncı Basım, Remzi Kitabevi, 1994, İstanbul.

KERREMANS, Bart. " What Went Wrong in Cancun? A Principal- Agent View on the EU's rationale Towards the Doha Development Round", European Foreign Affairs Review 9:363–393,2004.

KINOSHİTA, Yuko ve Ashoka MODY. "Private Information for Foreign Investment in Emerging Economies", Canadian Journal of Economics, May 2001, Vol.34, Issue 2.

KİP, Ergün. Ekonometrik Yöntemler, Teori ve Uygulama, G.Ü. İletişim fakültesi Basımevi, Ankara, 1997.

KOUTSOYIANNIS, A. Ekonometri Kuramı, Ekonometri Yöntemlerinin tanıtımına Giriş, Çevirenler: Ümit ŞENESEN ve Gülay GÜNLÜK ŞENESEN, Ankara, Ekim 1989.

KOZUL-WRIGHT, Richard ve R. ROWTHORN. eds. (1998), Transnational Corporations and The Global Economy, MacMillan Press Ltd. UK.

LACEY, Jim. "We're Number Twenty" , National Review, 6.30.2003, Vol.55, Issue 12, p20, 3p.

LAL, Sanjaya. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı ve Kalkınma: Yeni Gelişen Politikalar Kapsamında Politika ve Araştırma Konuları, Queen Elizabeth House, University of Oxford, Çev. Ahmet KANDEMİR, TKB, Araştırma Md.'lüğü, Haziran 2000, İstanbul.

LANDER, Edgardo. "Eurocentrism, Modern Knowledge and the 'Natural' Order of Global Capital, Views from South, 2002, Vol. 3, Issue 2, p245, 24p.

LARUDEE, Mehrene ve Tim KOEHLIN, (1999), "Wages, Productivity, and Foreign Direct Investment Flows", Journal of Economic Issues, Vol. 33, Issue 2, Jun, s. 419–426.

LAVRENTIEVA, Victoria. "World Bank Arm Pushes Political Risk Insurance", The Moscow Times, 12.11.2002, Business Source Premier.

LAXER, Gordon. "Stop Rejecting Sovereignty: Confronting the anti-globalization Movement.", Canadian Dimension, Jan/Feb 2003, Vol. 37, Issue 1, p29, 3p.

LEECH, Sharon, (1999), "Economic Forecasting; Turkey – Economic Conditions; South Africa – Economic Conditions", 7(6), July, s.49–52.

LIN, SHUANGLIN ve Shunfeng SONG. "Urban Economic Growth in China: Theory and Evidence" , Urban Studies, Nov 2002, Vol. 39, Issue 12, p2251, 16p.

MENCINGER, Joze. "Does Foreign Direct Investment Always Enhance Economic Growth?" KYKLOS, Vol.56-2003-Fasc.4,491-508.

MIDDLE EAST BUSINESS INTELLIGENCE." MIGA Issued \$1.4 Billion in Guarantees in Past Year Despite FDI Slowdown", 7/20/2002, Vol. 20, Issue 14, p2, 2p.

MORGAN, Robert E. ve Constantine S. KATSIKEAS, (1997), "Theories of International Trade and Firm Internationalization: A Critique", Management Decision, Vol.35, Issue 1/2, s. 68-78.

MORRISSEY, Oliver. "Investment and Competition Policy in the WTO: Issues for Developing Countries", Development Policy Review, 2001, 20 (1) : 63–73.

OECD, (1987), International Investment and Multinational Enterprises-Recent Trends in International Direct Investment, Head of Publications Service.

OECD. FDI, Trade and Employment, Paris, OECD, 1995.

OKSAY, Suna. Çokuluslu Şirketler Teorisi Çerçevesinde Yabancı Sermaye Yatırımlarının İncelenerek Değerlendirilmesi, DTM Dergisi, Sayı 8, Ocak 1998, s. 4.

ONGUN M.Tuba. "Finansal Globalleşme", Ekonomik Yaklaşım Dergisi, Yaz 1993 G.Ü.-İ.İ.B.F.- İktisat Bölümü Yayın Organı, Ankara.

ONGUN, M.Tuba. "Yabancı Sermaye ve Dış Borçlar", Türkiye Ekonomisi Sektörel Analiz, Türkiye Ekonomi Kurumu, İmaj Yayınevi, 2001.

ONGUN, M.Tuba. "Gelişmekte Olan Ülkelerin Ekonomik Performansları Üzerine", Anadolu'da Hızla Sanayileşen Kentler: Denizli Örneği Ed.: Celal KÜÇÜKER, Türkiye Ekonomi kurumu, Ankara, 1998.

ONGUN, M.Tuba. (Ed.) Anadolu'da Hızla Sanayileşen Kentler: Kahramanmaraş Örneği, Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara, 1999.

ÖRS, Fahri Halil. Türkiye Ekonomisi (1932 -1938), Gözlemler ve Yorumlar, Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara, 1995.

ÖZBEK, Dilek. "Türkiye'nin Konvertibiliteye Geçiş Sürecindeki Bazı Sorunlar", Dış Ticarete Durum, Ocak-Şubat 1990, Ankara.

ÖZBEK, Dilek. Uluslararası Para Sistemi, Teori ve Politika, İmaj Yayıncılık, Ankara, Ekim 1999.

ÖZBEK, Dilek. "Uluslararası Rezerv Seçimindeki Kriterler ve Euroya Yönelik Bir Değerlendirme", G.Ü., İ.İ.B.F., 2/99, 127-137.

PETROCHILLOS, George A. (1989), Foreign Direct Investment and the Development Process: The Case of Greece, Gower Publishing Company, USA.

PHUANGKANOK, Naranart. "Who Talks: Developing Nations Need Solutions", Business Source Premier, 06.08.2001, Country of Publication: Thailand.

PITELIS, Christos N. ve R. SUGDEN, eds. (1991), The Nature of The Transnational Firm, Routledge.

PLATT, Gordon. "Spain Discovers Latin America", Sep 2000, Vol.14, Issue 9, p26.

QUINLAN, Joseph P. "Ties That Bind", Foreign Affairs, Jul / Aug 2002, Vol. 81, Issue 4, p116, 11p.

ROLFE, Sidney E, ed. (1970), The Multinational Corporation in The World Economy, Direct Investment in Perspective.

SALMON, Keith. "Spanish foreign direct investment, transnationals and the redefinition of the Spanish business realm", IJIS 14 (2), 95-109.

SALTER, W.E.G. Productivity And Technical Change, Second edition, with an Addendum by W.B. REDDAWAY, Cambridge University Press, London, 1969.

SATAN, Ali Dr. "Anadolu'nun Çehresini Değiştiren Devrim, İstanbul-Ankara Hattı", Rail Life, TCDD Aylık Dergisi, Ekim 2003, Ankara.

SEN, Gita. "Review of Eliminating World Poverty: making globalization work for the poor. DFID White Paper on International Development, 2000", Journal of Human Development, Jan 2001, Vol.2, No. 1, 2001.

SHAN, Weijian ve Jaeyong SONG, (1997), "Foreign Direct Investment and The Sourcing of Technological Advantage: Evidence From The Biotechnology Industry", Journal of International Business Studies, 28(2), 2nd Quarter, s.267–284.

SIMAMORA, Adianto P. "FDI Approvals Rise as Hundreds of Companies Plan for Expansion", Business Source Premier, Jakarta Post, 06.14.2003.

SIN, Chor-Yiu ve Wing-Fai LEUNG, (2001), "Impacts of FDI Liberalization on Investment Inflows", Applied Economics Letters, Vol.8, Issue 4, Apr, s. 253–256.

SINGER, Hans; Neelamber HATTI ve Rameshwar TANDON (eds). (1991), Foreign Direct Investments, Indus Publishing Company, India.

T.C. Başbakanlık D.P.T. 2004 Türkiye İktisat Kongresi, Çalışma Grupları, Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele çalışma Grubu Raporu Sunuş Metni, 5 - 9 Mayıs, İzmir.

T.C. Başbakanlık D.P.T. Ekonomik Gelişmeler, Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Mart 2004, Ankara.

T.C. Başbakanlık D.P.T. 2004 Türkiye İktisat Kongresi, 5 - 9 Mayıs, İzmir, e – Devlet Proje ve Uygulamaları, Bilgi Toplumu Dairesi, Nisan 2004, Ankara.

T.C. Başbakanlık D.P.T. 2004 Türkiye İktisat Kongresi, Tebliğ Sunuşları, Küreselleşme ve Türkiye'nin Dış Ekonomik İlişkileri, 5 - 9 Mayıs, İzmir.

T.C. Başbakanlık D.P.T. 2004 Türkiye İktisat Kongresi, Tebliğ Sunuşları, Gelişme Stratejileri ve Makroekonomik Politikalar, 5 - 9 Mayıs, İzmir.

T.C. Başbakanlık D.P.T. 2004 Türkiye İktisat Kongresi, Tebliğ Sunuşları, Kamuda İyi Yönetişim, 5 - 9 Mayıs, İzmir.

T.C. Başbakanlık D.P.T. Avrupa Birliği ve Türkiye – AB İlişkileri, AB ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, Mayıs 2004, Ankara.

T.C. Başbakanlık D.P.T. Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950 - 2003), Ocak 2004, Ankara.

T.C. Başbakanlık D.P.T. İlçelerin Sosyo - Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2004), Nisan 2004, Ankara.

T.C. Başbakanlık D.P.T. İller ve Bölgeler İtibarıyla Gayri Safi Yurtiçi Hâsıladaki Gelişmeler (1987 - 2000), 2003, Ankara.

T.C. Başbakanlık D.P.T. İllerin ve Bölgelerin Sosyo - Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2003), Mayıs 2003, Ankara.

T.C. Başbakanlık D.P.T. Mali Piyasalarda Gelişmeler, Yıllık programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Nisan, 2004, Ankara.

T.C. Başbakanlık D.P.T. T.C. 2003 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Programı, Ağustos 2003, Ankara.

T.C. Başbakanlık D.P.T. T.C. Ön Ulusal Kalkınma Planı (2004 - 2006), Aralık 2003, Ankara.

T.C. Başbakanlık D.P.T. Türkiye Temel Ekonomik Göstergeler, Şubat 2004, Ankara.

T.C. Başbakanlık D.P.T. Uluslararası Ekonomik Göstergeler, 2003, Ankara.

T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, "Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Hakkında Önemli Sorular", www.hazine.gov.tr.

T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, "Yeni Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Hakkında", www.hazine.gov.tr.

T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Raporu, 2002, Şubat 2003, Ankara.

TAIMUR, Ahmad. " Global FDI: a trendy decline", Strategic Direct Investor, Mar 2003, p3.

TARI, Recep. Ekonometri, Alfa Basım Yayım dağıtım San. Ve Tic. Ltd. Şti, İstanbul, Ekim 1999.

TATOĞLU, Ekrem ve K. W. GLAISTER. (2000), Dimensions of Western Foreign Direct Investment in Turkey, ISBN 1-56720-335-3.

THE ECONOMIST. " Too much of a good thing", 22.11.2003, Vol.369 Issue 8351, special section p11,3p,1 graph; (AN 11499970).

THE ECONOMIST. " Where have all the foreigners gone? ", 10.13.2001, Vol.361 Issue 8243, p54, 2p, 1 graph ; (AN 5338180).

THE ECONOMIST. "A British Miracle? ", 03.25.2000, Vol. 354 Issue 8163, p57, 3p, 3 graphs, 4bw ; (AN 2920884).

THE ECONOMIST. "And Now for Europe?", 06.09.2001 – 06.15.2001, Vol. 359, Issue 8225, p10, 1p.

THE ECONOMIST. "Hot and Cold Running Money", 5.3.2003, Vol. 367, Issue 8322, p9, 3p,1.

THE ECONOMIST. "On, and on and on, in Spanish", 5.4.1991, Vol.319, Issue 7705, p49, 2p.

THE ECONOMIST. "Who's fairest?", 5.25.2002, Vol. 363, Issue 8274, p73, 2p.

THE ECONOMIST. Going it Alone, 1.4.2003, Vol.366, Issue 8305, p28, 1/3p.

TOLENTINO, Paz Estralla. (2000), Multinational Corporations: Emergence and Evolution, London, New York: Routledge.

TOMANBAY, Mehmet. "İktisat Bilimi ve Son Ekonomik Kriz", EKONOMİK YAKLAŞIM. Gazi Üniversitesi İktisat Bölümü, Üç Aylık Dergi, Cilt 12, sayı 41, Güz 2001, Ankara.

TURRION, Jaime1. Ve Francisco J.1. "Consequences of European Union Enlargement for Spain ", World Economy, Jun 2004, Vol.27, Issue 6.

TÜRKİYE EKONOMİ KURUMU, İktisadi Araştırmalar Enstitüsü, Konjonktür Hareketleri ve Türkiye Ekonomisi Semineri, 3–5 Mayıs 1972, Ankara.

TÜREL, Oktar. "Özelleştirme Üzerine Notlar", Temmuz 2003. www.bagimsizsosyalbilimciler.org.

TWOMEY, Michael J.(2000), A Century of Foreign Investment in The Third World.

UNCTAD, Technology for Development Series, Changing Dynamics of Global Computer Software and Services Industry: Implications for Developing Countries, UN, New York and Geneva, 2002.

UNCTAD, Technology for Development Series, Partnership and Networking in Science and Technology for Development, UN, New York and Geneva, 2002.

UNCTAD, World Investment Report, 1999, 2000, 2001.

UNCTAD, World Investment Report, 2003, FDI Policies for Development: National and International Perspectives, United Nations, New York and Geneva, 2003.

UNCTAD. (2000), International Investment Agreements: Flexibility for Development, New York; UN.

UNITED NATIONS. (1999), Foreign Direct Investment and Development, New York.

ÜNSAL, Aydın ve Nezir KÖSE (Ed.) Ekonometri, Seçme Yazılar, Ankara, 2003.

VAN POTTELSBERGHE DE LA POTTERIE, Bruno ve Frank LICHTENBERG, (2001), "Does Foreign Direct Investment Transfer Technology Across Borders?", Review of Economics & Statistics, Vol. 83, Issue 3, Aug, s. 490-497.

VAN VUUREN, Hennie. "Corruption Perception and Foreign Direct Investment", *African Security Review*, Aug 2002, Vol. 11, Issue 3, p67, 9p.

VARNEY, Wendy ve Brian MARTIN. "Net Resistance, Net Benefits: Opposing MAI", *Social Alternatives*, Jan2000, Vol.19, Issue 1, p47, 5p.

VOGLER, Debra. "WTO Entry Sweetens Foreign Investment in China", *Academic Search Premier, Solid State Technology*, Feb 2003, Supplement, Vol.46, Issue 2, p7, 2p.

WALTER, Andrew. "NGOs, Business And International Investment: The Multilateral Agreement on Investment, Seattle, and Beyond, Global Governance, Jan- Mar 2001, Vol.7, Issue 1, p51, 23p.

WALTERS, Greg. "European FDI Flowing East", *Moscow Times, The (Russia)*; 10.25.2004.

WALTERS, Greg. "Study: European FDI Flowing East", *Moscow Times The (Russia)*, 10.25.2004.

WARKENTIN, Craig ve Karen MINGST. "International Institutions, the State, and Global Civil Society in the Age of the World Wide Web", *Global Governance*, Apr-Jun 2000, Vol.6, Issue 2, p237, 19p.

WEIGEL, Dale R., (c1997), *Foreign Direct Investment*. Washington, D.C: International Finance Corporation, Foreign Investment Advisory Service.

WOOD, David. "The International Campaign Against the Multilateral Agreement on Investment: A Test Case for the Future of Globalization?", *Ethics, Place & Environment*, Mar2000, Vol. 3, Issue 1, p25, 21p.

WORLD ALMANAC & Book of Facts. " Foreign Direct Investment in the U.S. by Selected Countries and Territories", 2003, p221, 1/2p.

XINHUA, (2001), "China, A Rising 'Global Factory' ", Nov 01, Item: 2W81316383538, Database: Business Source Premier.

YELDAN, Erinç. Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi - Bölüşüm, Birikim ve Büyüme, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

YEUNG, Henry Wai-Chung, (1998)," Transnational Economic Synergy and Business Networks: The Case of Two-Way Investment Between Malaysia and Singapore", Regional Studies, Vol. 32, Issue 8, Nov, s. 687 - 706.

YILDIRIM, Zekeriya. PANEL, Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye, TCMB, Ankara, 2001.

YILMAZ, Şiir. Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi, G.Ü. Yayın No: 178, İ.İ.B.F. Yayın No: 57, Ankara, 1992.

YILMAZ, Şiir. " Dünya Ekonomisi ve Türkiye: Globalleşme, Liberalizasyon ve Kriz", Yerel Ekonomilerin Sürdürülebilir Kalkınması ve Çanakale Örneği, Ed. Serdar SAYAN, Ankara, 2002.

EKLER

EK I - Tablo 1. Gelişmiş Ülkelerde DYY Girişleri, (1991-2004), (Milyon dolar).

Bölge/Ülke	1991-1996 (yıllık ort.)	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Gelişmiş Ülkeler	154641	269654	472265	824642	1120528	589379	460334	308424	380022
Avrupa Birliği	87584	127888	249934	475542	683893	389432	374380	246789	216440
Avusturya	1894	2654	4533	2975	8840	5883	1523	8703	4865
Belçika ve Lüksemburg	10777	11998	22691	119693	88739	88203			
Belçika							15626	32098	34366
Lüksemburg							117218	91055	57000
Danimarka	2374	2801	7730	16700	32772	11486	5953	1974	-10722
Finlandiya	796	2119	2040	4581	8015	3732	9148	2742	4648
Fransa	18444	23174	30984	46545	43250	55190	51505	40677	24318
Almanya	4790	12244	24593	55797	203080	33918	38033	11643	-38557
Yunanistan	1058	984	85	571	1089	1589	50	25	1351
İrlanda	1469	2712	8579	18500	26447	15681	19033	15658	9120
İtalya	3307	3700	2635	6911	13375	14871	14545	13607	16815
Hollanda	9086	11132	36964	41187	60313	51244	29182	18993	-4605
Portekiz	1550	2477	3144	1234	6787	5892	4276	2102	1112
İspanya	9512	7697	11797	15758	37523	28005	21193	11666	18361
İsveç	6066	10968	19836	60853	23239	11780	11081	11	-371
İngiltere	16463	33229	74324	84238	130422	61958	24945	11443	78399
Diğer Batı Avrupa	3446	11386	13091	20662	25984	11381	10011	23081	6961
Norveç	1346	4394	3893	8046	5829	2062	872	2113	2159
İsviçre	1940	6636	8940	11719	19255	8864	9303	20267	4478
Kuzey Amerika	53406	114925	197243	308118	380764	172787	50625	20991	102152
Kanada	6571	11527	22809	24742	66757	28809	20595	6534	6293
ABD	46834	103398	174434	283376	314007	143978	30030	13650	95859
Diğer Gelişmiş Ülkeler	10205	15455	11997	20319	29887	15778	25319	16879	54469
Avustralya	6238	7657	6015	2924	13071	4006	13978	5950	42594
İsrail	716	1950	1839	3068	4988	3520	1648	3562	1619
Japonya	890	3225	3192	12742	8323	6243	9326	5596	7816
Yeni Zelanda	2361	2624	951	1586	3505	2009	367	655	2441

Kaynak: UNCTAD, Dünya Yatırım Raporu. 2003, 2004 ve 2005'den yararlanılarak oluşturulmuştur.

EK II - Tablo 2. Orta ve Doğu Avrupa Bölgesi'ne DYY Girişleri, (1991 - 2004), (Milyon dolar).

Bölge/Ülke	1991-1996 (Yıllık ort.)	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Mekezi ve Doğu Avrupa	8183	19033	22479	25145	26373	25015	28709	16234	
Bulgaristan	74	505	537	819	1002	813	479	550	2488
Çek Cum.	1177	1286	3700	6310	4984	5639	9319	2429	4463
Macaristan	2205	2167	2037	1977	1646	2440	854	604	4167
Polonya	2119	4908	6365	7270	9341	5713	4119	4011	6159
Romanya	206	1215	2031	1041	1025	1157	1106	1153	5174
Rusya	1449	4865	2761	3309	2714	2469	2421	1144	11672
Slovakya	201	220	684	390	1925	1579	4012	439	1122
Slovenya	122	334	216	107	136	503	1865	167	516

Kaynak: UNCTAD, Dünya Yatırım Raporu., 2003, 2004 ve 2005'den yararlanılarak oluşturulmuştur.

EK III - Tablo 3. Latin Amerika ve Karayibler Bölgesi'ne DYY Girişleri, (1991 - 2004), (Milyon dolar).

Bölge/Ülke	1991-1996 (Yıllık ort.)	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Latin Amerika ve Karayibler	27069	73275	82040	108255	95358	83725	56019	42108	67526
Güney Amerika	14982	48228	52424	70346	57248	39693	25836	18025	37872
Arjantin	4309	9160	7291	23988	11657	3206	1003	298	4254
Bolivya	212	879	1023	1008	723	660	553	101	117
Brezilya	3633	18993	28856	28578	32779	22457	16566	9635	18166
Şili	2191	5271	4628	8761	3639	4477	1603	2380	7603
Kolombiya	1279	5562	2829	1452	2237	2521	2034	1781	2739
Ekvador	392	724	870	648	720	1330	1275	1391	1241
Peru	1538	1697	1842	2263	681	1151	1462	914	1816
Venezuela	1150	5536	4495	3290	4465	3448	1318	3399	1518
Diğer Latin Amerika ve Karayibler	12087	25047	29616	37910	38110	44032	30183	9002	10089
Bermuda	2353	2928	5399	9470	10627	12584	9093	1908	3800
Cayman Adaları	371	3151	4354	6569	6922	1382	3095	4084	3000
Dominik Cum.	205	421	700	1338	953	1079	961	332	645
Meksika	7351	14160	12170	12856	15484	25334	13627	10278	16602

Kaynak: UNCTAD, Dünya Yatırım Raporu., 2003, 2004 ve 2005'den yararlanılarak oluşturulmuştur.

EK IV - Tablo 4. Asya ve Pasifik Bölgesi'ne DYY Girişleri, (1991 - 2004), (Milyon dolar).

Bölge/Ülke	1991-1996 (Yıllık ort.)	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Asya ve Pasifik	59826	109282	100316	108809	142209	106937	95129	106590	147611
Asya	59411	109092	99983	108529	142091	106778	94989	106433	147545
Batı Asya	2228	5918	6893	754	1523	5211	2341	2514	9840
Bahreyn	650	329	180	454	364	81	218	478	865
G. Kıbrıs	81	491	264	685	804	652	297	452	
Lübnan	28	150	200	250	298	249	257	2145	288
Katar	120	418	347	113	252	296	326	189	679
Suriye	105	80	82	263	270	205	225	194	1206
Türkiye	751	805	940	783	982	3266	1037	488	2733
Orta Asya	1035	3107	2997	2462	1871	3963	4035	4956	
Azerbaycan	326	1115	1023	510	129	227	1067	3878	4769
Kazakistan	826	1321	1152	1472	1283	2823	2561	1589	4269
Türkmenistan	131	108	62	89	131	150	100	95	150
Özbekistan	39	167	140	121	73	570	65	58	140
Güney, Doğu, Güney-Doğu Asya	56147	100067	90093	105313	138698	97604	88613	98798	137705
Çin	25476	44237	43751	40319	40772	46846	52700	56824	60630
Hong Kong, Çin	6057	11368	14766	24580	61939	23775	13718	20417	34035
Hindistan	1085	3619	2633	2168	2319	3403	3449	4599	5335
Kore Cum.	1234	2844	5412	9333	9283	3528	1972	2301	7687
Malezya	5436	6323	2714	3895	3788	554	3203	2386	4624
Filipinler	1226	1261	1718	1725	1345	982	1111	205	469
Singapur	6856	13533	7594	13245	12464	10949	7655	13665	16060
Tayvan, Çin	1311	2248	222	2926	4928	4109	1445	448	1898
Tayland	1964	3882	7491	6091	3350	3813	1068	1501	1064
Pasifik	416	190	333	280	118	159	140	315	67
Fiji	71	29	196	-20	-25	90	77	60	-9
Papua Yeni Gine	295	88	110	296	96	63	50	240	25

Kaynak: UNCTAD, Dünya Yatırım Raporu., 2003, 2004 ve 2005'den yararlanılarak oluşturulmuştur.

EK V - Tablo 5. Afrika'ya DYY Girişleri, (1991 - 2004), (Milyon dolar).

Bölge/Ülke	1991-1996 (Yıllık Ort.)	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Afrika	4606	10667	8928	12231	8489	18769	10998	12429	18090
Kuzey Afrika	1615	2716	2882	3569	3125	5474	3546	5319	5270
Cezayir	63	260	501	507	438	1196	1065	539	882
Mısır	714	887	1076	1065	1235	510	647	301	1253
Fas	406	1188	417	1376	423	2808	428	1638	853
Sudan	18	98	371	371	392	574	681	1202	1511
Tunus	425	365	668	368	779	486	821	508	639
Diğer Afrika Ülkeleri	2992	7951	6046	8663	5364	13295	7452	7093	12821
Angola	346	412	1114	2471	879	2146	1312	1159	2048
Çad	20	44	21	27	115		901	1183	478
Ekvatorial Gine	66	53	291	252	108	945	323	1424	1664
Mozambik	39	64	235	382	139	255	406	584	132
Nijerya	1264	1539	1051	1005	930	1104	1281	1220	2127
Güney Afrika	450	3817	561	1502	888	6789	754	471	585

Kaynak: UNCTAD, Dünya Yatırım Raporu., 2003, 2004 ve 2005'den yararlanılarak oluşturulmuştur.

ÖZET

Küresel ekonomik ilişkiler ile birlikte artan uluslararası entegrasyon hareketleri, Doğrudan Yabancı Yatırımlar (DYY)'ların önemini daha da artırmıştır. Özellikle az gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülke (GOÜ)'lerin ekonomik kalkınma ve refahlarını artırmak ve finansman sorunlarını gidermek amacıyla başvurdukları DYY'lar, ekonomilere yayılarak birçok makro değişkeni de etkilemektedir. Bu süreç içerisinde, GOÜ'lerin kalkınmaları ve bunu sürdürebilmelerinin önündeki en büyük sorun, sermaye birikimlerinin dolayısıyla tasarruflarının yetersiz oluşudur. Bu nedenle, özellikle söz konusu ülkelerin gelişmelerini sağlamada DYY'lar kilit bir rol oynamaktadır.

DYY'lar özellikle finansal kaynak ve teknolojik yetersizlik gibi konularda etkin rol oynamalarının yanında; üretim, gelir ve harcamaları artırma, verimlilik artışları sağlama, yeni iş alanları yaratma, işsizliği azaltma ve önleme ve daha birçok yönden önemli rol oynamaktadırlar. Dolayısıyla, DYY'lar, tüm dünyada büyümenin ve gelişmenin motoru olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, DYY'ları çekebilme konusunda tüm dünyada küresel bir rekabet yaşanmaktadır.

Dünyada DYY'lar konusunda yaşanan gelişmeler gözönünde tutulduğunda, Türkiye oldukça büyük bir potansiyele ve bu konuda oldukça liberal düzenlemelere sahiptir. Buna rağmen, DYY girişleri açısından, ülkede uzun yıllardır politik ve ekonomik istikrarsızlık başta olmak üzere çok çeşitli nedenlerle gerekli performans ne yazık ki sağlanamamıştır. Dolayısıyla, DYY'lar, Türkiye açısından yalnızca kalkınmanın motoru olmayıp aynı zamanda ülke ekonomisinin küresel entegrasyonu bakımından da çok önemli bir role sahiptir. Bu doğrultuda, tezde, DYY'ların Türkiye'deki gelişimi ve bu konudaki öneriler de ele alınmıştır.

Bu çalışmanın temel amacı, DYY'ların ekonomik performans üzerinde canlandırıcı, refah düzeyini artırıcı ve finansman sorunlarını giderici yönde etkilerinin değerlendirilmesidir. Küreselleşme çerçevesinde tezde, Türkiye'nin nasıl bir küresel strateji içerisinde olması gerektiği de sonuç ve önerilerle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

ABSTRACT

With the international integration movements which was increased with the global economic relations, has added more importance to the FDIs. The FDIs which were appealed mainly by the less developed and the developing countries in order to increase their economic development and the welfare and to overcome their financial problems, spreads in to the economies and effects a lot of macro variables. Within this process, the main problem of development and continuation of development of the developing countries are the lack of capital accumulation and consequently the lack of savings. Because of this, The FDIs are playing a key role for the development of the countries in question.

Besides the key role of the FDIs playing especially on the financial source and the technological insufficiency, plays a very important role to increase the production, to increase the revenue and the expenses, to increase the efficiency, to create new business areas, to decrease and to stop the unemployment and many more aspects. Consequently, FDIs are accepted as the motor of the enlargement and development in the whole of the world. From this point of view, there exists a global competition in order to attract FDIs in the whole world.

As the developments in FDIs in the world are considered, Turkey has quite great potential and quite liberal regulations. In spite of this, from the point of view of the FDIs, because of the many reasons led by political and economic instabilities, the necessary performance was unfortunately not obtained. Consequently, from the point of view of Turkey, FDIs are not only the motor of development, but also have a very important role on the global integration of the national economy. In this respect, in the thesis, the development of FDIs' in Turkey and the proposals on this subject were dealt with.

The main objective of this study is the evaluation of the effects of FDIs' on the refreshment of economic performance, the increase on the level of welfare and overcoming the financial problems. In the context of globalization, it is also tried to expose the sort of global strategy with the results and proposals that Turkey should have.